UNITAREN

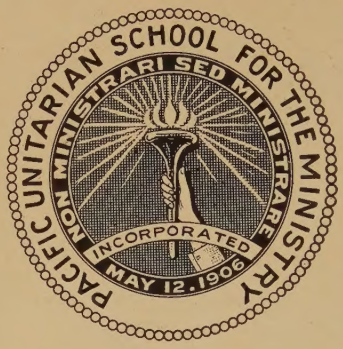

BERKELEY, CALIFORNIA

THE GIFT OF

CHARLES WILLIAM WENDTE

UNITAREN

RELIGIØST TIDSSKRIFT

REDIGERET AF

HERMAN HAUGERUD

BIND I. APRIL 1906—MARS 1907

KRISTIANIA
AREBIDERNES AKTIETRYKKERI
1907

BX
9801
.U55

Indhold.

	Side
Unitarismen. Af Herman Haugerud	1
Kan vor tro være farlig for os? Af Kristofer Janson	8
Kultur og religion. Af Tambs Lyche	14
Unitarisk samfund i Kristiania	15
William Ellery Channing. Af Herman Haugerud	17
Den apostoliske trosbekjendelse. Af Herman Haugerud	26
Sorgens adel. Efter J. Sunderland, af Kristofer Janson	33
Altruisme. Af Herman Haugerud	38
Unitarisk ungdomsforening. Af H. Tambs Lyche	44
Meditation. Af James Martineau	45
Unitarisk samfund	48
Den bundne bjørn. Af Herman Haugerud	49
Tankernes indflydelse paa vor vandel. Efter W. J. Potter, af H. Haugerud	55
Storheden. Af Tambs Lyche	62
Fra Jondalen, Skien, Telemarken	64
Den liberale kirke. Af Herman Haugerud	65
Skaberens fodspor. Efter J. E. Manning	73
Unitarisk samfund	80
Harmoni. Af Herman Haugerud	81
Menneskehedens religion, digt af Chr. Nilsen	89
Religionsstatistik	90
Messiassagaen, anmeldelse af Arne Garborgs bog Jesus Messias	91
Bekjendtgjørelser vedr. unitariske foreninger	96
Rationalisme. Af Herman Haugerud	97
Hvad er kristendom? Af Minot J. Savage	106
Markblomster, anmeldelse af H. Østerholts digte	111
Ren luft. Af Kristofer Janson	113
Skabelse eller udvikling. Af Richard Eriksen	118
Personlighed. Af Herman Haugerud	124
Guddommens inkarnation. Af Herman Haugerud	129
Kan presteherredømme være gavnligt? Af Kristofer Janson	137
Katrine's engelside. Af Adelaide Badger	143
Nordlysblink, digt af H. Østerholt	144
Videnskab og religion. Af Herman Haugerud	145
Det evige liv. Af Herman Haugerud	153
Faderen, sønnen og aanden. Af Kristofer Janson	161
Livsens bog. Efter Charles Stowe, af Herman Haugerud	173
Menneskehedens martyrgang, langfredagstale af Herman Haugerud	177
Livshaab, paaskeprædiken af Herman Haugerud	185
Til Unitarens læsere	192

17666

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 1 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | April 1906

Unitarismen.

Foredrag af *Herman Haugerud.*

Det er ved religionens hjælp, at de fleste mennesker søger at danne sig en tilfredsstillende livsanskuelse. Det er i religionen, de leder efter svar paa de vigtigste spørsmaal og prøver at sætte sig ind i tilværelsens dybe mysterier. I alle lande og til alle tider, hvorom historie og arkæologi gir os oplysning, var folk religiøse. De hadde sine teorier om verdensstyrelsen, om individets rette forhold til gud og medmennesker, om døden og livet hinsides graven. Alle religioner var naturlige produkter af menneskeaandens bestræbelser efter at lære tilværelsens virkelige hensigt at kjende, og i lys af denne opfatning, som i vore dage er den videnskabelige, ser man ikke med foragt paa nogen af de gamle religioner, endskjønt man opdager i dem en mængde vildfarelser, som hører uvidenhedens og overtroens tidsaldre til.

Unitarismen er en religion overensstemmende med nutidens naturvidenskaber og moralfilosofi. Den modtar med glæde alle sandheder, som erfaring og iagttagelse har beriget vor slægt med. Den hilser lyset velkommen overalt, hvor dets skinnende straaler driver mørket paa flugt, og er i pagt med de kræfter, som har fremskridt til maal. Blandt dem, der kalder sig unitarer, er mange høitstaaende og lærde personer, mange aandrige kvinder og mænd, og den, der lig mig selv har hat den lykke at komme i berøring med repræsentative unitarer i England og Amerika, kan bevidne, at unitarismen virker udviklende og forædlende paa menneskesjælen og øver en gavnlig indflydelse paa en nations intellektuelle og etiske liv. De forenede stater har saaledes unitarerne meget at takke for, hvad deres høiere kultur angaar; thi unitarer var republikens digtere Emerson, Longfellow og Lowell, Bryant og Holmes; unitarer var de store præsidenter Georg Washington, Jefferson og Lincoln; unitarer var historikerne Parkman, Prescott og Bancroft; unitarer var de berømte talere Webster, Everett og Sumner; unitarer var teologerne Channing og Parker, mange fremragende naturforskere, filantroper og universitetslærere. Blandt de forenede staters bekjendte kvinder finder vi ogsaa mange, som nærte den unitariske

livsanskuelse og tro, Dorothea Dix, som ikke gav sig, før hun hadde skaffet de sindssyge en human behandling i dertil indrettede asyler, Lucy Stone, den utrættelige forkjæmper for kvindesagen, Mary Livermore, den begeistrede afholdsprædikant. Jeg kunde nævne en mængde i Amerika nulevende personer, som er banebrydere for de reformer og idealer, hvorpaa en nations høiere udvikling beror, og vise eder, at unitarismen er den religiøse drivkraft i dem til arbeide og kamp i menneskehedens tjeneste; men jeg vil ikke trætte eder med flere navne. Jeg vil blot paapege den kjendsgjerning, at i de forenede stater, hvor jeg selv har levet i atten aar, har den unitariske religionsbevægelse været den amerikanske nation til stor velsignelse, idet den har inspirert en mængde begavede mænd og kvinder til at vie sine evner til fremme af guds rige paa jord. I de europæiske lande, hvor den unitariske bevægelse har hat størst fremgang, især i England, viser frugterne deraf, at træet er godt. Unitarismen appellerer til det bedste i os, skaber trang i os efter at fylde vor bestemmelse i verden og forener menneskene i mere kristelig sympati. Den lærer, at vi i vor egen fornuft, samvittighed og følelse er i besiddelse af de midler, som trænges, til at leve liv overensstemmende med alfaderens vilje, og den kræver af enhver af os, at vi bruger de kræfter, vi har, paa en maade, som er til gavn for os selv og vor næste.

Unitarismen har andre meninger, end ortodoksien har, om baade mennesket, gud og hans hensigter med os, og hvorvidt dens ideer er antagelige eller forkastelige, faar da enhver, efter eget skjøn, bestemme. Angaaende mennesket henviser ortodoksien os til de gamle myther i første Mosebog. Adam og Eva, fortælles der, skabtes paa en mirakuløs maade af gud og blev hensat i en deilig have for at leve i lykke og tilfredshed der. Men slangen forførte dem til ulydighed mod herrens bud, og ved at æde af frugten paa kundskabens træ ruinerte de den menneskenatur, som oprindelig var fuldkommen. Resultatet af denne ulydighed var skjæbnesvangert, ikke alene for Adam og Eva, men for alle dens efterkommere, sier de ortodokse teologer. Den anden artikel i den augsburgske konfession, som er et af statskirkens bekjendelsesskrifter, lærer, „at efter Adams fald alle mennesker, som naturlig fødes, undfanges og fødes i synden; det vil si, at de alle fra mors liv af er fulde af ond tilboielighed og kan ikke af naturen ha nogen sand gudsfrygt eller sand tro til gud, og denne medfødte brøst er i sandhed synd, som fordømmer og paaforer den evige død saa mange, som ikke formedelst daaben ved den hellig-aand vorder gjenfødte.“ Med læren om menneskets syndefald til udgangspunkt har ortodokse teologer sat i system sine dogmer om daab og gjenfødelse, om treenighed og forsoning, om himmel og helvede. Historien om Adam og Eva og slangen, der forførte dem i paradishaven, tjener til grundlag for hele ortodoksiens trosbygning. Hvis denne historie var sand, da maatte kanhænde gud selv komme til verden i menneskeskikkelse for at frelse fra evig fortabelse den faldne og fordærvede slægt. Men hvis nu denne historie viser sig at være upaalidelig, stiller sagen

sig ganske anderledes. Og nutidens naturvidenskaber har en anden saga at berette, end den bibelen fortæller, om menneskets herkomst, historie og byrd. Blandt oplyste og kundskabsrige folk i vore dage betragtes bibelens skabelseshistorie og fortællingen om syndefaldet i Edens have at være bare myther og eventyr. Thi omhyggelige videnskabelige undersøgelser har git os sikre beviser for, at mennesket, i fysisk henseende, nedstammer fra en lavere skabning, end det selv er. Nutidens unitater hylder evolutionslæren om menneskets herkomst. Vi tror ikke, at menneskeheden er faldt, men at den er gaaet fremad og opad i titusener af aar.

Ligesom astronomien lærer os, at jordkloden er en ætling af solen og behøvde millioner af aar for at bli en solid og beboelig planet, saa lærer biologien os, at mennesket er en ætling af et eller andet høitstaaende dyr, fra hvem det har faaet i arv sin kropsbygning, sine sanser, lidenskaber og begjær. Der er jo endel personer, som latterliggjør denne lære om menneskets afstamning fra dyrene; men hvad videnskaben har beviser for, kan ikke uvidenhed og dumhed ødelægge med haan og spot. Der fortælles, at den berømte natusforsker, professor Thomas Huxley, engang i et møde af det britiske videnskabsselskab gav en engelsk biskop et brilliant svar paa hans spottegloser om evolutionslæren. Denne prælat hadde holdt en sarkastisk tale mod Darwinismen, og han sluttede med disse ord, direkte henvendt til professor Huxley: „Er den lærde herre virkelig villig til at la verden faa vide, at han tror, han nedstammer fra en abekat?“ Herpaa svarte saa Huxley paa sin overlegne og rolige maner: „Det forekommer mig, at den lærde biskop neppe fatter vor stilling og vor pligt som videnskabsmænd. Vi er ikke her, for at søge efter det, som mest behager os, men for at søge efter det, som er sandt. Videnskaben har fra begyndelsen af og indtil nu maattet kjæmpe sig frem gjennem fordom og overtro. Hvad menneskets herkomst angaar, saa er det ikke en smagsag, som kan afgjøres ved at konsultere følelserne; men det er en sag, som alene videnskabelig undersøgelse og bevisførelse kan løse. Efterdi den lærde herre alligevel er saa begjærlig efter at lære mine egne følelser i dette anliggende at kjende, saa betænker jeg mig heller ikke paa at si, at dersom jeg hadde valget — hvad jeg naturligvis ikke har — mellem at nedstamme fra en agtværdig abekat eller fra en i statskirken staaende biskop, som ikke finder bedre brug for sin hjerne end til latterliggjørelse af videnskaben og til angreb paa naturforskeren, da vilde jeg visselig vælge abekatten til min stamfar.“ Ifølge Darwinismen, ifølge udviklingslæren var ikke mennesket ved sin første fremtræden paa jorden en fuldkommen skabning, men høist ufuldkommen baade i intelligens, karakter og moral. I sammenligning med nutidens kulturmenneske var den oprindelige Adam en meget lavtstaaende person. Men det primitive menneske var udrustet med udviklingens rige muligheder, med evner og anlæg, som i kampen for tilværelsen efterhaanden gjorde det dyrene overlegent og satte det ivei fremover paa civilisationens fagre bane. Mennesket er altsaa ikke,

ifølge videnskabens lære en grundfordærvet person, som bærer mærke i sig efter det første forældrepars syndefald i paradishaven; men det er en skabning, som skylder forfædrene tak for, at tilværelsen ligger langt mere lovende og lys foran ham idag, end den gjorde for dem i de henrundne dage, da der ei fandtes her paa jorden nogen høiere kultur. I flere hundre tusen aar, mener man, at der har været mennesker paa vor planet, og fra begyndelsen af indtil nu har de strævet, disse væsener, med at forbedre sig selv og sit bosted, kjæmpet med naturkræfterne, studert naturlovene, grublet over livets gaader og lært dets pligter og opgaver at forstaa. Vi tilhører altsaa en slægt, som aldrig stod høiere, end den nu gjør, i aandelig og moralsk udvikling. Naar der i den anden artikel af den augsburgske konfession erklæres, at „paa grund af Adams fald ingen mennesker kan ha en sand gudsfrygt, medmindre de ved daaben og den hellig-aand vorder gjenfødte", da svarer videnskaben, at der aldrig, for menneskehedens vedkommende, var noget syndefald med slige følger, som ortodoksien forkynder. Vi finder paa jordkloden idag mennesker paa forskjellige udviklingstrin: vi finder barbarer og vilde saavelsom civiliserte folkeslag. Men vi opdager ingen stamme eller nation uden religion. Der er stor forskjel paa de teorier, folk danner sig om de usynlige magter, om skaberen og det guddommelige forsyn, om de steder, hvor de hensovede skal være efter at ha lukket sine øine i den sidste slummer. Men „den sande gudsfrygt" er ikke afhængig af daaben, er ikke afhængig af ortodoksiens dogmer om gjenfødelse og retfærdiggjørelse ved tro. Den er afhængig af menneskets karakter- og aandsudvikling. Jo høiere man staar i intelligens og moral, jo høiere begreber danner man sig ogsaa om gud og sin egen mission i universet. Overalt, hvor menneskene oprigtig søger efter den levende gud, finder de ham vistnok; thi han er den evige og allestedsnærværende verdensaand; men de finder ham ikke allesammen lige meget; de ser ham ikke allesammen lige stor. De skaber ham ofte i sin egen lignelse, og hvor folk er uvidende og trangsynte, blir deres guddom desværre mangengang liden og lav. En af de ting, som anbefaler unitarismen som en religion for oplyste mennesker, er dens ophøiede og inspirerende gudsbegreb. I ingen literatur, hvormed jeg er bekjendt, træffer man en mere storslagen teologi end i den unitariske. Naar man læser, hvad James Martineau skriver om den aand, som er ophav til det uendelige univers; naar man læser, hvad Savage og Chadwick forkynder om ham; naar man læser de deilige digte, hvori unitarismens skalde tolker sine idéer om guddommen, da blir han saa herlig og stor, at vi med fryd gir ham vor hyldest som vor konge og vor far. Astronomien aabenbarer os et ubegrænset himmelrum, og den viser os en utallighed af kloder deri. Den fortæller os, at stjernerne, som funkler paa himmelhvælvingen over vore hoder, er straalende sole, større mange af dem, end er den kolossale stjerne, som gir vor egen planet dens varme og dens lys. Thi solen er en kjæmpe i sammenligning med vor jord, har næsten tolv tusen gange større overflade og er over tre hundre

tusen gange tyngre, end jorden er. Alligevel er solen meget mindre end de største stjerner. Og astronomien viser os en stjerneverden uden grænser. Vort eget planetsysten med sin udstrækning paa tolv millioner geografiske mil er kun en liden flæk af uendeligheden. Det samme lys, som tilbagelægger veien mellem jorden og solen paa vel otte minutter, behøver jo med sin førti tusen miles fart i sekundet tusener og titusener af aar for at naa vor klode fra de mest fjerntliggende stjerner. Dette univers med sine sole og planeter skylder en alvidende og almægtig verdensskaber sin oprindelse, lærer unitarismen, og dens lære er i saa henseende i harmoni med moderne tænkning. Thi man finder ikke i vore dage mange fremragende naturforskere og filosofer, som vil paastaa, at universet er et produkt simpelthen af atom- og molekylforbindelser og har dannet sig selv ved en blind tilfældighed. Materialismen gir ingen tilfredsstilleede forklaring af verdensbygningen og den visdom, som allevegne røber sig i universets konstruktion. Den fortæller os ikke, hvorfra naturlovene kommer, og hvori det vidunderlige liv har sit udspring. Den sir os ikke, hvorfra vi mennesker har faaet vor fantasi, følelse og fornuft. Unitarismen lærer, at der bagenfor hele det synlige univers, bagenfor alle omskiftelser og forandringer, er en skabende, opholdende aand, og at det er i ham, alle naturkræfter, al kjærlighed og skjønhed, al vækst og evolution har sit udspring. Denne aand er ligesaa aktiv i Norge i vore dage, som han var i Palæstina i gamle dage. Gud sidder ikke som en passiv tilskuer fjernt vække i himmelrummet etsteds, men er midt iblandt os mennesker og bruger os for at civilisere verden; han arbeider ogsaa med sine naturkræfter i alle riger og til alle tider, sommer og vinter og vaar og høst. Ham, den levende gud, er det, de har søgt efter i alle nationer og har tilbedt under forskjellige former og ceremonier blandt de forskjellige folkeslag. Om ham synger vor store norske digter:

„Hvem er du med de tusinde navn
fra de tusinde tider og sprog?
Du var favn for vort evige savn,
du var haab under fortidens aag;
du var dødsangstens natmørke gjæst,
du var livsglædens solrige fest.
End dit billed vi vekslende danne,
og vi kalder ethvert aabenbaring,
og enhver holder sit for det sande,
til det brister i kvalfuld erfaring.
O, men vær, hvem du vil;
thi jeg ved du er til,
som det evige raab i min sjæl — det er dig!
Alle love, vi se eller skimte, og de,
som vi aldrig skal ane engang, det er dig!
Og din skjærmende vagt om mit liv har de lagt,
og det jubler i mig: Det er dig, det er dig!"

Naar vi ved naturvidenskabernes hjælp lærer at se universets storhed og faar et begreb om, hvad uendelighed og almagt betyr,

da kan vi umulig, uden ved at bringe fornuftens stemme til taushed, tro, at Jesus var den sande gud. Thi Jesus hadde under sit jordiske liv ophold i et legeme af kjød og blod, aad og drak som andre mennesker gjør, og han viste sig ingenlunde i besiddelse af slige kræfter, som vi maa tænke os den almægtige verdensaand at være udrustet med. Unitarismen lærer, at der er bare en sand, alvidende og fuldkommen gud, og den forkaster ortodoksiens fornuftstridige treenighedsdogme. Lord Bacon, der var unitar, sa, at „en trinitar var nødt til at tro, at en er tre, og at tre er en, at en far ikke er ældre end sin søn, at en søn er det samme som sin far, og at den helligaand, som udgaar fra disse to, er det samme som begge. Han maa tro, at der er tre personer i en natur og tre naturer i en person, at en jomfru er et barns mor, og at dette barn er hendes skabermand. Han maa tro, at den gud, som er allestedsnærværende i universet, var indestængt i et fysisk legeme, at den aand, som er evig, blev født til verden paa et bestemt tidspunkt, at den konge, som er himmelrummets hersker, engang som et hjælpeløst lidet væsen blev baaret omkring paa en jordisk kvindes arme."

Vi unitarer tror ikke, at Jesus var gud; eiheller tror vi, at han i en særegen betydning var guds søn. Han var et menneske, mener vi, med en jordisk mand til far og en jordisk kvinde til mor. Dette menneske, Josefs og Marias søn, kom dog til at spille en overmaade vigtig rolle paa den historiske skueplads. Han var et religiøst geni, en profet, der hadde et kjærlighedens budskab at bringe menneskene. Han fremstod blandt sine landsmænd paa en tid, da hykleri og humbug florerte i religionens navn. Mod det falske og uægte, mod sneverdom og fordom opløftede han sin røst, og han søgte ved sit ord og eksempel at føre menneskene nærmere hverandre og nærmere gud. For alle dem, som var lidende, ulykkelige og forladte, nærte han den dybeste medynk, og han tog sig kjærlighedsfuldt af dem, helbredede de syge, trøstede de sorgfulde, opmuntrede de ensomme og forskudte. Han var tolderes og synderes ven; han udøste af sit store og varme hjerte en vederkvægende sympati til sine medmennesker, overalt, hvor han hadde anledning til det og kunde hjælpe dem dermed. Han betragtede sine medmennesker som brødre og søstre; thi gud var jo alles far, og det var hans vilje, trodde Jesus, at vi skulde leve med hverandre i gjensidig opofrelse og samarbeide med hverandre for oprettelsen af himmeriges rige paa jord.

Det norske storting fældte den dom over unitarerne for nogle aar siden, at vi ikke er „kristne" dissentere, fordi vi benegter Jesu guddom. Er det da deri, den sande kristendom bestaar, at man bekjender Jesus af Nazaret at være den anden person i treenigheden, sand gud saavelsom sandt menneske? Vor opfatning af kristendommen er den, at en religion efter Jesu forskrift og eksempel bestaar i et gudhengivent og næstekjærligt liv. Vi unitarer er af den formening, at en hel del, der gaar under navn af kristendom, ingenting har med Jesu religion at bestille. De ortodokse teologer lærer, at Jesus led

døden paa Golgatas kors som et offerlam for al verdens synd, og kun ved at annamme ham som sin frelser kan menneskene finde naade for gud og bli salige efter døden, forkynder disse teologer. Vi unitarer tror ikke, at gud sendte Jesus til verden for at lide for vor skyld, og vi tror ikke, at Jesus betragtede sig selv som en gjenløser af en falden menneskeslægt, der ellers vilde gaa tilgrunde. Jesus nævnte aldrig syndefaldet i sin forkyndelse og sa ikke i klare og utvetydige ord: „Jeg vil frelse alle mennesker, som tror paa mig, fra deres synder og følgerne af deres synder. Kun de, som kalder mig gud, og betragter mig som verdens frelser, vil bli salige efter døden; alle andre vil gaa til helvede og bli pint der til evig tid.“ Jesus udtalte sig ikke paa denne maade. Det var dogmatikerne, som ophøiede Jesus i guddommen og gjorde den korsfæstede til et offerlam for al verdens synd. Vi unitarer tror, at enhver belønnes og straffes efter fortjeneste. Hvad man saar, maa man høste. Vi undgaar ikke følgerne af vor egen daarskab ved at tro, at Jesus bærer vore overtrædelser og er knust for vore misgjerninger. Vi lever i et moralsk univers, under en moralsk verdensstyrelse, og det afhænger af os selv, om vi skal faa det godt eller ondt, naar det jordiske liv er slut.

Unitarismen lærer, at sjælen fortsætter sin tilværelse, efter at legemet er bukket under for døden. Den lærer, at vi lever som selvbevidste individer efter at ha forladt denne verden — i en aandeverden, hvor vi høster frugterne af vor vandel paa jorden.

Men dersom mennesket nedstammer fra dyrene, hvorfra har det saa faaet sin udødelige sjæl? Mennesket har vistnok et høierestaaende dyr at takke for sin fysiske herkomst; men som en sjæl maa vi dog tro, at mennesket er udgaaet fra gud. Vi er mere end muld. Vi er mere end nerver og sanser. Vi er mere end kjød og blod.

Vi kan tænke og ræsonnere; vi kan elske og drømme; vi kan haabe og tro. Vi føler, at livet har en guddommelig hensigt og mening. Vi kan ikke slaa os tilfreds med den tanke, at vor personlige tilværelse er bare et jordliv lang. Vi kræver en længere løbebane, og vi indbilder os selv at være udødelige.

Er dette bare en tom indbildning, bare en vakker drøm, som ikke vil gaa i opfyldelse?

> Er da det hele kun et spil af kræfter
> alt uden med?
> Hvorfor fik vi da denne længsel efter
> en evighed?

Vi unitarer mener, at vor higen og trang efter en personlig udødelighed er os en garanti for, at vi skal faa den. Gud skabte ikke en menneskesjæl for at dræbe den igjen, naar legemet omkommer, men for at gjøre den meddelagtig i det evige liv. Det evige liv er livet i forbindelse med gud, efter hans bestemmelse og plan, i ustanselig stræben efter aandelig og moralsk fuldkommenhed. Saalænge man lar sine sanselige lyster dominere sig, og er en slave af sin egoisme, maa man lide og lutre sig i samvittighedsnagets skjærsild.

Derimod kan ingen dogmetro beskytte en udødelig sjæl, hverken hisset eller her. Men vi unitarer er forvisset om, at en alkjærlig og alvis gud saaledes har ordnet det, at alle mennesker efterhaanden frivillig underkaster sig alfaderens vilie og blir lykkelige og salige tilslut. Vi tror ikke paa de evige helvedesstraffe, som ortodoksien skræmmer folk med; thi vor gud er ingen hjerteløs tyran, men en retfærdighedens og medfølelsens gode aand. Vi tror heller ikke paa en individuel djævel, som altid er paafærde for at lokke os mennesker til ulydighed mod gud.

Det er i os selv, fristeren bor. Det er i vor egen menneskenatur, at vi higer efter det slette og onde saavelsom efter det rene og gode. Vi er endnu ufuldkomne og maa gjennemgaa en lang udviklingsproces, før vi blir slige som vi skal være efter den guddommelige model. Jesus viser os den vei, vi bør gaa, for at være alfaderen til behag. Det er sandhedens og selvopofrelsens noble vei. Det er den vei, som han selv vandrede henad, da han for nitten hundre aar siden gik omkring og gjorde godt i verden. Hvis vi bare fulgte ham, alle vi, som bærer navnet af kristne — hvis vi fulgte Jesus istedetfor Luther og Calvin, da vilde der snart mærkes store forandringer til det bedre her paa jorden. Da vilde her bli større velbehagelighed og fred blandt menneskene; da vilde her bli mindre elendighed og nød. Thi den sande kristendom, kjærlighed til gud og kjærlighed til vore medmennesker, er en religion, som vilde omskabe verden, dersom den blev prøvet, og det er for en kristendom af denslags, at unitarismen er en talsmand.

Kan vor tro være farlig for os?

(Af *Kristofer Janson.*)

Jeg fik nylig et brev fra Syd-Afrika, fra en sjømand, der pleiede, naar han var hjemme, at gaa og høre mig. Da dette brev indeholdt meget til at belyse de religiose forhold, vi lever under, vil jeg tage det frem her og dvæle lidt ved indholdet.

Han fortæller, at han fra han var 12 aar begyndte at tvivle paa den i skolerne brugelige religionsundervisning. Hvor mange er det vel ikke, som har gjort det samme. Det har jeg hørt fra saa mange hold, og det viser mig bedre end alt andet, hvor ubarnlig vor lutherske dogmatik er — thi det er jo den, som skal indplugges i børnene — hvor disse dogmer strider mod børnenes forstand og naturlige menneskelige følelse. Men vor brevskriver fandt ingen, som bød ham noget andet istedet. Da han var 17 aar, begyndte han at vanke hos metodisterne, men til ingen nytte. Saa søgte han i andre kirker eller bedehuse, om han der kunde finde noget, der kunde tilfredsstille

hans aand; men han syntes bestandig, at det de der prækede var umuligt, ikke kunde være sandt.

19 aar gammal gik han tilsjøs. I førstningen læste han vel hver aften fadervor, saa som hans forældre havde lært ham som barn; men snart døde det ogsaa hen. Og nu fulgte 8 lange aar, hvor han levede i sus og dus som de andre med hverken tanke paa det ene eller andre, tog livet, som det faldt sig.

Imidlertid var hans søster bleven vakt, og fra hende fik han da flere breve om at omvende sig og faa sig toet i lammets blod, før det blev forsent: Men da den blodige forsoningslære altid havde fyldt ham med mørke og gru, saa brændte han forarget brevene, saa fort han fik dem.

Hvad der bidrog end mere til hans foragt for dette, som folk kaldte kristendom, var, at han seilede med en skipper, der af alle blev betragtet som en yderst kristelig mand, som holdt regelmæssige opbyggelser, men som baade sultede og frøs sine mandskaber, naar han vel var ude i sjøen. Da undsaa han sig heller ikke for at slaa i droie eder, naar noget ikke gik, som han vilde. Det var bare i rigtigt styggeveir, han holdt bøn i sjøen; ellers saa klarede han sig uden den. Brevskriveren siger: „naar man ser og daglig færdes mellem saadanne hyklere, og man da selv staar paa svag grund, er dette nok til at skyve alt tilside og la' en grunde sig en tro for sig selv." Men dog var han aldrig rigtig tilfreds med dette.

Hans søster, hun som skrev omvendelsesbrevene, hørte til Treiders menighed. Men han kunde aldrig rigtig tilgive hende, at hun ved faderens dødsseng, han som dog havde jevnlig gaaet i kirke og oplært dem i fadervor, havde udtalt, at han gik totalt fortabt, og at det var Guds vilje, at han døde saa hurtigt – han døde nemlig af hjerneslag. Gud havde givet ham tilstrækkelig tid til omvendelse, sagde hun; men hans taalmodighed var udløben, og faderen maatte gaa, som han var. Læg mærke til dette; thi her er et af de punkter, hvorved jeg siden vil dvæle.

Brevskriverens yngste broder hørte med hustru til Søren Pedersens menighed og var en af dennes ivrigste tilhængere, og mellem disse to retninger reves han da, naar han var hjemme. Han fulgte med dem vekselvis paa deres møder, og paa begge steder blev han skræmt, saa det var en gru, „og de forsøgte næsten med magt at faa mig ned paa knæ og albuer; men jeg kunde ikke med bedste vilje faa plantet ind i min hjerne, at dette kunde være ret", skriver han. „Jeg sagde nu ofte til mig selv: jeg vil leve saa rent og kjærligt som muligt og stifte en tro for mig selv". Han bad inderligt til Gud, at han vilde vise ham, hvad som var det rette og lade ham faa tro og leve derefter.

Da var det han en søndags morgen stod og saa igjennem prædikantlisten for at finde noget nyt sted at gaa, og saa faar han tilfældigvis øie paa, at en vis Kristofer Janson talte over: „hvor er Gud at finde?". „Det var ikke saa dumt", tænkte han, „maaske jeg der

kunde faa nogen oplysning. Jeg gik, og hvad jeg der hørte vederkvægede mig saa og gav mig saadant haab og trøst, at jeg med rette kan sige: da blev jeg født paanyt. Jeg kjøbte med nogle smaaskrifter, som jeg læste saa ofte, at jeg næsten kunde dem udenad." Han gik længe hemmelig om med sin nyfundne lykke; men saa fortalte han sine sødskende, hvor han havde været og faaet en bedre forstaaelse af Gud og hans vilje med menneskene.

„Baade min bror og min søster", skriver han, „syntes saa ilde om mit valg, at de sagde, det havde været bedre, om jeg havde troet som før paa slet ingen ting; thi straffen vilde i alle fald ikke bleven større, og heller ikke vilde jeg da forsøkt at faa andre med paa samme bundløse hængemyr, som jeg selv var kommen ud paa."

Nu fulgte to lykkelige aar. . .

Han giftede sig og fik sit eget lille hjem. Saa reiste han atter ud som kok paa et engelsk dampskib for at tjene lidt bedre. I en af havnene blev han kjendt med sjømandspresten. Denne beklagede ham, fordi han var kommen saa rent paa vildspor. Han havde hørt en del om Kristofer Janson, hvor ynkeligt han han havde forført saa mange. Han følte sig forvisset om, at Janson vilde vende om og bekjende sandheden, om ikke før, saa paa dødsleiet, hvis Gud forundte ham naade dertil. Engang spurgte han, om brevskriveren vidste, at unitarerne ikke hørte med blandt de kristne engang.

Den sidste aften, brevskriveren var deroppe, havde presten sammenkaldt et formeligt bønnemøde for at faa ham omvendt; men da han fandt, at dette ogsaa var spildt umage, beklagede de sig alle, at han var gaaet saa langt, at han knapt stod til at redde undtagen ved et mirakel.

Da de var reisefærdige og skulde tage afsked med presten, — det var ved juletider — forærede denne en bibel til brevskriverens svenske kammerat og formanede denne til ikke i mindste maade at tro paa, hvad hans kammerat end maatte forklare om aandelige ting; thi det førte bare til den evige fortabelse. „Jeg skulde ogsaa faaet en bibel, fortalte han, men han troede, jeg var bedre tjent med ikke at have nogen. Stakkels velmente ven, han vidste ikke, at jeg baade havde min bibel, min „lys og frihed" *), min kjære lille salmebog, samt endel andre smaaskrifter og „Jesus bragt tilbage".

Nu fortæller han om reisen og om en raa og brutal finlænder, de havde ombord, som bandte og svor og sparkede til deres gudelige bøger, naar kammeraterne i fristunderne sad og læste i dem paa dækket og svor paa, at han en god dag skulde lempe baade bibelen og dem paa sjøen. Denne finlænder blev imidlertid hjemsøgt af den gule feber; men før han døde, sendte han bud paa brevskriveren og bad ham tale til ham om Gud og læse i bibelen for ham.

Finlænderen døde, og dette dødsleie gjorde et dybt indtryk paa brevskriveren. Sjømandsprestens ord havde alligevel været som tag-

*) Prædikensamling af Kr. Janson.

dryp, der kan omsider hule en sten. For sidste gang tog han atter det spørgsmaal til overveielse, om de ortodokse havde ret eller han, om det var synd af ham ikke at tro, at Jesus var Gud, men hans mester og menneskebroder. I denne vaande bad han til Gud om veiledning, og han lønnedes med en drøm eller et syn, der satte ham i henrykkelse og lod hans ansigt skinne som forklaret, da han vaagnede. Han tænkte: tænk om du ogsaa skulde blive angreben af en eller anden sygdom her i dette lumske og smitsomme klimat, om du hurtig skulde blive bortkaldt og stillet ansigt til ansigt med din dommer, vilde du kunne staa for dommen, du, som siger i dit hjerte, at Jesus ikke er ét med Gud og selve Gud? du, som aldrig paakalder ham som saadan? du, som ikke vil tro, at han er død for med sit blod at frikjøbe dig fra djævelens vold? du, som siger saa ofte, du ingen stedfortræder tiltrænger for at gjøre arbeidet for dig, men at du selv vil udarbeide din egen saliggjørelse foruden at bede til den, som hvert knæ skal bøie sig for baade i himlen og paa jorden og under jorden?" Med alle disse tanker krydsende i sin hjerne bad han: „Kjære barmhjertige, gode Gud, send en af dine mange budbærere, send min skytsengel til mig, at han maa fortælle mig, hvad ret er. Kjære herre gud, hvem skal jeg paakalde!"

Da syntes han med ét, at han var ude i en stor, umaadelig skjøn have, og pludselig saa han himmelen aabne sig, og veien mellem himmel og jord fyldt med engle, og han hørte en musik saa skjøn og mild, der ligesom tonede fred over jorden. I al denne herlighed saa han Jesus komme ned og stille sig ved hans venstre side. Han lagde armen om hans hals, rørte ham paa høire skulder med sin haand og sagde med en røst saa mild, som endnu intet menneske har talt: „Staa op — lad os bede til Gud!" Og saa bad de fadervor tilsammen. Og da amen var sagt, gik Jesus op med englevagten omkring sig, som han var kommet. Og han vaagnede med en glæde og fred, som aldrig tilforn. Og saa ender han sit lange brev: „Ja, elskede lærer og ven! Dem har jeg en stor del at takke for al den herlighed, jeg har faaet se, og for den urokkelige vished, jeg har faaet paa, at Gud er Gud og alene skal tilbedes, og Jesus Kristus hans søn vor broder, tolk og store forbillede, som til idag og alle dage gaar faderens ærinder, og fremdeles arbeider paa den store frelsergjerning, han fik af faderen at udføre og vil fortsætte, indtil vi alle er blevne ham lig. Da først vil han overgive Gud og faderen riget og selv underlægge sig ham, og Gud saaledes blive ét i alle." —

Jeg har omtalt dette brev saa udførligt, fordi der er meget deri, jeg ønsker at tale om. Først al den kamp og møie unge alvorligt søgende mennesker har, for de i fred kan forlade de anskuelser, som er proppede i dem paa skolen, men som har været deres hele natur imod. Der er forældre, der er sødskende, der er presterne, hvor de kommer hen, og alle truer de dem med det evige helvede, hvis de tar det, som gjør dem til lykkeligere og bedre mennesker. Det er, som jeg før saa ofte har sagt, frygten, som er den norske kirkes

svøbe; det er det luende glavind, som skal holde de stakkels menneskebørn fra paradisets have. Der skal formelig mod til at bryde med det gamle, om det nye aldrig saameget lokker som det sande, som det, der tilfredsstiller min sjæls dybeste behov. Man maa optage en kamp med sine kjæreste, man maa volde dem lidelse, saaledes som jeg i min sidste bog „Ensom" skildrer det i Paul Winges forhold til sin elskede og retskafne mor. De faar prøve sandheden af Jesu ord, at han ikke var kommen for at sende fred paa jorden, men sverd, at han var kommen for at splitte familier og sætte børn op mod forældre og omvendt.

Men hvordan er da beskaffenheden af den ortodokse tro, som aabenbarer sig i dette brev, og som viser os stillingen for saa mange?

For det første har den gjort sine troende haarde og dømmesyge. Og en tro, som kan gjøre det, siger jeg bent ud er en farlig tro, hvad navn den saa kalder sig med.

Lad os først se paa denne søster. Hun er et velmenende og bra menneske, lader det til, og elsker den forsamling, hun har sluttet sig til; men hvad har hendes tro bragt hende til? Jo at gjøre vold paa sin fineste og bedste menneskenatur, saa hun kan endog bringe det over sit hjerte, at erklære ved faderens dødsleie, at han vilde gaa evig fortabt, og det uagtet han slet ikke var nogen ugudelig mand, men tvertimod havde lært sine børn hver aften at bede „fadervor" og jevnlig gik i kirke. Men han var vel ikke enig med hende i et og andet og vilde vel ikke slutte sig til Treiders forsamling.

Hvis de mennesker anede hele den rædsel, som ligger i de ord „evig fortabelse", saa tog de dem ikke saa let i munden. Men de haandterer disse rædselsfulde dogmer bare som ord, som en akrobat haandterer sine kugler. De leger formelig med dem. De snakker saa meget om dem, at de taber sin gru for dem.

Men jeg siger: Naar min tro — jeg kalde den katolsk eller luthersk eller hvadsomhelst — gjør mig haard istedetfor mild, dømmesyg istedetfor forstaaende og tilgivende, saa er den en farlig tro for mig. Den nedværdiger istedetfor opløfter mig; den gjør mig skade istedetfor gavn. Tænke sig, at min religion skulde tvinge mig til at fornegte saaledes alle menneskelige følelser, at jeg dømmer min egen far, som er en bra mand, ned i et evigt helvede — fy — en saadan religion vilde jeg fly som pesten; en saadan religion vilde jeg betragte som min værste fiende.

Hvorledes kan nu sligt gaa for sig? Jo, for det første ved det, at religion blir gjort til maal og ikke til middel. Lad mig forklare nøiere, hvad jeg mener. Vor bestemmelse er jo, at vi skal vokse op til at blive Gud lig, at vi skal slibe vor karakter, saa vi blir bedre og renere dag for dag, aar for aar. Alt som kan hjælpe os til dette, hjem, venner, læsning, omgang, kirke, livshændelser o. s. v. blir vore velsignende engle. Men fremst blandt disse skulde religionen staa. Vor tro skulde være saadan, at den hjalp os til at blive mildere og bedre, den skulde dæmpe vor hidsighed og vrede, slaa ned vor raahed

og vore tøilesløse lidenskaber, udvide vor kjærlighedstrang, lære os selvbeherskelse og selvopofrelse og taalmodighed.

Den religion, som kan det, er den bedste religion for mig. Og det er netop derfor, vi ønsker at kalde os kristne og være Jesu disciple og efterfølgere, fordi vi tror at hans ord og liv bedst kan lære os dette. Kan ikke vor tro blive en livsmagt i os, saaledes at den danner vor karakter til bedre og bedre mennesker, da duger den ikke, da er den ikke noget tess. Ja, hvis den istedetfor at forædle alle vore menneskelige følelser, forraaer og forhærder dem, saa vi kan bringe over vor tunge at fordømme vor far i andres paahør til en evig fordommelse, saa har denne tro gjort mig skade istedetfor gavn. Det er dette, jeg mener, naar jeg siger, at religionen skal være et middel og ikke et maal.

Men ulykken er med mange af vore ortodokse brødre, at de har gjort troen til maal, og med troen har de da forstaaet en hel hop læresætninger, som du skal holde for sandhed, enten du kan det eller ei. Troen er gjort til lære istedetfor til liv. Luther er selv for en stor del skyld i det paa grund af sine vanvittige ytringer desangaaende, der overdreves i den grad, at man paastod, at gode gjerninger endog var skadelige for saligheden. Derfor affødte og hans reformation et rent tøilesløst syndeleven i Wittenberg, som bragte Luther selv til fortvivlelse. Frugterne af denne lære viser sig klart i dette brev. Der kommer brevskriveren straalende lykkelig, fordi han endelig efter mange aars forgjæves søgen har fundet noget, der tilfredsstiller hans aand og gjør ham til et bedre menneske. Men nei — dette er ikke nok — det var bedre, om han slet intet troede som før; thi tror du noget andet end vore læresætninger, saa fører det til evig fortabelse. Selv sjømandspresten, som man dog skulde tro var en dannet mand, deler denne taabelige anskuelse. Han holder formelig bønnemøde for at omvende denne stakkaren, som er kommen langt længer end dem selv, og erklærer til hans kammerat, at om han vilde lytte til sin vens forførende ord, vilde det føre til evig fortabelse. Unitarerne var ikke kristne engang. Hvad tror dog disse mennesker om Gud? Hvad er det for en Gud de hylder? Tror de Gud sidder i himmerige med Luthers katekismus eller Pontoppidans forklaring paa fanget og eksaminerer folk i dem, før han slipper dem indenfor porten?

Og hvilken anklage reiser de ikke mod Gud! Han skulde være saa smaalig og uretfærdig, at han skulde dømme mennesker for vildfarelser, naar de ærligt og oprigtigt troede dem at være sandhed? Han skulde dømme menneskene efter udenadleksen, som de ramser med læberne, men ikke efter hjertet og efter virkeligheden. Han skulde lade sig narre efter det som synes og ikke spørge efter det som virkelig er. Undersøge taabelige vildfarelser. Sandt er det, at menneskene skaber sig sin Gud i sit eget billede. Er de selv smaalige og taabelige, blir deres Gud det ogsaa.

En ting til. Brevskriveren fortæller, at de i baade søsterens og broderens forsamling stræbte med al magt at faa ham ned paa knæ

og albuer. Her kommer atter dette frem, at de tror, at ydre midler skal gjøre alt fornødent. Men hvad kunde det vel nytte, om han laa halve dagen paa knæerne, og de bad over ham, saalænge hans hjerte ikke var med dem? Folk tror paa ceremonier og ydre tilstelninger og former istedetfor paa det indre liv. De tror paa en ydre autoritet, paven eller bibelen eller presten og ikke paa den indre autoritet, Guds røst i deres samvittighed og tankeliv.

Skipperen, som hykler og bander, naar han er ude paa sjøen, tror ikke det gjør noget, naar han bare holder bønnemøder paa land og trommer til gudstjeneste, naar uveiret kommer. Det ydre, ydre, altid det ydre skin, men saa sjelden den indre virkelighed.

Og endnu ét: Søsteren mente, at „Guds taalmodighed var udløben". Kan Guds taalmodighed udløbe? De maa jo tro det, disse mennesker, som lader Gud holde et evigt helvede i beredskab til sine egne børn, som han har skabt, og som han siger, han elsker. Nei, menneskers taalmodighed kan udløbe, men Guds Taalmodighed udløber aldrig. Derfor tilbyder han sin kjærlighed selv ned i helvedes dybeste afgrunde. Og vil ikke menneskene tage imod den, blir det deres egen sag; men Guds tilbud skal aldrig mangle.

Der er saa sørgelig megen overtro, saa megen grusom anklage mod Gud i de ortodokse dogmer, at det kan gjøre mig rent syg. Og hvis man vil sige: „A ja, men der er saa faa folk, som nu tror paa disse dogmer bogstaveligt," saa vil jeg bare pege paa dette brev, der viser, hvilke bedske frugter de sætter paa troskyldige og retskafne menneskers sind.

Gud fri os fra alt, der kan fordunkle din skikkelse for os, og som lader os drage dig ned i jordens smuds, det som du just skulde drage os op ifra. Lad os ikke støbe dig i vort eget ufuldkomne billede, men støb du os i dit billede til altid større og større fasthed og klarhed!

Af en artikel om kultur og religion.

Af *Tambs Lyche.*

Først maa vi faa det slaaet fast, at religion er liv og ikke teologi, at hvad vi forstaar ved religion og kristendom, er ikke at tro en mængde mærkelige ting, men at leve stort, dybt og høit. Her staar vi efter min formening ved det, der mest hindrer religionens og kristendommens indflydelse og vekst, ved det, der har slaaet dem med lamhed og død, og ved det punkt, hvor en radikal reformation er bydende nødvendig saavel i det religiøse livs som i al fornufts, sandheds og rimeligheds navn og interesse. Her er ikke tale om, hvorvidt tro ikke i og for sig er en stor og velsignende magt. Jeg for min del tvivler ikke derpaa; men det er kommet saa vidt, at det for den store mængde af mennesker staar saaledes, at religion og kristendom først og fremst

betyder at tro noget, at det er denne tro, hvorpaa det kommer an, den, Gud forlanger af os, den, der er betingelsen for indtrædelse i hans rige og kjendemærket paa et religiøst liv. Man har omskrevet profetens høie og rungende ord: „Hvad forlanger vel herren din Gud af dig uden dette, at du skal øve, hvad ret er, elske barmhjertighed og vandre gjennem livet i ydmyghed for Gud?" — man har omskrevet de høie ord, saa at det fra kirkerne lyder: „Hvad forlanger vel herren den treenige Gud af dig uden dette, at du tror paa ham som en treenig Gud, at du tror paa den nedarvede dogmatik eller lære om Jesus, og at du ikke tror, at karakter og livsførelse har afgjørende betydning for Guds dom over og forhold til et menneske?"

Og dette maa ændres. Lad kirkernes mænd arbeide med kjæmpers energi og engles gode vilje, de formaar dog ikke at vinde tiden over til sig, til de paa dette punkt selv er vundet over til tidens opfattelse og urokkelige overbevisning. Bibelens store ord retfærdighed maa blive gjenindsat paa den herskende plads i religionen, hvorfra kirkerne har kastet det ud for at sætte rettroenhed istedet. Man maa holde op at sporge saa meget efter troen og forlange livet.

Her maa der ikke hviles, før det er kommet ind i enhvers bevidsthed og lyder klart og tydeligt fra alle prædikestole, at det gode menneske, hvad saa end dets tro, tvivl eller fornægtelse er, er „Guds barn"; at ikke mangel paa tro, men lavt eller daarligt liv skiller fra guddommen og Guds rige; at en ateist, der gjør ret og lever et godt, mandigt liv, staar faderen nærmere i enhver henseende og gaar før ind i hans rige, end en troende, der lever mindre godt og mandigt; at liv i godhed er liv i Gud og den bedste gudsdyrkelse, der findes, moralsk liv — liv i sandhed, retskaffenhed og kjærlighed.

Og jeg forstaar ikke rettere end, at dette er den eneste bibellære og klart og tydeligt, hvad Jesus atter og atter udtalte. Ordet rettroenhed findes vistnok ikke i bibelen, der i det hele befatter sig lidet med anden tro end den, der er simpel tillid til ham, som staar bagom alt, tillid til hans retfærdighed og godhed. — Retfærdighed, der er det samme som vor moral, det er derimod dens bærende ord, dens stadige omkvæd. Gud selv er retfærdighedens, det vil sige moralens herre — den moralske. Og profet efter profet kommer i dette ords navn og interesse, ikke for at forkynde teologi og dogmer, men for at rense, løfte og adle livet, gjøre denne verden lidt mere værdig til at kaldes et Guds rige.

Unitarisk samfund i Kristiania har til formaal at virke for oplysning, sædeligt liv og tolerance — religiøse ideers udbredelse, uhemmet af al ydre autoritet — alle religiøse retningers virkefrihed og ligestillethed for loven, saaledes at ingen enkelt religiøs sekt eller opfatning paa nogen maade begunstiges af stat eller kommune.

Vi, som staar sammen med hverandre om disse formaal, elsker den individuelle aandsfrihed, ønsker at sønderbryde de lænker, som i

form af uvidenhed og overtro og frygt holder tankerne bundet, og haaber gjennem vore forenede anstrengelser at opbygge lidt efter lidt den liberale kirke, som utvilsomt har fremtiden for sig.

At de gammeldagse dogmer er dødsdømt, er en opfatning, som sandsynligvis ikke alene vi liberale personer udenfor statskirken har, men en opfatning, som de liberale prester indenfor statskirken ogsaa nærer. Thi den, som med opmærksomhed og forstaaelse har lyttet til de foredrag, som seks af de mere moderne teologer i vort land nylig har holdt i hovedstaten for store forsamlinger, har ogsaa lært af dem, at de ikke er ortodokse efter bekjendelsesskrifterne i sin forkyndelse og tro. De forsøger jo at indbilde folk, at der ingen radikal uoverensstemmelse er mellem middelalderens og nutidens teologi, mellem Jesu religion og den lutherske ortodoksi. Men deres manøvrer i saa henseende forekommer mange at være fuldstændig mislykket. Vildfarelse og sandhed, fordom og frihed, dogmatisme og liberalisme lar sig ikke harmonisk forbinde. Der er en uforsonlig konflikt igang mellem det gamle og det nye, mellem ortodoksi og videnskab, mellem luterdom og kristendom.

Medlemmer af unitarisk samfund indser dette og arbeider for en sag, de anser af stor vigtighed for verden, den sag nemlig at sprede oplysning blandt menneskene, gjøre dem til selvstændigt tænkende væsener og udvikle dem i en religion, som sætter kjærlighed og karakter over tro og teori.

For at fremme vore formaal som en religiøs organisation og bevægelse er det, vi hermed begynder udgivelsen af det lille tidsskrift „Unitaren", som vil udkomme hver maaned og koste femti øre kvartalet, frit tilsendt. Vi retter en indtrængende anmodning til venner af vor virksomhed om at skaffe „Unitaren" abonnenter. Vi indbyder ogsaa aandsfæller til at sende os originale artikler for vort tidsskrift og benytte dets spalter til diskussion af religiøse, filosofiske og etiske spørsmaal.

Herman Haugerud.

Unitarisk samfund afholder regulære møder hver søndag formiddag kl. 11 i den store sal Møllergaden 20. Foredrag eller prædiken af samfundets forstander, pastor Haugerud. Til disse møder og til samarbeide med medlemmerne for frisindet kristendom indbydes liberale mænd og kvinder i vor by og vort land. Medlemskontingenten er 4 kr. pr. aar for en mand, 2 kr. for en kvinde og 5 kr. for familie med barn under 18 aar. Aktive medlemmer maa være udmeldt af statskirken; men der optages som passive medlemmer, uden stemmeret i samfundets anliggender, personer, der ønsker at støtte os, men af private grunde forblir staaende i statskirken.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 2 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Mai 1906

Unitarismens fader i Amerika,

William Ellery Channing.

Af *Herman Haugerud.*

Blandt det nittende aarhundres teologer og filantroper indtar Channing en høi plads. Han var en af menneskehedens store aander, skarp i forstand, varm i sin følelse, ædel i karakter. I sit arbeide paa jorden, mens han var bosat her, var han aktiv som faa i det godes tjeneste, og efter at være udvandret herfra til en høiere sfære fortsatte han, gjennem sit eksempel og ord, at øve en opdragende indflydelse paa vor slægt, en indflydelse som endnu gjør sig gjældende og forøges hvert aar, som gaar. Han blev født den 7de april 1780 i byen Newport i staten Rhode Island. Han tilhørte, baade paa fars og mors side, en anset familie, og fik i vuggegave udmerkede aandsevner og anlæg for en bra karakter. Han kom til verden paa en tid, da Ny Englands kolonister var i kamp med britterne for sin friheds og selvstændigheds skyld, og den lille stat Rhode Island ofrede i denne strid en mængde af sine vaabenføre mænd. Hans bestefar paa morssiden, William Ellery, efter hvem han var opkaldt, var en af kolonisternes repræsentanter paa kongressen i Philadelphia, hvor den amerikanske uafhængighedserklæring blev vedtat den fjerde juli 1776, og hans egen far var ligeledes en varm patriot. Det laa ham fra fødselen af i blodet at elske friheden og nære interesse for fremskridt og retfærdighed.

Den religiøse atmosfær, han indaandede i sin barndom, var dog ikke skikket til at gjøre ham liberal i livsanskuelse og tro. Den gamle puritanisme tillod ikke nogen afvigelse fra den traditionelle ortodoksi. Presterne prækte med stor myndighed de fornuftstridige dogmer om syndefald og forsoning, om treenighed og helvede, om frelse og fortabelse. Der fortælles fra Channings barndom den følgende historie, som viser, at den senerehen saa berømte unitar allerede i en tidlig alder tog det alvorlig, naar det gjaldt religionen. Da han var syv aar gammel, fulgte han sin far til kirke en dag for at høre en bekjendt prædikant. Denne mand talte om menneskets fordærvelse

og dom paa en saadan maade, at den lille gut blev angst i sjælen og syntes, at en forbandelse hvilte over hele jorden, og han indbildte sig, at alle de tilstedeværende maatte føle, som han selv gjorde. Han bestyrkedes i denne opfatning, da han ved udgangen fra kirken hørte sin egen far bemerke til en ven: „Det var ren lære vi fik høre idag — ren lære!" „Det maa altsaa være sandt," tænkte gutten, „at vi allesammen er grundfordærvede i sjælen og vil gaa til helvede efter døden, medmindre gud frelser os for Jesu skyld." — Paa hjemveien hadde han lyst til at snakke med sin far om disse ting, men kunde ikke faa et eneste ord frem; saa forfærdet var han over den rene lære, han hadde hørt i kirken den dag. Det forundrede ham, at faderen selv ingenting sa derom, og da han efter hjemkomsten satte sig komfortabelt i en lænestol foran kaminilden, læste en avis og lod som om ingenting var iveien med folk, da forstod ogsaa den syvaarsgamle gut, at faderen ikke troede paa de ting, som prædikanten hadde forkyndt. Thi ellers kunde han ikke ta det med slig ligegyldighed og ro. Og det var vesle Channing en stor lettelse at føle sig selv derved befriet for troen paa den skrækkelige rene lære om guds vrede og de evige helvedesstraffe. Under sin skolegang i barndomsaarene røbet ikke Channing de glimrende aandsevner, som han senerehen viste sig i besiddelse af. Han var flink i matematik, men daarlig i latin. Han var liden af vækst, muskuløs i legemsbygning og kunde, om det kneb, holde sig større gutter fra livet. Men han var beskeden og stilfærdig i sammenligning med kameraterne og var altid rede til at mægle forlig mellem uvenner, hvorfor han blev hædret med navnet „the peacemaker" — fredsstifteren. Tretten aar gammel mistede han sin far, og fra den tid af fik hans begavede, selvopofrende og karakterstærke mor størst indflydelse over hans moralske udvikling. Hun levede til sønnen var over femti aar gammel, og om hende har han efterladt sig disse ord: „De dominerende træk i min mors karakter var retskaffenhed og ligefremhed. Jeg har aldrig truffet hendes mage i saa henseende. Hun var oprigtig i tankegang, ord og liv. Hun vovede at se sandheden i øinene, at forkynde den og handle derefter. Hun lod sig ikke føre bag lyset af andre; eiheller bedrog hun sig selv. Hun saa ting, personer og begivenheder, som de var, og kaldte alting med sit rette navn. Hun satte pris paa ærlighed og en retlinjet optræden og veg instinktsmæssig tilbage for det uægte og tvilsomme i karakter." Fra denne kvinde fik Channing i morsarv flere af de fundamentale træk i sin personlighed, sin sandhedskjærlighed, frygtløshed og trang til at være sine overbevisninger i tale og i skrift tro. Han hadde hende at takke for meget af det bedste i sit liv, erklærte han, og han var ogsaa vorherre taknemlig, fordi han hadde faaet lov til at vokse op paa en saa naturskjøn plads som Newport, der er beliggende ved det mægtige Atlanterhav, som bryder sine bølger mod en klippefuld kyst paa det sted, hvor Channing var vant til at færdes omkring i barndommens aar. „Intet sted paa jorden har hjulpet til at uddanne og udvikle mig slig, som denne vilde kyst har gjort det," pleiede han at si. Af det

majestætiske ocean, nu i storm, nu i stille, med uendelighedens himmelhvælv ovenover, lærte han at vende fantasi og følelse mod den guddom, som er universets almægtige suveræn.

Fjorten aar gammel kom han ind paa Harvard universitet for at gjennemgaa det ordinære college-kursus. Harvard var dengang en læreanstalt med knapt to hundre elever, mens det nuværende Harvard universitet har 3000 studenter om aaret og en mængde fremragende professorer. Han fik dog en god undervisning der og var klassekamerat med flere gutter, som i tidens løb blev store mænd. Det var en bevæget æra i verdenshistorien. De amerikanske kolonier hadde opnaaet en politisk uafhængighed, og grundvolden var lagt for den nye verdens republik. Saa kom den franske revolution og med den proklamationen af de samme principer, som amerikanerne hadde vundet seir for, frihed, lighed og broderskab. Det var en begeistringens tid for den akademiske ungdom, og Channing var en af de studenter, som var opflammet af den nye aard, der i hine dage var i bevægelse blandt folk.

Ved sin afgangseksamen paa Harvard college udtalte han da ogsaa, i et foredrag han holdt, sine ideer om dagens brændende spørsmaal i politik, og vi finder, ved at følge ham paa hans offentlige løbebane, at Channing som prest følte trang til og ansaa det som sin pligt at behandle politiske spørsmaal fra kristendommens og moralens standpunkt. Han mente, det var en forbrydelse for en prest at tie, naar høiere hensyn bød ham at tale aabenhjertet og frit.

Atten aar gammel reiste han til Richmond i staten Virginia for at bli huslærer hos en rig plantageeier. Under sit ophold i syden fik han med egne øine se de slemme følger af negerslaveriet, og han blev en „abolitionist", skjønt mange aar passerte, inden han tog aktiv del i kampen for regerslavernes emancipation.

I de to aar, han var i Virginia, gjennemgik han en aandelig udviklingsproces, der efterlod dybe mærker hos ham for hele livet. Han var fattig, hadde ikke raad til at skaffe sig de bøger, han trængte, maatte spare, hvad spares kunde, for at hjælpe søskend og mor, og han blev saaledes nødt til at fornegte sig selv og gi afkald paa mange ting, en ung mand hadde lyst til. Saa var han i de dage ogsaa paavirket af høiere idealer, end ungdommen som regel har. Han stræbte efter moralsk fuldkommenhed; han hadde trang til at leve et liv i overensstemmelse med guds vilje, samvittighedens forskrifter i alle tanker og handlinger efterrettelig. Men han var ikke altid istand til at leve, som han følte han burde, han hadde ikke altid kraft nok til at virkeliggjøre sine idealer. Derover blev han saa mismodig og melankolsk og indbildte sig at være en ung mand, uværdig at kaldes vorherres barn. Han opdagede i sit eget hjerte lidenskaber og lyster, som vilde forføre ham til det, som ondt var, og han var fast bestemt paa ikke at bukke under for fristelsen; derfor blev hans tilværelse i de dage en stadig kamp mellem hans aandelige og sanselige selv. Ofte undte han sig ikke en seng at ligge paa om natten, men la sig

mangen en gang efter overanstrengende studier paa det bare gulv. Han underminerte paa denne maade sin fysiske konstitution og kom tilbage igjen fra Virginia som en afmagret og bleg yngling. Men den krise, han hadde gjennemgaaet, hadde skabt indeni ham et alvorligere syn paa livet og vendt alle hans tanker i retning af det kald, som vorherre hadde udseet ham til.

Efter moden overveielse og karakter-disciplin bestemte han sig til at bli prest og vie alle sine evner i alfaderens tjeneste for at gjøre menneskene til sande kristne efter Jesu eksempel og ord. Han gjennemgik det teologiske kursus ved Harvard universitet, og i juni maaned 1803, i en alder af 23 aar, blev han ordinert til prest i Federalstreet kirken i Boston. Her forkyndte han i 37 aar sit budskab om guds godhed og vort kald som hans arvinger og børn. Channing begyndte sin karriere som prest paa en tid, da nye ideer om religionen var i anmarsj blandt folk i de østlige stater i Nordamerika. Der var endnu ikke, hvad man kunde kalde en unitarisk bevægelse igang der; men der ytrede sig ikkedestomindre paa flere hold misfornøielse med de gamle dogmer. I England hadde der allerede dannet sig en unitarkirke, og der førtes en bitter strid mellem trinitarer og unitarer angaaende mange vigtige spørsmaal.

I Amerika var der ved forrige aarhundres begyndelse adskillige teologer, som var paavirket af datidens liberale tendenser i religion, og i enkelte ortodokse kirker lød nu og da en frisindet prædiken. Men der gik mange aar hen, før det kom til et aabent brud mellem de liberale og de ortodokse prester. Det, som gav det mægtigste stød til dette brud, var kanhænde Channing's berømte prædiken i en kirke i byen Baltimore aar 1819. „Den prædiken vakte en større sensation i Amerika end nogen anden prædiken der baade før og siden", sir en historiker. Og det vil udentvil interessere eder at høre, hvilke tanker den indeholdt, tanker karakteristiske for, hvad man nu ofte benævner „Channing unitarisme".

Til at begynde med udtalte han sig om bibelen og den rette maade at benytte den paa. „Vi betragter", sa han, „bibelens skrifter som guds aabenbaring til menneskeheden, i særdeleshed det nye testamentes bøger. Vor religion ligger væsentlig i det nye testamente. Jesus Kristus er de kristnes eneste mester, og hvad han lærte, og hans inspirerte apostler lærte, gjør vi til maalestok for vort liv." Han vilde, at bibelen skulde studeres som andre bøger, og hvis man hørte bibelens skrifter fortolket paa en maade, som var fornuften modbydelig, maatte man ikke mene, det var sandhed. „Thi dersom gud er uendelig vis, kan han ikke lege med sine borns fornuft", sa han, og han vilde altsaa, at menneskets egen forstand skulde afgjøre, hvorvidt en lære var sandhed eller vildfarelse.

Dernæst tog han under behandling endel af de dogmer, som teologerne forfægter, og viste, hvilke anskuelser unitarerne var kommet til ved at studere bibelens skrifter.

„Vi tror paa guds enhed", forkyndte han. „Vi forstaar dermed,

at der er et væsen, en aand, en person og en alene, som er fuldkommen, almægtig og alvis. Vi protesterer af al vor evne mod den ufornuftige og ubibelske treenighedslære. Vi tilbeder faderen alene som den levende og sande gud. Vi er høilig forbauset over, at noget menneske, som læser det nye testamente, kan undgaa den overbevisning, at alfaderen er den eneste og sande gud." — Saa gaar han over til at omtale Jesus, hvem han beskriver som et sandt menneske, hvis karakter alene, ved sin renhed og storhed, gjorde ham til en model for andre mennesker at efterligne. Han imødegik calvinisternes lære om den totalt fordærvede menneskenatur og deres lære om, at gud fra begyndelsen af har bestemt, hvor mange der skal komme i himmelen, og hvor mange der skal gaa til helvede. Til slutning viser han, hvori Jesu egentlige frelsergjerning bestaar. „Han betaler ikke vor syndegjæld. Han befrir os ikke for følgerne af vore egne misgjerninger. Jesus er at betragte som en frelser, forsaavidt at han er et lys og en veileder for den vildfarende sjæl og er en læge for det syge og sønderbrudte hjerte." Mod forsoningslæren ytrede han sin protest. Jesu død paa Golgatas kors betød ikke, at dermed var for alle tider offeret bragt for menneskehedens igjenløsning. Den var et vidnesbyrd om Jesu aandelige storhed og kjærlighed til medmennesker; men Jesu død vilde kun da faa sin virkelige betydning for os, naar vi af hans eksempel lærte at opofre os selv, som han gjorde det, for sandhed, frihed og ret.

„Fra Kristi kors", sir han, „kan jeg ingenting faa, der er større end den sublime selvopofrelsens aand, den store kjærlighed til gud og mennesker, som korset repræsenterer. De, som ikke søger efter dette i Jesu død, men istedet søger efter et magisk og mysteriøst gode, kaldet gjenløsning, er sørgeligt blinde for kristendommens hovedformaal."

Seks aar efter at Channing hadde holdt denne prædiken i Baltimore, organisertes i Boston det amerikanske unitarsamfund — the American Unitarian Association —, som under sin bestaaen siden 1825 har udfoldet en storslagen virksomhed i den liberale religions interesse. Det er af den grund, at Channing var den første amerikaner, som paa en fyldig og tilfredsstillende maade gjorde rede for de liberale ideer og principer, som de frisindede kristne i første kvartal af det nittende aarhundre nærte, at han er hædret med navnet „unitarismens fader i Amerika".

Channing opfandt ikke unitarismen; thi unitarismen er en religiøs bevægelse ligesaa gammel som, ja endog ældre end kristendommen; men han var en af de mænd, hvem gud hadde beskikket til at føre aandsfrihedens religion fremover i verden. Han var en profet, salvet med herrens aand til at sætte de dogmebundne i frihed, at forkynde det glade budskab om guds kjærlighed til menneskene, at prædike en kristendom, som har til opgave at stifte himmelens rige paa jord. Channing hadde en urokkelig tro paa menneskesjælens uvurderlige værdi. Han saa i hver eneste kvinde og mand alfaderens udødelige

barn, og derfor taalte han heller ikke at se et menneske mishandles og undertrykkes. Han blev en af negerslavernes varmeste venner og øvede med sin tunge og pen en stor indflydelse paa den bevægelse, som hadde deres emancipation til maal. Han var ikke blandt de første til at agitere for slaveriets afskaffelse; men efter at han tog fat paa denne sag, var der ingen, som var en mere ihærdig og glimrende talsmand derfor end Channing. Han syntes en lang tid, at de mænd, som vilde, at slaveriet skulde ophøre, var for voldsomme og radikale i sin agitasjon, og der fortælles en historie om ham, som illustrerer, i denne forbindelse, et nobelt træk i hans natur.

Unitarpresten Samuel May hadde en samtale en dag med Channing om slaverispørsmaalet. Herunder udtrykte Channing sin misbilligelse af abolitionisternes stærke sprog. Da forglemte den unge May sig en stund og irettesatte den ældre mand med disse ord:

„Det er ikke vor feil, doktor Channing, at de mænd, som er bedre skikket til at fremme denne reform, end vi er, har overladt sagen i vore hænder. Det er ikke vor feil, at de mænd, som langt bedre end os kunde forfægte slavernes emancipation, har tiet stille. Man kan ikke bebreide os for, at De, som mere end nogen anden person eier evne og indflydelse til at hjælpe de sorte, ikke har udtalt de ord, som De burde. Det høver sig ikke for Dem under slige omstændigheder at ytre beklagelse over os andre, som har gjort, hvad vi hadde evner og udvikling til. Hvorfor har De ikke selv sat Dem i virksomhed; hvorfor har De ikke selv talt?"

Channing var en stund taus, saa svarte han beskedent og stille: „Broder May. Jeg indrømmer, at De har god grund til at irettesætte mig. Jeg har tiet forlænge!" At en mand saaledes erkjender en forsømmelse eller feil, betragter jeg som et tegn paa hans moralske storhed. Det er kun de smaa karakterer, som under slige omstændigheder vil forsvare og undskylde sig. Channing erkjendte, at han hadde været taus forlænge angaaende slaverispørsmaalet. Han var af dem, som altid tog under grundig og omhyggelig overveielse enhver sag, han beskjæftigede sig med. Men naar han paa den maade hadde opgjort sig en mening om den, kunde ingenting i verden rokke ham i hans overbevisninger eller forhindre ham i at handle i overensstemmelse dermed. At agitere for slaveriets afskaffelse i de dage var for en prest ikke sjelden forbundet med resiko, den resiko at bli upopulær og miste et godt embede. Men Channing var ikke nogen moralsk kujon. Han gik frygtløs ind i de stridendes rækker, blandt dem, som i den mishandlede neger saa en bror, som det var ens kristenpligt at befri. Men dette skridt kostede ham mange venner. Flere af hans fordums tilhængere og understøttere, baade indenfor og udenfor den menighed han betjente, trak sig væk fra ham og blev hans modstandere. Undertiden, naar han spaserte gjennem Bostons gader, la han mærke til, at fordums bekjendte undlod at hilse paa ham, og snart paa denne maade, snart paa hin, lod hans fiender ham forstaa, at de nærte foragt for ham, fordi han var blit de underkuedes advokat.

Da han begyndte at skrive bladartikler om slaverispøsmaalet, at delta i politiske møder for at tale de undertryktes sag og satte sit navn under opraab til det amerikanske folk om at fjerne fra republikens grundlov den paragraf, som tillod mennesker at drive handel med sine medmennesker, da fik han ofte høre, at han, en prest, ikke maatte befatte sig med politik; thi han resikerte derved at miste sin religiøse indflydelse blandt folk.

Der er her i verden ikke saa faa mennesker, som mener, at en prest aldrig maa røre ved dagens brændende spørsmaal i politik og sociologi. Hvilket minder mig om en prest, som engang skulde prædike paa et sted, hvor han aldrig før hadde talt. Lørdagskveld sa da den mand, i hvis hus han var gjæst der, til ham: „Ja, nu maa jeg be' Dem være yderst forsigtig, saa De ikke støder nogen i Deres tale imorgen. Det er saaledes ikke værdt, De præker afhold og fordømmer brændevinstrafiken; thi vi har et par mænd i vor forsamling, som har aktier i et bryggeri og er finansielt interesserte i handelen med spirituøse drikkevarer. Heller ikke maa De komme ind paa arbeiderspørsmaalet; thi vi har i vor menighed nogle fabrikeiere, som er svært ømtaalige, naar det gjælder forholdet mellem kapitalist og arbeider. Der er ogsaa i vor kirke mange gamle mænd og kvinder, som er overmaade ortodokse i sin tro, og for deres skyld maa De være saa snil at holde alle moderne tanker borte fra Deres prædiken."

„Hvad skal jeg da tale om," spurte presten. „Har De et tema at foreslaa?" „Aa, snak om mormonerne, saa er De tryg," lød svaret; „thi der findes ingen mormoner i vor lille by." Der er, som sagt, endel mennesker, som ønsker at en prest skal tie bomstille, naar det gjælder dagens store spørsmaal, og der er desværre mange prester, som opfylder dette ønske. Men af dem var ikke Channing. Han var talsmand for mangen en reform; han brugte sin tunge og sin pen i menneskehedens tjeneste til fremme af hver en sag, som var nobel og retfærdig og god. Han var en begeistret fredsven og var utrættelig i sine bestræbelser for at lære menneskene, hvor uforenelig med kristendommens principer det er at føre krig og styrte to eller flere nationer i alle de ulykker, som en krig bringer i sit følge.

„En slagmark er et teater for fremstilling af forbrydelser efter en stor maalestok," sa han. „Der flammer helvedet i menneskebrystet ud og viser sig al sin vederstyggelighed. Der holder onde dæmoner karneval og spreder omkring sig sit raseri." Endskjønt han ikke lig Tolstoy var af dem, som mener, at man aldrig maa gribe til vaaben, selv naar det gjælder en retfærdig sag eller er nødvendigt at forsvare sig selv eller familie, vilde han dog, at en borger, som blev udkommanderet til at ta del i en uretfærdig krig, ikke skulde adlyde ordre. „Hvis han af den grund blev kastet i fængsel, skulde han underkaste sig, og gjerne, om nødvendigt var, la sig skyde helre end gaa i en uretfærdig krig. Thi freden trænger ogsaa sine martyrer, og den sande kristne burde vise sig standhaftig til døden." — Man kan endnu benytte hans artikler om fredssagen til stor velsignelse for denne

vigtige reform; thi Channing hadde mestret sit emne og behandlet det med sjelden dygtighed. Han interesserte sig ogsaa varmt for afholdssagen og var aktiv i det arbeide, som gaar ud paa at gjøre folk ædruelige og modstandsdygtige overfor berusende drikkevarer. Drukkenskabslastens værste onde, mente han, bestod deri, at en drikfældig mand frivillig sløvede og udslukkede sin fornuft, hvorved han forsyndede sig direkte mod sin egen aand, ved hvis brug han var istand til at skjelne vildfarelse fra sandhed og uret fra ret.

For at afholdssagen skulde vinde fremgang blandt folk, maatte man, efter Channings opfatning, skaffe de mennesker, som stærkest var fristet til at fornøie sig med drik og svir, renere og bedre fornøielser istedet. Han forstod, hvad alle fornuftige psykologer i vore dage forstaar, at man sjelden reformerer et paa afveie kommet menneske ved blot at vække afsmag hos det paa det, som galt er; der maa ogsaa vækkes interesse hos det for bedre ting og kjærlighed til de adspredelser, som forædler og styrker karakteren. Han var de arbeidende klassers ven, og en af Channings foredrag om „arbeidsklassernes løftning" er af mange betragtet som en af de bedste afhandlinger, der er skrevet om dette spørsmaal, fuldstændig moderne i tankegang, skjønt skrevet aar 1840. „Jeg ser," sa han, „i vor revolutionære tidsaand forjættelsen om en samfundsorden, som bedre egner sig end den nuværende gjør til at udvikle menneskene. Den nuværende samfundsbygning hviler paa egoismens grundvold; den vordende vil hvile paa næstekjærlighedens grundvold. Jeg er ikke bange for revolution. Hvad der eksisterer, gir mig større bekymring, end hvad der er ivente. Vi maa og vi bør lide. Samfundet fortjener at rystes i sine sammenføininger, indtil dets gjæld til de fattige og de uvidende er betalt."

Channing var en profet, der saa med sit indre syn, hvad fremtiden bærer i sit skjød.

Han tog dyb interesse i forskjellige eksperimenter, som paa hans tid blev gjort i kooperativ og kommunistisk retning, i slige foretagender som Brook Farm, hvor en flok idealister forsøgte at ha alle ting fælles og behandle hverandre som kristne, og Hopedale, hvor der blev stiftet et socialistsamfund, som trivedes udmærket, saalænge dets grundlægger Adin Ballou var ilive. Til denne mand skrev Channing et brev, hvori han sir: „Jeg har en lang tid drømt om en forening, hvis medlemmer istedetfor at udsuge hinanden, skulde leve med hverandre som søskend og søge at bistaa hverandre i aandelig udvikling og vækst."

Channing var dog ingen sværmerisk utopist, som mente, det gik an at reformere og forædle menneskene i massevis ved visse forandringer i samfundsordenen. Han var en stærkt udpræget individualist, der klarlig saa, at en høiere samfundsorden kun lod sig realisere ved, at individerne selv blev bedre samtidig med at sociale forbedringer kom istand. Channing betragtede hvert enkelt menneske som en udødelig sjæl, af skaberen bestemt for en uendelig karriere som personlighed, og han appellerte i sin forkyndelse stærkt til det enkelte

individ med krav paa pligtopfyldelse og en vandel overensstemmende med Jesu forskrifter og bud. Man finder intetsteds en større respekt for menneskesjælen end i Channings prædikener; man finder intetsteds højere idealer for, hvad et menneske bør være, end hos ham.

„Vi har følt," sir han, „naar vi har stirret ud i luften ovenover os, at der er et uendeligt himmelrum, som vi ikke er istand til at udforske. Naar jeg skuer ind i menneskeskjælen og der opdager udødelighedens livsspirer, føler jeg ogsaa, at der ligger en uendelighed, som jeg ikke kan udforske. I pligtfølelsen, som ytrer sig i hvert menneskehjerte, opdager jeg en lov, som er mere hellig og ubegrænset end gravitationsloven, en lov, som binder sjælen til et herligere univers end det, hvortil mit legeme er knyttet ved tyngdekraften, og denne forbindelse vil vedbli, og sjælen vil leve, efterat det fysiske legeme er hensmuldret i graven. Hver en nobel længsel, hver en intellektuel og moralsk anstrængelse er mig et vink og en profeti om den udødelighed, som har evigheden for sig."

I menneskets fornuft, samvittighed og skjønhedstrang, i dets sympati for andre og opofrelse i kjærlighed for sine medmennesker saa Channing de elementer, som overbeviste ham om, at vi er alfaderens børn, skabt efter guds lignelse med guddommelige anlæg og evner slumrende i vor aandelige natur. Hos Jesus fandt han en aabenbarelse i al deres skjønhed og kraft af disse guddommelige evner, og han holdt derfor Jesus frem som et eksempel for andre at efterfølge; men Channing forkyndte ogsaa, at enhver af os bærer Kristusmuligheden i os og ved alfaderens bistand i tidens løb kan bli ham, som er mesteren, lig.

Channing troede paa en gud, som er sine børn nær. „Han fylder og gjennemtrænger sjælen. Vi lægger ikke mærke til ham, fordi han er os saa nær. Og han er med sin aand omkring og indeni os for at meddele os sin kraft og inspiration." Channing selv var opfyldt og gjennemglødet med den aand, som har sit ophav hos gud. Han var liden af vækst. Hans legeme var spædlemmet og et offer, ikke sjelden, i de senere aar for sygdom og skrøbelighed. Men hvilken tankekraft, følelse og begeistring dog denne mand besad! Hvilken vilje og intellektuel arbeidskraft! Hvilken veltalenhed som prædikant! Naar han stod paa talerstolen, denne aandrige mand med det blege ansigt og brune haar, med de skinnende øine og de noble træk — naar han stod der og forkyndte, hvad den levende gud hadde aabenbaret ham — , da følte ogsaa tilhørerne, at han var et redskab i herrens haand, sendt dem til veiledning i det høiere liv. Ja, Channing var en af menneskehedens inspirerte profeter, et lys skinnende i overtroens og uvidenhedens dunkle nat, en banebryder for frihed og sandhed og fred. Han forlod denne verden en sommerkveld aar 1842 med disse ord paa sine læber: „Jeg har modtat mange budskab fra aanden!" Han henslumrede med sit ansigt vendt imod østen, mod morgendæmringens side, hvor solen gaar op og dagen begynder paany.

Channing end lever — lever som en udødelig aand i en høiere

sfære end vor, blandt alfaderens salige børn. Han lever ogsaa paa jorden endnu i sine efterladte prædikener, foredrag og breve. For seksti aar siden udkom hans samlede værker for første gang, og de fik god afsætning. For tyve aar siden, da det amerikanske unitarsamfund bestemte at trykke et nyt oplag af Channings værker paa ti tusen, var der endel folk, som smilte og mente, at der ikke var mange, som brød sig om at læse Channings prædikener saa lang tid efter hans død. Men de ti tusen gik i en fart, og et nyt oplag maatte trykkes straks efterpaa. I 1880, hundre aar efter Channings fødsel, udkom en ny udgave af hans samlede værker, dennegang paa et *hundre tusen* kopier, og der er senerehan trykt fem oplag til, hvilket beviser, at folk liker at læse ham. Hans prædikener og foredrag er oversat paa mange sprog, og Channings indflydelse er i tiltagende, ikke alene i Amerika, men i de fleste af Europas lande. Og den religion, han var forkjæmper for, en religion, som vinder baade fornuftens, følelsens og samvittighedens bifald, unitarismen, der forener i harmoni med hinanden videnskab og tro, kristendom og kultur, det er fremtidens religion, som vi alle bør lære grundig at forstaa.

Den apostoliske trosbekjendelse.

Foredrag af *Herman Haugerud.*

I statskirken gjentar menighed og prest hver søndag ved den offentlige gudstjeneste den apostoliske trosbekjendelse, som bestaar af de tre artikler om faderen, sønnen og den helligaand. „Denne konfession er kristenkirkens grundbekjendelse, til hvilken alle dens ortodokse afdelinger samstemmigen bekjender sig, og til hvilken alle senere kirkelige bekjendelser kun forholder sig som nærmere udviklinger," erklærer en norsk kirkehistoriker. Jeg ønsker ikke unødig at saare deres følelser, som har den apostoliske trosbekjendelse kjær; men jeg er overbevist om, at den indeholder store vildfarelser, og anser det for min pligt som et sandhedsvidne at gjøre folk opmærksomme derpaa. Naar jeg lytter, ikke med ørene bare, men med mine tanker ogsaa, til de ord, hvori ortodokse kristne udtrykker sin tro, er jeg forbauset over, at oplyste mennesker i vor tid kan godkjende de følgende artikler og underskrive dem allesammen: „Jeg tror paa gud fader, almægtigste, himmelens og jordens skaber. Jeg tror paa Jesus Kristus, guds enbaarne søn, vor herre, som blev undfangen af den helligaand, født af jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begraven, nedfor til helvede, opstod tredie dag fra de døde, opfor til himmels, sidder hos guds, den almægtige faders høire haand, hvorfra han skal igjenkomme for at domme levende og døde. Jeg tror paa den helligaand, en hellig, almindelig kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kjødets opstandelse og det evige liv."

Endel af disse ting tror jeg paa; men mange af dem nøder fornuften mig til at forkaste, fordi beviserne, at de er troværdige, mangler. Den apostoliske trosbekjendelse blev ikke, som mange indbilder sig, forfattet af apostlene. Man daterer den, ifølge moderne undersøgelser, fra det femte aarhundre og finder den da som en konfession i kristenkirken i det sydlige Gallien. Det er saaledes simpelthen bedrageri at kalde de tre trosartikler den apostoliske bekjendelse. Hverken mesteren eller hans nærstaaende disciple efterlod sig nogen dogmatisk konfession. Jesus var ingen dogmefabrikant. Han førte ikke sine tilhængere ind i mysteriøse metafysik-labyrinter, han docerte ingen ortodoks teologi. Han lærte folk at elske hverandre, at mætte de sultne, trøste de mismodige, opløfte de faldne og hjælpe de undertrykte. Han lærte dem at elske den levende gud, som er alle gode tings ophav, og tilbede ham i sandhed og aand. Man kan derfor godt forkaste de fornuftstridige og ukristelige dogmer, som denne bekjendelse indeholder, uden samtidig at forkaste den kjærlighedens religion, som Jesus af Nazaret forkyndte og selv praktiserte i sit liv. Kristendommen falder ikke, fordi den trosbygning, som sekteriske teologer har opført, ramler overende; thi kristendommen bestaar ikke i absurde teorier, men er en guddommelig aandsmagt i menneskehjertet. Ikke i den hensigt at omstøde den kristne religion, som er livets og kjærlighedens religion, men i den hensigt at stimulere folk til at tænke, for derved at komme sandheden nærmere, indbyr jeg eder til en kritisk betragtning af den apostoliske trosbekjendelse. Den første artikel, „jeg tror paa gud fader, almægtigste, himmelens og jordens skaber," kan vel alle, som ikke er ateister, underskrive. Vi kan vanskelig tænke os det synlige univers selvudviklet og selveksisterende. Hvad vore øine ser, er altsammen et bytte for omskiftelse og ødelæggelse. Blomster og græs varer kun en stakket tid; trærne i have og skog forgaar og falder omkuld tilslut. Bjergene forandrer sig i aartuseners løb, ligeledes de bratte bakker, dybe dalstrøg og store sletter. Hele vor jord gjennemgaar en lang udviklingsproces, og det solsystem, som vor klode tilhører, eksisterer kun en begrænset tid, der i sammenligning med evigheden er som en draabe i havet. Tiltrods for alle forandringer i universet, eksisterer der dog bagenfor det hele, saavidt vi kan skjønne, en høiere magt, som i sig selv er uforanderlig. Det aflægger naturlovene vidnesbyrd om; thi disse love er til alle tider de samme. Naturlovene maa derfor ha sit udspring i en selveksisterende, uomskiftelig verdensstyrer. Men hvad er der i veien for at tænke sig disse love selvskabte; hvorfor forudsætte, at en gud har lavet dem? Hvis man tænker sig naturlovene frembragte ved andre aarsager end den guddommelige skabermagt, maa man i disse aarsager søge efter det evigt uforanderlige og fuldkomne og kommer saaledes atter tilbage til gud. Jeg finder ingen ro for tanken i en anden teori end teismen; thi den alene gir mig en rationel verdensanskuelse. Eiheller kan jeg begribe, at en anden magt end en tænkende, elskende guddom har sat os mennesker i verden. Thi vi baade tænker og føler, filosoferer

og fantaserer, og medmindre vi i vort sjæleliv er ætlinger af en guddommelig aand, kan jeg umulig fatte, hvorfra vi oprindelig er komne. En flod rinder aldrig høiere end sit udspring; naar et menneske, montro, i sit aandelige levnetsløb nogensinde høiere end sit egentlige ophav? Fordi mennesket i fysisk henseende er fremsteget af dyrerækken, er man ikke af den grund tvunget til at tro, at det i aandelig henseende har en abe til stamfar. I sin intelligens, moralfølelse og samvittighed bærer mennesket beviserne for sin nedstamning fra gud og kan lykkelig bekjende: „Jeg tror paa gud fader, almægtigste, himmelens og jordens skaber." Men den, som har lært universets uendelighed at kjende og trænger en gud stor nok til at styre det, kan ikke underskrive de følgende sætninger i den anden artikel: „Jeg tror, at Jesus Kristus er Guds enbaarne søn, vor herre, at han blev undfangen af den helligaand og født af jomfru Maria." Hvis disse sætninger er at lide paa, var Jesus selv en vranglærer, naar han bød sine disciple at henvende sig i bøn til gud i disse ord: „Fader vor, du som er i himlene;" thi ifølge den apostoliske trosbekjendelse er jo Jesus alene guds enbaarne søn. Fornuften sir os imidlertid, at vi allesammen er guddommens børn, ikke staaende paa samme udviklingstrin i kundskab og karakter allesammen, men alligevel udrustet, enhver af os, med de guddommelige evner til arbeide og vækst og bærende i os de fagre muligheder som ætlinger af den fuldkomne aand.

Alfaderen har ingen enbaaren søn, undfanget af den helligaand og født af en jomfru i Jødeland. Historien om den overnaturlige undfangelse og om Jesubarnets ankomst til verden under særegne omstændigheder, der skulde attestere, at den lille gut var en inkarnation af guddommen, bærer tydelig eventyrdigtets præg. I hinduernes hellige skrifte støder vi paa de samme legender, som bibelen beretter om Jesus; men de ortodokse mener naturligvis, at bibelen er det ufeilbare guds ord, og at hinduernes gamle skrifter er menneskeverk — derfor skal man tro, hvad der staar skrevet om Jesus, men ikke, hvad der staar skrevet om Buddha. Ligheden mellem de gamle legender om disse to mænd er dog paafaldende. Til Buddhas mor, jomfru Maya, kom der, ifølge de hinduiske skrifter, en engel, som hadde dette budskab til hende: „Du skal føde en søn, som skal frelse jordens beboere og skjænke dem udødelighedens frugter". Til kong Suddhodana, hendes ægtefælle, henvendte himmelske sendebud de følgende ord: „Udrustet med retfærdighed og medynk forlader den vordende Buddha sin overjordiske sfære og begir sig til jorden til Mayas liv". Ved hans fødsel viste der sig en „blomsterstjerne" i osten, og en hærskare af engle forkyndte menneskene, at en frelser var kommen til verden med glæde, forløsning og fred til alle nationer. Braminer, vismænd og konger bragte den lille gut gaver, og de knælte ved hans leie og tilbad ham. Naar vi læser slige legender i hinduernes bibelbøger, der er meget ældre end det nye testamentes skrifter, da kan man ikke si, at buddisterne har stjaalet dem fra de kristne. Der er større sandsynlighed for, at Jesu tilhængere har laant dem af Buddhas tilhængere; men man er ikke nødt til at tro det heller.

Den komparative religionsvidenskab lærer os, at der i alle lande danner sig legender om de store religionsstiftere; paa den maade opstaar slige historier paa en naturlig maade. Presterne fabrikerer dem ikke, som enkelte mener; de bruger dem dog hyppig til at fremme sine interesser og skaffe sig indflydelse og magt over folk. Naar man opdager, at de samme fortællinger, hvormed Jesu biografi er udsmykket, gaar igjen i andre religioner, maa man straks dra deres ægthed i tvil. Det nye testamentes sagnhistorier stemmer desuden saa slet overens, at enhver uden vanskelighed kan se, at de ei er det sande guds ord. Markusevangeliet, f. eks., som moderne bibelforskere anser for det ældste af evangelierne, nævner ikke et ord om en overnaturlig undfangelse og jomfrufødsel. Johannesevangeliet indeholder ikke nogenting derom. Matthæus og Lukkas stemmer ikke overens. De fremlægger begge et slægtregister, som skal bevise, at Jesus var af Davids æt; men disse slegtregistre gaar begge gjennem Josef. Hvis ikke Josef var Jesu far, hvad beviser da disse slægtstavler? I ethvertfald ikke det, at Jesus var af Davids hus. Legenderne om Jesu fødsel og overnaturlige herkomst strækker ikke til, som beviser for hans guddom. Paa flere steder i evangelierne fremstilles han som Josefs søn og ikke som den overnaturligt undfangne gudssøn. Hos Johannes læser vi i første kapitel og 46. vers, at Filip sa til Nathanael om ham: „Vi har fundet den, om hvem Moses har skrevet i loven, ligesom ogsaa profeterne, Jesus, Josefs søn fra Nazaret.“ Fortællingen om Jesu besøg i templet i tolvaarsalderen røber ogsaa, at Josef og Maria ansaa sig for at være guttens forældre. Da de efter en lang søgen fandt ham der, sa moren til ham: „Søn, hvi gjorde du os saadant? Din far og jeg har ledt efter dig med smerte.“ „Hvorfor ledte I efter mig“, svarte Jesus. „Vidste I ikke, at jeg bør være i min fars hus?“ „De forstod ikke de ord, han talte til dem“, staar der skrevet. Hvis Jesus var alfaderens enbaarne søn, maatte jo hans mor ha forstaaet ham, synes jeg. Men hun begreb ham ikke og stod i den formening, at Josef var hans far. Hvis hun havde vished for, at guddommen selv var Jesu far, hadde hun saa vovet, at kalde Josef hans far? Herrens engel hadde ogsaa aabenbaret sig for Josef, og forkyndt ham: „Frygt ikke for at annamme din hustru Maria; thi det, som er avlet i hende, er af den helligaand“. Alligevel forstod hverken Maria eller Josef, hvad gutten mente med de ord: „Jeg bør være i min fars hus“. Hvorfor? Fordi de var hans forældre og ikke endnu hadde begrebet, hvad den lille drømmer og digter mente med udtrykket: „Min himmelske far“. Hvis man alligevel fastholder dogmet om Jesu overnaturlige guddomsbyrd, faar man huske paa, at ifølge de gamle legender er han den helligaands afkom og ikke søn af den første person i guddommen. Alfaderen blir saaledes en barnløs person; dette maa fastholdes, hvis man lærer, at treenigheden bestaar af 3 individuelle personer. Hvis man derimod kan klare sig med en treenighed, der ikke gjør far, søn og den helligaand til tre selvbevidste individer, da blir ortodoksiens lære om en enbaaren søn, undfangen af den helligaand, bare ordkløveri.

At Jesus blev pint under Pilatus, korsfæstet og begravet efter sin død, er ting, som vanskalig kan bortræsoneres; thi derom stemmer det nye testamentes beretninger alle overens. Men saa kommer denne sætning: „Han nedfor til helvede". I gamle dage lokaliserte man det fæle pinested i jordens indre, og der hadde man anbragt en mængde afdøde personer. I en prædiken fra det femte aarhundre staar der: „Han nedfor til helvede for at befri Adam, den første mand, patriarkerne og profeterne, som holdtes indespærrede paa grund af arvesynden, og gjenløste dem med sit blod fra fangenskabet dernede." Nedfor den afdøde Jesus til dette sted med sit legeme eller bare med sjælen? Hvad mener teologerne om den sag?

Til den ene af røverne, som var korsfæstet ved siden af Jesus, sa han: „Sandelig sir jeg dig. Idag skal du være med mig i paradis." Drog Jesus først til paradis med denne røver og derpaa til helvede efter profeterne og patriarkerne?

Er ikke denne tro paa Jesu nedfart til et pinested i jordens indre regioner en levning simpelthen af gamle dages barnslige forestillinger om aandeverdenen?

I dødsstunden raabte jo Jesus paa korset: „Fader i dine hænder overgir jeg min aand." Disse ord lyder naturlige. Det var, hvad man skulde vente, at han vilde si i sin dødsstund. Han satte sin lid til den herre, i hvis tjeneste han hadde virket. Han betragtede sig ikke selv som en guddom og stolte ikke paa sine egne kræfter. I dødsangsten og forladtheden klyngede han sig til alfaderen og bønfaldt ham om at modta den udødelige aand efter legemets ødelæggelse og ruin. At tro Jesus, efter at være begravet, nedfor til helvede, er ikke nogen nødvendighed for vor saligheds skyld, og jeg synes ikke, oplyste normænd skulde offentlig erklære, at det er en del af deres kristendom at tro det.

Saa kommer vi til de følgende paastande i den anden artikel: „Han opstod den tredie dag fra det døde, opfor til himmels og sidder ved gud den almægtiges høire haand, hvorfra han skal igjenkomme for at domme levende og døde." Naar man omhyggelig undersoger evangeliernes beretninger om Jesu opstandelse fra graven, ser man straks, at de er forskjellige. Matthæus sir, at der var et stort jordskjælv, og at herrens engel for ned fra himmelen og væltede stenen fra Jesu grav; men Markus nævner ikke et ord derom. Lukas fortæller, at tre kvinder gik til graven aarle om morgenen for at salve Jesu legeme, og ingen af dem saa den gjenopstandne; men de saa to mænd i skinnende klæder. Johannes fortæller, at Maria Magdalena gik til graven alene tidlig paa morgenen, og at hun fik se Jesus, hvem hun først tog for gartneren. Evangelisternes beretninger stemmer ikke overens, hvilket beviser, at der paa den tid, da disse beretninger blev skrevne, var mange forskjellige historier i cirkulation angaaende denne begivenhed. Matthæus fortæller, at en engel sa til Maria Magdalena og den anden Maria, der de stod ved den tomme grav: „Forkynder Jesu disciple, at han er opstanden fra det døde.

Han gaar forud for eder til Galilæa; der skal I se ham." — Paa tilbageveien til byen mødte de Jesus selv, og han sa' til dem: „Frygt ikke. Forkynder mine brødre, at de skal gaa til Galilæa; der skal de se mig." „Og de elleve disciple gik hen til Galilæa, til det bjerg, hvorhen Jesus hadde befalet dem at komme," sir Matthæus.

Men baade Johannes og Lukas fortæller os, at samme dag — da disciplene ifølge Matthæus var paa vei til Galilæa — var disciplene fremdeles i Jerusalem, og Jesus aabenbarte sig for dem der, indenfor lukkede døre. Ja læs disse beretninger selv, saa skal I finde, at der vrimler af uoverensstemmelser i dem. Paa grundlag af disse historier at bygge saa dristig en tro, som opstandelsesdogmet er, forekommer mig at være moralsk saavelsom logisk uforsvarligt. Hvis Jesus af Nazaret viste sig igjen for sine tilhængere, var det sikkerlig ikke i det fysiske legeme, men i det aandelegeme, som sjælen efter døden bebor. Thi i det fysiske legeme kan man ikke syne sig og forsvinde igjen for menneskeøine efter forgodtbefindende. Man kan heller ikke trænge gjennem vægge og lukkede døre med det, slig som Jesus er sagt at ha gjort med sit opstandelseslegeme. Angaaende Jesu himmelfart er der at bemærke, at vi ikke har mere grund til at tro, at paradiset ligger oppe i skyen etsteds end at tro, at helvede ligger dybt nedenfor vore ben i det indre af jorden. De ortodokse mener, at Jesus opstod i sit gamle legeme fra graven og opfor til himmels deri for at bevise sin guddom. Men da burde der sandelig være sørget for langt bedre beviser, end vi har, at disse mirakler fandt sted. Men sæt, at det var sandt, at Jesus opfor til himmelen i sit legeme af kjød og blod, hvad brug har han da for dette fysiske legeme i aandeverdenen? Skal han komme igjen deri engang, for at domme levende og døde, som det heder i trosbekjendelsen? I snart to tusen aar har overtroiske mennesker stirret op i luften efter den tilbagekommende Kristus; men de fik aldrig øie paa ham der. Og de kan gjerne stirre efter ham i et par tusen aar til; han vender ikke tilbage igjen fra den kant. Og tilslut vil vel folk lære, at Jesus aldrig kommer igjen i det legeme, han for 1900 aar siden benyttede i Palæstina; de vil lære, at det er i sin aand, den korsfæstede alene kan besøge os og lede os nærmere hverandre og gud. Jesus kommer, naarsomhelst vi vil ha' ham iblandt os, for at veilede os med sit eksempel og ord. Den anden artikel af den apostoliske trosbekjendelse indeholder mange paragrafer, som intelligente og oplyste mennesker i vor tid ikke kan underskrive, og da er det ærlige folks pligt at gi slip paa den.

Saa gaar vi over til den tredie artikel: „Jeg tror", staar der, „paa den helligaand, den hellige, almindelige kirke, de helliges samfund, kjødets opstandelse og det evige liv."

Den, som ikke tror paa treenigheden, kan selvfølgelig ikke tro, at den helligaand er en bestemt, individuel personlighed. Han kan ikke tro paa nogen anden helligaand end den guddommelige verdensaand, som er universets skaber, bevarer og opholder. Og hvad den

„hellige kirke“ angaar, maa han desværre erklære, at han aldrig har hverken læst om den eller set den her i verden. Den hellige kirke, hvor eksisterer vel den? Blandt protestanter eller katholiker, i Europa eller Amerika? Alle kirker bestaar af mennesker, og der findes ikke en eneste kirke her paa jorden, der bare har hellige mænd og kvinder i sin fold. Der er bedragere, hyklere og undertrykkere i alle kirkesamfund. Den katholske kirke kalder sig hellig! Ja dens historie leverer deilige beviser for, at den var en hellig kirke i uvidenhedens og overtroens tidsaldre. Den oprettede inkvisitionen, pinte livet af noble mænd i de skrækkelige torturkamre, var en fiende af videnskab og oplysning, byggede kjætterbaal for reformatorer og filosofer. Nei, den katolske kirke har aldrig været nogen hellig kirke; hellerikke den protestantiske, med sine indbyrdes stridende sekter. Jeg tror derfor ikke paa den hellige, almindelige kirke og tror ikke paa de helliges samfund. De „hellige“ her paa jorden viser sig ofte at være egenkjærlige, ubarmhjertige mennesker. De er som regel ikke bedre end de uomvendte. Hellighed maa bety fuldkommenhed, og aandelig fuldkommenhed tilhører ikke den verden, vi nu lever i; altsaa tror ikke jeg paa noget samfund hernede af „hellige mennesker“. Og jeg tror ikke paa „syndernes forladelse“. Jeg tror paa karmaloven: Hvad vi saar, maa vi høste. Gud udsletter ikke mine synder, fordi jeg er en rettroende lutheraner, metodist eller baptist.

Dogmet om kjødets opstandelse, indlemmet i den tredie trosartikel, er der vel faa fornuftige mennesker, som tror paa i vor tid. Vi ser jo med vore egne øine, at det afsjælede menneskelegeme hensmuldrer til jord, hvis det blir begravet, forvandles til røg og aske, hvis det blir brændt, og fortæres af fiske og andre dyr, hvis det drukner og blir borte i havet. Jeg tror paa sjælens udødelighed. Jeg ved ikke, under hvilke forholde jeg skal fortsætte min eksistens hinsides den flod, vi kalder død. Men jeg fortrøster mig til gud og er viss paa, at han i sin visdom og kjærlighed har ordnet det altsammen paa bedste maade for sine børn. Han har sat os her i verden for at vokse i det, som godt er, i kundskab, i karakter, i kjærlighed. Han har ikke lavet den apostoliske trosbekjendelse og fordrer ikke, at vi skal underskive dens vildfarelser. Han vil, at vi skal følge den løbebane, som leder til klarhed og lys, væk fra uvidenhed og overtro. Han vil, at vi skal være kristne i gjerning og liv og ikke forveksle kjærlighedens religion med en dogmatisk teologi. La da den apostoliske konfession med sine fornuftstridige paragrafer fare; la os slutte med at deklamere dogmer og la os istedet praktisere den gyldne leveregel, gjøre mod andre, hvad vi vil, at andre skal gjøre mod os, være Jesu disciple og ikke efterfølgere af teologer, som leder os paa vildstraa i metafysik.

„Unitaren“ udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 3 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Juni 1906

Sorgens adel.

(Efter *J. Sunderland*).

Jeg har i den sidstforløbne uge kommet i berørelse med saa meget tungt. Jeg har været i begravelse, hvor familieforsørgeren blev revet bort i sin bedste alder, mens enken sidder med tomme hænder igjen.

Jeg har lært at kjende en enke med 6 smaa, der sidder sørgende og hjælpeløs — manden blev revet bort ved et ulykkestilfælde. Jeg har hørt en ældre kvinde stønne ud sin fortvivlelse over at være som det syntes forkastet af Gud og stirrende ind i et haabløst mørke.

Dette altsammen har gjort, at emnet om sorgen, livets mangehaande sorg, er rykket mig saa nær ind paa livet, at jeg har valgt det til tekst idag. Ikke saa at forstaa, at jeg skulde tiltro mig i en kort tale at kunne mildne sorgen hos dem, for hvem saaret endnu bløder friskt. Aa nei, sorg viskes ikke ud saa let. Saaret faar bløde, til tidens haand lukker og læger det, skjønt det altid sætter ar. Men jeg vilde ønske at bringe de mange, der sidder og grunder paa, hvad sorg dog skal være godt for, til en bedre forstaaelse af den, til at se, at der ogsaa kan spire blomster op af de svedne brandtomter, fulde af aske og stene fra vor nedbrudte herlighed.

At vi lever i en verden fuld af sorg lader sig ikke nægte. Der er vel ingen, som kommer gjennem et menneskeliv uden at have prøvet, hvad sorg er i en eller anden skikkelse. Og de unge i særdeleshed, som ser en fremtids drøm, fuld af lykke og solskin, henveiret ved sin elskedes død, de kan stundom — og det er jo saa let forstaaeligt — reise sig i trodsig anklage mod Gud, hvorfor han dog lod dette ske, hvad mening der er i at knuse ens lykke og handlekraft, saaledes med ét slag. Og spør man dem, vil de svare: aa sorgen er af det onde.

Ja mon den er det, dybere seet? Den stærkeste sol kaster den sorteste skygge. Er skyggen da af det onde? Er regnen, er kulden, er mørket, er vinteren af det onde? De hører nødvendig med til aarets levnetsløb. De bringer afveksling, farve, hvile til naturen

netop gjennem sine modsætninger. Saaledes kan den skygge i vort liv, som vi kalder sorgen, nok have sin berettigede plads i det godes tjeneste.

Naar en plante eller et træ skal kunne vokse kraftigt, maa man hakke og grave og løse mulden om rødderne. Og saaledes vil det kanske vise sig, at sorgen, uagtet den hakker og river i hjerterødderne, dog netop giver vort liv en rigere vækst, en dybere mening, mere værd.

Saa vil kanske den unge sørgende svare lidt spydigt: „Jeg synes, den gode Gud kunde fundet paa en anden og bedre maade at modne menneskene paa end ved at skille dem fra hverandre og slaa dem ihjel."

Vel, det er ikke godt for os kortsynede og uudviklede mennesker at ræsonnere om, hvad en algod og alvis Gud kunde eller burde have gjort. Det sømmer sig lidet for jordklumpen at kritisere sin skaber. Men ét er dog vist. Hvis menneskene skulde leve et evigt liv her nede paa jorden i dette sit legeme, saa maa døden med sin sorte skilsmissens skygge komme imellem. Legemet maa falde og visne, for at aanden kan blive fri og gaa hjem. Der vilde intet evigt liv være hinsides, hvis der ikke var en legemlig død hernede.

Med den legemlige død kjøber vi retten til det evige liv. Men da træder ogsaa sorgen ind som en dyb nødvendighed. Thi hvorledes kan de, som gjerne vil være sammen, skilles uden at det verker i hjerterødderne, uden at vi synes livet taber sin glans og sin mening, selv om skilsmissen kun skal vare nogle aar.

Og med døden følger som oftest legemlig sygdom og smerte. Og hvor tungt er det ikke, at se sine kjære vride sig og stønne i smerte uden at være istand til at lindre eller hjælpe dem?

Døden med sorgen i hælene er saaledes en tung gjest at faa, det staar ikke til at nægte, men vi kan ikke bebreide Gud for, at det maa være saaledes, medmindre vi vil bebreide ham, at han har sat os i jordens skole med et kjødlegeme.

Som en amerikansk forfatter siger: „Sorgen synes saaledes at være en livets nødvendighed, hvis mennesket overhovedet skal være til. Men det er ikke en haard, brutal nødvendighed, noget vi simpelthen ikke kan modstaa, fordi en magt, der er sterkere end vi, har bestemt det saaledes. Det er en *velsignet* nødvendighed. Det er midlet, der leder til et maal, som vi ser frem til med længsel og glæde. Sorg og smerte bringer udvikling. Vi beklager os ikke over, at vore muskler fordrer øvelse for at vinde i kraft og styrke, eller over, at vi kun kan vinde kundskaber gjennem arbeide og studium; hvorfor skulde vi da beklage os over, at der kræves moralsk udvikling for at opnaa moralsk styrke?

Den, som aldrig har kjendt sorgen, kjender kun livets skal. Han er et barn, ingen mand. Hvad ved han om livets mægtige rørelser?

Hvad ved han om livets alvor, dets kampe, dets fristelser, hvorigjennem vi hæver os til selvbeherskelse, til ædel daad og sjælsadel? Hvad ved han om idealerne, der lyser som stjerner over os og gjør os modløse, fordi vi staar saa langt under dem? Hvad ved han om andres lidelser, som vi maa dele, fordi vi har et menneskeligt hjerte?

Hvis vi kun har interesse for det overfladiske liv, der leves paa dyrets plan uden at nære ønsker om at naa op til at lære de høiere toner at kjende, de toner, der frembringer de skjønne harmonier, som kun den kan nyde, der har gjennemgaaet sorgens skole, da, ja da kan vi ønske at leve et *sorgløst* liv. Men hvis vi ikke kan tilfredsstilles af en saadan tilværelse, der kun har tanker for sanselige glæder, hvis vi higer og kjæmper efter at naa det høieste, at berige vor erfaring, at udvikle det bedste i os, at ofre alt for at vinde alt — lad os da byde sorgen velkommen, naar den kommer; thi den er den guddommelige mynt, for hvilken Guds bedste gaver kan faaes."

Der fortælles saa smukt i vor nordiske mytologi om Freya, kjærlighedens gudinde, at hun var en forladt kvinde, hvis mand havde rømt fra hende. Og hun sad i sin sorg og græd over sin vanskjæbne. Men se — hendes taarer forvandlede sig til guld. Se dette er vakkert tænkt af den gamle mytedigter. Sorgens taarer er salte og bedske, men de skal kunne forvandles til guld for den, som fælder dem. Der skal spire aandelig rigdom frem af sorgens muld.

Der var engang en kritiker, som skrev om en af Europas beromteste sangerinder: „Det eneste, hun behøver for at blive til sin tids største kunstner, er sorg". Han vidste, at sorgen vilde lægge den bævende ømhed, den smeltende vemod i hendes røst, som den manglede. Hun vilde da komme med hele sin sjæl i sin sang, ikke bare gjøre den til en kold gymnastik af ufølsomme, skjønt klokkerene, triller.

Den amerikanske præst Sunderland fortæller følgende:

„Jeg har kjendt to unge piger. Lykkelige og glade vokste de op sammen, fik den samme omhyggelige opdragelse.

Den ene giftede sig med en rig og anseet mand, blev feteret i selskabslivet, henfaldt til luksus, lediggang, fornøielser og forfængelighed. Den anden gjorde ogsaa et tilsyneladende godt parti; men ulykken ramte hendes mand; hans forretning ødelagdes, og nedbrudt paa sjæl og legeme døde han kort tid efter. Hun sad ene tilbage med smaa uforsørgede børn, overladt til sig selv. Opdragen i rigdom og glæde saa hun sig nu omgiven af fattigdom og sorg. Men hun tog modig fat paa den store opgave, og hengav sig uden at klage til de forandrede kaar, arbeidede for at skaffe sine børn føde og klær, skolegang og opdragelse. Hun var alene om det, og ansvaret gav hende kræfter. Hun glemte sig selv for sine børn, levede og arbeidede kun for dem for at gjøre dem til dygtige mænd og kvinder.

Tredive aar efter saa jeg igjen disse kvinder. Hun, som havde

havt sorg og modgang at kjæmpe med, bar præg deraf. Hendes haar var graat; men i karakteren var hun den anden langt overlegen. Der var noget saa blidt i hendes væsen, hendes stemme var saa blød, hendes hjerte saa stort og kjærligt. Hun havde udviklet sig til en af disse ædle kvinder, hvis rene høihed uvilkaarlig aftvinger os beundring, naar vi møder dem. Og hendes børn var prægede af moderens karakter. Hendes opofrelser havde gjort dem kjærlige og hengivne overfor hende.

Søsteren derimod, hvis hele liv havde været som en lang sôlskinsdag, var egenkjærlig, pirrelig, uden tanke for andre. Hendes hjerte var haardt, hendes karakter ikke uddybet, og hendes børn var lige saa egenkjærlige og smaalige som hun selv.

Hvad var grunden til denne store forskjel mellem disse to kvinder? Svaret er ligetil.

Lediggang, fornøielser og selvviskhed er ødelæggende for selv den bedste. Der maa sorg og modgang til for at modne og udvikle et menneske.

Sjælens ædleste frugter trives ikke under evindelig blaa himmel. Evigt solskin fortørker, men regn — taarer — faar hjertet til at sætte sine skjønneste blomster og bære sin rigeste frugt. Freya græder guldtaarer. I husker alle scenen mellem Skule og Jatgeir skald i Ibsens „Kongsemnerne". Der siger Skule: „Sig mig, Jatgeir, hvorledes gik det til at du blev skald?" Og han svarede: „Jeg fik sorgens gave, og saa var jeg skald." „Saa det er sorgens gave, som skalden trænger." *Jeg* trængte sorgen; der kan være andre, som trænger troen eller glæden eller tvivlen."

Det er sagt, at enkelte fugle synger sine skjønneste sange, naar det er fuldstændig mørkt. Saaledes er det ogsaa med mennesket. I livets mørkeste stunder, naar sorgen har stemt sjælens harpe, frembringer den sine dybeste toner. Hvis vi sætter pris paa de skjønne toner, lad os da ikke klage over de mørke stunder, som skabte dem. Intet er saa skikket til at brænde slaggerne af vor aand som sorgen. Da blir sjælen saa stille. Den knæler ligesom ned i sin egen helligdom og græder og venter paa sin Guds trøst. Al verdens larmende uro, som før lokkede og spredte, er nu forstummet og blir betydningsløs. Man samler sig sammen om sin sorg og følger, hvor den peger. Man sænker sig ned i evighedens tanker, som før kanske flygtigt har banket paa døren, uden at vi gad lukke op. Man holder kirkegang hos sig selv. Man stedes til et høitideligt møde med sin Gud. Har man mistet kjære, og tror paa et evigt liv, saa følger man dem ligesom paa deres flugt mod evigheden. Man haaber paa, og man glæder sig til gjensynet. Og om man end saart savner ikke at se de kjære øine, ikke at høre den vante stemme, ikke at kunne lytte mere efter de kjendte trin i trapperne, ikke at kunne faa de gamle kjærtegn — aa saa mødes man dog med dem i tanken der,

hvor det er godt at være, i Guds egen himmel. Og paa dette hellige mødested falder alle letsindige og verdslige tanker bort. Man indaander ren luft, man fyldes med himmelske længsler, og man føler sit eget ansvar som menneske. „For hver en, som gaar bort ifra os, har vi én mere at længes efter i himmelen", siger Hans Christian Andersen. Og om der end er stunder, hvor sorgen over skilsmissen tynger os ned, saa blir det som med dykkeren, der maa binde paa sig tunge vægtlodder for at kunne sænke sig i dybet, men dernede netop finder perlerne, han søger.

For hvor mangen en har ikke netop sorgen været den gode engel, der har bragt med sig den indre fred, den hvile i Gud, som først er den sande lykke.

Men sorgen har ikke alene en opdragende og forædlende betydning for en selv; den rækker sig ogsaa ud imod andre.

Den gjør os forstaaende og medfølende overfor vor næste. Naar man selv har lidt, forstaar man ogsaa andres smerte og savn og kan derfor bedre tage del i den og hjælpe dem til at kunne bære den.

En af mine sønner mistede sin hustru efter et aars lykkeligt ægteskab, mens et lidet hjælpeløst spædbarn blev tilbage. Det syntes ham jo meningsløst dette, og hverken han eller vi kan jo endnu forstaa hvorfor. Men han tog det stille og vakkert, og alt nu kan han skrive til mig: „Det er, som sorgen har aabnet mit øie for andres lidelser". Ja, der netop ligger en af sorgens forædlende opgaver. Den skal gjøre os medfølende overfor andre, venlige ligeover for dem, der behøver vor hjælp og vor kjærlighed.

„Du har hjulpet mange med dine digte" var det en, som sagde til den amerikanske digter Whittier; „thi der er altid noget i dem, der gaar til hjertet".

„Om saa er", svarede Whittier, „er det, fordi det kom fra hjertet; thi mit liv har været meget ensomt".

Saa længe vi ikke selv ved, hvad sorg og lidelse er, blir vi tilbøielige til at nære egoistiske følelser og kun tænke paa egne interesser og fornøielser uden at have tanke for andres. Men naar staalet saarer vor egen sjæl, og vort hjerte begynder at bløde, da gaar det op for os, at vi lever i en verden, der har trang til og plads for medlidenhed og barmhjertighed. Den, som ikke kjender sorgen, kjender heller ikke til den inderligste medfølelse. Den, som ikke kjender til medfølelse, er lidet skikket til at kunne hjælpe sin næste.

Den, der lider, er ikke altid en trøster; men den, som bedst formaar at trøste, ved altid, hvad det er at lide.

Lad os holde fast paa dette, venner: Gud har ikke sendt sorgen som nogen straf over sine børn. Han har sendt den i visdom og kjærlighed. Naar vi maa tømme den, som os synes saa bitre kalk, er det, fordi den store læge ved, at det er til vort eget bedste.

At vi da ydmygt maatte kunne sige, som vor kjæmpende broder

i Gethsemane, da han maatte tømme den bitre kalk: „Dog ikke som *jeg* vil, men som *du* vil.“ Det lægger straks hele sorgens kval og bitterhed over i Guds faderarme og lar os lægge vort hoved ind til hans bryst. Og der er hvile at finde. Sorgen er kun et onde for den, som er aandelig blind. For den, som ser klart, er sorgen en Guds engel, der kommer med favnen fuld af blomster plukkede paa himmelens enge.

Lad os aldrig ønske os sorg; men kommer den, saa lad os tage imod den ydmygt og stille og kjæmpe den tunge tid modigt igjennem, visse paa, at den skal vise sig at have været en læremester til det gode, at den skal have beriget og adlet vor aand, ladet vore vinger vokse til himmelflugt og bringe os tilsidst til at takke istedetfor at anklage, naar vi engang forstaar „hvorfor“.

Kristofer Janson.

Altruisme.

Af *Herman Haugerud.*

Af Jesu ord til sine disciple synes ingen at ha efterladt et dybere indtryk paa hukommelsen end disse: „Hvo, som vil frelse sit liv, skal miste det; men hvo, som mister sit liv, for min skyld, han skal finde det“. Vi støder paa disse sætninger i alle evangelier, og grundtanken i dem er mesterens tema i mangen en tale til „folket“, der hørte ham med glæde. Hvad mente Jesus med disse ord? Et korrekt svar herpaa vil gi os en korrekt opfatning af, hvad en praktisk kristendom er — en kristendom til hverdagsbrug og ikke bare til søndagspynt — og det maa selvfølgelig være af stor betydning for os at lære deres virkelige mening at kjende. Mente Jesus, at den, som personlig anstrænger sig for at redde sin udødelige sjæl, gaar fortabt, mens den, der blindthen tror de autoriserte dogmer og lar vorherre gjøre resten, blir bjerget og frelst? Nei, det er ikke den rette forklaring. Henvendte han sig i disse ord blot til de mænd, han hadde valgt til sine religiøse vaabenbrødre, til apostlerne, for at paalægge dem udholdenhed til døden i den kamp, som han vidste vilde komme, for oprettelsen af guds rige paa jord? Heller ikke dette var, saavidt jeg forstaar, hans hensigt. Det var til menneskeslægten, til alle og enhver af os, at profeten af Nazaret henvendte sig i dette paradox: „Hvo, som vil frelse sit liv, skal miste det; men hvo, som mister sit liv, skal finde det.“

Ordet liv har i disse sætninger to forskjellige betydninger, den ene omfattende den sanselige, timelige og egennyttige del af tilværelsen,

den anden omfattende den aandelige, evige og selvopofrende del af tilværelsen. Istedetfor det paradox, hvori mesteren forkyndte sit etiske grundsyn, kan vi derfor ganske greit og utvetydig udtrykke hans tanke saaledes: „Den, som lever i sanselighed og egoisme, gaar glip af den høiere, moralske eksistens; men den, som beseirer sin egenkjærlighed og dyrenatur, vinder i belønning det sande, aandelige liv". Jesus vilde paa en eftertrykkelig maade, saa folk maatte bevare det i sin erindring, stille i modsætning til hinanden egoismen og altruismen, selvkjærligheden og næstekjærligheden, derfor gjentog han hyppig det meget omstridte paradox, der i den nyeste oversættelse paa norsk lyder slig:

„Den, som vil bjerge sit liv, skal miste det; men den, som mister sit liv for min skyld og for evangeliets skyld, han skal bjerge det". Og han lærte ikke dette med sin mund alene, men illustrerte sin lære i sin vandel og karakter, i selvopofrelse for andre, i arbeide og kamp for de lidende, undertrykte og smaa. Han gav verden et eksempel paa det liv, vi bør leve som alfaderens børn, et liv i altruisme, elskende og assisterende hverandre og mente, at det var vort høieste maal.

Har da dette kristendommens livsideal, altruismen, noget at støtte sig til i naturen, noget, som beviser at det er guds vilje, at vi skal opofre os for hverandre og staa hinanden bi i tilværelsens uophørlige strid?

Vi lever i en tidsalder, da mennesket kræver holdbare argumenter for sin tro og søger efter harmoni mellem videnskab og religion. Hvad har da naturvidenskaberne at fortælle os om altruismen? Tar de den i forsvar eller ei? Der er mange personer, som paaberaaber sig naturlovene til undskyldning for sin egenkjærlighed og hensynsløshed mod andre i liv og strid, og de mener, at den, som har magten og kraften, ogsaa har retten til at gjøre, hvad han selv vil, uanseet om det sker paa bekostning af andres velbefindende og lykke.

I sin bog „om arternes oprindelse" gav den engelske naturforsker Charles Darwin for ca. 50 aar siden folk det bekjendte udtryk „kampen for tilværelsen", og denne frase, i forbindelse med Herbert Spencers ligesaa bekjendte udtryk „de mest skikkedes overleven", har udbredt den opfatning blandt os, at i naturens frie riger, blandt vilde vækster og dyr, kjæmper en blot for sig selv, uden det mindste hensyn til andre, og at der, ligesom i daarekisten i Kairo, i Ibsens „Peer Gynt":

„Ingen har graad for de andres veer,
ingen har sans for de andres idéer".

Men naturvidenskaberne lærer os, at „kampen for tilværelsen med de mest skikkedes overleven" ikke er en kamp, hvori egoismen er eneherre. Kjærligheden er med i spillet og øver stor indflydelse paa stridens resultat. Der er i naturen, blandt de vilde dyr, en kamp,

ikke blot for sig selv, men ogsaa for andre; der er egoisme, skaanselløs, raa og brutal; men der er ogsaa altruisme, medfølende, opofrende og mild.

Den høiere livsudvikling paa vor klode er et produkt af kampen for andres tilværelse i forbindelse med kampen for ens egen tilværelse, og iagttagelse af dyrene viser os, at det er hunnen, som fylder rollen som altruist, mens hannen hovedsagelig optræder som egoist.

En af de lærerigeste bøger jeg har læst, er professor Drummond's „the ascent of man", der i et kapitel om „kampen for de andres liv" specielt drøfter, hvad altruismen udretter i verden.

Kjærlighed og opofrelse for andre, viser han os, er kræfter, som opererer i alle naturens riger, blandt planter og mennesker og dyr. At sikre sig ernæring og forplantning er de to vigtigste formaal, som alle levende skabningers bestræbelser gaar ud paa. Ernæringens hensigt er at bjerge individet; forplantningens hensigt er at bjerge slægten.

Begge er faktorer i kampen for tilværelsen; men i sine formaal repræsenterer den ene hovedsagelig egoismen, den anden altruismen. Side om side med hinanden finder vi overalt i naturen den indadvendte egennytte og udadvendte selvopofrelse for andre, og om altruismens indflydelse i planteriget og velsignelse derigjennem for mennesker og dyr udtaler professor Drummond sig som følger:

„Alle anordninger i planteriget vedrørende blomsten er produkter af kampen for andres tilværelse. For formering alene blir blomsten frembragt; naar processen er færdig, hensmuldrer den til muld. Dens farvepragt, symmetri, parfume, rødme og textur er alle kjærlighedstoner — toner, der lokker insekterne hen til blomsten, som trænger dem til at bære blomsterstøvet fra knappen til aret og assistere i forplantningen. Blomsten er forløber for frugten, og frugten er vugge for sæden. Hvor stor en mission i verdenshistorien fylder ikke disse ting, planternes frugt og frø! Uden dem vilde selve kampen for tilværelsen ophøre. Alle dyr er i længden afhængige af dem for sin føde. Tre fjerdedele af jordens befolkning lever af ris. Hvad er ris? En sæd, et produkt af forplantning. Af den resterende fjerdedel lever over halvparten af korn — byg, hvede, havre og rug. Hvad er dette korn? Sæd, forraad af stivelse eller æggehvidestof, som planterne i sin omsorg for afkommet producerer i sin udviklingsproces. De næringsstoffe, som verden lever af, især de unge her paa jorden, er planternes barnemad, som i selvopofrende kjærlighed er placeret ved de smaas vugger, saa at de ingenting skal mangle, naar solen opvækker dem til liv. Hver eneste plante lever for andre. Den lægger tilside noget, som den har arbeidet for og i kjærlighed skjænker sine efterkommere. Sæden er kjærlighedens tiende — den tiendepart, som naturen gir mennesket. Naar mennesket lever af sædefrø,

lever det af kjærlighed. I bogstavelig, videnskabelig betydning er kjærligheden liv."

Hvis egenkjærligheden hadde uindskrænket spillerum og magt i naturen, vilde det gaa verden ilde. Da vilde planterne ophøre at formere sig og skaffe mennesker og dyr den føde, de trænger. Da vilde skjønheden forsvinde fra mark og skog, ingen blomster som nu fryde øiet med yndige farver, ingen jublende fuglesange gjenlyde i morgengry. Thi de læskende frugter og bær, appelsiner og æbler, moreller og multer, de næringsrige kornsorter og vegetabilier, de rødmende roser og duftende liljekonvaller, de triller, som lærke og maaltrost slaar, er kjærlighedens gaver allesammen.

I naturen er der ogsaa en mærkværdig kooperation. Planter og insekter gaar i kompaniskab med hinanden og arbeider sammen til gjensidig glæde og gavn. For at skaffe sig de smaa bevingede skabningers assistance i formeringsprocessen indbyder blomsten humle og bi til et velsmagende honningbæger, og den iklæder sig selv den allernydeligte sommerdragt og spreder vellugt omkring sig for at lokke insekterne derhen. Om sympati og samarbeide mellem høierestaaende dyr sir russeren fyrst Krapotkin: „Straks vi begynder at studere dyrene — ikke bare i laboratorier og museer, men i skogen og paa prærien, paa stepperne og i fjeldene — opdager vi, at, endskjønt der er en stadig krig igang mellem de forskjellige dyrearter, og de ødelægger hverandre efter en uhyre maalestok, der samtidig ogsaa er ligesaa megen, kanhænde mere gjensidig understøttelse og hjælp mellem dem, specielt mellem dyr tilhørende samme slægt og familie. Selskabelighed er ikke mindre end strid en naturlov. Dersom vi gjør naturen det spørsmaal: „Hvem er de mest skikkede, de dyr, som bestandig bekriger hinanden, eller de dyr, som understøtter hinanden?" da ser vi snart, at de dyr, som vænner sig til at staa hinanden bi, udentvil er de mest skikkede til at seire i kampen for tilværelsen. De har bedre betingelser for at overleve, og de opnaar, i sine respektive klasser, den høieste udvikling i legemsbygning og intelligens. Hvis de talrige fakta, som foreligger til understøttelse af denne opfatning, ta's i betragtning, kan vi med tryghed paastaa, at gjensidig assistance er en lov i dyreriget af ligesaa stor vigtighed som gjensidig strid; men som en faktor i evolutionen er den af meget større betydning, fordi den begunstiger udviklingen af slige vaner og karaktertræk, som betrygger slægtens vedligeholdelse og videre udvikling, samtidig med at skaffe individet den største livsnydelse og velfærd med det mindst mulige spild af kraft."

Blandt menneskene har denne magt, som vi kalder altruismen, der røber sin nærværelse baade i plante- og dyreverdenen, skabt hjemmet, en institution grundlagt paa sympati, samarbeide og selvopofrelse for hverandre af dens medlemmer. I hjemmet, „som det bør være", finder hustru og mand sin lykke i at elske og tjene hin-

anden; de forglemmer sig selv i hengivenhed for hinanden og i omsorg for de børn, som et kjærlighedens samliv har velsignet dem med. I det sande hjem er der mellem forældre og børn og mellem barna indbyrdes et hjertegodt forhold. De bestræber sig allesammen paa at glæde og assistere hinanden og lever med hverandre i fred og harmoni. I hjemmet naar altruismen sin største fuldkommenhed paa jord, og det er barndomstidens forlængelse der, som er aarsag til det, har den amerikanske filosof John Fiske paavist. Et menneskebarn er ved ankomsten til verden et hjælpeløst lidet væsen, der trænger sin mors omhu og ømhed, ikke alene i nogle uger, men i mange maaneder og aar. Hun, som har baaret barnet under sit eget hjerte og ernæret det før fødselen med sit eget blod, maa efterpaa stille dets hunger tilfreds ved sin egen barm, og dag efter dag uafbrudt maa hun passe den lille i flere aar og opofre sig selv for sit afkoms skyld. Det er i den varme, offervillige moderkjærlighed, som udholder alt, tror alt, haaber alt, taaler alt, at altruismen aabenbarer sig i skjønneste form. Denne moderkjærlighed, evolutionens fagreste blomst, ser vi spirerne til allerede hos planter og lavtstaaende dyr, og det er opmuntrende for enhver, der i livsanskuelse er en altruist, at se den understøttet af videnskab og filosofi.

I en viss forstand bør vel mennesket ogsaa være en egoist. Det bør søge sin egen lykke og ha sin personlige velfærd isigte. Man skal prøve at være sig selv, hævde sin individualitet, arbeide og kjæmpe for sine menneskerettigheder. Altid at tænke paa andre, bestandig at glemme sig selv i den daglige, jordiske strid, ligger ikke for mange. Nogle faa personer har jo anlæg derfor og opofrer sig helt for sine medmennesker uden at bekymre sig det mindste om, hvordan det vil gaa med dem selv. Men majoriteten er af naturen udrustet med stærke egenkjærlige tendenser, og vi lever i et samfund, som stimulerer dem til frodig udfoldelse og vækst. Vi kalder os kristne og skulde, ifølge mesterens lære og liv, behandle hverandre som medlemmer af broderskabets familie. Samfundsmedlemmerne betragter dog hverandre ofte som fiender og fører med hverandre en forfærdelig kamp. Det er om levebrødet, pengene, den verdslige magt, at striden raser som værst. Under det nuværende konkurrencesystem er der i alle saakaldte kristne lande en bitter, brutal konflikt igang mellem menneskene. Kapitalister og arbeidere, millionærer og proletarer kjæmper uophørligt med hverandre om livets fornødenheder. Den, som har magten og midlerne, gir ikke godvillig slip derpaa, og de, som med rette gjør krav paa en større andel i naturrigdommene og i produkterne af deres eget arbeide, maa ved kamp i tætsluttede rækker erobre de ting, de vil ha. En mængde af os er grundig misfornøiet med den nuværende samfundsordning, fordi den skaber klassehad mellem medlemmerne. Den belønner egoismen med rigdom og altruismen med fattigdom. Den bygger skillemur mellem alfaderens

børn, placerer de priviligerte personer indenfor i overflodens paradisiske have og stiller de undertrykte udenfor muren i elendighed, lidelse og nød. Vi ønsker at reformere disse mislige forholde og tror, det gaar an, hvis vi prøver i flok. En tysk prest, Rudolf Todt, er i sine studier af sociologi kommet til den slutning, at statsøkonomien er den anatomi, som viser os samfundslegémets konstruktion, at socialismen er den pathologi, som forklarer os samfundets sygdom og brøst, og at kristendommen er den therapi, som gir os de rette botemidler for det daarlige samfundslegeme. „Den, som vil lære de sociale spørsmaal at forstaa og ønsker at ta del i deres heldige løsning, bør tilvenstre for sig," sir han, „ha statsøkonomiens bedste værker, tilhøire for sig ha den videnskabelige socialismes værker og foran sig ha liggende opslaaet det nye testamente." For at kunne løse de store samfundsspørsmaal paa en praktisk og tilfredsstillende maade, trænger vi baade videnskaben, socialismen og kristendommen — de tre stormagter i menneskehedens intellektuelle og moralske liv. De, som mener, at samfundet kan reformeres og helbredes uden kristendommens hjælp, tar efter min opfatning feil. Ortodoksiens dogmelære om syndefald og forsoning og sakramenter og tro trænger vi ikke; men mesterens egen lære om at elske og at gjøre mod andre, hvad vi fordrer, at andre skal gjøre mod os, den trænger vi høilig i vor religion.

For at gjøre verden bedre, maa vi selv bli bedre. Det er ikke nok at ha kjendskab til de principer, som en fuldkommen samfundsbygning maa hvile paa; det er ikke nok at fantasere om en broderskabets stat. Vi maa vænne os til at være kjærlige og hensynsfulde mod alle mennesker, som vi kommer i berøring med. Vi maa følge Jesu eksempel og praktisere altruismens leveregler. Vi maa ophøre at være egoister af denslags, som bare tragter efter at berige, fornøie og ophøie sig selv.

Overalt, hvor der er skjønhed og fred i de forholde, som menneskene lever under her paa jorden; overalt, hvor de har det godt sammen og er lykkelige i selskab med hverandre; overalt, hvor retfærdighed raader, og glæde og kjærlighed bor, er den kristelige aand tilstede og øver sit ædle værk.

Maa denne aand, der gir os trang til at gjøre vel imod hverandre, ta vort hjerte og sind i besiddelse!

Livet har kun et stort problem at løse, og kristendommen har kun et stort problem at løse. Det bestaar i, at vi istedetfor det gamle motto, „enhver for sig selv og sidstemand for djævelen, vælger dette, meget ædlere og bedre motto, „enhver for sin næste, saa der ingen blir tilovers for den onde."

Francis Willard.

Unitarisk ungdomsforening.

Fredag den 22de december 1905 var der sammenkaldt et møde, hvor spørgsmaalet om stiftelse af en unitarisk ungdomsforening skulde drøftes. Kun faa mødte frem; men efter endel debatteren besluttedes det, at en saadan forening skulde stiftes. Samme aften valgtes en komite, der skulde udarbeide forslag til love. Denne komité bestod af 3 herrer og 2 damer. 14 dage efter var den færdig med sit arbeide, og forslaget blev fremlagt for foreningen og blev vedtaget. Foreningens formaal er efter lovene, „at bringe unge mennesker sammen til drøftelse af store livsspørgsmaal, at vække interesse hos dem for nutidens liberale tanker og knytte dem til hinanden i venskab og sympati. Til fremme af disse formaal skal der fra september til juni afholdes 2 møder pr. maaned med foredrag, diskussioner, literær og musikalsk underholdning, samt fester og selskabelige sammenkomster efter speciel bestemmelse af foreningen. Som bestyrelse valgtes: en formand, H. E. Gabrielsen, en sekretær, H. Tambs Lyche, og en kasserer, frk. M. Mathisen. Desuden valgtes 2 suppleanter. Til at udarbeide programmer for de regulære møder valgtes foruden bestyrelsen 3 af ungdomsforeningens medlemmer.

I den nu afsluttede sæson er der ialt holdt 12 møder. Paa et af disse havdes diskussion om „religion og livsanskuelse". Der er holdt 7 foredrag, saaledes et af hr. Kristofer Janson over: „Hvorhen stiler vor tids religiøsitet?". Af H. Haugerud er holdt følgende foredrag: „Snekrystaller", „paa vidderne", „Alexander Kielland", „naturkræfter og aandskræfter". Den tidligere formand i unitarisk samfund, hr. Otto Harsem, holdt indledningsforedraget til diskussionen, og sekretæren holdt et foredrag om „Tambs Lyche". Paa 2 møder havdes oplæsning, og paa flere af møderne trakteredes med kaffe og kage. Der er holdt 2 fester, den ene lige efter foreningen var stiftet og den anden den 20de mars for hr. Kristofer Janson.

Der er stiftet en sangforening, og det er meningen at denne skal synge i ungdomsforeningen til høsten. Paa de fleste møder har været sang og musik og som afslutning paa enkelte møder, leg. Paa et af de sidste møder blev der fastsat endel ture i løbet af sommeren, saaledes en til Sarabraaten den 17de juni og en til Drøbak den 15de juli. Til disse ture har ogsaa ikkemedlemmer adgang. I den kommende sæson er det meningen at indkjøbe endel bøger, der da skal læses høit paa møderne, eller laanes ud til medlemmerne. Ligeledes er det meningen at starte en haandskreven avis, hvortil medlemmerne kan sende artikler, klager, forslag etc. Paa foreningens første møde

blev kun indtegnet 29 medlemmer; men tallet steg hurtig for hvert møde, og nu er der 87 eller nøiagtig det tredobbelte antal, og det er at haabe, at foreningen i den kommende sæson vil vokse ligesaa raskt som i den nu afsluttede.

H. Tambs Lyche,
sekretær.

Meditation.

Af den unitariske theolog *dr. James Martineau.*

Der gives en sjælelig handling, som kun indtager en liden plads i det moderne liv, og som faa nu for tiden kan skjelne fra ren aandstomhed, men som er naturlig for de alvorlige og vise, sund for alle oprigtige og kun umulig for de sanselige og taabelige. De, som ved, hvad den er, har kaldt den meditation. Det er ikke læsning, hvorved vi opfatter andres tanker og stiller dem for vor kritiske domstol. Det er ikke studium, hvorved vi søger at mestre det, som kan vides, og lægge det under vore fødder. Det er ikke ræsonnement, hvorved vi søger at udvide omraadet for vore positive begreber, og ved at forbinde de ideer, vi har, naa frem til andre, som vi ikke har. Det er ikke overveielse, som bestaar i at anstille beregninger med de problemer, som knytter sig til en bestemt handling, eller med de kræfter, som bestemmer vor individuelle skjæbne, for at udfinde, hvad der er klogt eller ret. Det er ikke selvundersøgelse, som kun er kløgt eller videnskab vendt indad istedetfor udad, en analyse af sjælelige følelser istedetfor fysiske fakta. Meditationens synsfelt er ikke personligt eller begrænset, men universelt og omfattende; — den er vort natlige aandsteleskops udsigt over det uendelig store, ikke dagsmikroskopets indsigt i det uendelig lille. Den medfører ikke en intens selvbevidsthedforbundet med sjælelig egoisme, men næsten en opgivelse af individualiteten, en favnen af universet, en gliden ud af vor lille tilværelsesdraabe i tilværelsens bundløse hav. Den udpeger ikke vor plads for os i den kjendte verden, men udvider den for os i den ukjendte. Den sætter intet klart og bestemt under vore fødder, men spænder en himmelhvælving af ærefrygtindgydende skjønhed over vort hoved. Den gir os ikke stof for kritik eller tvil, men kun for be, undring og kjærlighed. Den gir ingen indirekte beviser for de guddommelige ting, men en umiddelbar skuen af dem, øie til øie med helgenerne, aand mod aand med gud, fred mod fred med himlen. Naar vi saaledes er alene med tingenes sandhed og fra skygger og illusioner gaar ind til samkvem med den evige ene, da synes intet umuligt eller uopnaaeligt. Hans aandslys er som solens skin, altid

lige klart og hurtigt. Han var ikke nærmere Kristus paa Tabor eller i Gethsemane, end han er os nær idag og hver dag. Den menneskelige natur, som han inspirerer, blir ligesaalidt som hans evige inspiration ældre med tiden. Ethvert menneske, som fødes, er ligt det første menneske, frisk fra hans skaberhaand, og ligesaa aabent for himlen, som om Eden endnu bredte sig rundt omkring ham, og enhver opblussen af tro og kjærlighed i hjertet er et pust af hans levende aaand, en gave ligesaa frisk fra hans uudtømmelige livskraft som den styrke, der kom til Jesus i hans fristelse, og den englero, med hvilken han afsluttede sin sjælekamp. Er det ikke lovet for altid, at de rene af hjertet skal se gud? Lad ethvert menneske søge stilheden, afklæde sig alt skin, al egoisme, al sanselighed og sjælelig dovenskab; lad ham søge ind bag begjær efter begjær, bag tanke efter tanke, til han naar det allerinderste dyb; lad ham mindes jordlivets korte og forbigaaende karakter; lad ham aabne sit vindu og se ud i natten, føle dens stille aandepust, nedsænke sig i dens høitidelighed, beundre dybden af dens perspektiv og ælden af dens lys; lad ham betænke, hvor lidet han ved udenom dette, at gud er evig og livet et mysterium og det skulde være forunderligt, om han ikke føler den enes nærvær ligesaa tæt ind paa sin sjæl som aftenens luftning om sin pande, — forunderligt, om han ikke sir: „O herre, du er mig altid saa nær som nu, og jeg har ikke følt dig," — forunderligt, om ikke det sande aandslivs proportioner aabner sig for hans hjerte med uendelig klarhed og viser ham det smaaskaarne i hans fristelser og det store i hans tro. Han skammer sig over at være blet træt af saa let et arbeide og over at ha grædt over saa let en prøvelse. Han opdager med forbauselse, hvor lidet det støv var, der har kunnet blænde hans syn, og fra en rolig og hellig kjærligheds høider ser han med sorg ned paa den misundelse, frygt og ophidselse, som har plaget hans liv. En mægtig beslutsomheds vind griber ham, forfrisker hele hans sjælsatmosfære og feier bort vanskelighederne som skydotter, indtil de forsvinder i horisonten. Han føler sig ikke længer fængslet i tidens trange kot, men tilhører evigheden, som er nu og her. Hans sjæls afsondrethed forsvinder, og sammen med de utallige myriader af gudbeslægtede sjæle føler han sig som en bølge paa hans uendelige dyb. Han er et med himlen og har fundet den almægtiges hemmelige sted.

Stilhed er isandhed et guds attribut, og de, som søger ham fra den side, gjør alle den erfaring, at meditation ikke er en drøm, men livets virkelighed, ikke dets illusion, men dets sandhed, ikke dets svaghed, men dets styrke. En saadan sjælelig handling er ligefrem nødvendig for at berigtige sansernes og den lavere forstands slutninger, for at afryste det søvnige vanegjængeri, hvor vi — med sjælens øine halvt tillukkede — er tilbøielige til at døse livet bort hernede. Forsommer vi meditationen nu, da skal vi vaagne til den senere og finde,

at vi har gaaet isøvne. Den er nødvendig endog for at bevare vort praktiske livs sanddruhed. Handlingen har altid en tendens til at gaa over til rutine og bli mekanisk, til at bli stadig mindre afhængig af viljens levende kræfter og til at fortsætte af sig selv i den paabegyndte retning. Ja, selv naar ikke længer lidenskaben, men samvittigheden behersker livet, gjør denne tendens sig fremdeles gjældende; thi samvittigheden er i sit væsen systematisk, den indretter alt efter en bestemt regel eller maksime og er utilfreds eller tilfreds, alt eftersom denne efterfølges eller krænkes. Men den indre aand i os, for hvilken al ydre handling skulde være et udtryk, er ikke saa ubøielig. Den flyder efterhaanden bort fra gamle ankerpladse paa nye tankestrømme. Eftersom erfaringen uddybes, ophører tilværelsen at være den samme, de proportioner, som tingene indtar indenfor vor følelsessfære, undergaar indgribende forandringer, og eftersom vi skrider opover, sees livet fra et høiere synspunkt, idet nye felter af sandhed og pligt aabner sig for vort blik. Da vanen er konservativ, medens tro og følelse er fremadskridende, vil disse to sider af vort liv ophøre at svare til hinanden og blive sørgelig uoverensstemmende, hvis ikke det indbyrdes forhold mellem dem stadig paany afpasses ved meditation. Uden den vil vor handling ikke være sand, vor tanke ikke være virkelig. Begge vil være svage og lamme, begge fulde af usikkerhed som forbrydere; begge vil hvile paa en hul kredit og være tomme for solid rigdom, og vort hele liv, som maaske paabegyndtes under samvittighedens herredømme og fremdeles i det ydre forløber i det samme spor som før, vil blive et skin og et hykleri. Et blot og bart moralsk princip, som ikke har sit holdepunkt i noget mere guddommeligt, har kun et usikkert tag paa livets visdom og styrke.

Og selv naar man ser det rette, trænges meditationen for at samle kræfter til at *gjøre* det. Den sætter os i forbindelse med det store aandelige kraftforraad, som gjemmer guddommelige kræfter til ethvert foretagende, og hvorfra helten styrkes til slaget. Alle store ting fødes af stilheden. Ganske vist kan den nedbrydende lidenskabs raseri tændes af livskampens hede og bryde sig vei med larmende ødelæggelse. Men alle velgjørende, skabende kræfter samler sig i stilhed, før de gaar ud paa livets arena. Kraften er i sig selv af naturen stille og lader sig først høre, naar den støder paa hindringer, som modsætter sig dens tilbagevenden til ligevægt. Selve orkanen, som brøler over land og hav, flyver lydløs gjennem rummet, hvor intet stiller sig iveien for den. Det velsignede solskin giver ikke en lyd fra sig, naar det varmer den vaarlige jord, lokker frem de spæde græsspirer og klæder mark og skog med sommerpragt. Stilhed gik forud for skabelsen og himlene spredtes uden larm. Kristus fødtes i nattens stilhed, og skjønt intet menneske har havt en magt som han, „raabte han dog ikke, og heller ikke blev hans røst hørt i gaderne". Intetsteds vil I finde et skjønt verk, en ædel plan eller et varigt fore-

tagende, som ikke modnedes i en lang taalmodig stilhed, før det traadte frem i livet. I stilheden samler vi den indre kraft, som vi bruger og spreder i handling, i stilheden fremtræder den mindste pligt for os i ædel og hellig belysning, i stilheden lægger vi de haardeste vanskeligheder under vor selvfornægtelses fod. I stilheden er det, at sjælen — udvidende alle sine dimensioner paa en gang — vinder et større og kraftigere liv og koncentrerer dets kræfter, saa de kan sprede livets gjenvordigheder til støv. I stilheden alene kan vi hæve os til den selvhengivelsens aand, ved hjælp af hvilken vi tager op pligtens kors, hvor tungt det end er, og betræder smertens vei, hvor sønderrevne og blødende vore fødder end mon være. Og til stilheden skal vi atter vende tilbage, men med den forskjel, at vi er fyldt af en saa meget dybere fred og en saa meget mere triumferende kraft, naar arbeidet er over og seiren vunden og døden kalder os op til kontemplation i guds høieste vagttaarn.

Unitarisk samfund har ferie i de to sommermaaneder juli og august. Det sidste møde i juni blev holdt sankthansdag paa Grefsenaasen, hvor de tiletedeværende ude i guds frie natur hyggede sig med hverandre i samtale om de ting, der løfter tankerne opad og virker opmuntrende paa gemyt og sind. Pastor Haugerud holdt en tale om den rolle, som sollyset spiller i verden, og dvælte i sin videre udvikling af temaet ved det formaal, der staar først paa vort samfunds program — *at virke for oplysning*. Alle var enige om at ha tilbragt en deilig dag sammen, da de om kvelden gik nedover og nød det herlige udsyn over Mæridalen i en underskjøn solnedgang. Haugerud agter i ferietiden at prædike og holde foredrag i flere byer, som han er indbudt til af aandsfæller. Han vil ogsaa af alle kræfter arbeide paa at skaffe „Unitaren" abonnenter og ber meningsfæller om at bistaa ham heri. Unitarisk samfund paabegynder sine søndagsmøder i hovedstaden igjen i september maaned. Bestyrelse og forstander sender herigjennem alle medlemmer og venner af vor virksomhed en hjertelig hilsen med ønske om en behagelig sommer og haab om, at den vil gi alle og enhver ny styrke for legeme og sjæl. De, som læser „Unitaren", mindes atter om, at den er et organ for vor organiserte liberale religionsbevægelse og staar til afbenyttelse for dem, der ønsker at fremme den med originale artikler, eller i dens spalter ønsker at diskuttere og faa svar paa slige spørgsmaal, som den unitariske bevægelse beskjæftiger sig med. *Red.*

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 4 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Juli 1906

Den bundne bjørn.

Af *Herman Haugerud.*

Mens jeg en dag for mange aar siden stod udenfor hotel Tacoma i byen af samme navn i staten Washington paa Stillehavskysten, saa jeg et billede, som er aftegnet med uforglemmelige træk i min hukommelse. Et af naturens fagreste landskaber laa tilskue for mit blik. Nedenunder mig skyllet Puget-fjordens bølger mod strandbredden, glitrende i sommersolens skinnende straaler. Paa den anden side fjorden laa bakkehæld og aaser, beklædte med naaleskog, der gik over fra grønt nærved til blaat i det fjerne, hvor fjeldrækker reiste sig med snebedækkede tinder. Høit over alle de andre nuter i disse bjerge — the Cascade range — kneiste majestætisk Mount Tacoma, 5000 meter over oceanets flade. Sligt et fjeld gir sindet et løft opad fra det smaa og trivielle i hverdagslivet. At betragte det var mig til samme gavn som en bøn er til gud, vakte længsel i min sjæl efter høiere liv, gav mig freidige tanker og høitliggende maal. Hensunken i beskuelsen af det vakre sceneri gled jeg ind i en stemning, hvori følelsen af al mislyd forsvandt, og akkord med naturens aand gav mig fred i mit hjerte og fryd. Ud af denne stemning blev jeg snart revet, desværre, ved synet af „den bundne bjørn". I en snever indhegning, med en jernlænke, der var fæstet til en tyk stolpe, om halsen, saa jeg en diger bamse, der til fornøielse for folk var berøvet sin frihed og sat i fængsel som en fange. Paa hans tykke og velnærede krop kunde man se, at han ingen mangel led paa god mad og drikke, og rundt omkring gjærdet, han var indespærret bag, stod der mange mennesker, som syntes denne bjørn var interessant at iagtta. Var der blandt tilskuerne endel, som nærte medlidenhed med denne fange, montro? Thi, at han var lykkelig og tilfreds, kunde jeg ikke tro. Jeg liker aldrig selv at se noget vildt dyr i lænker og i fængsel; jeg liker ingen scene, der fremstiller livet i tvang, i trældom og baand. Jeg elsker friheden, den mest ubegrænsede frihed, som vi af naturen er bestemte til at nyde. Derfor hadde jeg ondt af den bundne bjørn, som jeg saa, følte medynk med ham og vilde helst,

den skulde levet der, hvor den egentlig hørte hjemme — i den dybe, deilige skog.

I bamsens dystre brummen fornam mit øre sorg; i hans øine læste jeg haabløshed og fortvilelse; i hans tunge, træge gang saa jeg sløvhed og slappelse af den kraft, som blot vedligeholdes i en ubunden aktivitet. I Norge sa man om bjørnen, at den har tolv mands styrke og en mands vett. Hvad nytte var ham vel hans styrke og forstand under slige omstændigheder, som han der befandt sig i? Idet jeg saaledes stod optat med mine egne tanker om bjørnen, jeg saa, og de lænker og baand, menneskene lægger baade paa sig selv og sine laverestaaende medskabninger, tog de følgende simple vers form indeni mig, og jeg gjengir dem her, som jeg fik dem dengang og nedskrev straks efter:

Tilspilde gaar din kraft, bjørn, hvor her du bundet staar,
og liden nytte har du deraf i slige kaar.
Bortødslet blir dit vett og — i frihed kun det gror;
dit hjem er furuskogen, i fængsel her du bor.

Hist fagre fjeld dig hilser og sender til dig bud:
„Kom op paa vore vidder! Fra fangehul bryd ud!"
Men stakkels store bamse, kun stolpen i din ring
du magter klyve op paa, at se dig lidt omkring.

O bjørn, hvor i dit billed jeg ser saamangen bror,
om ei med kjætting lænket saa dog med hvad han tror.
Hvor pinligt du mig minder om mangen søster kjær,
der liksom dig er bundet, ja værre lænker bær'.

I bjørnen i Tacoma saa jeg et billede af bundne mennesker, af slige, som overtro og uvidenhed gjør trangsynte, af slige, som sidder indespærrede i sekteriske aflukker med dogmatiske gjærder omkring. Jeg saa i ham en repræsentant for de mange sjæle, som en snever ortodoksi og intolerant prestestand har berøvet friheden til at tænke og tro overensstemmende med fornuftens og samvittighedens love.

Det var ikke guds mening, at nogen af hans børn skulde lænkebindes i sin aand; det var ikke hans hensigt, at vi skulde udestænge os selv eller vore medmennesker fra livets glæder, velsignelser og goder. Meningen var den, at vi skulde leve et lykkeligt liv, tilfredsstille alle sunde og naturlige krav, hvormed vi af vor skaber er udrustet.

Hos enhver af os røber sig krav efter aandelig frihed, efter kundskab, oplysning og sandhed, efter skjønhed og lykke og liv. Udenfor os eksisterer alle de ting, vi trænger, for at stille vore længsler tilfreds. Universet er umaadeligt rigt og indeholder nok for os alle. Den store alfader ønsker ikke, at hans sønner og døtre skal lide mangel paa, hvad legeme og sjæl trænger. Han har placert os i en verden, fuld af interessante problemer for os at løse, fuld af skjønhed for os at beskue og at nyde, fuld af føde for vort legeme og af næring for vor aand.

Hvis vi levde, som vi burde, ifølge guds bestemmelse, vilde der ikke være saa mange utilfredse, uvidende og ulykkelige mennesker, som der er her paa jorden. Da vilde her ikke være slig en utallighed af bundne personer — mænd og kvinder, som ingen frihed besidder, men er fanger, der er lænket i sin tankekraft og aand. Verden er fuld af mennesker, der holdes indespærrede af prælater og prester, som gjorde dem til sine fanger, da de endnu var for uerfarne til at forstaa, at de mistede friheden ved at følge og adlyde disse mænd.

Da jeg hin dag for mange aar siden stod og betragtede den bundne bjørn i byen Tacoma, fik jeg høre, at den var fanget i skogen, da den var en liden, uskyldig unge, uden nogen anelse om jægerens onde hensigt. Den voksne bamse er ikke saa troskyldig og lar sig ikke uden modstand gjøre til fange. Den elsker en ubunden frihed og vil, saalænge den har kraft dertil, kjæmpe for den med tand og med klo. Bjørneungen derimod blir et let bytte for den listige jæger, og saaledes gik det til, at den digre bamse, jeg saa, da den var liden, blev grebet i skogen, berøvet sin frihed og sat paa en snever indhegning med lænke om hals. I analogi med dette dyrs tilfangetagelse sker ogsaa menneskets. Det er i barndommen, man efterhaanden mister sin aandelige frihed og blir bundet med dogmernes baand. Religionsundervisningen paa skolerne hertillands virker hemmende paa de unges sjælelige udvikling, tror jeg, og er dem til indsnevring istedetfor frigjørelse i det aandelige liv. Gjennem puglæsning i katekismus og forklaring og bibelhistorie trænes barna til at ta fornuften sin fangen under troens lydighed. De lærer ikke at tænke og finde sandheden ved en fordomsfri undersøgelse. Kirken har paa forhaand bestemt, hvad de skal mene og bekjende, og taaler ingen afvigelse fra sin ortodoksi.

Mange af de fortællinger fra det gamle testamente, som barna maa lære udenad, synes dem eventyrlige, og det falder dem tungt at betragte dem som sande; men religionslæreren kalder dem allesammen guds eget ufeilbare ord og byder dem blindthen at tro, hvad der staar skrevet i den hellige skrift.

I fysik lærer de unge, at regn er fortætning af vanddamp, som kommer fra de store sjøer, oceaner og elve paa jorden. I bibelhistorie skal de ikkedestomindre anse for sandt eventyret om syndfloden, der beretter, at efter firti døgns regn stod vandet saa høit her paa jorden, at alle bjerge blev skjulte. Straks de tænker over sagen, ved de jo, at der aldrig, om det regnede uafbrudt, ikke blot i firti døgn, men i firti aar, kunde bli vand nok paa vor klode til at staa „femten alen“ over alle fjelde. Vi fik ikke mere vand igjen fra skyerne, end disse, ved fordampning, oprindelig hadde faaet fra jorden.

Fortællingerne om Lots hustru, der blev forvandlet til en saltstøtte, om en talende slange, om de tryllekunster Moses og Aron udførte for Farao i Egypten, om Bileams æsel, der kunde snakke som et menneske, om Samson og hans bedrifter, om Elias, der i en storm for op til himmelen i en gloende vogn med gloende heste — myter

fra uvidenhedens tidsaldre allesammen — skal dog barna tvinges til at tro paa, trods fornuftens protest. Maa ikke en saadan undervisning virke fordummende paa deres intelligens og gjøre dem til aandeligt uselvstændige personer senerehen? En skolebestyrer ved en af hovedstadens største middelskoler har fortalt mig følgende episode fra religionsundervisningen der: I en af smaaklasserne sa en gut en dag, da de hadde bibelhistorie, til lærerinden, at hans papa hadde sagt hjemme, at det var eventyr, mange af de fortællinger, som stod i det gamle testamente. Lærerinden blev forfærdet over, hvad eleven ytrede i klassens paahør, og hun rapporterte det forefaldne til bestyrelsen. Denne sendte saa guttens far et brev, hvori han blev anmodet om ikke at fortælle sin søn, hvad han selv naturligvis ansaa for sandhed, at der var eventyr i bibelen. Han skulde altsaa fortie sandheden og hykle for sit eget barn. I hvor mange hjem er ikke baade far og mor fritænkere; men de lar alligevel barna undervise paa skolen i gammeldags, fornuftstridig ortodoksi!

Paa den maade lægger de hindringer iveien for den opvoksende slægts intellektuelle og moralske fremskridt.

Ortodoksien er en fiende af sund tænkning og logik; den forvirrer folks begreber om godt og ondt, omtaager forstanden og sløver den personlige ansvarsfølelse. Den lærer, at gud, som er fuldkommen baade i visdom og magt, har skabt en djævel, der ruinerer hans skaberværk og fører menneskeheden i total fordærvelse. Den lærer, at han selv maatte komme til verden i menneskeform for at frelse os fra satan og hans rige. Den gjør Jesus af Nazaret til et sonofferlam for al verdens synd og forkynder, at kun igjennem ham gaar en vei for os arme mennesker til gud og hans himmelske hjem. I den ortodokse religionsundervisning pugger barna saliggjørelsens system aar ud og aar ind, til det sidder saa fast i hukommelsen, at de ei længer formaar at glemme det. Derved har presteskabet opnaaet sit maal: at gjøre den opvoksende slægt til kirkens loyale undersaatter. De unge er blit bundne med stærke baand og faar plads i de troendes trange fold. Istedetfor den herlige frihed, som guds elskede børn skulde bli delagtige i ved at følge i mesterens fodspor og dyrke faderen i aand og sandhed, opnaar de mennesker, ortodoksien vinder bugt med, et religiøst fangenskab og er at ligne med bundne bjørne. Naar jeg ser en staut dogmeprest og lytter til hans udgydelser om syndefald og forsoning, om videnskab og vantro, om døden og de evige helvedesstraffe, mindes jeg ofte uvilkaarligt den svære bamse, som stod bundet til en pæl i Tacoma. Slig en prest er i mine øine en bunden bjørn. Kjættingen om hans hals er sammensmedet af teologiske dogmer; pælen, han er lænket til, er bibelens urokkelige autoritet; gjerdet, som er sat op rundt den lille flekke, han lever paa, er intolerance mod anderledes troende, og indhegningen selv er den veksle sekt, han tilhører. Derinde, i sin snevre ring, driver den geistlige bamse omkring og brummer uophørligt paa sin ortodokse lære. Naar jeg betragter ham nøie og har min opmærksomhed fæstet

ved hans livsanskuelse og tro, er mine tanker, hvad jeg vil udtrykke i disse fordringsløse vers, henvendte til ham, den dogmebundne prest:

Gud er for alle fader, med aaben favn til hver;
men sligt er ei det budskab til folket frem du bær'.
Gud elsker alle sjæle og vil dem alle vel;
men du ham gjør til despot og mennesket til træl.

Guds ord, jeg tror, forkyndes i hver en tanke god,
i kjærlighed og retfærd og etisk heltemod,
prædikes os af blomster og høstens gyldne frugt,
paa himmelhvælv staar skrevet, paa strand, i hav og bugt.

Det staar i alle bøger, som nobelt indhold har;
i en bog blot ei herrens ord skrive ned sig lar.
Men du sir: „Bare bibelen er guds ord rent og sandt
og den fortolkning specielt, ved dogmers hjælp jeg fandt".

Er gud vor fælles fader, da maa vi søskend bli
og skulde gjerne støtte og staa hinanden bi.
Men dine brødre, søstre er kun den lille flok,
der i din dogmelære for liv og død har nok.

Du er i sjælen bundet med sneverdommens baand,
gud dyrker i bogstaven, i sandhed ei og aand.
Fornuften tar du fangen i troens lydighed
og sammensnører hjertet mod broderkjærlighed.

Den teolog eller geistlige embedsmand, som forfegter en sekterisk, intolerant tro og gjør folk til fiender for religionens skyld, er ingen efterfølger af Jesus af Nazaret. Thi han var en liberal, salvet med herrens aand til at emancipere menneskene og ikke udsendt for at gjøre dem til slaver. Da han ved begyndelsen af sin prestegjerning holdt en tale i synagogen i Nazaret, tog han til tekst disse ord af Esaias: „Herrens aand er over mig og har salvet mig til at forkynde evangeliet for fattige; han har udsendt mig for at si fangne, at de skal faa frihed, og blinde, at de skal faa syn, for at sætte undertrykte i frihed." Jesus fandt sine landsmænd underkuet og mishandlet af de mægtige og rige, fandt dem nedbøiet under presteaaget og stønnende under de tunge byrder, som skriftkloge og farisæere hadde paalagt dem. Han oprørtes ved de tilstande, han saa folk leve i, og brændende af kjærlighed til sine lidende medmennesker prædikede han sit frigjørelsens evangelium til dem. Hans ord tændte haab og begeistring i tilhørernes hjerter. Deres slumrende aandskræfter vaagnede til liv og til kamp mod undertrykkelse. De fik mod til at forfegte sine gudgivne menneskerettigheder, begyndte at tænke selvstændigt over tilværelsens store problemer, at bruge sin hjerne i behandlingen af religiøse og sociale emner og gi de næstekjærlige følelser frit spillerum. Resultatet heraf var, at Jesu disciple blev mere frie, fremadstræbende og lykkelige mennesker, end de før hadde været. Gjennem ham, deres store lærer og leder, var de komne baade gud og hverandre nærmere. De saa nu i himmelens og jordens herre ikke

længer en vilkaarlig, despotisk monark, men en elskende, medfølende fader, som vilde, at hans børn skulde være barmhjertige, fredsommelige, retfærdige mod hverandre og rene af hjertet. De saa nu i udlændinger saavelsom jøder medlemmer af den samme store familie, menneskeslægten, og forsøgte at virkeliggjøre det universale broderskab.

Israels geistlige og juridiske myndigheder sammensvor sig mod profeten af Nazaret og fik ham ved en grusom henrettelse ryddet afveien. Den bevægelse, han hadde sat igang, blev dog ikke derfor stanset. Jesu ord, hans ideer, idealer og noble eksempel blev igjen her paa jorden, da han selv gik herfra som martyr, og det er disse, som har været kraften i den kristne religion siden mesterens bortgang.

Hvor sektvæsenet har floreret, hvor kirken har været en aandstyran, hvor ytringsfriheden er blit kneblet og oplysninger sat i ban, har ei Kristi indflydelse været tilstede. Men vi merker den overalt der, hvor de mennesker, som var Jesu sande efterfølgere, viede sine kræfter i alfaderens tjeneste til at stifte hans rige paa jord. Vi merker den der, hvor frygtløse mænd talte retfærdets sag, opofrede sig for de lidende og smaa i samfundet, bød tyranniet trods og var sine høieste idealer til døden tro.

Høilig tar de feil de personer, som mener, det er Jesu aand og indflydelse, der behersker dem, naar de snører kristendommen i dogmernes tvangstrøie og negter folk at bruge tankerne frit.

„Hils præsten: Frihed til at tænke
er menneskets krav;
mod himlen raaber det fra jorden
igjennem Jesu grav",

skrev Wergeland, og det er ord, som burde ropes i prælaternes oren atter og atter igjen, til de gir agt derpaa. Tankefrihed ja, — la os faa det først, saa kommer sikkert mange andre ting, vi længter efter, siden. Væk med lænkerne om sjælen, væk med de baand, som holder evnerne bundet! Ingen voksen, intelligent person være tilfreds med at være en bunden bjørn; ingen frisindet kvinde eller mand tillade sit barn at bli en fange i ortodoksiens fængsel! Mod overtro og dogmetro, mod sektvæsen og formvæsen, mod undertrykkelse og despoti la os kjæmpe med alle vaaben, vi i vor aandelige udrustning har. Og for enhver sag, der er menneskeheden til gavn, la os arbeide i mesterens aand!

Tankernes indflydelse paa vor vandel.

Af *Herman Haugerud.*

(Efter *William J. Potter,* en amerikansk unitarprest.)

Den romerske keiser Marcus Aurelius sa: „Ligedan som dine vanlige tanker er, blir ogsaa din aands karakter, for tankerne farver sjælen". Den samme ide kommer tilsyne i det gamle hebraiske ordsprog: „Bevar med al flid dit hjerte; thi deri har livet sit udspring". Og Jesus lærte sine disciple den samme uforgjængelige sandhed, da han, ifølge Lukas, henvendte sig til dem i de følgende ord: „Et godt menneske bærer gode ting frem af sit hjertes gode forraad, og et ondt menneske bærer onde ting frem af sit hjertes onde forraad; thi af hjertets overflødighed taler hans mund". Buddismens berømte banebryder, Sakya Muni, udtrykte ogsaa, flere hundre aar før Kristi tid, i de følgende sætninger den samme ide: „Alt det, vi er, er et resultat af, hvad vi har tænkt; det er grundlagt paa vore tanker og bestaar af vore tanker". Disse forskjellige udtalelser peger paa en af grundprinciperne i den praktiske etik og religion, det princip nemlig, at karakterens og vandelens urkilder ligger i de indre ideer og tilbøieligheder. De gjør os opmærksom paa, at vore handlinger beror paa vore motiver, og at motiverne har sin oprindelse i de følelser og tanker, som behersker sjælen. De lærer os derfor, at den moralske beskaffenhed af et menneskes ydre optræden og vandel betinges og bestemmes af den moralske beskaffenhed af dets fremherskende ideer, tilbøieligheder og begjær.

Men indrømmer vi, at et menneskes opførsel, i etisk henseende, er afhængig af de tanker og følelser, som det i almindelighed nærer og kontrolleres af, da falder det af sig selv, at vi ogsaa spør: Hvor ligger da et menneskes moralske ansvar for dets handlinger? Er det i virkeligheden selv ansvarlig for de ideer, som dukker op i bevidstheden, og de ønsker og lyster, de længsler og krav, som springer frem i hjertet? Kommer og gaar de ikke af sig selv, disse tanker og følelser i vort indre liv, og er vi ikke ude af stand til at lede og styre dem? Efterdi viljen drives til handling af visse motiver, og efterdi motiverne har sit udspring i sjælelivets ideer og følelser, blir det saa ikke daarlig logik at paastaa, at viljen kan kontrollere disse følelser og ideer? Er det ikke soleklart, at viljen beherskes af dem istedetfor at beherske dem? Det ser tilsyneladende saaledes ud, og paagrund af disse iagttagelser er mange intelligente, dannede mennesker blit overbevist om, at vi ingen fri vilje og moralsk selvbestemmelsesevne besidder, mens mange andre, ogsaa aandelig høit udviklede mennesker, er kommet til den opfatning, at vi alene ved den overnaturlige guddoms hjælp kan sættes istand til at vælge, hvad godt og ret er, for det naturlige og uomvendte menneske, lærer de, higer bare efter det, som er slet og ondt.

Jeg er dog selv af den opfatning — og jeg vil prøve at klargjøre den for eder — at de filosofer og teologer, som berøver os al viljefrihed, tar feil, og ikke tilstrækkelig dybt nok har loddet vort sjæleliv. Jeg mener, at vi er i besiddelse af en frihed stor nok til at være moralsk ansvarlige for vore handlinger, endskjønt disse handlinger er et produkt af motiver, som har sit udspring i vore følelser og tanker. Jeg mener, at det er netop over disse kræfter i vort indre liv, at vi kan øve kontrol og af den grund blir ansvarlige for, hvad vi blandt vore medmennesker gjør.

Forinden vi gaar over til en nærmere betragtning af denne sag, bør vi dvæle en stund ved etpar andre faktorer, som gjør sig gjældende her. Den ene er arveligheden, den anden de ydre omstændigheder, som et menneske befinder sig i. Neppe nogen psykolog vil i vore dage si, at alle menneskesjæle er lige ved fødselen hid til verden. Erfaring og iagttagelse viser, at disse sjæle er meget forskjellige i anlæg, tendenser og disposition. Nogle har fra fødselen af glimrende aandsevner, og andre er af naturen udrustet med en daarlig hjerne og med ringe intellektuelle kræfter. Her kommer paa besøg i verden genier og idioter, mestere og elever, store aander og smaa. Og menneskene synes ofte fra fødselen af at være ligesaa forskjelligt udrustede i moralsk henseende som i intellektuel henseende. Hos nogle røber sig i barndommen forkjærlighed for skjønhed og dyd, og al deres attraa og liv staar bare til det, som godt er. Hos andre derimod røber sig under opvæksten tendenser til ondskab og synd, til raahed og brutalitet, og det er tydelig at se, at de bærer i sig selv, disse sjæle, en laverestaaende natur. Man hører undertiden folk si, at alle nyfødte barn er at ligne med hvide papirstykker, hvorpaa livet skal nedskrive deres biografier. Det er dog ikke sandt dette. Thi de nyfødte barn er ved sin ankomst hid til verden altfor forskjellige i natur og i væsen til at kunne sammenlignes med hvide papirstykker. De kan helre sammenlignes med alle mulige slags papirblade, nogle fine, andre grove, nogle rene og hvide, andre smudsige og graa, nogle beskrevne med vakre digte, andre beskrevne med stygge viser, nogle til trykning af bøger, andre til makulatur blot bestemt.

Hvoraf kommer det saa, at disse menneskesjæle, som aflægger besøg her paa jorden, er saa forskjellige i evner og anlæg, karakter og væsen allerede fra første dag af?

Teosoferne forklarer det altsammen ved hjælp af sin re-inkarnationsteori. De lærer, at disse barn, som fødes til verden, har eksisteret før som mænd og kvinder, der var bosat paa jorden i en tidligere tilværelse. De lærer, at hver eneste liden gut og jente ikke er saa ung, som folk i almindelighed mener; thi ifølge teosofiens metafysik er alle mennesker, de smaa som de voksne, gamle og erfarne sjæle, der i titusener af aar har gaaet i livets skole.

Men i denne skole har de ikke allesammen gjort lige store fremskridt. Nogle har benyttet tiden vel og har anvendt sine evner

paa en gavnlig og fornuftig maade. Saadanne sjæle er det, som fra fødselen af er udrustet med en glimrende intelligens, med en kraftig vilje, med en lydhør samvittighed og en ædel disposition. Andre derimod har misbrugt sine aandsevner, bortødslet sin tid og fordærvet sig selv i letsindighed og daarskab og last. Saadanne sjæle er det, som fra fødselen af har daarlige hjerner, urene hjerter, skrøbelige karakterer og en tunghør samvittighed. Karmaloven — hvad man saar, maa man høste — bestemmer fra det ene jordliv til det andet, hvad et menneskes skjæbne skal bli her i verden, hvergang det blir inkarnert i et nydannet fysisk legeme, lærer teosoferne.

Flere af mine omgangsfæller og venner tror paa re-inkarnationsteorien, har de sagt mig, og de synes, jeg selv burde tro og forkynde den. Meget er der, det indrømmer jeg gjerne, som taler til gunst for denne lære om menneskesjælen, og jeg har undertiden været paa god vei til at annamme den selv. Men jeg er aldrig blit overtydet om, at den var den eneste rette maade at forklare os menneskesjælenes store forskjellighed paa. Vi ved igrunden saa overmaade lidet om alle de elementer, som i forening med hverandre frembringer den individuelle menneskeaand. Vi kan fantasere om det og indbilde os, at baade den ene teori og den anden er korrekt; men beviserne derfor mangler vi dog. Kanhænde enhver af os er titusener af aar gammel, kanhænde vi har levet i millioner af aar, kanhænde vi har været paa denne klode mange gange før; kanhænde vi under tidligere tilværelser paa jorden var egyptere, grækere, kinesere, indianere, kanhænde vi allesammen har mange inkarnationer at takke for vor livslod og skjæbne i den nuværende eksistens — men ved vi da noget med bestemthed derom? Kan vi gjenkalde i erindringen et eneste et af de talrige levnetsløb, som det fortælles os, at vi har gjennemgaaet før? Kan vi huske, hvad vi var, hvor vi var, og med hvilke personer vi hadde omgang i det sidste eller næstsidste jordliv, vi levde? Saalænge vi ikke har bedre fakta at støtte os til end slige, de fleste af os eier, er det efter min mening neppe forsvarligt at tro fuldt og fast paa re-inkarnationslæren. Vore anelser om tidligere eksistenser, vore drømme derom i vor fantasi, vore saakaldte, ofte vildfarende intuitioner, strækker ikke til, naar det gjælder en sag af slig vigtighed som denne. Dette er min mening derom, med al mulig respekt ikke destomindre for de anskuelser, som teosofiske venner nærer, mange af dem, ved jeg, betragtende dette spørgsmaal under en anden synsvinkel, end jeg gjør. Nei, jeg maa endnu holde mig til arvelighedsteorien, der forklarer noksaa tilfredsstillende, synes jeg, den store ulighed mellem menneskene ved deres ankomst til verden. Som regel er barna sine forældre baade i intelligens, temperament og moralske tendenser meget lige. Ligheden mellem forældre og børn indskrænker sig ikke til ansigtstræk, hudfarve og legemsform; den er ogsaa, som regel, ganske paafaldende, hvad grundtrækkene i sjælen og karakteren angaar.

Enten ligner barnet far eller mor eller er baade i det indre og ydre en gjengivelse af begge to. Undtagelser fra denne regel ser det

jo ud til at være mange af. Men ligesom der i kemien, ved at to elementer forbinder sig med hinanden, undertiden dannes et nyt element, som er ganske forskjelligt fra de to andre elementer, saaledes viser sig ogsaa i barnenaturen stundom visse egenskaber og evner, som hverken far eller mor i nogen udpræget grad besidder. Regelen er dog den, at barna slægter paa forældrene, baade naar det gjælder de gode egenskaber og de slette. Altsaa har ikke de unge gutter og piger, som vokser op her i verden, nogen absolut valgfrihed, naar det gjælder deres moralske livsskjæbne. De bærer allerede fra fødselen af spirerne i sig til en god eller slet karakter.

Og det maa endvidere indrømmes, at de ydre forholde, hvorunder menneskene lever, øver en stor indflydelse paa deres karakterudvikling. En eskimo, som tilbringer sit liv i de kolde polaregne blandt medlemmerne af den stamme og familie, han tilhører, blir i sin tro, sit tankesæt og sin vandel en eskimo. En amerikaner, født og opdragen i en storby i de forenede stater, blir i sin livsanskuelse, fremtræden og færd en amerikaner. Hvis derimod et eskimobarn blir opfostret i et amerikansk hjem, blir undervist paa en amerikansk folkeskole, har omgang bare med amerikanere og aldrig kommer under paavirkning af de omgivelser, som hører eskimoverdenen til, da vil denne person bli en amerikaner i sin karakter meget lig, endskjønt de medfødte racemerker i mangt og meget vil sidde igjen. Dersom et yankeebarn blir opfostret blandt eskimoer, vil det paa den anden side bli en eskimo i sit tankesæt og væsen meget lig. Menneskene er afhængige af sine omgivelser og dannes derefter. Vi ser eksempler herpaa overalt, hvor vi vender os hen. „Sig mig, hvem du har selskab med, og jeg skal si dig, hvad du er," lyder et gammelt ordsprog. Jeg reiste for tre aar isommer siden gjennem en pen liden landsby i staten New Hampshire. Min reisekammerat, en amerikansk embedsmand, fortalte mig da, at hin lille landsby mange aar i forveien hadde været et lidet helvede paa jorden. Indbyggerne hadde været henfaldne til drik og svir og boltret sig i alle mulige laster. Skikkelige mennesker kviede sig for at besøge dette sted, hvis beboere, kvinder som mænd, var sunkne saa lavt i moral. Barna, som vokste op der, traadte i forældrenes fodspor, og den hele befolkning ilede hurtig sin moralske undergang imøde. Da slog en nobel prest sig ned blandt disse mennesker. Han følte sig kaldet af gud til at reformere dem. Det var en vanskelig mission, han tog fat paa. De mødte ham i begyndelsen bare med haansord og spot. Han blev ofte overfaldt baade med knytnæver og skjældsord. Han elskede alligevel disse paa afveie komne mennesker, og med mesterens lysende eksempel for øie gik han omkring iblandt dem, udrækkende sin haand til den faldne, talende trøstens og opmuntringens ord til de triste og bedrøvede, bydende de ryggesløse at omvende sig, de usædelige at forbedre sig, de onde og uretfærdige at afstaa fra sine synder og tjene lysets istedetfor mørkets fyrste. Uden at tænke paa sig selv og sine egne interesser, opofrede denne mand sig i flere aar for befolkningen i den

lille by, og han havde da den glæde tilslut at se gode frugter af sit arbeide; thi en ny aand var kommet ind der, og indbyggerne begyndte at forbedre sig i sit levnet. Drukkenskaben minkede, sæderne blev renere, og hvor fordums hadde lydt eder og forbandelser, lød lovsang og salmer og bøn.

Ind i de omgivelser, som folk gik tilgrunde blandt før, var der kommet en stærkere magt end egoismen, raaheden og sanseligheden — den kristelige næstekjærlighed og dyden. — og i kampen mellem disse gik den gode magt af med seiren. Gang paa gang har den samme historie gjentat sig. Der er i de senere aar, for eksempel i mange af de store verdensbyer baade i Amerika og Europa oprettet saakaldte „College-settlements" eller universitetskolonier i slumdistrikterne. En flok unge mænd eller kvinder, som følger den akademiske løbebane, bosætter sig i en bydel, som udmærker sig ved sin lastefuldhed, og de prøver paa bedste maade at forbedre sine omgivelser der. Disse unge mennesker er besjælet af varm næstekjærlighed og har trang til at bevise sine følelser i gjerning og daad. Jeg besøgte engang en kammerat, som ofrede endel af sin tid i dette ædle arbeide. Han hadde sammen med nogle andre studenter leiet endel værelser i et slumkvarter i byen Boston. De indbød unge mænd i naboskabet til at besøge sig og underholdt dem med samtale, oplæsning, musik og sang. De vakte interesse hos disse unge personer, der ellers var vant til at søge sin moro paa gaden, i værtshusene, i sjofle varietéteatre, for skjønliteratur, videnskab og kunst og førte deres tanker ind paa høiere baner, end de indtil da hadde holdt dem gaaende. Paa den maade hjalp de dem til at leve rigere og noblere liv og gav dem en dybere forstaaelse af de elementer, hvorpaa den aandelige vækst og udvikling beror. I Chicago har der nu i mange aar været i virksomhed et saakaldet „social settlement", det bekjendte Hull-house under Jane Addams' bestyrelse og opsyn. Det er et institut bestaaende af flere bygninger, beliggende i et ganske overordentlig kosmopolitisk strøg af den vældige amerikanske by. I naboskabet af Hull-house bor der italienere og russere, tyskere og franskmænd, spanioler og skandinaver, jøder og polakker. Jeg afla ogsaa et besøg der engang og lærte systemet, som der praktiseres, at kjende. Der er en mængde forskjellige klasser, til undervisning af dem, som frekventerer dem, i sprog, bogholderi, sløid, kunstmaling, modellering i gibs og skulptur, gymnastik, musik og sang, søm, broderi og husholdning, — og disse klasser bestaar næsten udelukkende af unge udlændinger, som af filantropiske mænd og kvinder i sympati blir ledet fremover paa kundskabens og karakterdannelsens lyse bane. Hundreder af unge gutter og piger, af unge kvinder og mænd, tilhørende arbeiderhjem, ja, mange af dem fra drankerhjem og elendige fattighjem, lærer i Hull-house at sætte sig ærgjerrige og inspirerende maal i livet og udrustes fra sine studier og erfaringer der med de tanker og idealer, som er af uhyre større værdi for den stræbende menneskeaand end en rigdom af guld og sølv.

Endskjønt alle mennesker fra fødselen af er udrustet med visse etiske og intellektuelle tendenser og paavirkes heraf gjennem hele livet, endskjønt de ogsaa allesammen er afhængige af sine omgivelser og paavirkes af disse i sin karakterudvikling, er de dog derfor ikke arvelighedens og omgivelsernes rene slaver. I sig selv besidder ogsaa menneskene en evne til at vælge det gode og vrage det onde, at gjøre sin livsskjæbne lys eller mørk, at gjøre tilværelsen lykkelig eller trist. I sig selv besidder menneskene en viss frihed til at tænke de tanker, de vil, og huse i sine hjerter de følelser, som motiverne har sit udspring ifra.

Den samme magt, som vi alle erkjender er tilstede i kulturen, i gode omgivelser, i værdifulde bøger og venner, i belærende foredrag og inspirerende prædikener, i det lykkelige hjem, paa den prægtige skole, i den kristelige kirke, denne magt, som menneskene benytter sig af i den aandelige og etiske opdragelske af sig selv og andre, det er en magt, som vi kan anvende direkte over os selv. Beskaffenheden af vor vandel og optræden er afhængig af vore vanlige tanker og følelser; men disse tanker og følelser kan vi selv for en ikke ringe del vælge. De bestormer os ikke udenfra og overlader os til en skjæbne, de selv finder for godt at skjænke os. Vi kan selv øve kontrol over vore tanker og la os paavirke af noble eller slette følelser. Enhver, som har studeret sit sjæleliv og har gjort brug af den viljefrihed, vorherre har udrustet sjælen med, ved af erfaring, at han gjennem sine tanker og følelser kan bestemme og kontrollere sine egne handlinger og selvfølgelig er moralsk ansvarlig for sin ydre optræden og vandel. Jeg er villig til at gjøre indrømmelser angaaende dette punkt. Jeg ved, at alle mennesker ikke er lige meget ansvarlige for handlinger af samme slags. Der, hvor en person uundgaaelig bukker under for en fristelse, vil en anden person ganske let vinde seier. La os ikke glemme det; ellers blir vi ofte baade uretfærdige og ubarmhjertige i vor dom over dem, som farer vild og som falder, hvor vi selv kan staa støt og fast. Men eiheller bør vi glemme, at alle mennesker i større eller mindre grad kan beherske sine handlinger gjennem at beherske sine ideer og lidenskaber, sine ønsker og haab. En mand opdager, for eksempel, at han gaar aldeles op i sin forretning. Det, som han oprindelig valgte til en økonomisk levevei, beskjæftiger alle hans tanker og kræfter. Han grubler over sin forretning om dagen og drømmer om den om natten. Ja, dette kan være bra nok, hvis han paa denne maade er istand til at fylde sin bestemmelse som en higende, voksende aand. Men en forretning blir dog hovedsagelig en økonomisk levevei bare, det blir ingen vei fremad og opad til de guddommelige maal, som er sat os at naa. Naar en mand derfor glemmer alle andre interesser paa grund af sin forretning, resikerer han udentvil at gi den kjærlighed, som gud skulde ha og sandheden og de høiere idealer skulde ha, til mammon. Da staar han i fare for at ta alvorlig skade paa sin sjæl, og hvad gavner det et menneske, om det vinder den ganske verden, men tar skade

paa den udødelige sjæl, som er det eneste, man beholder igjen, naar man forlader den materielle verden? En mand derfor, som opdager, at han gaar fuldstændig op i den forretning, som skulde være et middel blot til at underholde ham selv og familie, og ikke skulde være hans livs store endemaal, saadan en mand vil jeg anbefale at gi høiere tanker og bedre følelser rum i bevidstheden. La ham si til sig selv: „Jeg vil bruge nogle timer hver dag til belærende studier. Jeg vil læse de store digterværker. Jeg vil besøge kunstgallerier og museer og dyrke de estetiske interesser, som et civiliseret menneske bør ha. Jeg vil besøge de fattige, de nødlidende og de syge og afhjælpe, saa godt jeg formaar, deres lidelser og savn. Jeg vil studere de brændende samfundsspørsmaal og gjøre mit til at forbedre de forholde, hvorunder masserne lever. Jeg vil søge efter religionens grundsandheder og lære forskjellen at kjende paa ortodoksi og kristendom, paa en død og en levende tro." Hvis han fatter slige beslutninger og gaar ivei med at virkeliggjøre dem, vil hans hele levesæt og vandel lidt efter lidt forandres. Forretningsmaskinen vil omdannes til en dannet, hjertevarm, moralbegeistret personlighed, der i sin optræden vinder alle menneskers bifald og respekt.

En anden mand er henfalden til sanselighed. Han sysselsætter tankerne uafbrudt med de ting, som hører drifterne og lidenskaberne til. Hvad skal han gjøre for at erhverve sig modstandskraft overfor de elementer, der stadig er ham til fristelse og fald? Han maa opta kampen indeni sig selv, med sine egne følelser og tanker. Han maa erstatte de gamle ideer og ønsker med nye ideer og ønsker. Han maa la kyskhedens, renhedens, skjønhedens og dydens idealer faa hjerterum hos sig og søge omgang med sædelige kammerater og venner. Han maa bringe sig selv under den indflydelse, som gode bøger udøver paa fantasien, og lidt efter lidt vil frugterne af de nye tanker og følelser vise sig i et noblere levnet og en finere fremtræden og færd. For det er sandt det, som Marcus Aurelius udtalte, at sjælen og karrakteren faar sin farve af vore tanker; det er sandt, hvad Sakya Muni sa, at vi er et produkt af vore tanker.

Det har ofte hændt, at en person, som har levet et liv, uværdigt et sandt menneske, pludselig en dag — efter mange aars daarskab — har sagt til sig selv: „Nu skal det være slut med min galskab. Jeg vil herefter lyde samvittighedens stemme, aflægge min ondskab og beflitte mig paa godt". Under indflydelse af disse nye ideer og forsætter har han reformert sin karakter og vandel og bevist med sit forbedrede liv, at et menneske i sig selv eier en vidunderlig kraft til at omvende sig fra last og synd. Er det i sligt et tilfælde en overnaturlig guddomsaand, man skylder sin omvendelse og omdannelse? Jeg tror det er guddomskraften i-sig-selv, man har at takke derfor. Thi mennesket har indeni sin egen sjæl større kraft, end det selv er sig bevidst. Kraft til at overvinde modløshed, letsindighed, kraft til at lyde guds vilje og praktisere hans bud, kraft til at kjæmpe,

triumfere og bestaa i udvikliklingens evige strid, bare det vil bruge denne kraft til det gode.

„O menneske! din stræbens zitren
er lysets straalers stedse ny udbølgen
fra bundløs kilde, aandens eget væsen.
Og naar du tror, at frihed er dit kald,
at kjødet er din træl, ei kjødets du,
frigjøres du —“

Storheden.*)

Af *H. Tambs Lyche.*

Vi taler saa let om „storhed“ og ser og mener i almindelighed blot den intellektuelle. Den moralske storhed har saa lidet værd iblandt os. Vi beundrer en mands evne til at træde rim paa tanker, slaa vellyd og musik ud af ord, vi tilgiver en slig mand alskens moralsk daarlighed og uselhed, glemmer saa let, at der ikke findes kraft i hans sjæl, at han er forfængelig, smaalig, selvtilbedende, svag, medens vi slet ikke gaar ud af vor vei for at beundre den mand, der forstaar at slaa lys og velklang ud af livet omkring sig, der har et hjertelag, der strækker sig til alle, han taler med, og paa hvis ord og karakter vi kan stole til enhver tid og under alle forhold. Dog er der vel ogsaa lidt storhed i det sidste. Og en mand af det slags er vel ogsaa agtelse værd og kan vel hjælpe til at styre land og rige ligesaa fuldt som den karaktersvage rimmager eller tankesmed.

Geni og personlig ynkelighed gaar ofte sammen, og ganske middelmaadig begavelse forenes ofte med en nobel og i sandhed „stor“ karakter.

Geniet er jo i grunden blot noget, der tilfældigvis tilhører manden. Det er ikke ham selv. Det er en gave, han har faaet. Det kan ofte have ligesaa liden reel forbindelse med hans personlighed som hans formuestilstand eller klædedragt.

Afklæd ham denne tilfældige begavelse, og vi faar se, om han er saa meget større *mand* end de fleste iblandt os. Afklæd ham den, og først da faar vi se, hvad han virkelig *er*, og hvad agtelse han er værd. Begavelsen er ikke *hans* fortjeneste; den er en heldig skjebnes gave. Saa lidt som jeg agter en mand mere, blot fordi han har arvet en formue, saa lidet agter jeg en mand mere, blot fordi han har arvet eller er født med geni eller særlig begavelse. Begavelsen bøier jeg mig for. Den er ikke *hans*, men en *andens*. Manden selv agter jeg blot for, hvad han som mand og menneske er. Geniet er

*) Fra „Lysstreif over livsproblemer“, en bog, som burde findes i alle hjem i vort land. *H. H.*

blot hans kongelige purpurkaabe, hans krone — givet ham af guds naade. Jeg respekterer dem, bøier mig for dem, men ikke for manden under dem, med mindre han som *mand* er agtelse og beundring værd. Jeg finder den selvopofrende, varmhjertede skopudser mere agtelse værd end det selvtilbedende, hovmodige, kolde menneske, der tilfældigvis er blevet født med geniets krone og kongekaabe.

Genierne har sin egen moral, heder det. De kan gjøre, hvad der er os forbudt. De er ikke bundne af de 10 bud. De kan stjæle, røve, plyndre, myrde, saa meget de vil. Geniet undskylder alt, berettiger til alt. Saalænge forbrydelse og synd er nødvendig for deres udvikling, saa er alt vel og alt dem tilladt. De kan trampe andres lykke under fødder, de kan knuse hjerter og fordærve sjæle, saa meget de vil; de knuste hjerter og ødelagte sjæle burde takke det store geni, fordi det var saa naadigt at gjøre brug af dem, at knuse og ødelægge dem. „Det var en pligt for Goethe at sætte alle andre hensyn tilside af hensynet til sin kunst. Det havde ikke været nogen vinding, om Rafael havde ført et ærbart liv. Kunstnerens lovbrydende uregelmæssighed kan være en høiere moral“ *).

Fy da! — Bevare os for en slig „høiere moral“! En pligt for Goethe at sætte hensyn til medmennesker til side for sin kunst, hensyn til ære, kjærlighed, barmhjertighed, medlidenhed! Aa nei. Snarere er det vel saa, at *geniet forpligter,* og at vi har ret til at fordre mere, fordre større nobelhed i opførsel, større hensyntagen til andres, selv til de mindstes vel, større ømhed hos dem, hvis aand er klarere end andres. Der er blot én moral, og den gjælder for alle. Det er den lov, der hersker over den menneskelige verden som tyngdens lov over materien. Og dens opfyldelse er kjærlighed, den ømme hensyntagen til andres vel, liv og følelser, den stadige opofren af eget bedste for andres, den stadige tjenen og hjælpsomhed. Den er størst, der elsker mest. Og den kunstner, der ikke, naar det gjælder en andens vel eller lykke, staar rede til at ofre endog sin kunst, er som menneske mindre end den moder, der for sit barns lykke vil give livet hen hvad tid som helst. Han har tabt retten til at tale til os med den høieste autoritet. „Det elskende, varme hjerte“, sagde Carlyle, „er ogsaa det mest klartseende. Visdom er blot en anden form af kjærlighed“. Og dybere sandheder tør den øine, der intet geni eier, men har lært at sætte sig selv til side for andres vel, end den, som med den høieste begavelse dog ikke er kommen længer i menneskelig og aandelig udvikling, end at han hensynsløst tramper sin vei frem gjennem livet over andres ødelagte lykke og saarede følelser.

Kjærlighed er størst, og beskedenhed er ikke den mindste af de dyder, der klæder selv det store geni saa overordentlig godt.

*) Ernest Renan ifølge G. Brandes i „Tilskueren“.

Lørdag den 14. juli var jeg i Jondalen og talte ved gamle John Buens baare. Denne mand var agtet som faa i sin hjembygd, hvor han i en række af aar til forskjellige tider hadde indehavt vigtige tillidshverv og røgtet dem med stor dygtighed. Paa flere omraader var han en foregangsmand, i sit gaardsbrug, i ophjælp af bygdens næringsliv, i politik og, hvad der specielt her i „Unitaren" er os en glæde at nævne, i religion. Han var selvstændig i tankegang og tro. Endskjønt han i sin barndom bare fik den boglige uddannelse, som en tarvelig omgangsskole kunde gi, var han fra ungdommen af begjærlig efter kundskab og aandsudvikling, og i aarenes løb hadde han forskaffet sig en værdifuld lærdom. Han hadde et bibliotek, som der vel sjelden er magen til paa en norsk bondegaard, bestaaende af videnskabelige, religiøse og skjønliterære værker. Da *Unitarisk samfund* blev stiftet, traadte han ud af statskirken og blev medlem af den organisation, som repræsenterte hans religiøse principer og tro. Han var dengang over 70 aar, men baade da og til sin død, i en alder af 83 aar, var han aandsfrisk som en ungdom og levende interesseret i menneskehedens intellektuelle og moralske fremskridt. Med sine religiøse anskuelser stod han isolert fra sine sambygdinger; men de maatte alle respektere denne hædersmand, som fulgte sine overbevisninger og forkyndte dem freidigt, hvor anledning tilbød sig, og alle, som kom personlig i berøring med John Buen, holdt af ham og følte sig paavirket af hans bra og noble karakter.

Mandag aften den 23. juli holdt jeg et foredrag om unitarismen i Skien. I denne by er mange liberale personer, som ønsker at stifte et unitarsamfund og faa regelmæssige møder istand. Jeg tilbragte nogle hyggelige dage dernede og hadde det i alle maader godt blandt gjæstfri og elskværdige aandsfæller. Det er at haabe, de fire barn, jeg døbte der, med tiden blir staute unitarer.

Saa reiste jeg med dampbaad op Nordsjø og det vakre Hitterdalsvand til Notodden, hvorfra jeg red paa cycle til Tinnoset. Paa veien var jeg indom den gamle stavkirke i Hitterdal, en bygning fra det 13de aarh., restaureret og vel vedligeholdt. Efter en baadfart op den af høie aaser og berg omgivne Tinnsjø kjørte jeg gjennem Vestfjorddalen til hotellet ved Rjukanfos. Fossen frembyr et fagert skue; skade, at den snart skal forsvinde for industriens skyld.

Fra Rjukan gik jeg saa tilfods over høifjeldet og befandt mig efter en otte timers marsj paa toppen af Gaustafjeld, hvorfra jeg i kveldsolens belysning nød den herlige udsigt over berg og skog og glitrende tjern. Forfrisket paa legem og sind kom jeg over Kongsberg tilbage til hovedstaden.

H. H.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 5 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | August 1906

Den liberale kirke.

Af *Herman Haugerud.*

Jesus af Nazaret organiserte intet sekterisk kirkesamfund og efterlod sig ingen dogmatisk trosbekjendelse at binde dem med, der vilde være hans efterfølgere. Han forkyndte livsens ord til de mænd og kvinder, der flokkede sig om ham, og han viste dem, med sit eget eksempel, de veie, de burde vandre henad for at være gud til behag. Han var kjærlighedens prædikant; han bad sine tilhørere at elske af hele sit hjerte og sind den alfader, som er ophav til livets goder og velsignelser; han formante dem til at være hinanden hengivne i sympati og staa hverandre støttende og opmuntrende bi. Han var ogsaa en frihedens prædikant, der plæderte individets uafhændelige ret til at dyrke gud i overensstemmelse med samvittighedens forskrifter og bud — derfor kom han i konflikt med sin tids geistlige myndigheder. Thi Palæstina hadde, dengang Jesus optraadte, en stærk statskirke og en mægtig presteregjering, hvem det var resikabelt at opponere imod. For profeten af Nazaret var dog sandheden langt mere dyrebar end gammel vildfarelse og selvstændighed i tankegang og tro langt mere værdifuld end den gjængse religion, og han var nødt til at offentliggjøre de meninger, han bar paa, de syner og idealer, som viste sig for hans indre blik. Han harmedes over alt det hykleri, han fandt hos dem, der skulde være folkets veiledere i retsind og dyd; han var overmaade misfornøiet med det ydre ceremonivæsen, med de latterlige skikke og former, som religionen hadde udartet til.

„Paa Mose stol sidder de skriftkloge og farisæerne," sa han til sine disciple. „Alt det derfor, som de sir eder, at I skal holde og gjøre, det hold og gjør; men gjør ikke efter deres gjerninger! Thi de binder svære byrder, som vanskelig kan bæres, og lægger dem paa menneskenes skuldre; men selv vil de ikke bevæge dem med sin finger." „Ve eder, I skriftkloge og farisæere, I hyklere, som gir tiende af mynte og dil og kummen og forsømmer de ting i loven, som er sværere, nemlig ret og barmhjertighed. Ve eder, som stiller eder paa gadehjørnerne, naar I ber, forat folk kan se eders fromhed, skjønt I

alligevel i løndom opæder enkers huse og ved uretfærdige midler tilegner eder næstens gods!" Han mente ikke, at man maatte indfinde sig i det pragtfulde tempel paa Moria bjerg for at komme vorherre nær i sin følelse og sjæl; thi gud er en aand, som han sa til den samaritanske kvinde, og ham kan man tilbede i aand og sandhed, hvorsomhelst man er, hvis man har den rette ærefrygt og barnlige fortrøstning til ham. Jesus var en religiøs agitator. Han søgte at vække de sovende samvittigheder, at sætte nyt liv i de ligegyldiges tanker og sind, at begeistre folk for den sag, han selv var hengiven med liv og sjæl — oprettelsen af himmeriges rige paa jord. Det var ikke hans hensigt at stifte nogen dogmekirke med et tyrannisk presteskab i spidsen. Han blev selv forfulgt af Israels teologer og skriftlærde; han fik ikke lov af dem til uhindret at forkynde det evangelium, alfaderen hadde udsendt ham til menneskene med. Det var de øverste embedsmænd i jødekirken, der sammensvor sig imod profeten fra Galilæa; det var dem, der fik ham arresteret, dømt som en forbryder og ophængt paa korsets træ at lide en smertefuld og vanærende død.

Jesus dannede ingen sekt paa grundlag af ortodokse læresætninger, og han byggede ikke nogen kirke paa basis af dogmatisk tro. Men hans disciple kom sammen efter hans død og talte med hverandre om de ting, Jesus hadde lært dem, at der er en gud, som elsker os og ønsker at gjøre os lykkelige, at alle mennesker er hans barn og derfor bør leve i fred og i venskab med hverandre, at der er en høiere eksistens ivente for os allesammen, naar vi dør, hvis vi under vor tilværelse her bestræber os paa at gjøre mod andre, hvad vi vil, at andre skal gjøre mod os.

Den primitive kristenmenighed var et kommunistisk samfund, hvis medlemmer „hadde alle ting tilfælles", som det staar skrevet i andet kapitel i apostlernes gjerninger. „De solgte sin eiendom og sit gods og delte ud iblandt alle, eftersom nogen hadde behov". Man er vel af disse fakta berettiget til at dra den slutning, at Jesu model for en kristenkirke, hvis han idetheletaget hadde en saadan for øie, var en forening af næstekjærlige, selvopofrende mennesker, der vilde praktisere de to store bud. Men i tidens løb afløste det katolske hierarki denne primitive kristenkirke og istedetfor Jesu religion fik man fornuftstridige dogmer, konfessioner, ritualer og sakramenter. Man fik treenighedslæren, der gjorde ham, der kaldte sig menneskens søn, til universets skabende og styrende aand lig i væsen, i magt og i karakter. Man fik læren om Jesu forsoningsverk, om de evige helvedesstraffe, om daabens og nadverens underkraft, om den overnaturlige aabenbaring og bibelens bogstavelige ufeilbarhed. Paa basis af mesterens ord til apostelen Peter; „Du er en klippe, og paa denne klippe vil jeg bygge min menighed, og helvedes porte skal ikke faa overhaand over den. Jeg vil gi dig himmeriges riges nøgler, og hvad du binder paa jorden, det skal være bundet i himmelen, og hvad du løser paa jorden, det skal være løst i himmelen", paa basis af

disse ord reiste sig i aarhundrernes løb den katolske kirkebygning i al sin herlighed og glans. Paven, sankt Peters efterfølger paa bispestolen i Rom, blev efterhaanden kristenhedens mægtigste mand. Han blev betragtet som guddommens repræsentant paa jorden, som statholder i Jesu kongedømme, og han besad magten, mente man, til at aabne og lukke, efter eget tykke, den port, der fører ind til lyksalighedens hjem.

En overmaade interessant saga er den, som fortæller os om katolicismens arbeide paa missionsmarkerne, heroppe i de nordiske lande, i Mellem-Europa, i Asien og Afrika, et arbeide, hvori en stor mængde noble mænd i kjærlighed opofrede sine kræfter, et arbeide forbundet med store farer og vanskeligheder ofte, og med martyrdom, ikke sjelden, til belønning. Ud iblandt barbarer og vilde krigere, ud iblandt grusomme og raa mennesker gik de katolske missionærer med kristendommens glade budskab, at gud har kjærlighed til alle folkeslag og nationer og ønsker at forene alle mennesker i det universale broderskab. Glemmes skal det aldrig, hvilke tjenester slige mænd gjorde den slægt, vi tilhører, glemmes skal det aldrig, at de fulgte i mesterens fodspor og ligesom ham var guds vidner paa jord.

Heller ikke bør det glemmes, at den katolske kirke, overalt hvor den blev opbygget, interesserte sig for de smaa og lidende i samfundet, forbandt de lidendes saar, bespiste de sultne, lægte de syge og gav de sorgfulde og tungsindige trøst. Men vi kan desværre heller ikke glemme at den katolske prestestand blev tyrannisk, demoraliseret og ukristelig i hele sit levnet og liv. Til de morkeste tider af Europas historie hører de mangfoldige aar, da den katolske geistlighed underkuede tankefrihed og ytringsfrihed blandt folk og under trudsel af tortur og død forbød naturforsker og filosof at offentliggjøre sine ideer. Naar man idag læser om pavekirkens aandstyranni i middelalderen, naar man læser om forfølgelse af dygtige videnskabsmænd, om dens torturkamre for kjættere, om dens grusomhed mod mænd og kvinder, hvis eneste brøde var den, at de ikke delte pavekirkens dogmatiske tro, da forfærdes man og spør: „Hvordan var det dog muligt, at prester, der kaldte sig Jesu efterfølgere, kunde gjøre sig skyldig i sligt?“ Og det svar, man da faar, er vel dette: „De var forblindet af fanatisme og forhærdet i sit hjerte paagrund af liderlighed og last“. — Thi mere usædelige og intolerante mænd, end pavekirken hadde i sin korruptionstid, har vel neppe nogensinde beklædt geistlige embeder.

Den maatte derfor uundgaaeligt komme engang den dag, da behjertede mænd vilde reise sig i flok og følge mod pavekirkens aandstyranni og den katolske prestestands umoralske levnet; den maatte komme den protestantiske reformation, hvis principer var individets ret til at tro, som fornuften byder, og forpligtelse til at leve, som samvittigheden byder. Forbi for altid var den tid, da katolicismen, enten i sin romerske eller græske udgave, skulde beherske den saakaldte kristne verden. Med protestantismen fulgte frihed til at tænke og

ræsonnere, frihed til at udtrykke i tale og skrift sine livsanskuelser, frihed til at organisere kirkesamfund paa grundlag af forskjellige, fra katolicismen mere eller mindre afvigende læresætninger i religion. Den protestantiske reformation brød altsaa vei for en mængde nye sekter, og i de fire hundre aar, som er henrundne siden den protestantiske bevægelse sattes igang i Europa, er der stiftet en hel del nye kirker og trossamfund. Vi har for tiden over halvandet hundre kristensekter i verden, saa man skal ikke ha grund til at klage over ensformighed i saa henseende. Der burde være en eller flere af disse at føle sig hjemme i for hvemsomhelst, synes jeg; thi de varierer disse sekter fra yderliggaaende konservatisme til radikal liberalisme. Vi mennesker er i flere henseender, i temperament, tankesæt, følelsesliv forskjellige fra hverandre, og vi maa ikke tabe denne kjendsgjerning afsyne, om vi skal forstaa en af de væsentlige grunde til, at der er saa mange religiøse sekter, og skal være istand til at være tolerante og hensynsfulde overfor de mange kvinder og mænd, der har en tro vidt forskjellig fra vor. Der er, saavidt jeg har undersøgt denne sag, en ganske stor forskjel undertiden, i væsen og natur, paa dem, der tilhører en metodistkirke, og dem, der tilhører en presbyteriansk kirke, paa baptister og lutheranere, paa katoliker og unitarer. Vi bør saaledes være forsigtig i vor dom om anderledes troende, bør helst undgaa, om vi kan, at dømme dem. For enhver, der følger sine overbevisninger, naar det gjælder religiøse spørsmaal, bør vi nære respekt og ikke unødig saare ham med vor kritik. Men vi maa heller ikke, paa den anden side, være bange for at vidne om de sandheder, gud har aabenbaret os, selv om disse sandheder endnu er upopulære og staar i strid med de dogmer, som de fleste kristensekter er enige om. Thi vi lever i en verden, der udvikler sig, og er medlemmer af en slægt, der gaar fremad i religiøs saavelsom i intellektuel og industriel kultur.

De ortodokse kristenkirker har som regel en trosbekjendelse, der indeholder de livsanskuelser og ideer, slige kirker anser at stemme overens med Jesu lære og religion. Vor statskirke her i Norge hylder saaledes den augsburgske konfession. Hvem skrev denne? Ikke mesteren, eiheller nogen af hans personlige venner eller aandsfæller. Den augsburgske konfession blev udarbeidet af Melanchton, paa opfordring af kurfyrsten af Sachsen, i den hensigt at forelægges rigsdagen i Augsburg, sammenkaldt aar 1530 af keiser Karl den femte, som vilde prøve at faa en ende paa religionsstridighederne mellem katoliker og protestanter. Luther fik først denne konfession til gjennemsyn, og han sa, at han „intet vidste deri at forbedre eller forandre". Altsaa vandt den den store protestants fulde bifald, maa vi formode.

Den første artikel i denne trosbekjendelse erklærer, at i guddommen er der tre personer, fader, søn og helligaand, alle lige mægtige, vise og evige, skjønt de i virkeligheden ikke er tre forskjellige personer, men en person. Er denne lære overensstemmende med Jesu

teologi? Hvor finder man i hans udtalelser og ord dette uforstaaelige dogme? Ikke et eneste sted i evangelierne opdager man ordet treenighed; er ikke det besynderligt, hvis mesteren mente, at det var en betingelse for vor salighed at tro derpaa? Nei, der gik tre hundre aar efter Jesu død, før dogmet om Jesu guddom, og tre hundre og femti aar, for dogmet om treenigheden blev fastslaaet som ortodoksi.

Den anden artikel i den augsburgske konfession omhandler arvesynden og lærer, at „efter Adams syndefald i paradishaven alle mennesker undfanges og fødes i synd og fra mors liv af er fulde af ond tilbøielighed, som i sandhed er synd, der fordømmer og paafører den evige død saa mange, som ikke formedelst daaben ved den hellig-aand blir gjenfødte." Hvor finder man i evangelierne en lære som denne? Hvor finder man Jesus, uden tvetydighed, greit og klart at prædike: „Paagrund af syndefaldet i Edens have er alle ætlinger af Adam og Eva totalt ruinerte i sin menneskenatur og er til straf for sin arvesynd fordømte af gud og vil efter døden gaa til helvede, med mindre de ved daaben blir gjenfødte og frelste." Man leder forgjæves efter slige udtalelser i Jesu prædikener og parabler; man leder forgjæves derefter i evangeliernes ord. I fjerde artikel i den augsburgske konfession, som omhandler retfærdiggjørelsen, forkyndes, at „menneskene ikke kan retfærdiggjøres for gud ved egne kræfter, fortjenester eller gjerninger, men retfærdiggjøres uforskyldt formedelst Kristus ved troen, naar de nemlig tror, at de annammes til naade, og at synderne forlades for Kristi skyld, som ved sin død har fyldestgjort for vore synder." Er dette Jesu lære i parabelen om den forlorne søn? Han fortæller om en ung mand, som kom paa afveie og ødte sin livskraft og arv i slet selskab i et fremmed land. Saa kom han en dag til sig selv og bestemte sig til at reise hjem igjen, be sin far om tilgivelse og faa lov af ham til at være som en af hans tjenere. Men da den gamle mand saa sin angrende søn nærme sig hjemmet, løb han ham imøde, faldt om hans hals og kyssede ham. Og han fik istand et gjæstebud i anledning sønnens hjemkomst, at de kunde glæde sig og være fornøiet, fordi han, som var død var blit levende igjen, og fordi det barn, der var faret vild, hadde fundet veien hjem igjen. Men dersom forsoningslæren er korrekt, burde parabelen om den forlorne søn lyde ganske forskjellig fra, hvad den gjør. Den burde lyde slig:

Den unge mand, der havde forødt sit gods i et fremmed land stod op og kom til sin far. Men skjønt hans far saa ham, der han endnu var langt borte, gik han ham alligevel ikke imøde. Da den stakkels gut var kommen hen til ham, sa han: „Far! Jeg har syndet mod himmelen og dig og er ikke længer værd at kaldes din søn."

Og den gamle far sa til sine tjenere: „Kast ham i fængsel og indespær ham der i den mørkeste celle; thi han er endnu ikke gjenløst." Men hans ældste søn var paa marken, og da han kom tilbage derfra og var i nærheden af huset, hørte han sin yngre bror

jamre sig i fængslet. Og han fik medynk med ham og gik hen til sin far og sa: „Far, la mig lide den straf, min bror har fortjent; la mig ta hans skyld paa mig og sone for hans synd!“ Og hans far sa til ham: „Dig ske efter ønske!“ Han kaldte derefter drengene til sig og bød dem at piske den skyldige søn. Og de slog ham, til blodet kom frem, og han raabte i sin smerte: „Min far, hvorfor har du forladt mig?“ Da sa hans far til sine tjenere: „Sæt i frihed min yngste søn, og la os være glade og fornøiet; thi den straf, han fortjente, er tildelt hans bror, og mit krav paa retfærdighed er dermed stillet tilfreds.“

Saaledes burde denne parabel lyde, synes jeg, hvis den luterske lære om forsoningen og retfærdiggjørelsen er i overenssemmelse med Jesu religion. Men det er den ikke. Thi Jesus lærte ikke, at gud af naade tilregner den troende Kristi retfærdighed, frikjender ham fra den straf, han paagrund af sin synd har fortjent og anser ham syndefri, fordi den korsfæstede med sin lidelse og død skulde sone for al verdens synd. Eiheller er den luterske lære om daabens og alterens sakramenter Jesu egen lære angaaende disse ting. Ifølge den augsburgske konfession er disse sakramenter nødvendige naademidler for alle dem, der vil bli salige efter døden. Men saavidt jeg forstaar mesterens opfatning af daaben, gaar den ikke ud paa, at daaben er af mirakuløs eller magisk virkning paa den døbte; den er, ifølge Jesu lære, blot en smuk ceremoni, hvori et menneske indvies til at leve et liv i overensstemmelse med guds vilje, et liv i renhed og dyd. Og hvad det afskedsmaaltid angaar, som mesteren aad sammen med sine intime venner, maa man være aldeles forblindet af sekteriske dogmer, forekommer det mig, hvis man skal lægge al den mystik og overnaturlighed deri, som den mest ortodokse luteraner og katolik tilskriver alterens sakrament. Hin kvæld, da Jesus for sidste gang sad tilbords med sine disciple, vilde han lægge dem paa hjerte, at saa ofte, de kom sammen for at spise og drikke, skulde de ogsaa komme ham ihu og de sandheder, han var rede til at opofre sit liv for. Det var hans mening med alterens sakrament. Vi kan undersøge evangelierne med omhu uden at opdage i dem de trosartikler og dogmer, som tjener til grundlag for de fleste ortodokse kristenkirker.

Jeg var i september maaned 1894 tilstede ved den unitariske konference i byen Saratoga, staten New York, en konference mindeværdig af den grund, at de delegerede der, ca. 1500 liberale mænd og kvinder, enstemmig og med stor begeistring vedtog følgende religionserklæring: „Vi antar Jesu religion og mener, at en praktisk religion, ifølge hans lære, bestaar i kjærlighed til gud og kjærlighed til vor næste“. Hvis Amerikas unitarer har en autoriseret trosbekjendelse, er det denne erklæring; men selv kalder de den ikke en trosbekjendelse og sætter den aldrig som betingelse for optagelse i en unitarmenighed. Unitarerne mener, at de kan klare sig religiøse dogmer og konfessioner foruden. De lægger større vægt paa det,

som er langt vigtigere end en dogmatisk teologi, nemlig aandsfrihed, karakter og liv.

Den liberale kirke er ingen ærværdig helligdom til opbevaring af gamle kuriositeter paa teologiens omraade; eiheller er den en neutral zone, hvor tidens frigjørende tanker ei faar lov at slippe ind.

Den liberale kirke er et tilflugtssted for moderne ideer og livsanskuelser, et herberge for nye sandheder, et hjem for alle dem, der elsker fremskridt og oplysning, for alle dem, der fortrøster sig til den levende gud og hans aabenbaringer idag.

Den liberale kirke bestaar af intelligente, progressive mænd og kvinder hele verden over. Den har medlemmer i alle lande og nationer. Den har vel organiserte samfund i de forenede stater, i England og Ungarn, i Tyskland og Frankrig, i Holland og Schweiz, i Asien og Australien. Medlemmer i denne kirke var flere af menneskehedens største kvinder og mænd. Digterne Goethe og Wergeland, Longfellow og Emerson, Tennyson og Victor Hugo. De berømte statsmænd Jefferson og Lincoln, Kossuth og Mazzini. Filantroperne Dorothea Dix og Mary Livermore, Peter Cooper og doktor Howe. Prædikanterne Channing og Parker, Armstrong og Starr King. Knyttet til den liberale kirke i sympati og tro er mange af nutidens fremragende tænkere, naturforskere og forfattere, mange af nutidens banebrydere for høiere liv og kultur.

I sidste uge af august maaned 1905 afholdtes i Genf en kongress, kaldet „den internationale forsamling af unitariske og andre liberale religiøse tænkere og arbeidere". I dens møder og forhandlinger deltog mange af nutidens fremragende mænd paa det høiere aandslivs omraade. Der var delegater fra alle storstater i Europa, fra Amerika, Asien og Australien. Der var professor Otto Pfleiderer, en af Tysklands lærdeste mænd; der var professor Carpenter fra Oxford universitet, en af Englands fremragende bibelkritikere; der var professorerne Albert og Jean Réville fra Paris universitet og Eerdmans, Pyper og Groenewagen fra Leyden universitet; der var den berømte italienske prest Don Miraglia, der siges at være en moderne Savonarola, og père Hyacinthe, den aandrige og vidunderlig veltalende franske prælat, som for mange aar siden traadte ud af den katolske kirke af kjærlighed til sandheden ligemeget som af kjærlighed til en nobel kvinde, som han indtraadte i ægteskab med. Der var unitarpresten Savage, hvem den liberale religionsbevægelse skylder overmaade meget for sin udbredelse i de forenede stater, og der var de berømte prædikanter Nath Nen fra Kalkutta og Suthanker fra Bombay og den skriftlærde muhammedaner Abd El Hakim fra Marokko. I denne kongress deltog et halvt tusen personer, som i vore dage i forskjellige lande og verdensdele forfegter den liberale religion. De var allesammen medlemmer af den kirke, som er arnested for fuld religionsfrihed. Paa denne kongress blev af professor Albert Réville fremsat et forslag, gaaende ud paa, at en komite skulde vælges for at lave en slags liberal tros-

bekjendelse, indeholdende de ideer og principer, som medlemmerne af „den internationale forsamling“ var enige om. Dette forslag vakte en livlig diskussion, som kongressens ledende mænd tog del i, og næsten alle, som talte, var af den mening, at en trosbekjendelse ikke behøvdes for liberale folk. Det er ogsaa min mening. Vi trænger ingen dogmer og konfessioner. Den liberale kirke bestaar af sandhedssøgere og ikke af mennesker, som indbilder sig, de allerede har opdaget alle vigtige sandheder vedrørende det evige liv. Vor kirke er den aandelige gjæstfriheds kirke, der er rede bestandig til at ønske de nye aabenbaringer fra universets evige aand velkommen og er rede bestandig til at slippe ideerne fra gud ind i det hus, som er bygget til gudsdyrkelse i sandhed og aand. Prædikestolen i denne kirke er indviet til ytringsfrihed angaaende ethvert spørsmaal, som har med menneskenes moralske og religiøse velfærd at bestille. Den, som staar der, maa ha lov til at si sin mening om enhver stor sag, folk interesserer sig for og stræver at komme til forstaaelse af. Han maa ikke gaa paa akkord med sine overbevisninger og svigte, paa grund af frygt, sit høieste livsideal. Han maa forkynde, uden omsvøb og juristeri, de principer og tanker, som hans egen samvittighed og fornuft underskriver.

Man slutter sig sammen med hverandre i den liberale kirke i den hensigt at studere livets store spørsmaal sammen med hverandre, i den hensigt at arbeide sammen for guds riges komme paa jord, i den hensigt at være hinanden til gjensidig opmuntring, glæde og gavn. Overalt, hvor der er liv, er der organisation. Vor tid er i synderlighed organisationernes tid, fordi i vore dage, som aldrig tilforn, der er fart og bevægelse i folks tanker og sind.

Det er ved at forene sig med hverandre og i flok og følge at virke for en god sag, at man idag vinder fremgang for den; thi enighed gjør stærk, og hvad den enkelte ikke formaar, lykkes ofte for en organisation. Det er for unitarismens udbredelse i vort land af stor vigtighed, at den kirke, vi har her i Kristiania, vokser sig stor og stærk, og jeg vil derfor benytte denne leilighed til indtrængende at anmode de liberale mænd og kvinder, som interesserer sig for vort arbeide og deler vore anskuelser, at slutte sig til os og bli medlemmer af Unitarisk samfund. Hvis I har mistet troen paa ortodoksiens trosartikler og dogmer; hvis I ei længer føler eder hjemme i statskirken, da kom til os, og vi skal ta imod eder med glæde. Hjælp os at bygge frihedens tempel i Norge! Hjælp os at gjøre Jesu religion, kjærlighed til gud og medmennesker, en stormagt i landet!

Unitarisk samfund er endnu et lidet samfund; men det vil bli større, dersom du, min aandsfælle og ven, gaar ind i det og støtter det med din interesse og sympati. Og I maa komme ihu, at omend vor lille afdeling af den liberale kirke er ringe og svag, saa er dog den liberale bevægelse i verden idag en af nutidens mest indflydelsesrige kræfter paa det aandelige livs omraade. Vistnok er det saa, at man kan være med i denne liberale bevægelse, selv om man ikke

melder sig ind i nogen religiøs organisation. Men træder man ind i en slig organisation og staar den efter evne bi, da gaar man mest praktisk tilværks, synes jeg, for at bygge frihedens kirke paa jord. Da føler man sig mere i pagt med alle de noble personer, som i henrundne tider var kulturens og civilisationens banebrydere; da kommer man i aanden mere nær alle dem, der for menneskehedens skyld, af kjærlighed til sandhed, frihed og fremskridt, opofrede sig i pligtopfyldende arbeide og kamp. Da allierer man sig stærkere og inderligere til alle dem, der idag, i de forskjellige nationer og lande, bærer vidnesbyrd om den levende gud og tolker tidsaandens tanker til folk. Da, naar man selv tar aktiv del i den organiserte liberale bevægelse, blir man ogsaa selv mere lykkelig, mere begeistret og stærk.

Vi har ude i de store kulturstater mange aandsfæller og venner, der følger vor virksomhed i Norge med levende interesse og sympati. De ønsker os fremgang og held i vort arbeide. Og dersom vi blot forstod, af hvilken betydning dette arbeide er, skulde vi saa ikke med begeistring og iver kaste os over det og ofre det langt mere end vi gjør af vore midler og evner! Den ortodokse kirke har udspilt sin hovedrolle paa verdens religiøse scene.

De gamle teorier om skabelsen og verdensstyrelsen, om menneskets mission og kald i universet, viser sig, i videnskabens lys, at være uholdbare. Evolutionslæren har gjort en revision af den ortodokse teologi og religion nødvendig Den liberale kirke med sin inspirerende gudstro og respekt for menneskenaturen, med sin beundring og hengivenhed for Jesus af Nazaret, med sin forkyndelse af hans religion, kjærlighedens evangelium, med sin dybe interesse for sociale reformer, med sin lære om, at det er karakterudvikling, sjælens saliggjørelse gaar ud paa, med sit fagre udødelighedshaab, der fæster blikket paa udviklingens maal, vor fuldkommenhed tilslut som guds børn, denne liberale kirke er fremtidens kirke, og jeg ber eder indstændigt, kjære venner, at hjælpe mig at bygge grundvold for den i vort elskede fædreland.

Skaberens fodspor.

Frit efter *J. E. Manning*, M. A.

Der er to vidt forskjellige maader at gaa frem paa, naar man skal studere skabelseshistorien, den ene videnskabelig, den anden uvidenskabelig. Vi kan enten forudsætte, at skabelsen fandt sted, som skrevet staar i gamle bøger, der af dogmatiske teologer er blit paatrykt ufeilbarhedens stempel, og dra vore slutninger derfra, eller vi kan iagtta de fakta, som er at se rundt omkring os i verden idag, og paa grundlag af disse bygge vore teorier om skabelsen og den

evige, selveksisterende aand, der har sat alle skabende kræfter igang. Da Kolumbus nærmede sig kysten af den nye verden, han var reist ud for at opdage, viste han de opsætsige sjømænd udskaarne træstykker og grene med grønt løv paa, der var fundet flydende paa havets overflade, og overbeviste dem med disse sager, at land ei var langt vække.

Hverken skeptiker eller katolik var i tvil om, med disse gjenstande for øie, at der var et land i nærheden bevokset med trær og beboet af mennesker, for der flyder ikke udskaarne træstykker paa bølgerne af det store hav, medmindre de først var i hænderne paa mennesker, der snittede dem til. Deres ræsonnement var et skridt fra det kjendte ind i det ukjendte. De udskaarne træstykker saa de, men land var ei endda i sigte. Kolumbus vidste alligevel, at der fandtes et beboet land i nærheden; thi det var en naturlig slutning at komme til, af de fakta som forelaa.

I det britiske museum i London saa jeg ifjor sommer en sort basaltsten, over en meter høi og ikke fuldt en meter bred, opdaget af M. Boussard, en fransk ingeniørofficer ved udgravningerne i Rosetta i Egypten. Denne basaltsten kaldes Rosetta-stenen. Paa den fandt man indhugget tre forskjellige slags skriftsprog. Det ene var græsk og kunde med lethed udtydes; det fortalte, at stenen var blit opsat aar 195 f. K., af egyptiske prester, til ære for Ptolemæus Epifanes, fordi han hadde eftergit dem endel ubetalte skatter. Det fortalte endvidere, at det var bestemt at udhugge samme indskrift baade i hieroglyfer, som var gamle Egyptens hellige sprog, og i det almindelige landsmaal og talesprog i Egypten i de dage. Hieroglyferne hadde hidindtil været filologerne en uløselig gaade. Forgjæves hadde de anstrengt sig for at lære de hemmelighedsfulde skrifttegn at forstaa. Men nu hadde man tilslut paa denne basaltsten fundet nøglen til den dybe gaade. Ved at sammenligne de græske bogstaver, som man kjendte, med hieroglyferne, som man ikke kjendte, opdagede man betydningen af de gamle skrifttegn, og hermed fik man midler ihænde til at sætte sig grundig ind i gamle Egyptens historie. Nu maatte obeliskerne, gravkamrene, pyramiderne og ruinerne af de gamle templer røbe sine flertusindaarige hemmeligheder; nu blev de mysteriøse hieroglyfer tvunget til at si os, hvordan beboerne i den frugtbare Nildal hadde det, hvad de troede og tænkte i den fjerne oldtid.

For at lære jordklodens og menneskeslægtens historie at kjende maa vi benytte samme fremgangsmaade, som arkæolog og filolog gjør brug af i de undersøgelser, de driver paa med for at lære enkelte nationers gamle historie at kjende. Vi maa studere de fakta, som er at se rundt omkring os, og med videnskaben til hjælp forklare og udtyde dem — paa den maade alene kan vi trænge os tilbage i tiden og læse kapitel efter kapitel og bind efter bind af den uendelig lange skabelseshistorie. Endel uvidende og overtroiske mennesker peger paa bibelens første kapitel og paastaar, at det indeholder den sande, af guddommen selv aabenbarede fortælling om verdens og menneske-

hedens skabelse. Ifølge denne fortælling var der mørke og lys, morgen og kveld, dag og nat paa vor klode, inden solen var skabt. At faa mennesker, som virkelig kan tænke fornuftigt, til at tro, slig en historie er det sande aabenbarede gudsord, er ligesaa vanskeligt som at faa dem til at tro, at taget paa et hus blir opsat, før væggene er bygget færdig. I første kapitel af første Mosebog staar der, at lyset skinnede over jorden, og at der blev aften og morgen i tre paa hinanden følgende døgn, inden solen og maanen blev skabt, og de, som vil tro denne skabelseshistorie, maa saa gjerne gjøre det, hvis det er dem til opbyggelse og trøst; men videnskab er det ikke, eiheller en sandhed, meddelt os af gud. Overtro er det, en myte, et sagn, som hører uvidenskabens tidsalder til. Naar man skal opføre et hus, maa man lægge grundvolden først, dernæst bygge væggene og sætte taget paa toppen tilslut. Tyngdeloven tillader ingen anden fremgangsmaade. Naturlovene arbeider i bestemte retninger; de hverken kan eller vil handle anderledes; de er ikke uoverensstemmende med sig selv eller med hverandre. Vi kan altsaa trygt gaa ud fra den forudsætning, at gud udførte sin skabergjerning overensstemmende med naturlovene, og at enhver teori om skabelsen, i konflikt med naturlovene, selvfølgeiig er falsk. Vi kan lære skabelseshistorien at kjende kun da, naar vi paa grundlag af, hvad vi ved, bygger vore teorier om det ukjendte, som vi ikke ved, men kan slutte os til, saalænge vi begrænser vore slutninger til naturkræfternes og naturlovenes omraade.

Denne fremgangsmaade er ligesaa religiøs som den er videnskabelig. Apostelen Paulus udtalte aldrig en større sandhed, end dengang han sa: „Guds usynlige ting, siden verden blev skabt, er tydelige at se, idet man opdager dem ved hjælp af de ting, han har gjort, endog hans stedsevarende almagt og guddomskraft". Ingen videnskabsmand vil bestride og bortdisputere denne sandhed. De usynlige ting opdages ved hjælp af og sees igjennem de synlige ting. Kirchhoff saa metaller i solen ved hjælp af sit spektroskop, endskjønt disse metaller luede tyve millioner geografiske mil vække i himmelrummet. Adams saa planeten Neptun paa papiret foran sig, opdaget ved hans astronomiske beregninger en lang tid, før den blev seet gjennem teleskopet. Begge disse mænd saa de interessante usynlige ting, fordi de var i besiddelse af uomstødelige beviser for, at disse usynlige ting eksisterte. Hvad de saa, gav dem midler ihænde til at trænge ind i det ukjendte og opdage der de usynlige ting, som for tænkeren og sandhedssøgeren er af større værdi mangengang end de ting, han med øinene ser.

La os nu fæste opmærksomheden ved nogle af de synlige fakta, som aabenbarer os skabelsesprocessens skjulte hemmeligheder. Den iagttagelsestur, vi begir os ud paa, er at ligne med en lang vandring efter de fodspor, som er gjorte fra havet i det fugtige sand indover en ubegrænset og uoverskuelig strandbred — fodspor af vore forfædre i det bløde sand paa kysterne af evighedens ocean. Disse fod-

spor kan vi vel ogsaa i figurlig betydning kalde skaberens fodspor; thi de leder tilslut ganske sikkert tilbage til ham, som er tingenes ophav, den almægtige, evige verdensaand. Vi vil begynde med mennesket.

Mennesket er nu, paa mange steder iallefald, et civiliseret væsen, tilhørende nationer, som er høitstaaende i kultur. Mennesket er nu bosat i store byer, har jernbaner, automobiler, telefoner og sporvogne til sin afbenyttelse. Det eier en mængde fabriker, hvor maskinerne arbeider, under mænds og kvinders tilsyn, fra morgen til kveld, aar ud og aar ind uden at trættes. Det har kirker for gudsdyrkelse, skoler for barneopdragelse, universiteter for den høiere akademiske uddannelse af unge kvinder og mænd. Det har kunstgallerier og biblioteker, hospitaler og museer, paladser for konger og fyrster, arbeiderboliger, hytter og hjem. Men mennesket hadde ikke altid disse ting, hadde ikke gjort dampkraften til sin lydige slave, brugte ikke elektriciteten til at løbe ærinder for sig og skaffe belysning i gader og butiker, brugte ikke symaskinen til at udføre sin søm med. La os bare gaa tilbage i tiden til patriarken Abraham — et sprang paa ca. 4000 aar — og det er intet langt sprang tilbage i menneskeslægtens historie, som er flere hundre tusener af aar gammel. Da var mennesket en nomade, boende i telt istedetfor hus, omvankende fra sted til sted med flokke af kameler og kvæg, af heste og faar. Da hadde det ingen store byer, ingen vel organiserte statssamfund. Nomaden var dog i sammenligning med sine forgjængere en paa udviklingens bane allerede vidt kommen person. Der er levninger efter mennesker, som bodde i pælebygninger paa indsjøerne til beskyttelse mod vilde dyr, mennesker, som hovedsagelig ernærte sig ved fiskeri og jagt. Endog i de dage hadde mennesket smaa agerflækker og gjorde sig lerkar til at koge maden i. Forud for hin tid opdager vi mennesket som en huleboer, udrustet med flintvaaben, og allerede da en person med kunstsans og kunstfærdighed, hvorom hans udskjæringer af mammutdyret og hulebjørnen, hans samtidige i de dage, tilstrækkelig bærer vidnesbyrd.

Menneskets ældste fodspor her paa jorden har man fundet i gamle flodleier. Det var dengang en haarbedækket, vildtudseende barbar, som levde paa urter og nødder, liggende i skjul ofte bag en klippe eller et træ, hvorfra det saa pludselig styrtede sig frem paa de dyr, som det vilde dræbe. Et væsen hele livet igjennem optat med at kjæmpe for sin fysiske tilværelse, uviss, naar morgenen kom, om det vilde faa mad nok for dagen, uviss om kvelden, om det vilde være ilive den næste morgen og undgaa de blodtørstige rovdyrs efterstræbelser i den mørke nat.

Hvad opdager vi saa, endda længre tilbage i tiden?

Arkæologien gir os ikke besked derom; men naturforskeren har den mærkværdige historie om urmennesket at fortælle, at det sandsynligvis i titusener af aar opholdt sig i de store skoge, levde paa nødder og frugt, var et dyr blandt de andre af urskogens dyr, men

ikkedestomindre bærende i sig spirerne til de aandelige evner, som senerehen udfoldede sig i al sin herlighed og pragt hos en Humboldt og Darwin, hos en Shakespeare og Schiller, hos en Jesus og Moses, hos en Abel og Kepler, hos en Channing og Voltaire.

Menneskehedens historie, slig som videnskaben aabenbarer den, er en lang og vidtrækkende udviklingshistorie. Den fortæller os, at mennesket engang i den fjerne urtid stod overmaade lavt i aandelig henseende, intet artikuleret talesprog hadde erhvervet sig, ingen redskaber eller vaaben af metal hadde, ingen forstaaelse af naturkræfterne hadde, men var uvidende som det umælende dyr. Menneskets fodspor fra de ældste tider til nu viser os en vandring fremover fra morke til lys, fra svaghed til magt, fra uvidenhed, elendighed og frygt, til kundskab, velbefindende og fryd. Overensstemmende med de fakta, som foreligger om menneskets lange levnetsløb, maa vi slutte os til, at en venligsindet guddom har ført mennesket fremover paa dets bane og har hjulpet det med sin kraft til at naa det civilisationens plan, hvortil det allerede nu er rukket frem. Vi maa endvidere slutte os til, at den samme alvise verdensaand, som hidindtil har ledet menneskeslægten i dens kulturudvikling, vil assistere den i fremtiden ogsaa, hjælpe den til at følge de veie, som fører opad og gjøre dens vandring til en frihedens og oplysningens, en retfærdighedens og videnskabens triumfmarsj paa jord. La os nu fæste vor opmærksomhed en stund ved jordens historie. Paa naturvidenskabelige museer er der som regel gode samlinger af forstenede dyreben, udgravede fra de forskjellige lag i jorden, fra dybe kalkstenslag undertiden, som der har gaaet lange tidsaldre med til at danne. En geolog viste mig engang i en klippe paa Atlanterhavskysten en vel vedligeholdt ammonit eller forstenet skal af en blæksprutte. Denne ammonit tar os tilbage gjennem to store afsnit i jordklodens historie, ethvert afsnit af umaadelig tidslængde, tar os tilbage til en æra, da havet var opfyldt med levende væsener, da luften gjenlød med insekters summen, skjønt endnu der kun var et faatal af fugle; men istedetfor disse var der en mængde af de skabninger, som danner mellemled mellem krybdyr og fugle, frygtelige skabninger at se til, med uhyre vinger og frygtindjagende tænder og klør. Længre tilbage i tiden finder vi de store træ-bregner, snelder og mosarter, som senerehen blev begravne under dynd og sand langs elveløbene og paa strandbredderne og forvandledes efterhaanden til kulleier. „Sandsten for bygværk, marmor for dekoration, metaller for maskiner, stenkul til at drive maskinerne med, oljer fra kilder i skiferleren, ædelstene for diamantsliberen, de nydeligste farvestoffe, deiligste parfymer og kraftigste mediciner fra gastjæren, endog sukker derfra, tre hundre gange sødere end man faar det fra sukkerrøret, disse er de rige gaver fra de dybe klipper, som, slaaet med en mere vidunderlig tryllestav end Moses' kjæp, har udleveret sine skatte til mennesket for at tilfredsstille dets behov og fornøie og glæde det," sir naturforskeren Edward Clodd i sin historie om skabelsen.

Der ogsaa, forgjemt i de tykke klipper, er der fodspor af dyr at finde, forsteninger af, hvad engang var levende skabninger, som frydede sig ved tilværelsen. Og gaar vi længere tilbage i tiden endda, helt til den tid, hvorom de ældste geologiske formationer, vi kjender, aflægger vidnesbyrd, finder vi ogsaa der fodspor af levende skabninger.

Jo lavere man kommer i jordklodens lag, jo lavere er ogsaa de dyreformer, man der støder paa forsteninger af. Udviklingen har ogsaa her været fra det lavere til det høiere, fra det mindre organiserte til det mere organiserte, fra det enkle og ensartede til det komplekse og uensartede. Det ser ud, som en stor, alvidende altbeherskende intelligens har kontrollert denne vidunderlige udvikling, som de levende skabninger, der afløste og efterfulgte hverandre her paa jorden, maatte gjennemgaa. Disse fossilier, som geologerne opdager i jordskorpen, hvad er de vel andet end smaa livsbiografier, nedskrevne paa stentavler, der fortæller os om en verden millioner af aar gammel, en verden, hvortil vi saare ringe kjendskab vilde ha, dersom vi ikke hadde geologiens interessante fakta til at veilede os i vore undersøgelser. Byen Pompeji er en forstenet by. Den blev begravet under et dybt lag af lava og aske aar 79. I over atten hundre aar laa den gjemt under dette lag. Men nu har man i nogle aar været ifærd med at grave den frem igjen, og det er mærkværdige ting, man i dette arbeide har bragt for dagen igjen. Vel vedligeholdte skeletter af mennesker og dyr har man fundet, og ved at ta gibsafstøbninger af de fordybninger, hvori de har ligget, har man skaffet sig nøiagtige kopier af de omkomnes legemsform, ansigtstræk og ansigtsudtryk. Brød i bagerovnen, vin hentørket i glasset, smykker og juveler, kunstværker og vaser, private og offentlige bygninger, badehuse og teatre har man fundet i god bevaring i den hidtil udgravne by, og med de ting man har fundet, til veiledning, har man været istand til at oprulle igjen i vor tid et troværdigt billede af det brogede liv i Pompeji by imod slutten af det første aarhundrede. Saaledes har de forstenede dyr, som er blit fundne i jordskorpen, paa en lignende maade bevaret for os nutidens mennesker jordklodens historie fra urtiden af. Denne historie er det, som er paalidelig og sand. Teologerne lærte folk før med bibelen til sin geologiske lærebog, at jorden var bare 6000 aar gammel. Men det har vist sig at være en feil paa mange millioner aar. Det er nok geologerne og ikke teologerne, som i dette stykke er at stole paa og er beskikket af gud til at forkynde os andre mennesker den uomstødelige sandhed. Videnskaben, ikke den dogmatiske teologi, er det, som viser os skaberens fodspor i de forskjellige formationer og lag, hvoraf jordskorpen bestaar. Men ophører da skaberens fodspor med forsteningerne, med dyrelivets fodspor paa jorden? Kan man ikke forfølge dem længer end til de sidste fossilier, man opdager i de dybeste klipper?

Jo, geologerne leder os længere tilbage endda i jordens udviklingshistorie. De fortæller os, at den solide planet, vi er bosatte paa, engang var en flydende masse altsammen, i begreb med at størkne

paa overfladen, akkurat som tilfældet formodentlig nu er med Jupiter og Saturn, der ligger langt tilbage for jorden i dens udviklingsproces. De fortæller os, at denne smeltede, glødende jordkugle oprindelig var en del af solen, og astronomerne mener, at alle planeter i vort solsystem, alle maaner og drabanter, deri, er ætlinger af den straalende, skinnende sol, som pranger i al sin glans i centrum af det verdenssystem, vor egen planet tilhører, et solsystem saa uhyre i udstrækning, at det har henved tolv millioner geografiske miles gjennemsnit, og den vældige sol kontrollerer ved gravitationens hjælp alle sine børns og børnebørns bevægelser paa de baner, de vandrer henover, rundt om hverandre og omkring den selv. Astronomerne leder os i fantasien bagover i tiden længer og længer, indtil der intet solsystem endnu hadde dannet sig. Der var bare en nebula eller en uhyre taagemasse af gasformige elementer, som var i stadig bevægelse. Af denne „ildtaage" udviklede sig ringe og af ringene kloder, dreiende sig rundt om sin egen akse og ilende rundt om den glødende sol. Og de sir os disse mænd, som har studeret det mægtige univers, at alle stjerner og sole og planeter har dannet sig paa samme maade som vort eget solsystem, i en umaadelig lang udviklingsproces, overensstemmende med guddommens fuldkomne naturlove.

Det er de samme love, overensstemmende hvormed regndraaberne danner sig i luften, og dugdraaberne danner sig paa blomst og græs. Regn og dug danner sig ved fortætning af atmosfærens usynlige vanddamp. Om kvelden, naar solen er gaaet ned, kan man se duggen danne sig paa marken, det er luftens fugtighed, som da fortætter sig til vanddraaber. Om morgenen, naar solen atter kommer frem og beskinner med sine varme straaler de blomster og blade, hvorpaa dugdraaberne sidder, forsvinder atter lidt efter lidt denne dug ved fordampning. Men taagen om kvelden og morgenens skyer, regnet og dugdraaberne, udvikler sig altsammen ved fortætning af vanddampen, som befinder sig i luften paa selv den tørreste sommerdag. Og paa en lignende maade, som disse vanddraaber danner sig ved kondensation af luftens usynlige fugtighed, danner sig ogsaa af universets nebula eller ildtaagemasser sole og stjerner og planeter og maaner — det er den interessante historie, astronomerne beretter os om himmellegemernes oprindelse. De fortæller os endvidere, disse mænd, at ikke alene solen og alle de andre kloder, som tilhører vort eget planetsystem, men ogsaa de andre straalende himmellegemer i universet, bestaar af de samme elementer og grundstoffe, som jorden bestaar af. Dette er spektroskopets aabenbarelse.

Spektroskopet viser, at alle nebula, som er videnskabelig undersøgte, ogsaa indeholder de samme elementer, som jorden bestaar af. I hele det uendelige univers opdager man altsaa de samme naturkræfter, de samme naturlove og den samme materie, hvoraf vor egen klode er skabt. Og bagenfor hele det herlige verdensrum med sine talløse stjerner og sole staar den guddom, som skaber og opholder universet. Thi de synlige systemer af skinnende, rullende kloder

danner sig ikke af sig selv. Der er en aand, tror jeg, hvorfra ideerne kommer til al verdensskabelse, og hvorfra kraften kommer til al udvikling og vækst, baade i det store og det smaa. Maanen er en „død klode", fortæller astronomerne os, og alle planeter i vort solsystem vil dø, fordi solen vil miste sin varme engang. Men ligesom der her paa jorden stadig fremstaar nye planter og dyr paa ruinerne af gamle livsformer, vil der ogsaa i universet stadig opstaa nye stjerner og planeter, hvor de gamle ruineres og forgaar. Den aand, som universet skylder sit ophav, er bestandig i virksomhed. Hver dag er for ham en skabelsesdag. Hans kræfter — naturkræfterne — er utrættelige, og hans love — naturlovene — er uforanderlige i al evighed. Naar man lærer den gud at kjende, som videnskaben viser fodsporene af i livets, i jordens og universets udviklingshistorie, bøier man sig ogsaa for ham i ærefrygt og hylder ham som himmelrummets majestæt. *H. H.*

Den person, som tilbringer sine dage paa jorden i egoistisk nydelse og magelighed, ubekymret for verdens sorg og ligegyldig for dens last og synd, blind for dens fineste skjønhed og store tragedier, upaavirket af en nobel kjærlighed og ubevæget af en selvforglemmende entusiasme, er uvidende om det sande liv.

Lære livet at kjende i dets herlige virkelighed gjør bare den, som gaar under dets overflade, op i dets høider og ned i dets dybder. Den alene lever, som har et hjerte bankende i takt med menneskehedens puls, som græder paagrund af verdens smerte og lider for dens nød og synd, brændende af længsel og trang efter at gjøre forholdene bedre og med tro i sin sjæl, det gaar an. Den person, som til baggrund for det timelige ser uendeligheden, som midt iblandt den daglige tilværelses skummende bølger har fundet den evige klippe at klynge sig til og midt iblandt verdens skrigende stemmer fornemmer alfaderens røst, er det, som virkelig lever, ja lever det evige liv. *Perry.*

Unitarisk samfund begynder sine regulære søndagsmøder igjen den 2den september, og en venlig indbydelse udstedes til hovedstadens indvaanere at besøge disse møder. Der er altid god musik at høre, ofte en udmærket solosang og foredrag eller prædiken over et vigtigt tema af pastor Haugerud. Folk, som hylder den liberale religion og interesserer sig for vor sag, ber vi om at slutte sig til os og assistere os i det organiserede arbeide. Medlemmerne af den unitariske ungdomsforening mindes om, at dens møder ogsaa gjenoptas i september maaned og afholdes som før anden hver tirsdag aften i samme bygning, som Unitarisk samfund benytter, Møllergaden 20.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 6 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | September 1906

Harmoni.

Foredrag af *Herman Haugerud,* holdt i Unitarisk samfund $^{9}/_{9}$ 06.

Musik er vi alle gla i. Yndige toner sætter sjælen i stemning. Under deres paavirkning blir vore følelser mere varme og stærke, og fantasien faar nye vinger til sin flugt. Er man trist og nedbøiet af nagende sorg, gir tonerne trøst; er man urolig i brystet og irritert, gir de fred. Naar Saul var behersket af den dæmoniske aand, fik de David til at spille paa harpe for ham — da blev han atter medgjørlig igjen. I den melankolske konge Filip af Spaniens mørkeste stunder var det alene sang og musik, som kunde skaffe ham lise og ro. Lyttende til vakre melodier kom inspirationen over den blinde digter Milton og gav ham de syner, som er skildret i „det tabte paradis". Ja, musiken har alletider været en af de indflydelser, som gjorde menneskene begeistrede, modige og dygtige til digt og daad. Hvor tomt vilde det ikke bli i kirkerne, hvis der ingen sang var derinde eller brusende orgelspil! Man kan ofte, selv om presten er kjedelig, og prædikenen er tør, føle sig opløftet derinde, naar herlige toner lyder under de store hvælvinger.

Tendensen i vore dage i de amerikanske kirker er at forkorte den mundtlige forkyndelse og forlænge den musikalske. Thi tonerne præker ofte langt bedre end presten. De taler til det dybeste og inderste i menneskesjælen, vækker de slumrende længsler tillive — længsler efter skjønhed og renhed og dyd — og de, mere end de mekaniske ord, som saa hyppig falder fra forkynderens læber, stemmer sjælen til andagt og tilbedelse af gud. Naar vi kommer sammen til gjensidig underholdning og fornøielse, maa vi ogsaa ha vokal og instrumental musik, og lyttende til de toner, som naar vore øren, forenes vi med hverandre i fryd og akkord:

„Alt, hvad stort og herligt
for vor tanke staar,
alt, hvad ømt og kjærligt
helst din sjæl attraar,
al vor hjertes trang
toner frem i sang"

— al vor hjertes trang, vore drømme og forhaabninger, vor længsel og bøn, kommer frem i vibrerende rhytmer.

Og er det ikke af den grund, montro, at vakre og fyldige toner tolker os en dybereliggende harmoni, at vi elsker dem saa høit? For dersom vi med ett ord skulde fortælle, hvad vi mest stunder efter, vilde de fleste af os nævne ordet harmoni. Thi deri ligger livets sande endemaal forgjemt. Vort kald her i universet er at tilveiebringe harmoni i os selv, med vore medmennesker, med naturen og med den aand, som har skabt os og opholder vort liv. Naar vi lytter til orkestermusik, er det os en fornøielse — dersom den er god — fordi de forskjellige instrumenter, violin og piano, klarinetter og fløiter, harpe og cello, lyder i samklang med hverandre og blænder sine toner sammen til en underskjøn harmoni. Ligedan er det, naar en kvartet synger. Det fryder os at høre, dersom tenor og soprano, og alt og bas stemmer overens og i forening med hverandre frembringer en behagelig harmoni. Hvis et enkelt instrument i orkestret spiller falsk eller en enkelt røst i kvartetten synger falsk, skurrer det i musikkjenderens gehør og gir ham smerte istedetfor glæde. Diskord røber feiltagelse, vildfarelse og ufuldkommenhed. Det er en stemme fra kaos og ikke fra den orden og skjønhed, som sjælen elsker. Men vi mennesker, der er misfornøiet med ulyd og diskord i sang og musik, hvor langt mere misfornøiet vi burde være med disharmoni i vor egen personlighed og i vort forhold til andre mennesker og den gud, der kræver lydighed af os mod hans vilje og bud. Vi er ofte ensidige i vor udvikling. Vi lar stundom følelsen alene dominere os, stundom fornuften alene. Det er galt; det har hyppig slemme følger. En mand eller kvinde, udrustet med stærke lidenskaber, med et blod, som strømmer hurtig gjennem aarerne, og et temperament, der er fyrigt og hedt, ruinerer sig selv, ikke sjelden, fordi de gir sine følelser og sanser frit spillerum og ikke kontrollerer dem med sin vilje og forstand. Det er heller ikke vanskeligt at træffe dem, som bare lar hjernen og logiken styre sig, naar en handling skal udføres eller et spørsmaal af vigtighed skal afgjøres. Jeg tror ikke, vi fylder vor bestemmelse ved ensidighed, enten som et hjertemenneske eller et hjernemenneske. Wergelands velkjendte ord, disse ofte citerte fra „Mennesket“:

„Hersk over dyret! Over dig selv, det første i rækken!
Mildhed, ei skrækken, være din kløgt og din magt!
Yndigen styret rundtom med rankende blommer belagt!
Du i dit hjerte, som i din pande, finde det sande.
Lad din fornuft sig med følelsen blande
som solen, der fletter i skyer sig ind,
blander med regnbuens dunster sit skin
og ødsler ei stedse med middagskraften,
men dugmorgen skjænker og vellugtaften,“

det er ord, som syner os en model for vor karakterudvikling. Følelse og forstand, hode og hjerte bør arbeide i enighed sammen og i fællesskab danne vor personlighed og karakter. Wergeland vilde selv været lykkeligere, end han var, og ha udført et endda større værk, end det storværk han gjorde for det norske folk, dersom han ikke

saa ofte hadde sluppet følelserne lybsk, uden det herredømme over dem, som en høitstaaende aand bør ha. Jeg bebreider ham jo ikke, fordi han lod sig rive afsted, stundom uvorrent, hensynsløst og vildt af sine stærke lidenskaber og sin mægtige fantasi; men jeg kan ikke — midt i min beundring for ham — undlade at tænke paa, hvor majestætisk i hele sin personlighed, slig en mand som Wergeland maatte blit, hvis der hadde været en perfekt harmoni mellem hans følelse og fornuft. Men kanhænde, for slige geniers vedkommende en viss ensidighed i karakteren er uundgaaelig og nødvendig.

Naar vi læser om store mænd, som gik moralsk tilgrunde, fordi de lod sine drifter og sanser beherske sig, da maa vi dog beklage, at saa skede Thi vi trænger alle de store mænd og kvinder, vi kan faa her paa jorden, trænger dem til at hjælpe menneskeheden fremad i kultur, trænger dem til at være veiledere for os andre, som er mindre, og til eksempler for os at efterfølge. Naar jeg læser komponisten Mozarts biografi, er det med følelser baade af beundring og bedrøvelse; thi denne begavede toneskald, der digtede slige deilige sonater og symfonier, endte sit eget liv i en skjærende disharmoni.

I en alder, da andre barn lærer at stave og læse, skrev den unge Amadeus Mozart musikstykker af stor skjønhed og værdi, og under sit korte ophold her i verden berigede han den musikalske litteratur med en mængde udødelige værker. Men han var henfalden til drik. Han søgte beruselse og trøst for sine bekymringer i den perlende vin, og nedbrudt paa sit legeme, sløvet i sjælen og svækket i viljen bukkede han midt i manddommens bedste alder, bare 35 aar gammel, under for sin last. Hvad vilde han ikke været for verden, dersom hans egen karakter saavelsom hans deilige musik hadde været en fuldtonende harmoni!

Som en kontrast til Mozart, i karakterudvikling og moral, kan vi stille Mendelsohn, hvis „sange uden ord", symfonier og andre tonedigte har gjort hans navn elsket over hele den civiliserte verden. Han var selv ligesaa ædel som sin noble musik. Af den begavede familie, han tilhørte, var han en værdig repræsentant, og det er inspirerende at studere hans livs biografi; thi af den lærer man, at i Mendelsohns personlighed var der ingen demoraliserende daarskab og last, men stor selvbeherskelse og dyd.

Det tyngste for et menneske at bære og det værste at staa ansigt til ansigt med er et forspildt liv. Naar man ser tilbage paa sin egen løbebane og finder, at gang paa gang lod man anledningen til at gavne sig selv og sin næste gaa unyttet forbi; naar man opdager, at i valg efter valg mellem anstrengelse og ro foretrak man at sidde stille med sine arme ikors; naar man i sit henrundne liv mærker en mængde feiltrin og forsømmelser og brøst, da svider det i sjælen, og man angrer saa saart og tungt. Da tolker de følgende ord, hvordan man har det i samvittigheden:

„Jeg føler mig frarevet dig,
du harmoniens magt i altet.

Er jeg forskudt? Har du fortrudt
det, jeg har havt, men slet forvaltet?
Thi magtesløs, snart i en døs,
snart i fortvivlelse jeg tigger
om kraft, om trøst, et raad, en røst,
som reiser mig, hvor brudt jeg ligger!"

Det er en følelse af isolation, som plager en da. Man har ikke fyldt sin plads i verdenshusholdningen; man har ikke pligttro staaet paa sin post i den evige udviklingsstrid. Derfor sukker man i sin sjælekval og nød:

„O brug mig gud! Stød mig ei ud
fra følelsen af kald og kræfter!
Da slukkes brat min stjerne; nat
omhyller mine skridt herefter.
O giv mig fred, giv tro, at med
jeg er i livets stærke kjæde!
Forgjæves ei jeg efter mig,
mig selv maa spørge, rope, lede!"

For at faa fred i sit hjerte maa det udødelige menneske leve overensstemmende med guddommens bud, og hvad den aand, som har skabt os, ønsker, aabenbares os i vor egen samvittighed og i de lærdomme og principer, som hans udsendinger paa jorden har forkyndt. Gud er „den harmoniens magt i altet", som vi maa leve i akkord med for at belønnes med lykke og fred. Og det er kun da, naar vi opnaar harmoni i os selv, mellem alle vore evner og kræfter, mellem vore tanker, vore følelser og haab, mellem vore lyster, lidenskaber og længsler, kun da er det, at vi kommer i det rette, harmoniske forhold til den evige verdensaand.

Og harmoni i os selv, i vor egen personlighed og karakter opnaar vi heller ikke, medmindre vi lever i et godt og harmonisk forhold til vore medskabninger.

Idet jeg var i begreb med at udarbeide dette foredrag, fik jeg fra Kjøbenhavn et nummer af det danske unitarblad „Lys over Landet", som blandt andet indeholdt en liden artikkel kaldet „livets kunst" af Max Müller, og den kom, som om den var specielt sendt, til at fylde ud et lidet rum i mit foredrag her. Den berømte filolog og religionsfilosof sir i sin artikkel:

„Der er en slags høiere musik, som vi alle maa lære, hvis vort liv skal bli harmonisk, skjønt og nyttigt. Der er visse overgange mellem det ny og det gamle, som er nødvendige, og uden hvilke livet vilde være for ensartet; men den sande livets kunst forstaar ud af disse uensartetheder at frembringe fuldstændig harmoni. Selv en stor sorg kan være en velsignelse ved at drage vore tanker bort fra dette liv til et bedre, om hvilket vi ganske vist intet ved, men af hvilket vi, naar vi tar i betragtning den visdom og kjærlighed, som raader her i livet, har grund til at haabe alt. Vi er skabte til at haabe og ha tillid; men dette er ofte meget sværere for os end at se og kjende. Den største af alle kunster er livets kunst, og den høieste og bedste af al musik er aandelig harmoni. Der er mange smaa

regler som maa læres for at skaffe melodi i vort liv; men *undertonen maa være kjærlighed.* En ting er fremfor alt nødvendig for at leve fredeligt med mennesker, det er paa latin humanitas, paa tysk Menschlichkeit. Det er vanskeligt at beskrive, men det bestaar i at fordre saa lidt som muligt af andre baade af forekommenhed og taknemlighed og dog gjøre alt, hvad man er istand til, for andre uden at vente, at de skal faa det at vide."

For at frembringe den skjønne musik, som det er livets kunst at komponere, maa undertonen være kjærlighed, sir Max Müller. Og det samme sa han, som var mesteren over alle andre mestre i livets tonekunst, Jesus af Nazaret, der forkyndte kjærlighedens evangelium og harmoniens religion. Naar man sammenligner hans forskrifter og bud med de gjerninger, de kristne gjør, og de tilstande, som raader i kristne lande, da opdager man hyppig en stor uoverensstemmelse mellem Jesu religion og de kristnes. Han sa, for eksempel: Salige er de fredsommelige; thi de skal kaldes guds børn, og lærte sine disciple ikke at sætte sig imod den, som var ond mod dem, men om man fik et slag paa høire kind da at vende ogsaa det andet til ham, som gav slaget. De kristne nationer kapruster med hverandre. Den ene prøver at overgaa den anden i at bygge fæstninger og panserskibe, at skaffe sig hurtigskydende rifler og langtrækkende kanoner, at lave bomber og torpedoer og granater. Konger og kapitalister, generaler og admiraler, bankører og leverandører kræver rustningernes fortsættelse og gjør skattebyrderne for de brede lag tyngre for hvert aar, som gaar, paa grund af de kolossale udgifter til marine og hær. Presterne, der skulde præke fredens evangelium til disse militærgale og krigsgale mennesker, tier stille, naar det gjælder denne hellige og betydningsfulde sag: Militarismens afskaffelse. De har andre interesser at vareta. De maa lære folk, at i teologien er en og tre det samme, at de troende gaar til himmelen og de tænkende til helvede, at de døbte er guds børn og de udøbte er djævelens børn, at den uskyldige straffes for den skyldige, og at alle, som vil frelses, maa knæle ved korsets fod.

Presterne har videnskaben, den moderne vantro, den allesteder omsiggribende fritænkning at bekjæmpe, og de har det saa travlt hermed, at de ingen tid har tilovers til bekjæmpelse af det uhyre, som i form af militarisme sluger alt, det kan overkomme, af et lands industri. Presterne stræver uafbrudt de, stakkar, med at skaffe beviser for, at der er harmoni mellem bibelens skabelseshistorie og den moderne evolutionslære, mellem mirakler og naturlove, mellem ortodokse dogmer og fornuft og logik — det er da ikke at vente, de skal prøve at mægle fred mellem nationerne ogsaa og forene dem alle i broderskabets harmoni. Det skulde dog være interessant at kikke ind i endel ortodokse prestehjerner for at undersøge, om de mænd, der præker teologiske dogmer, som baade samvittighed og forstand protesterer mod, virkelig selv tror paa dem. De er da dannede, intelligente og oplyste mænd, mange af disse ortodokse prælater. Jeg undrer mig

paa saa ofte, om de virkelig tilfredsstillende for sig selv kan harmonere med hinanden myter og kjendsgjerninger, overtro og videnskab, barbari og kultur. Mig forekommer det en umulighed at faa de gamle anskuelser om universet, om guddommen og mennesket til at stemme overens med de moderne ideer og kjendsgjerninger derom.

Hvis naturvidenskaberne er sande, er ikke bibelens astronomi, geologi og biologi at lide paa. Hvis naturvidenskaberne er sande, blev ikke kvinden skabt af et ribben i Adams side og forført til ulydighed mod gud af en listig slange. Da er ikke syndefaldet i Edens have en historisk begivenhed, men et gammelt eventyr. Da er ikke det gamle testamentes mirakelhistorier troværdige -- eiheller det nye testamentes legender og sagn. Hvis naturvidenskaberne er at stole paa, blev ikke Jesus overnaturligt undfangen af en hellig-aand og født til verden af en jomfru, da opstod han ei heller fra graven i sit legeme af kjød og blod og fôr ei til himmelen i dette samme legeme; thi det er imod tyngdeloven. Mig forekommer det en umulighed for virkelig tænkende personer at harmonere med hverandre bibelens mytologiske skrifter og naturvidenskabelige skrifter; mig forekommer det en umulighed for en akademisk uddannet prælat at være enig baade med kirkefaderen Augustinus og filosofen Herbert Spencer, baade med Luther og med Darwin. Og det lar sig heller ikke ved teologiske spidsfindigheder gjøre at bringe i akkord med hinanden ortodoksi og kristendom, kirkens lære og Jesu lære.

Hvis Jesus kunde komme herned paa jorden idag, og overensstemmende med sin lære for 1900 aar siden i Palæstina, skulde forkynde os, som nu lever, evangeliets ord vilde han si til de mange nationer, der bærer det kristne navn: „Læg vaabnene ned. Mellem børn af den samme alfader la der ei være ufred og krig. Benyt ikke eders kræfter til mord, ødelæggelse, ruin, men til oprettelse her paa jorden af brorskabets rige og stat.“ Til dem, som underkuer sine medmennesker og gjør dem til slaver og trælle for sig, vilde han opløfte sin røst i vrede og kræve dem til regnskab for de onde handlinger: „Ve eder, I hjerteløse tyranner, som lever i overflod og luksus paa andres arbeide og slit! I den retfærdige og alkjærlige guds navn anklager jeg eder for de lidelser og savn, I paafører eders brødre og søstre. Den dag vil komme, da de reiser sig op mod eder og flytter eder væk fra de høie stillinger, I hidindtil har beklædt og har benyttet til berigelse af eder selv og undertrykkelse af samfundets smaa. Den tid vil komme, da arbeiderne selv skal nyde frugterne af sin industri, og ingen skal leve i luksus, som I, paa medmenneskers sved og slit!“

Til dem, som i hans navn forkynder en lære, der ingenlunde hører hjemme i hans egen religion, vilde han henvende sig, tror jeg, i de følgende ord: „I gjør menneskene fortumlet med eders dogmer og teorier. I leder dem væk fra guds evige sandheder og ikke henimod dem i tanke og aand. I gjør vor himmelske alfader til en ubarmhjertig tyran, som bortstøder fra sit aasyn for bestandig majo-

riteten af sine egne børn. I skikker de vildfarende sjæle til det evige pinested, mens jeg, i parablen om den forlorne søn lærte, at hver den, som kommer til sig selv, efter et liv i udsvævelse og last, søger tilbage igjen til faderens hjem og blir modtat med kjærlighedens kys. I sir, at hver den som tror paa mig som sin frelser og hylder mig som herre og gud, han blir efter døden salig, selv om han her paa jorden var den sorteste skurk. Jeg derimod forkyndte: Ikke enhver, som sir til mig herre, herre, skal indgaa i himmeriges rige, men den, som gjør hans vilje, der udsendte mig hid. I lærer, at man blir delagtige i det evige liv kun ved at tro paa eders artikler og rette sig efter kirkens ceremonier og bud; men jeg derimod lærte, at et menneske, for at arve det evige liv, af hele sit hjerte, sin styrke, sit sind maa elske den levende gud og sin næste maa elske saa varmt som sig selv. I trætter med hverandre om den rette betydning af alterens sakramente, mens jeg i min sidste nadverd vilde paaminde mine disciple at leve i troskab og fred. I lærer, at syndere tvættes i mit, den korsfæstedes blod; men jeg lærte, at det er de rene af hjertet, der alene faar glimt af gud. Ophør med eders sekteriske diskussioner og slut med eders dogmatiske præk! Forsøg at gjøre verden bedre, og kaarene for de tusinder som lider, mere lyse og lette end nu. Hjælp de sultne til mad, de nøgne til klær, de husvilde til hjem, de forfulgte til herberge og ly! Fra fattigdommens hytter og elendighedens hjem, fra kneiper og bordler, fra samfundets utallige mørke kroge og gjemmesteder for nød og synd kommer medmenneskers sukke og skrig! Tør I kalde eder mine disciple, hvis I stopper orene til for al denne jammer og vender øinene væk fra denne forfærdelige nød? Nei, dersom I virkelig er kristne, slig som jeg mener de kristne bør være, da vil I ikke unde eder hvile og ro, før I har omdannet det nuværende samfund, som er grundlagt paa egennytte og domineres af mammons aand, til et samfund, der er grundlagt paa næstekjærlighed og beherskes af herrens aand!"

Paa den maade, indbilder jeg mig, at Jesus vilde tale, hvis han kom hid til jorden nu. Han vilde ha et aabent øre for sine medmenneskers nødrop og sukke af smerte og angst; han vilde ha et aabent hjerte for alle undertrykte, mishandlede og i lænker og baand bundne af den lidende menneskeslægt.

Og alle, som har Jesu sindelag mod sin næste og er kontrolleret af kristendommens aand, føler dybeste medynk med alle dem, som har det ondt, og har trang til at hjælpe dem, saavidt evnerne rækker. Naar vi læser i aviserne om tyranniet i Rusland og om massernes reisning mod adel og tzar, brænder vi ikke af længsel undertiden til at staa oprørerne derborte bi? Ønsker vi ikke dem, der kjæmper for frihed og retfærdighed i det store russiske rige held i deres politiske revolution? Burde vi ikke allesammen, vi, som kalder os kristne, understøtte dem, der ofrer sine midler, sit liv og sit blod for de undertrykte? Burde vi ikke danne en stor international armé, alle vi, som har broderskabstanken kjær, og med de aandens vaaben, vi af

naturen er udrustet, kjæmpe for retfærd og frihed, for afvæbning og fred i alle riger og land!

En liden gut fik af sin mor en kat. Hun var bange for, at han vilde mishandle den, og sa derfor til ham:

„Jeg gir dig bare halvdelen af katten, fra midten og bagover til enden af halen; selv vil jeg beholde den anden halvdel med hode og forben. Du maa derfor være snil mod vor kattepus."

Ikke længe efter hørte hun det vesle dyr jamre sig, og hun spurte sit barn:

„Er du slem imod kattepus vor, gutten min?"

„Jeg bare klyper min del af pus", svarte gutten, „og saa skriger din."

Ifølge den moderne videnskabelige opfatning er menneskeheden en uhyre organisme, et legeme med utallige lemmer og organer, som staar nøie i forbindelse med hverandre allesammen. Er der elendighed og nød i ett land paa jorden, lider ikke bare dette ene land herunder, men alle andre lande lider ogsaa. Der blir aldrig nogen almen velstand og lykke her i verden, før alle nationer og folkeslag blir selvstændige, velstaaende og fri. Og der blir aldrig nogen almen tilfredshed i et eneste samfund, før dets medlemmer forenes med hverandre i social harmoni.

Denne harmoni maa være maalet for vore sociale bestræbelser, og den maa alletider være vor religions ideal.

Den tid vil engang komme, da intolerancens og sneverdommens stemmer vil forstumme, da slaver ei mere skal jamre sig under tyrannernes piskeslag, da luften ei mere skal bæve med mishandledes graat og suk.

Den tid vil komme, venner, da den skjønne planet, vi bebor, ei længer skal være en blodig valplads, hvor brødre kjæmper som vilde dyr og dræber hverandre i massevis, mens luften vibrerer med skud og skrig.

Den tid vil komme, saa sikkert som dagen følger natten, da kjærlighedens symfoni i mægtige toner vil bruse over verden, og jordens beboere sammen med himmelens engle vil istemme den vakre hymne, som lød over huset, det lille, hvor menneskesonnen blev født.

Da vil menneskene ære sin skaber ved at leve i venskab og fred. Da vil de søge sin lykke i hjerternes harmoni. La os da alle, i den harmoniske udvikling af vor egen personlighed og i fælles bestræbelser for at gjøre verden bedre, yde vor skjærv til, at den tid, hvorom profeterne har spaaet og digterne har drømt, maa snarligen komme! La os i vore handlinger

„vise, at kjærligheden ei er slukket ud,
vise gjennem gjernings lovsang veien til gud".

Menneskehedens religion.

For „Unitaren“ af *Chr. Nilsen.*

Efter lys du forsker, stunder
menneske, du tankegnist!
Livets gaadefulde under
løser ei fanatisk tvist.

Er det vel saa tungt at fatte,
at et større væsen staar
over gudelærer satte
i system paa jorden vor?

Læg dog engang bort den haarde
dogmatik med sine bud;
la din aand din fører vorde
i din søgen efter gud.

La din frie tanke stige
og sin egen grænse naa,
naar i det uendelige
gud den prøver at forstaa.

Løft dit blik mod lysets himmel,
se den store stjernehær;
fremfor disse verdners vrimmel
spør: hvorfra, hvorfor de er?

Naar du ser det fagre skue,
universet viser frem,
menneske, paa himmelbue
guddoms poesi fornem!

Du ei skimter skaberhaanden,
ei en stor, personlig gud,
og du spør: har almagtsaanden
da ei nogen form og skrud?

Hvilket spørsmaal! Gamle dage
med sin lære gaar igjen.
Barndomstiden læg tilbage,
og din tankes kræfter kjend.

Altets skjulte ophavs flamme
søger du forgjæves der,
skjønt en gnist udaf den samme
du som aande-speil dog bær.

Som samvittighed den gløder
denne gnist saa stærk og fri,
skjønt dit øie ei den møder,
ser du dog dig selv deri.

Maa du sjælens aning veie
som udødligheds bevis.
Bedre findes ei, vi eie
deri haabets paradis.

Ei paa jordens guder mange
dette haab du bygge maa;
ei med tro paa dogmer trange
kan du himlens bolig naa.

Videnskaben dig ledsage,
løfte sløret for dit blik;
da skal love du opdage,
som fra visdoms dyb udgik.

Ei en trone vil du finde,
som en konge sidder paa,
men ved forskning vil du vinde
frem til gud og ham forstaa.

Kanske vil naivt du spøre,
hvad der skabte skaberen;
tvivlern's spørsmaal kan du gjøre,
men hvad svar faar du igjen?

Vogt dig, at du nogensinde
smittes af det overmod,
som lar ateisten binde
aanden fast til støv og blod.

At slaa ud i herlig flamme
længes gnisten i dit bryst;
ei den er af jordisk stamme
bindes ei af kjødets lyst.

Her din sjæl kun prøver vinger
til den flugt den haaber paa,
og jo mer den frit sig svinger,
desto høire skal den naa.

Evighedens rum ei stænger
inde aandens telefon;
thi dens ledningstraade hænger
frit i ætrens region.

Kan du maale ætrens bølge,
universets vide hav,
som bær verdner? Kan du følge
med til grænserne deraf?

Kjender du den grund, som gjorde,
livet blev og uafbrudt
vælder frem i undre store,
solsystemer uden slut?

Nei, o nei! Saa frem at stille
billedet af gud, som der
hersker, om du dette vilde,
dog den største daarskab er.

Ei den absolutte fødtes
her paa jordens lille ø,
som blev skabt og selv udstødtes
som et fnug paa strandløs sjø.

I naturens love, kræfter
guddomsmagten træder frem;
blind er den, som gud fornegter
og ei ser ham i hans hjem:

I uendlighedens tempel,
hvor han i sin fylde bor,
i den sjæl, som bær guds stempel,
i os selv, vor søster, bror.

Vi som fader bør tilbede
universets store aand,
la samvittighed os lede —
den er herrens egen haand.

Først naar tankerne sig svinger
op til guds kontemplation,
hjertet frit sin hyldest bringer
menskehedens religion.

Ja, den vokse skal og stige,
denne tro saa skjøn og fri;
har den indtat jorderige,
endt er krig og tyranni.

Religionsstatistik.

En ny religionsstatistik er blit opstillet af den amerikanske missionsaarbog (efter parlamentarisk mønster kaldet Blue Book of Missions). Ifølge denne beregning findes der ialt 1,563,446,000 mennesker paa jorden. Af disse er 558,862,000 kristne (166,066,500 protestanter, 272,638,500 romersk katolske, 120,157,000 græsk katolske, hvori de gamle orientalske kirker er medregnet); 11,222,000 jøder, 216,630,000 muhamedanere, 157,935,000 buddhister, 209,659,000 hinduer, 231,816,000 konfucianere og taoister, 24,900,000 schintoister, 137,069,500 animister, fetischtilbedere og lign. og 15,352,500 tilhørende andre religioner. De fleste kristne bor i Europa og Amerika, men ogsaa de andre verdensdeles kristne tælles i millioner. Jødernes store flertal bor ligeledes i Europa og Amerika. Af muhamedanere bor 141 millioner i Asien og 50 millioner i Afrika. Buddhisterne lever næsten udelukkende i Asien, og det samme er tilfælde med hinduer, konfucianere, taoister og schintoister. Afrika er animisternes og fetischtilbedernes særlige hjemsted; over 97 millioner af dem bor i denne verdensdel.

Messiassagaen.

Hvem Jesus med tilnavnet Kristus egentlig var, og hvilke principer hans religion hviler paa er spørsmaal, som folk i vore dage ikke mindre end før i tiden beskjæftiger sine tanker med og kommer til vidt forskjellige meninger om. De ortodokse tror, at Jesus var en inkarnation af universets almægtige drot og hylder og tilbeder ham som gud. Vi unitarer derimod betragter ham som et menneske og sætter ham i klasse med andre af vor slægts store mænd. De ortodokse tror, at alle beretninger, vi har om Jesus i bibelen, er sanddru, og at alle ord, som er lagt ham i munden i evangelierne, skriver sig fra ham. Vi unitarer, støttende os til, hvad den nyere tids bibelforskning har bragt for dagen, mener, at Jesu biografi i bibelen er udsmykket med mange uhistoriske legender, og at der er lagt ham i munden mange udtalelser, som han selv aldrig kom frem med. Nu har Arne Garborg git os en bog, som er et vægtigt indlæg for den unitariske opfatning af menneskesønnen. Bogen bærer titlen Jesus Messias og burde studeres med omhu af enhver her i landet, der interesserer sig for religiøse spørsmaal. Forfatteren fortæller ikke os, der har kjendskab til nutidens høiere bibelkritik, noget nyt om Messiassagaen; men hans maade at behandle emnet paa er mesterlig, og han formaar, hvad teologerne sjelden gjør, at holde vor opmærksomhed fangen hele bogen igjennem med sine betragtninger over de ting, der angaar Jesu person og lære og liv. Han viser, at fortællingerne om hans overnaturlige undfangelse og jomfrufødsel ikke er at lide paa, at de tjener visse sekteriske øiemed, og er opkomne længe efter mesterens død til understøttelse for den tro, at han var den af Davids hus forjættede Messias, som jøderne hadde ventet paa. Han mener selv, at Jesus var søn af tømmermanden Josef og hans hustru Maria og hadde flere helsøskend. I sjette kapitel af Markus staar der jo, at de, som hørte mesteren tale i synagogen i Nazaret, forundrede sig over hans visdom og kraftige gjerninger og sa: „Er ikke dette tømmermanden (eller søn af t.), Marias søn, og bror til Jakob og Joses og Judas og Simon, og er ikke hans søstre her hos os?“ Garborg paapeger, under henvisning til forskjellige skriftsteder, hvorledes de messianske forventninger blandt Jesu landsmænd bestemte deres stilling til ham, da han var ilive, og deres opfatning af ham mange aar efter hans død. Nogle mente, at Israels frelser skulde være en hærfører og konge, siddende paa Davids trone som en monark over en fri og selvstændig nation. Andre mente, at han skulde være en banebryder for det himmeriges rige paa jord, hvori gud selv skulde ha magten og være en styrer af med retfærdighedens septer. Jesu opfatning af sit Messiaskald var den høiere, mere aandelige og moralske, som Israels profeter hadde næret; men hans disciple misforstod ham alligevel, flere af dem, og i tidens løb gjorde de ham, der var en forkynder af gudsrigets komme blandt menneskene til en konge i et rige, der hører

himmelen til istedetfor jorden. Om de mirakler, der knytter sig til Jesu gjerning i Jødeland, mener Garborg, hvad liberale bibelforskere er enige om i vor tid, at de ikke er troværdige. Han tviler dog ikke paa, at mesteren hadde en viss evne til at hjælpe baade de fysisk og aandeligt syge mennesker, der henvendte sig til ham i tro paa hans kraft til at helbrede dem. „Vi, som ved," sir han, „hvad troen kan gjøre — i selve lægevidenskaben er det troen mer end draaber og piller, som hjælper — og dertil ved, hvorledes troen, naar den først er vakt, kan skabe nye og ofte større underværker, vi vil ikke dømme for braat. Det er selvsagt, at i tider med ringe naturvidenskab og megen tro, hænder der flere „undergjerninger" end i en koldklok og tvilesyg tid som vor, og visst er det, at om folk før stundom har troet for meget paa aandelig magt, saa tror vi nu helst for lidet. De mirakelhistorier, som er optegnet i bibelen til understøttelse for troen, kommer derfor snarere i veien for troen nu. Hvem kan ha tillid til en forkyndelse, som har folkedigtning at støtte sig til? Men de, som tænker sig om, ved dog, at om der er endel folkedigtning i gamle skrifter, saa blir det sande i dem lige sandt for det. Vi kan finde al den sandhed, vi trænger, i det nye testamente, selv om vi ikke tror paa djævlene, der blev drevne i svin, eller tror, at Messias en gang har været vinbrygger i Kana i Galilæa. Det sande i bibelen ramler ikke, om vi tar madlavningen for de 4000 eller 5000 mand for folkedigtning."

En kristendom, overensstemmende med Jesu forskrifter og eksempel bestaar ikke i fornuftstridige bekjendelser, men i et næstekjærligt og selvopofrende liv, mener forfatteren, og det er ogsaa vor anskuelse. „Næstekjærligheden er det, som gjør livet værdt at leve," sir han. „Skal vi udholde det, maa vi arbeide med de ting, som vi tror kan være til hjælp for vore brødre (om vi nu helst bruger andre ord: ætten, bygden, byen, folket, samfundet, fremtiden o. s. v.). Har man ingen og dermed ingenting at leve for, saa lever man ikke, om man end aldrig saa meget lever „for sig selv". Bare kjærligheden kan gi livet indhold; det vidste Jesus, da han satte næstekjærligheden op til grundlov for det."

Forfatteren berører kortelig, hvad profeten fra Nazaret lærte om belønning og straf, baade i det nuværende liv og det tilkommende. Efter vor vandel og karakter var det, vi skulde dømmes og bli lykkelige eller ulykkelige baade paa denne side graven og hinsides. Jesus var paavirket af sin tids anskuelser om tilværelsen efter døden og talte om et pinested for de uretfærdige og et paradis for de retfærdige. Billedet af et brændende helvede var hentet fra Hinnomsdalen, i nærheden af Jerusalem, hvor affald fra byen blev kastet paa en ild, som aldrig blev slukket. Men Jesus forkyndte ingen evige helvedesstraffe for syndere og uomvendte. Garborg sir om denne sag: „Hos Jesus som hos de skriftlærde er Gehenna den store oprensning efter tiden og tidstilværelsen, rengjøringen for gudsrige, til den store sabbat. Læren om de endeløse helvedes-straffe er ligesaa ukri-

stelig, som den er meningsløs. Det onde, som i sin grund er det selvmodsigende, det at mennesket gjør oprør mod sin egen inderste lov, kan ikke være uforgjængeligt; det maa bøie sig eller briste. Sætter vi op et helvede, hvor guds skabninger blir pinte dag og nat uden ende og uden fremgangs tanke eller haab, bare til forøgelse af et altid mere djævelsk had til gud og alt, som godt er — og denne meningsløse pinsel sidder gud og ser ned paa og er tilfreds — da synder vi værre, end vi forstaar: vi gjør gud, faderen, til overdjævel."

Jeg kan ikke være enig med forfatteren, naar han etsteds kalder Jesus en „rettroende israelit". Hvis med rettroenhed eller ortodoksi menes, hvad de geistlige myndigheder i et land lærer at være den sande religion, var ikke Jesus mere, end Garborg er det, en „rettroende" mand. Han sa rigtignok: „Jeg er ikke kommen for at ophæve loven eller profeterne, men for at opfylde." Men han satte sig ud over mange af de vedtægter, de skriftkloke paabød og forkyndte anskuelser i modstrid med flere af de gjængse lærdomme. Han var en reformator, begeistret for frihed og fremskridt i det religiøse liv, og netop af den grund, at han protesterte mod autoriteternes aandstyranni og de skriftlærdes bogstavdyrkelse, blev han af Israels teologer og prester forhadt. Han var endvidere, som Garborg er fuldt opmærksom paa, en mand, der ikke taalte hykleri, og han var ofte bidende og hvass, naar han angreb dem, der gjorde sig skin af at være gudfrygtige mennesker, mens de i virkeligheden var onde og slette. Jesus fik mange fiender paagrund af sin frygtløse fremtræden og de ideer, han sa var fundamentale i det religiøse liv. Disse fiender sammensvor sig mod ham og fik ham henrettet som en forbryder paa Golgatas kors. Beskyldningen, hvorfor han af den romerske landshøvding blev dømt til en vanærende død var sat over hans hode paa korset i disse ord: Jødernes konge. Han hadde aldrig tragtet efter en trone. Men han erkjendte at være Messias, den mand, som skulde sætte de bundne i frihed og berede gudsrigets komme paa jord. Han følte sig salvet af herrens aand, i pagt med den levende gud og udsendt af ham til at prædike evangeliets ord. Det var ingen gud, som døde paa forsmædelsens træ, og det var ikke til soning for vore synder, han led og udaandede der.

Intetsteds i den fire gange fortalte lidelseshistorie findes der nogenting om, at Jesus dør „for os" eller „til soning for synden," sir Garborg. „Jesu egen mening om korsfæstelsen ser vi af det, han sa til sine drabsmænd: „Dette er eders time og mørkets magt!"

Det var et menneske, skabt som alle mennesker er i alfaderens lignelse, sine idealer, sit kald og sine principer tro, til forløsningen kom, der led døden paa Golgatas kors og med sin martyrdom beseglede sandheden af sin religion. Garborg tror ikke, at Jesus opstod fra graven i sit afsjælede fysiske legeme. Han viser, hvad alle maa indse, der læser dem, at de forskjellige beretninger, vi har om Jesu opstandelse i evangelierne, ikke stemmer overens, og han mener, at troen derpaa kom ganske naturlig af sig selv. Disciplene kunde ikke

tænke sig, ræsonnerer han, at deres unge og stærke mester virkelig kunde dø, slig som andre mennesker dør. Saa stærkt hos dem var dette krav paa, at Jesus hadde overvundet „denne sidste fiende", at de begyndte at tro det og bekjende det lidt efter lidt i sin offentlige forkyndelse. At det var forvisningen om Jesu opstandelse og personlige udødelighed, der gav disciplene nyt mod og ny kraft til at fortsætte mesterens arbeide, trods forfølgelse og spot, er en kjendsgjerning, som de apostoliske skrifter tydelig vidner om. At Jesus opstod fra graven i sit afsjælede fysiske legeme og viste sig igjen for sine venner i dette legeme, tror jeg ikke. Men at han synte sig for dem, efter sin død, i hvad teosoferne kalder et „astrallegeme", eller spiritisterne kalder et „aandelegeme", er der jo, hvis deres lære er korrekt, en sandsynlighed for. Disciplenes urokkelige tro paa mesterens opstandelse og gjenkomst til jorden i det materielle legeme maatte havt mere end deres fantasi og forhaabning at støtte sig til, synes jeg, og som oprindelse til denne tro maa vi, efter min anskuelse, forudsætte en bestemt, opsigtsvækkende begivenhed. Medlemmerne af den primitive kristenkirke levde i en forventning om menneskesønnens tilbagekomst for at oprette det messianske rige. Det lakkede ad enden, mente de, med ondskabens herredømme i verden. Men aar efter aar passerte, uden at deres drøm gik i opfyldelse. Messias viste sig ikke i skyerne, omringet af himmelske hærskarer, og der kom ingen fra oven til deres undsætning og hjælp. Saa begyndte spekulationerne om den korsfæstedes mission og byrd, og der dannede sig efterhaanden de teorier, som nu er dogmatisk ortodoksi.

Garborg viser oprindelsen til forsoningslæren i det nye testamentes epistler. Apostelen Paulus skriver, at Kristus døde for os, og at vi retfærdiggjøres ved troen paa ham som vor frelser. Han lærer, at Jesus var uden synd, at han er kirkens hode, og at kirken er hans legeme. Han kalder ham „afglansen af guds herlighed og afbilledet af hans væsen" og sir, at „han bærer alle ting ved sin krafts ord". Fra apostelen Paulus hentede teologerne sine ideer om, at Jesus var et offerlam for al verdens synd. „Jesu krav: „Synd ikke mere!" forstod ikke hedningefolket," sir Garborg. „Synden maatte ha spillerum, og spillerum fik den. Da synden ikke kunde do, maatte loven dø, og dette var det store glædesbudskab, som kirken bar frem efter Paulus: Ved Kristus var loven ophævet; guds strenge krav til os gjaldt ikke længer. Det gjaldt bare at tro. Og saa leve saa gudeligt, som en kunde. Syndet man, saa fik man gjennem kirken — af den Kristi fortjeneste, den hadde raadighed over — for anger og en passende bod tilgivelse. Kristendommen blev en rimelig lære, som alle kunde gaa med paa.

Istedetfor det glade budskab for de fattige, kom det glade budskab for syndere. En kunde nyde det gode i sin levetid og endda slippe let gjennem skjærsilden i Hades. Istedetfor at elske sin næste, kunde man forfølge dem, som ikke hadde den rette tro; det var i grunden vel saa vigtig en sag. Men de, som levde et helligt liv,

de hjalp til at øge den skat af fortjeneste, som kirken hadde liggende til at sone for synder med.

Vilkaarene for syndere blev lettere og lettere. Tilsidst kunde man bentfram, og for billig pris, kjøbe sig syndsforladelse. Ja, man kunde kjøbe tilgivelse for de synder, man endnu ikke hadde begaaet, ligesom man kunde kjøbe naade for syndere, som allerede var i skjærsilden.

Protestanterne reiste siden paany kravet paa anger, omvendelse og tro. Og gode gjerninger skulde følge troen, om de var aldrig saa gavnløse til at vinde himmerige med. Men kravet paa gode gjerninger blev atterigjen borttolket. Tingen var den, at gode gjerninger var farlige. Vi vilde saa gjerne bygge paa dem. Men bygge paa gode gjerninger var den bene vei — ikke til skjærsilden, som i protestantkirken var udslukt, men til selve det evige helvede. Vi var syndere i bund og grund; vi kunde ikke gjøre gode gjerninger." — „Synd drabelig — bare tro." hadde en tros-kjæmpe sagt, og han hadde ret. Om man syndet, men trode og bad, saa fik man tilgivelse og blev saa ren, som om man aldrig hadde syndet.

„Synd og naade" blev den sande kristendom, og røveren i Lukasbogen blev det rette kristelige mønster. Ingen kunde gjøre det, Jesus hadde sagt; en fik da tro paa det, Paulus hadde sagt. Tanken om at elske sin næste kom saa langt bort, at kirken sendte den rige mand til himmelen med stor stas, selv om han hadde sultet Lazarus aldrig saa meget; og Jesu ord: „Vær fuldkomne, ligesom faderen i himlen er fuldkommen," de lød rent som spot nu i Kristi kirke. Saa langt hadde den misopfattede Paulus hjulpet kirken.

God hjælp paa en anden kant fik desuden kirken af den misforstaaede Johannesbog." Og Garborg viser, hvordan logos-tanken hos den aleksandrinske forfatter af det fjerde evangelium tjente til grundlag for teologernes lære om Jesu guddom, der blev vedtat paa kirkemødet i Nikæa aar 325.

„Fra tømmermandsstuen i Nazaret over Golgata til gudestolen i himlen, det er det største eventyr, som er fremkommet i menneskeheden," sir Garborg. Og paa kirkemøde i Konstantinopel aar 381 blev treenighedslæren vedtat som ortodoksi. Ordet treenighed findes ikke i bibelen. Jesus brugte det aldrig, og ingen rettroende israelit gjorde vorherre til en person, som var tre personer samtidig med at være bare en person.

„Med forsoningslæren og treenighedslæren var kristendommen i grundtrækkene færdig," sir Garborg. „Kirken hadde vundet; verden var blit „kristelig" helt op til keiseren. Hadde Jesus staat frem efter den tid, var han blit brændt, om ikke korsfæstet, fordi han ringeagtede loven (bibelen i hedningekristelig fortolkning) og templet (den hellige, almindelige hedninge-kristelige kirke), og fordi han ikke trode, at faderen, sønnen og aanden var den eneste sande gud. Kirken har brændt mangen en ærlig mand for mindre."

Garborg slutter sin bog med disse ord: „Som jøderne hadde gravlagt Jesus, hadde hedningerne gravlagt hans tanker. Istedetfor at høre efter, hvad Jesus sa, har verden i snart to tusen aar trættet med sig selv om, hvem Jesus var. Og istedetfor Jesu lære har vi faaet læren om Jesus. Men kirken blev til et rige af denne verden, og siden til tjener for de rige af denne verden. Vagt holder den nu over kroner og herredømmer og eiendomme og pengeskrin og hjælper til at holde styr paa de fattige, som sulter eller slaas med de rige om deres rigdomme. Sande Jesu-disciple, som ikke kan være med paa sligt vagthold, men helre finder grund til at si som mesteren: „Ve eder, I rige!“ blir dømte og fordømte tidt og ofte af verden og af verdens kirke. Men der er fremgangstegn. Jesu efterfølgere blir ikke brændt længer. Og her og der begynder folk at høre paa dem. Selve kirken synes ogsaa at faa mere syn for Nazaræeren lidt efterhvert. Ikke saa faa kirkelærere holder sig i den senere tid helst til Jesu tanker. — Ser vi udover verden nu om dagen, kan en finde, at den mere end nogengang før er et Satans rige. Men ser man bedre efter, vil man finde tegn, som tyder paa, at Satansvældet har havt sin bedste tid. Hvem ved? Brodertanken kan endnu faa liv. Jesus kan i sandhed komme til at opstaa fra de døde.“

Vi liberale kristne er Garborg taknemlig for, at han har git os en bog som denne, der viser os menneskesønnen i sin naturlighed i modsætning til teologernes overnaturlige Kristus. Jeg anbefaler „Unitarens“ læsere at studere denne bog og gjøre sit til, at den kommer ind i de tusen hjem i vort land.

Herman Haugerud.

Bekjendtgjørelser.

I sangforeningen, som er knyttet til Unitarisk samfund, er der anledning for flere unge mænd og kvinder, som ønsker det, at delta i øvelserne, der under ledelse af en dygtig instruktor holdes hver onsdag aften, fra ½9 til ½11, i den lille sal, anden etage, Mollergaden 20.

Tirsdag aften den 16. oktober vil kvindeforeningen arrangere en bazar og festlig sammenkomst i den lille sal, tredie etage, sammesteds. Forskjellige gjenstande, forarbeidet af kvindeforeningens medlemmer, vil afhændes ved bortlodning eller salg, og alle, som hylder vor virksomhed, vil ha anledning til at støtte vor sag pekuniært ved deltagelse i festen og brug af sine penge paa bazaren.

„Unitaren“ udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 7 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Oktober 1906

Rationalisme.

Foredrag af *Herman Haugerud,* holdt i Unitarisk samfund $^{28}/_{10}$ 06.

Jeg var engang, for flere aar siden, indbudt af en doktor til at overvære nogle eksperimenter, som skulde gjøres med et lig. Det var i et hospital i byen Boston. I et forelæsningsværelse der, med pulte og stole placerte i kredse som et amfiteater, sad der ved min indtrædelse en flok unge medicinere. Paa et operationsbord laa legemet af en mand, nys indslumret i dødens søvn. Eksperimenterne den dag skulde gaa ud paa at vise de tilstedeværende, at lægevidenskaben i vor hjerne har opdaget visse nervecentrer, hvorfra kommer de impulser eller kræfter, som kontrollerer handlingerne, de forskjellige organer i legemet udfører. Jeg var vidne til, at en metaltraad, ladet med elektricitet, blev stukket ind i den døde mands hjerne, og paa den maade fik man først hans hænder og siden hans fødder til at bevæge sig. Professoren forklarte, at enhver bevægelse af legemets lemmer var afhængig af hjernen, og at en ødelæggelse af visse nervestationer i hodet vilde ha lammelse af visse fysiske organer tilfølge. Som jeg sad der og betragtede eksperimenterne, der blev gjorte med det afsjælede legeme, hadde jeg overmaade stærke indtryk, husker jeg, af den rolle vor hjerne spiller i vort daglige, jordiske liv. Og i de aar, som er henrundne siden da, har erfaringen stadig bestyrket mig i den videnskabelige anskuelse, at hjernen er menneskets fineste, vigtigste og uundværligste fysiske organ. Man er ialmindelighed, hvad hjernen, ved viljens kontrol, tillader en person at være. En mand med en daarlig og skrøbelig hjerne viser sig aldrig i besiddelse af den dygtighed, som skal til for at løse store problemer og udføre et vanskeligt og betydningsfuldt arbeide. En mand, derimod, som har en kraftig og sund hjerne og benytter den paa bedste maade til gavn for sig selv og i sine medmenneskers tjeneste, efterlader sig, som regel, værker af stor betydning for vor slægt.

For at forebygge misforstaaelse vil jeg la eder vide, at jeg paa ingen maade nærer en materialististisk verdensanskuelse. Jeg hylder ikke den teori, som mange har, at vi mennesker, tilligemed alle andre

skabninger, er et produkt i vor aand saavelsom legeme af atom- og molekyl-forbindelser.

Der er, ifølge min opfatning, en anden og større første aarsag til livet end den blinde, ubevidste materie. Bagenfor universet med de talløse kloder, bagenfor alle levende væsner staar der, saavidt jeg kan skjønne, en i al evighed skabende, opholdende verdensaand, af hvem vi, der er mennesker, bærer en lignelse i vor udødelige sjæl. Hjernen er ikke os selv, men et instrument, vi benytter i vor tilværelse i kjødet. Hjernen er ikke mere vor aand end et lokomotiv er dets fører. Naar vi reiser med jernbanen, ved vi, at der ved lokomotivet, som trækker de tunge vogne, staar en kyndig maskinist, hvem vi trygt tør betro trænet paa dets flugt over skinnerne. At begi sig paa reise med et jernbanetog, trukket af en damphest uden lokomotivfører, vilde være et vovestykke forbundet med frygtelige farer for alle passagerer. Og dersom en hjerne alene, uden herredømme over den af et fornuftvæsen, en sjæl, fik styre og kontrollere et menneskelegeme, er jeg bange for, at det ogsaa vilde afstedkomme store ulykker.

Nei, hjernen er nok bare en maskine, som maa passes og opereres af os selv, af dette vi kalder vort jeg, som kan tænke, føle og forstaa. Men det lærer livet os, at den indretning, vi har i vor hovedskalle, maa være vel konstruert og bli flittig benyttet for at gi os mennesker fremgang og held her paa jorden. Barna, som gaar paa skolen, maa stadig træne sig i hjernearbeide. Det er paa denne maade — ingen anden — de lærer at læse og regne, at skrive og tale fremmede sprog, at bli flinke i historie, geografi og naturfag. Ved brug af sin hjerne samler man sig nyttige kundskaber. Alle, som vil bli no, alle, som skal fylde en vigtig stilling i samfundet, maa arbeide, ikke alene med arme og hænder, men med hjernen. Paa kontor og fabrik, i departement og butik, i industriverdenen og handelsverdenen — overalt, hvor naturens raamaterialer skal omdannes til brugsgjenstande, et civilisert folk trænger, og overalt, hvor arbeidsprodukterne skal bringes konsumenterne ihænde — maa menneskene anvende den hjerne, de er udrustet med. Jeg sa engang til en tysk violonist, som aldeles vidunderligt hadde spillet et skjønt musikstykke:

„De spiller med slik følelse.“ Han smilte og svarte:

„Mit gefühle — nein! Mit kopfe!“ Det vil si:

„Med følelse — nei! med hode!“

En kunstner, ikke mindre end en kjøbmand, er nødt til at bruge sin hjerne for at bli mester i sit fag. Hvilke studier har ikke vor toneskald Edvard Grieg, for eksempel, drevet paa med helt fra ungdommen af for at frembringe de værker, der gjør ham til en af nutidens største komponister! Og billedhuggeren Vigeland, som er saa fantasirig og original i sin skulpturkunst, har maattet arbeide, venner, arbeide i mange aar med sit hode saavelsom sine hænder for at bli den mester til at meisle, han er.

Vi beundrer de mænd, der sætter os istand til at kikke ind i naturens mysterier og se de love, som naturkræfterne lyder, naar de

arbeider i herrens tjeneste til virkeliggjørelse af hans planer og formaal. De var begavede mænd alle de berømte naturforskere; de var af guddommen udrustet med glimrende aandsevner; men deres opdagelser skyldes ikke destomindre et udholdende, langvarigt hjernearbeide. Paa hvilketsomhelst omraade, vi ser efter, vil vi finde, at menneskene lærer sandheden at kjende ved brug af den hjerne, de har, og som gud har bestemt dem til at benytte med omhu og flid. Vort tema idag er rationalisme, og med rationalisme mener jeg et forstandigt og samvittighedsfuldt hjernearbeide, naar det gjælder løsningen af religiøse og teologiske spørgsmaal. Ordet rationalisme er af latinsk oprindelse, fra ratio, som betyr fornuft. Med en rationalist mener den ortodokse prest en person, der ikke tror, i al enfoldighed, paa de læresætninger og de dogmer, som hans kristensekt tviler paa. Han mener en person, som staar i en fiendtlig stilling til statskirken og dens bekjendelser. Han mener ikke saa sjelden, at en rationalist er baade gudsfornægter og Kristusfornægter, en modstander af Jesu religion og morallære. Men jeg mener, at en sand rationalist er en person, som tænker selv og ikke lar andre mennesker tænke i sit sted. Det er en person, som hverken kan eller vil tro, hvad fornuft og samvittighed protesterer mod. Han følger apostelen Paulus' formaning til Tessalonikerne, der han i et og tyvende vers af femte kapitel i sit første brev til dem sier:

„Prøv alt, hold fast paa det gode."

Det er, efter min opfatning, et udmærket raad, som vi alle burde følge i vore religiøse studier og undersøgelser. De ortodokse prester snakker ofte om, at man bør tro paa, hvad kirken og konfessionerne lærer, uden at ræsonnere over sagen. Man bør tro, sir de, paa samme maade som barna tror, enfoldigt og trygt, uden spørsmaal og tvil.

Apostelen Paulus var af en anden mening, ser det ud til, ifølge hans udtalelser i det første brev til Korintierne, fjortende kapitel, tyvende vers, hvor der staar skrevet: „Brødre! vær ikke børn i forstand, men vær børn i ondskab. I forstand derimod skal I være fuldvoksne!" Rationalisten er ikke tilfreds med at betragte sin børnelærdom med børneøine. Han maa se paa den i lys af de kundskaber, han i aarenes løb har erhvervet sig, i lys af sin høiere udviklede fornuft, i lys af videnskabens kjendsgjerninger og fakta. Jeg hører hyppig ortodokse prester rette angreb, i tale og i skrift, paa rationalismen. „Den er en fare," forkynder de, „for kristendommen. Den leder folk paa afveie i teologi og tro. Den fører menneskene til fortabelse baade her og hisset." Men det er ikke i rationalismen, jeg øiner den store fare for folk — det er i dens modsætning, dogmatismen, jeg ser faren. Hvis gud har git os, sine børn, en veileder paa vor livsvandring, er det fornuften, hvis lys, jo klarere og stærkere det skinner, des bedre ogsaa er skikket til at hjælpe os fremover mod tilværelsens egentlige maal. Det er ikke mindre fornuft, men mere vi trænger. Det er ikke ved at ophøre med en selvstændig tænkning, at vi tilfredsstillende løser livets gaader, men ved at

grunde derpaa, saa dybt vi formaar, ved vore individuelle aandsevners hjælp. Det gjør mig harm undertiden, naar jeg i kirkerne er vidne til, med hvilken andagt og godtroenhed tilhørerne sluger prædikantens ord, uden den allermindste kritik, ser det ud til, af indholdet, uden at dømme for sig selv, om han taler sandhed eller ei. Folk er blit vante til at la sin hjerne i ro, naar religiøse problemer behandles paa prædikestolen. De lytter med sine øren til forkynderens tale; men de lytter ikke dertil med sin intelligens. Der foregaar intet arbeide i dem selv, i deres egne hjerner, samtidig med at presten prædiker, og derfor undgaar ogsaa en mængde ting, han forkynder, deres opmærksomhed. Det er besynderligt, hvor dumme mange mennesker blir, naar de bivaaner en gudstjeneste eller er tilstede ved et religiøst foredrag i en kirke. Det er vel opdragelsen, som for en stor del er skyld i dette. Jeg mener naturligvis den sekteriske religionsundervisning og barneopdragelse med det for øie at skaffe kirken loyale undersaatter. Katolikerne lærer den opvoksende slægt, at presteskabet og paven er den høieste autoritet i religiøse anliggender, mens protestanterne lærer den opvoksende slægt, at det er bibelen og bekjendelsen, som er den høieste autoritet. De børn, som frekventerer katolikernes og de ortodokse protestanters religionsskoler, opdrages paa denne maade i autoritetstro og autoritetsdyrkelse.

Efter min formening er dette galt. Det er ikke rigtig at lænkebinde fornuften til en prestestand eller en bog. Et menneske bør staa frit i sin tankegang, frit i sin hjerne og sjæl til at drøfte de spørsmaal, hvorpaa den timelige og evige velfærd afhænger. „Den ydre autoritet," har en fremragende person sagt, „er sandhedens største og mest uforsonlige fiende. Den lægger alletider hindringer iveien for oplysning og fremskridt. Den holder liv i de gamle vildfarelser og møder med haan og forfølgelse de nye tanker, som kommer tilsyne i verden." Tilliden til de ydre autoriteter i form af kirkefædre, konfessioner, bibelbøger og prælater maa rokkes hos folk for at gjøre dem til selvstændigt tænkende mænd og kvinder. Det er vor egen fornuft og samvittighed, vi bør konferere med, naar vi vil lære sandheden at kjende. Men for at komme saa langt frem i aandelig udvikling, at vi kan stole paa os selv, naar store livsspørsmaal skal behandles, maa vi øve os ihærdigt i hjernearbeide og berige hukommelse og bevidsthed med kundskab.

Den egentlige grund, hvorfor jeg har valgt rationalisme til vort tema idag, er den, at jeg i min udvikling af emnet kan illustrere rationalismens principer dennegang ved en kritisk behandling af et foredrag, som stiftsprovst Gustav Jensen holdt i Johanneskirken tirsdag aften i den forløbne uge. Jeg hørte dette foredrag, hvis tema var „kirken og dens bekjendelse", og heftede mig ved mange ting deri, som jeg har lyst til nærmere at omtale i denne forsamling.

Jeg betragter mig selv som rationalist; jeg er vant til at underkaste alle religiøse, metafysiske og teologiske spørsmaal, som jeg interesserer mig for, en kritisk undersøgelse for at komme til for-

staaelse af dem og lære sandheden at kjende. I sit foredrag fremkom stiftsprovst Jensen med mange paastande, der uden vanskelighed lar sig gjendrive, og han gjorde sig til talsmand for flere anskuelser, som ikke understøttes af den fordomsfri fornuft.

Han begyndte med den erklæring, at kirken og bekjendelsen hører sammen, og at uden en bekjendelse er der heller ingen kirke. Unitarkirken i Amerika og i England har ingen trosbekjendelse — ergo er unitarkirken, ifølge stiftsprovstens erklæring, ingen kirke. Der er i de forenede stater omtrent fem hundre unitarsamfund, som holder gudstjeneste regelmæssig om søndagene. De har prægtige bygninger at komme sammen i. En unitarkirke i byen Haverhill skal være en af de vakreste, solideste og bedst udstyrede bygninger, som er opført i nutiden til andagt og gudsdyrkelse. Der er mange hundre tusen unitarer i de forenede stater, for ikke at tale om unitarerne i andre lande. De er oplyste og bra mennesker. De repræsenterer ofte en høi kultur baade i aand og i karakter. De kalder sig kristne og mener, at en praktisk, naturlig religion bestaar i kjærlighed til gud og medmennesker. De betragter sig som medlemmer af en kristenkirke, som mesteren selv, om han levede her paa jorden idag, kunde træde ind i uden samvittighedsskrupler. Men ikke en eneste unitarkirke har en dogmatisk konfession, som den kræver, at presten skal aflægge ed paa at holde sig efterrettelig. Ikke en eneste af de fem hundre unitarmenigheder i Amerika har en religiøs bekjendelse, som den fordrer, at medlemmerne skal underskrive og hylde som ortodoksi. Det gaar dog ikke af den grund an at berøve disse unitarsamfund navnet kirke. Stiftsprovsten kom dernæst med den mærkelige paastand, at „en kristenkirkes bekjendelse er et udtryk for den livsvinding, som kirken har naad i sin historie“. Det er evangeliets gjennemlevelse, som er nedlagt i bekjendelsen, sa han. Er den nikænske og atanasianske konfession et resultat af evangeliets gjennemlevelse? Hvad var mesterens glade budskab til menneskene? At gud er vor himmelske fader, at han elsker os og ønsker, at vi skal leve liv overensstemmende med hans vilje. At alle mennesker er brødre og bør leve med hverandre i venskab og fred. Er den nikænske og atanasianske bekjendelse et produkt af kristenlivet i de tre første aarhundreder af vor tidsregning? Nei, den er et produkt af metafysiske spekulationer om guddommen, mine venner. Den blev lavet af teologer, som satte teorier og konfessioner høiere end et gudfrygtigt og næstekjærligt liv.

La mig citere endel af den atanasianske trosbekjendelse:

„Enhver, som vil bli salig, maa fremfor alt ha den katolske tro; thi enhver, som ikke bevarer denne hel og uforfalsket, vil uden tvil gaa evig fortabt.

Den katolske tro er denne: at vi tilbede en gud i en trefoldighed og trefoldigheden i enheden, idet vi hverken sammenblander personerne eller adskiller væsenet.

En er nemlig faderens person, en anden sønnens, en anden den hellige aands. Men faderens, sønnens og den hellige aands guddom er en, herligheden er lige stor, majestæten lige evig.

Som faderen er, saadan er sønnen, saadan den hellige aand.

Uskabt er faderen, uskabt er sønnen, uskabt den hellige aand.

Umaalelig er faderen, umaalelig er sønnen, umaalelig den hellige aand.

Evig er faderen, evig er sønnen, evig den hellige aand.

Og dog er der ikke tre evige, men en evig, ligesom der ikke er tre uskabte, heller ikke tre umaalelige, men en uskabt og en umaalelig. Faderen er gud, sønnen er gud, den hellige aand er gud, og dog er der ikke tre guder, men en gud. — I denne trefoldighed er intet tidligere eller senere, intet større eller mindre. Men alle tre personer er indbyrdes lige evige og lige store, saa at i alt baade trefoldigheden maa æres i enheden og enheden i trefoldigheden. Den, som altsaa vil bli salig, maa tænke saaledes om treenigheden."

I 28 forskjellige paragrafer tolker den atanasianske konfession treenighedsdogmet, og den erklærer ogsaa, efter at ha citert hvad den apostoliske bekjendelse sir om Jesus Kristus, at „ved hans komme (gjenkomst) skal alle mennesker opstaa med sine legemer og aflægge regnskab for sine gjerninger, og de, som har gjort godt, skal indgaa til det evige liv, men de, som har gjort ondt, til den evige ild". Til slutning gjentar den, hvad den begynder med, at „dette er den katolske tro, og hvo, der ikke tror den ærligt og fast, kan ikke bli salig".

Stiftsprovst Jensen fortæller os, at dette dokument er et udtryk for den livsvinding, som kristenkirken hadde naad i de tre første hundre aar af sin eksistens. Mener han virkelig dette? Det har jeg vanskelig for at tro. Han ved, ligesaa godt som jeg ved det, at det var filosofisk anlagte teologer, som fik treenighedsbekjendelserne istand, og at de blev vedtagne, efter heftige diskussioner, paa kirkemøder, hvor trinitarerne hadde stemmeflertal.

Om den augsburgske konfession udtalte han, at den hefter sig specielt ved et enkelt led af den apostoliske trosbekjendelse, dette nemlig:

„Jeg tror paa syndernes forladelse." Deri gir den et udtryk for reformationens livsudbytte, sa han. Hvad var det dog egentlig, som satte den protestantiske reformation i bevægelse? Det var fornuftens og samvittighedens protest mod presteaag og paveaag. Det var menneskeaandens krav paa frihed og uafhængighed. I lange tider hadde den katolske kirke tyrannisert over folk. Den hadde forbudt menneskene at tænke og komme frem med sine tanker. Den hadde lagt naturforskeren i lænker og fritænkeren paa pinebænken, brændt kjætteren paa det flammende baal og lyst fremskridt og udvikling i ban. I flere hundre aar hadde denne kirke, som hadde ombyttet kristendommen med konfessioner, ceremonier og ritualer, holdt masserne i mørke og trællestand. Da fremstod der mænd, som den ikke kunde

faa bugt med, mænd fulde af kamplyst og mod, mænd der plæderte menneskerettighedernes sag og bød pavemagt og prestetyranni trods. Se Martin Luther paa rigsdagen i Worms — i ham kommer den protestantiske aand lyslevende tilsyne: Han staar ansigt til ansigt med en imponerende forsamling: Keiseren er der, mange smaakonger, prinser og adelsmænd. Tredive høitstaaende geistlige embedsmænd, erkebiskopper, bisper og prester er der, syv ambassadører fra europæiske stater og en mængde andre personer tilhørende de styrende klasser. Luther er anklaget for kjætteri. Han har skrevet bøger mod pavekirken. Han har fordømt afladshandelen, pegt paa mange skrøbeligheder og brøst indenfor den geistlige stand og er en forfegter af tankefrihed, trosfrihed og ytringsfrihed. Han er indkaldt til Worms for at ta sine anskuelser i forsvar og gjør det paa en maade, som vækker vor høieste beundring for denne modige mand. Han holder en tale, først paa tysk, saa paa latin, hvori han udæsker sine forfølgere til at imødegaa hans vildfarelser, om vildfarelser det er, hvad han har skrevet og sagt. „Hvorfor forelægger du os her slige spørsmaal, som kirken allerede for længe siden har afgjort?" sir den keiserlige anklageadvokat. „Svar ja eller nei — vil du tilbagekalde dine kjætterske anskuelser?" Herpaa tar Luther til gjenmæle i de følgende ord: „Efterdi I vil ha et ligefremt svar, vil jeg gi et, som hverken har horn eller tænder: Hvis jeg ikke med vidnesbyrd fra skriften eller med selvindlysende grunde — for jeg tror ikke paa vildfarende paver og raad — blir overbevist, og min samvittighed saaledes blir bunden i guds ord, hverken kan eller vil jeg tilbagekalde; thi det er hverken raadeligt eller trygt at handle imod sin samvittighed. Her staar jeg; jeg kan ikke andet. Gud hjælpe mig, amen!"

Paa rigsdagen i Worms var Martin Luther en inkarnation af protestantismens principer og maal; derfor var han ogsaa dengang en ægte rationalist.

Han forfegtede individets ret til undersøgelse af kirkens læresætninger og erklærte det at være individets pligt at forkaste de teorier og dogmer, som samvittigheden og fornuften ikke var istand til at godkjende. Den augsburgske konfession blev forfattet af Melanchton, og Luther godkjendte den for det øiemed, hvorfor den var skrevet: at være en bekjendelse for protestanterne i Tyskland paa hans tid i det sekstende aarhundrede.

Men det er ikke i overensstemmelse med den aand, som besjælte rationalisten Luther, det er ikke i harmoni med protestantismens principer og maal at gjøre en trosbekjendelse, som er fire hundre aar gammel til en autoritet for os mennesker, der lever i 1906. Det er vort privilegium og vor pligt — som det i sin tid var Luthers — at dømme om, hvad der er sandt og ret, ved hjælp af vor egen forstand og samvittighed. Nutidens oplyste mennesker ved mange ting, som Luther ikke vidste. Han mente, at jorden var solsystemets midtpunkt, og at solen og planeterne dreiede sig om vor egen lille klode. Han mente, at historien om verdensskabelsen, om Adam og Eva og

syndefaldet i Paradishaven var troværdig og at fortæringen af den forbudne frugt var skyld i, at menneskene stod saa lavt, som de gjorde paa hans tid, i kultur og moral.

Vi ved, at jorden er en planet, lig de andre planeter, udgaaet fra solen, om hvem den sammen med de andre kloder vandrer rundt paa baner, som foreskrives dem af tyngdeloven. Vi ved, at menneskeslægten er uhyre gammel, at den begyndte sin karriere paa jorden for hundre tusener af aar siden, ikke i aandelig og moralsk fuldkommenhed, men i dybeste uvidenhed, ufuldkommenhed og barbari. Vi ved, at slægten aldrig, under sit historiske levnetsløb, er faldt ned fra en tinde af himmelsk uskyldighed, renhed og dyd, til en afgrund af total fordærvelse. Den har tvertimod stadig arbeidet sig opover tilværelsens høidedrag og befinder sig idag paa et høiere kulturtrin end nogensinde tilforn. Stiftsprovst Jensen sa rigtignok i sit foredrag forleden tirsdagskveld, at den sandhed, som den frie forskning gir menneskene, aldrig staar over kirken og dens grundbekjendelse. At en mand, som gjør den indrømmelse, at der kunde skrives tusen bøger om kirkens feiltagelser, i samme foredrag vil paastaa, at kirken har en sandhed, udtrykt i bekjendelserne, som bestandig vil staa over enhver anden sandhed, mennesket opdager i sine videnskabelige undersøgelser, det, synes jeg, vidner om en uhyre dogmatisme fra stiftsprovstens side.

Nei, den ortodokse kirke har nok ikke i sine bekjendelsesskrifter, som allesammen er forfattet af mennesker, noget dogme, der til evige tider vil kunne bestaa mod de argumenter, som rationalismen bestormer det med.

Stiftsprovst Jensen maa vide, at i vore dage allerede en utallighed af mennesker, støttende sig til kjendsgjerninger og sin fornuft, ikke hylder den trinitariske teologi, ikke betragter den korsfæstede som et sonoffer for al verdens synd, ikke tror paa, at daaben har en magisk gjenfødende kraft, eller at Jesu legeme og blod er realt tilstede i alterens sakramente. Han maa vide, at det vrimler af rationalister, ikke alene udenfor, men indenfor statskirken, og at de dogmatiske troesbekjendelsers tid er forbi.

Dagen efter, at han hadde holdt foredrag „om kirken og bekjendelsen" og erklærede, at „der i bekjendelsen ikke var tale om meninger som skifter med tiden", men om urokkelige sandheder, bestemte det norske statsraad, at den anden troesartikel i den apostoliske bekjendelse skal forandres derhen, at istedetfor, „han nedfor til helvede", der skal staa „han nedfor til dødsriget". Det er saamen en radikal reform dette at afskaffe helvede, og mænd, som har vovet det, kan finde paa andre endda dristigere ting. Den tid vil vel komme, da oplyste og fornuftige mennesker synes, enhver religiøs konfession er overflødig. Derfor behøver de ikke at modarbeide kristendommen og vrage selve religionen. En kristendom af den sort, som profeten af Nazaret praktiserte, et liv i pagt med den levende gud og viet til arbeide for verdens forbedring, appellerer til vor fornuft saavelsom til

vor følelse og vinder en nobel rationalists bifald. Uden en religion kan et menneske i længden ikke klare sig. Det er slig laget, at det maa gruble over tilværelsens mening og hensigt, maa søge efter gud og tænke hans tanker efter ham. Frygt ikke for at miste troen paa gud og menneskesjælens høiere bestemmelse, fordi I slipper den gamle tro paa kirkens dogmer. I vil tvertimod dermed ta de første skridt henimod en skjønnere og lysere gudstro og udødelighedstro. Vær heller ikke bange for, at I skal faa mindre modstandskraft mod synden i dens mangehaande skikkelser, fordi I ophører at være ortodokse i religion. Hvis I omhyggeligt studerer de livslove, hvorpaa menneskets moralske sundhed og lykke beror, vil I faa en langt større trang, end ortodoksien gir eder, til at udvikle en bra karakter og deri finde et værn mod onde fristelser og daarskab. Rationalismen byder os at træne alle de gode evner, som vi af naturen er udrustet med, og i os selv fremme det frelsende liv. Teologiske teorier og konfessioner er ikke menneskene til no gavn, naar det virkelig kniber, naar det er overladt til dem selv, ved hjælp af iboende kræfter at redde sjælen fra undergang. Jeg kan illustrere, hvad jeg mener, med en anekdote, jeg nylig læste:

En prest for paa seiltur en dag med en sjømand, som — endskjønt han var vidt bereist paa oceanets farvande — ringe kjendskab kun hadde til teologiens farvande. Kommet ud et godt stykke paa havet, blev de overfaldt af en storm, og det saa slemt ud for dem da blandt de skummende bølger. Presten syntes, det var hans pligt derfor at prate religion med sin ledsager og sa til ham: „Har du læst nylig den hellige skrift?“ „Nei, det har jeg ikke gjort paa mange aar“, lød svaret. „Da har du tabt halve dit liv, sjømand“, sa presten. Om en stund fortsatte han: „Bekjendelsen har du da vel læst og tror paa, min ven?“ „Nei“, svarte sjømanden. „Da har du tabt fjerdeparten af dit liv“, ytrede presten. „Men katekismen kan du dog, ikke sandt?“ „Nei“, svarte sjømanden. „Ja, da har du tabt ottendeparten af dit liv“, sa presten. I samme øieblik kantrede baaden, og begge faldt i vandet. „Kan du svømme prest?“ spurgte sjømanden denne. „Nei“, svarte presten. „Da har du tabt hele dit liv, mand“, raabte han til ham, inden presten forsvandt i de fraadende bølger.

I den tvilens og tankebrydningernes oprørte sjø, hvorpaa mange mennesker i vore dage kommer ud, maa man for at redde det bedste i sig selv, sin livstro og begeistring for løftende maal, kunne svømme og berge sig ved brug af en trænet fornuft. La os derfor styrke og udvikle vore aandsevner og benytte dem til gavn for vor næste og os selv.

Hvad er kristendom?

Af *Minot J. Savage**).

Skulde man dømme efter, hvad man i almindelighed hører og læser, maatte man tro, at kristendommen var kommen fuldt færdig til verden paa én gang, sprungen lige ud af guds tanker ligesom Minerva i sin tid sprang fuldt udviklet ud af Jupiters pande. Man skulde tro, at trosbekjendelsen, daaben og alle de kirkelige ceremonier stammede fra Jesus' og hans apostles dage; at verden den gang ligesom stod paa afgrundens rand, og at en særlig frelsesplan da pludselig blev aabenbaret for menneskene og at deres eneste udsigt til frelse beroede paa, om de gjorde brug af den. Hvis dette forholder sig saaledes, staar vi overfor en mærkelig kjendsgjerning.

Den romersk-katolske kirke gjør fordring paa at være den eneste sande kirke og ser ned paa den græsk-katolske og alle protestantiske kirker som uberettigede til at kalde sig kristne. Den græsk-katolske kirke ser paa samme maade ned paa den romersk-katolske og alle de protestantiske kirker. De protestantiske kirker ser paa den romerske og den græske kirke som afvegne fra den oprindelige kristendom og som iblandet med hedenske læresætninger, kirkeskikke og ceremonier.

Hvis der forelaa en klar og uomtvistelig aabenbaring af, hvad sand kristendom vilde sige, den gang den først kom til verden, er det saa ikke høist besynderligt, at der nu kan være saa stor uenighed om den ting?

Jeg tror derfor, det kunde være formaalstjenligt for os, om vi gav os til at undersøge, hvorledes kristendommen er opstaaet, og hvorledes den har udviklet sig. Thi kristendommen kom ikke til verden paa én gang fuldt færdig. Den kom som et sædekorn, der blev saaet, og den er vokset aar efter aar, aarhundrede efter aarhundrede, har hentet næring rundt omkring fra, fra hedenske saavelsom fra kristne kilder, og i stedet for at være fuldt færdig i det første, det femte, det tiende eller det tyvende aarhundrede, er den stadig vokset og vil vedblive at vokse. Alt her i verden er enten i vækst eller i tilbagegang, intet staar stille, alt er underkastet forandringens lov, og kristendommen er ingen undtagelse fra denne regel.

Hvilke forandringer er f. eks. ikke troen paa Jesus undergaaet i tidernes løb?

Disciplene blev kaldt kristne for første gang i Antiochia flere aar efter Jesu død, og der kan neppe være tvil om, at kristennavnet oprindelig var et øgenavn, som havde en foragtelig klang. Hvad var kristennavnet, den gang Paulus levede? En jøde troede paa, at messias *skulde* komme, en kristen troede, at Messias *var* kommen; det var alt, hvad der særtegnede en kristen, den gang Paulus skrev sine breve, og lad os huske paa, at Pauli breve er den ældste del af det

*) Amerikansk unitarprest. Fremragende taler og forfatter.

ny testamente, skrevne flere aar før evangelierne. Paulus' forkyndelse gik ud paa, at Jesus, som var bleven korsfæstet, var Kristus, og Kristus eller Christos er kun det græske ord for Messias. Paulus' forkyndelse gik altsaa ud paa, at Jesus var Messias, og de, der troede dette, var kristne. Dette var begyndelsen til den udviklingsproces, læren om Jesus er undergaaet i tidernes løb.

Til dem, der muligvis finder det mærkeligt, at en saadan udvikling i det hele taget har kunnet finde sted, vil jeg sige: Husk paa, at kristendommen kom til verden paa en tid, da det saa at sige hørte til dagens orden, at mennesker blev gjorte til guder. Græske og romerske helte blev jevnlig forgudede og under hele keiser Augustus' regjeringstid og et par aarhundreder efter var der i hele det romerske rige ingen gud saa almindelig dyrket som keiser Augustus selv. Hans billede stod opstillet langs alle veie og fandtes i bøndernes hytter, hvor han blev tilbedt som en gud. Det var saaledes en ganske almindelig ting blandt grækerne og romerne, at de ophøiede deres stormænd blandt guderne, hvorimod dette ikke var tilfældet blandt jøderne, der havde en langt mere aandelig opfattelse af gud, som i deres øine var høit hævet over naturen og verden, saa de vilde have anset det for gudsbespottelse at sammenligne ham med et menneske født af en kvinde. Derfor kan læren om Jesu guddom umulig være opstaaet blandt jøderne, og den har heller aldrig fundet mange tilhængere blandt jøderne, der kun undtagelsesvis er gaaet over til kristendommen.

Læren om Jesu guddom opstod saaledes blandt grækerne og romerne, men ikke i det første aarhundrede. Da blev han kun anset for at være Messias; det næste trin i udviklingen var, at han blev gjort til den anden Adam. Den første Adam var stamfaderen til den faldne menneskeslægt, den anden Adam var, efter hvad Paulus lærte, udvalgt af gud til at gjenoprette den faldne menneskehed. Derefter kom igjen et nyt trin i udviklingen, idet Jesus blev gjort til den førstefødte af alle skabninger, den, der havde været til hos gud fra evighed af, men dog langtfra endnu selv gud. Endelig fulgte det sidste skridt, og Jesus blev ophøiet til gud, meddelagtig i guds natur og væsen.

Hvor længe varede nu denne udviklingsproces?

Naar vi ser tilbage over de her skildrede begivenheders gang, løber alt sammen for vort blik, saa vi ikke formaar at adskille de enkelte stadier, ganske som naar vi f. eks. staar ved enden af en allé og ser paa den lange række træer; selv om der er en lang afstand mellem hvert træ, vil de, der er længst borte, synes at staa tæt op til hverandre. Saaledes løber de forskjellige begivenheder i historiens morgen sammen for vore øine, skjønt der i virkeligheden var mere end 300 aar mellem Jesu død og læren om Jesu guddom.

Hvis det for at være en kristen er nødvendigt at tro, at Jesus var gud, da var der ingen kristne i verden i de første 300 aar efter hans fødsel, og ingen af den første kirkes medlemmer vil saaledes

have udsigt til at blive frelste. Læren om Jesu guddom blev først vedtaget paa kirkemødet i Nikæa aar 325 efter Jesu fødsel.

Og hvorledes gik det til, at denne lære i det hele taget blev vedtaget? Skede det mon fordi der forelaa nye vidnesbyrd, som pegede i den retning, — vidnesbyrd, som ikke var kjendte, medens Jesus levde? Var læren bygget paa beviser?

Langt fra. Læren fremstod som resultatet af filosofiske spekulationer; den var et forsøg paa at slaa bro over en imaginær kløft, som man gik ud fra adskilte menneskene fra gud. Og biskopperne og kirkefædrene skjændtes paa mange livlige kirkemøder, hvor det gik alt andet end kristeligt til, forinden det nikænske symbol, delvis ved et magtbud fra keiser Constantin, endelig blev vedtaget.

Og hvorfor førte keiseren det igjennem? Vidste han, at Jesus var gud? Var han en from og oprigtig kristen? Nei, han var tvertimod en af de mest onde og morderiske keisere, som nogensinde har levet. For ham gjaldt det ikke om, hvad der var sandhed, han brød sig kun om at bestyrke sin magt, og alle midler, som tjente dertil, var for ham lige gode.

Saaledes blev den nikænske trosbekjendelse til efter tre hundrede aars kamp.

Hvad den apostoliske trosbekjendelse angaar, saa var den ganske ukjendt indtil 500 aar efter Kristus. Ingen ved, hvem der har skrevet den; vi ved kun, at folk paa den tid var meget uvidende, hvad denne verden angaar, og jeg ved ikke, hvorfor vi skal tro, at de vidste stort mere om den næste. Hvis vi imidlertid antager, at det er nødvendigt at tro den apostoliske trosbekjendelse for at være en kristen, skal vi saa tro, at alle de, der levede i de 500 aar efter Kristus, indtil den apostoliske trosbekjendelse blev til, er gaaet fortabt?

Saa har vi endelig den saakaldte athanasianske trosbekjendelse, og det er egentlig først her, at treenighedslæren kommer tydelig frem. Hvorfor den hedder den athanasianske trosbekjendelse, skal jeg ikke kunne sige. Athanasius levde i det fjerde aarhundrede, han var Arius' modstander i den kamp, hvis frugt var den nikænske trosbekjendelse. Den athanasianske trosbekjendelse gaar ud paa at definere treenigheden; men hvornaar blev denne trosbekjendelse til? Ikke før i det niende aarhundrede. Først otte hundrede aar efter Jesu død fandt treenighedsdogmet sin endelige afslutning, og for at sætte kronen paa værket er der tilføiet de meget omtalte fordommelsesord over hver den, som ikke tror hvert ord i denne trosbekjendelse. Jeg spor nu igjen: Er det nødvendigt at tro hvert ord i den athanasianske trosbekjendelse for at være en kristen? Hvis det er nødvendigt at tro derpaa for at blive frelst, hvad blir der da af dem, som har levet her i verden ikke blot i alle de aartusinder, den i det hele taget har været beboet, men især i de otte hundrede aar mellem Jesus og den athanasianske trosbekjendelse?

Hvis det er nødvendigt at tro paa den athanasianske, den nikænske eller den apostoliske trosbekjendelse for at være en kristen, saa maa vi absolut komme til det resultat, at hverken Jesus eller hans apostle var kristne. Hvis vi med opmærksomhed læser de tre første evangelier, ja vi kan godt tage det fjerde evangelium med, saa finder vi i dem ikke et ord til støtte for treenigheden. Hvis Jesus var den anden person i treenigheden, og hvis han kom til verden alene i den hensigt at frelse menneskene fra følgerne af syndefaldet, er det da mildest talt ikke lidt mærkeligt, at der ikke findes ét ord derom i evangelierne? Jesus nævnte saavidt vi ved ikke et ord hverken om Adam eller Eva eller om slangen — han har, saavidt vi kan skjønne, ikke kjendt noget til forsoningslæren eller til treenighedsdogmet. Ja, hvad mere er, han har neppe nævnt et ord af alt det, der ifølge den almindelige kirkelære er nødvendig til salighed.

Det er saaledes, som vi har set, fra aar til aar, fra generation til generation og fra aarhundrede til aarhundrede kommet mere og mere til det, som man har kaldt den kristne tro. I de første tusinde aar af kristendommens historie lærte kirken i almindelighed, at Jesu død var en løsepenge, som var betalt til djævelen for menneskenes frelse. Det lærtes saaledes, at Satan havde erobret verden, og som dens herre kunde han gjøre krav paa menneskenes sjæle. Gud gik dernæst ind paa at lade Satan faa Kristus, englenes leder, istedetfor menneskenes sjæle. Men gud narrede Satan, som ikke anede, at Jesus var gud, og at han saaledes ikke kunde holdes af døden.

Tro ikke, at jeg her søger at karikere kirkelæren; jeg nævner kun, hvad den gik ud paa, hvad der lærtes, skreves og prædikedes i kirkerne i de første tusinde aar af den kristne tidsregning. Og forsoningslæren er undergaaet ti eller tyve forandringer siden den tid. Og paa samme maade forholder det sig med de andre punkter i kirkens lære. I stedet for en klar og bestemt lære, ens til alle tider, er der sket forandring efter forandring, og der er ikke et eneste punkt, om hvilket alle, som kalder sig kristne, er fuldtud enige. Den græske, den romerske og den protestantiske kirke staar adskilte, og den protestantiske kirke staar splittet i mangfoldige mindre afdelinger, der kun enes om at bekjæmpe os unitarer, som gjør fordring paa enhvers ret til at tænke frit og selvstændigt i henhold til tidens oplysning og udvikling og dømme selv om, hvad der er sandhed.

Lad os en gang ud fra den moderne verdensudvikling reise spørsmaalet om, hvad der er kristendommens kjerne.

Er det ceremonierne? Liturgien? — Det meste af alt dette stammer fra hedenske kilder mange hundrede aar ældre end kristendommen. De fleste af kirkens ceremonier kan spores tilbage til de gamle indere eller ægyptere eller andre dele af den hedenske verden, længe før kristendommen opstod.

Er det læren? Vi har allerede set, at der ingen enighed er med hensyn til læren, og heller ikke den skyldes kristendommen. Vi finder treenighedslæren hos de gamle indere og ægyptere; jomfru-

fødselen hører hjemme i saa at sige alle de gamle hedenske religioner. Mindst et snes helte eller halvguder er født af en jomfru. Næsten alle kirkens dogmer har deres sidestykke i buddhismen. I en af vore største kirker findes en statue af Isis og Horus, de gamle ægypteres jomfrumoder med barnet, der gjør tjeneste som og er omdøbt til Maria med Jesusbarnet. Saa lidet original er kirkelæren.

Hvad har kristendommen bragt verden, som vi endnu holder fast ved og ikke vil give slip paa?

Det store og enestaaende, det ægte og originale, som kristendommen har bragt og som er dyrebart for hver kristen, er Jesu liv og lære. Hans aandsstorhed, hans kjærlige medfølelse, hans offervillighed — dette er det store i kristendommen. Dogmerne vil forsvinde, men disse ting vil vedblive at leve, det kristne ideal vil aldrig dø, og ingen anden religion kan opvise sidestykke dertil. Jesu aandelige storhed er fuldkommen og vil aldrig blive overstraalet. Kan menneskehedens historie opvise noget mere guddommeligt end Jesu tro paa sin himmelske fader? Jeg kjender ikke noget saa guddommeligt i hele menneskehedens historie som Jesu skikkelse paa korset hin fredag aften udenfor byens mure, omringet af de romerske soldater og pøbelen — han, den kjærlige lærer, den medfølende ven, den elskende søn, han, som endog elskede sine fiender og bad for dem, for han bøiede sit hoved i døden. Som han hang der, hvor hvert haab, han havde næret, tilsyneladende var brudt, ja hvor endog gud syntes at have glemt ham, havde han dog en tro saa fast, at døden blev en seir. En saadan tro paa gud er aldrig før vist af nogen dødelig. Jeg kjender intet høiere og skjønnere.

Og den anden side af hans natur. Hans forhold til sine medmennesker. Hvor findes en saadan opofrelse! Han brød sig ikke om berømmelse eller menneskelig storhed, han gik omkring og gjorde godt. Han ofrede tid, kræfter og kjærlighed og gav sig selv fuldstændig for at hjælpe selv den ringeste blandt sine brødre.

Fremtidens kristendom vil lægge hovedvægten paa disse to sider af Jesu karakter: hans aandelige storhed, hans klippefaste tro paa gud, sin fader, og hans liv i kjærlighed og opofrelse for sine brødre.

Hvis Jesu ord er korrekt gjengivne i slutningen af det 25. kapitel af Matthæus, saa har vi her hans udtalelse om, hvad han ansaa som betingelse for at arve guds rige, og hvorledes lyder de? Spørger han om, hvad et menneske tror? Nei, ikke et ord om tro eller lære, ikke et ord om bibel eller treenighed; han spør kun om, hvorvidt de har været gode, om de har prøvet at lindre elendigheden, vist deltagelse for dem, der lider; ikke med en stavelse spør han om kirke, tro eller prest, ikke en eneste af alle de ting, vor tids kirker anser for nødvendige til salighed, stiller han som betingelse for at være en kristen.

De, som har været gode og hjælpsomme mod deres næste, er dem, for hvem himmeriges porte skal aabnes.

Hvis kirkens lære, saaledes som den lyder fra kirkens prækestole den dag idag, skulde gjælde, saa vilde ikke én eneste af Jesu apostle, ja ikke en gang Jesus selv, svare til kristennavnet; og om Jesus fremstillede sig ved universitetet for at tage teologisk embedseksamen, vilde han ikke blive godkjendt som prest, forudsat de samme spørsmaal, som stilles til de andre kandidater, blev stillet til ham. Og skjønt alle kirkeafdelinger er enige om, at vi unitarer ikke er kristne, saa tror jeg dog, at om Jesus var her iblandt os, vilde han føle sig hjemme i vor lille kreds og være i overensstemmelse med vor lære, fordi den netop gaar ud paa det, han selv lærte, at kjærlighed til gud og kjærlighed til næsten er kjernen i al sand religion.

Efter „Lys over Landet".

„Markblomster".

En digtsamling med denne titel er nylig udkommen. Forfatteren er den populære proletarsanger Hans Østerholt, hvis prologer og digte ved mange anledninger har skaffet arbeiderne frvd. Det er dem specielt, han interesserer sig for og synger for at vække og glæde. Til læseren henvender han sig i et lidet digt, som fortæller os i det følgende vers, hvad han selv synes er karakteren af sin poesi:

„Jeg har ingen solvarm have,
hvor de tunge roser gror;
men i hjertets varme jord
spirer blaaveis, prestekrave,
og jeg plukket dem til dig
som en gave."

Hvis man heraf skulde slutte sig til, at der i „Markblomster" bare var yndige smaa blommer fra skogen og engen at finde, vilde man høilig ta feil. Der er ikke mange saadanne i bogen; thi at plukke og forære os dem har ikke forfatteren havt tid og humør til, saalænge der var andre, mere alvorlige og nødvendige ting at udrette. Han er nemlig, som antydet, en kombattant i den moderne arbeiderbevægelse, og det er til sine vaabenfæller der, han retter sine kraftigste ord — ord, som han tolker menneskerettighederne i og maner til kamp mod nød og mod daarskab med. Han er lydhør for verdens smerte og ynkes inderligen over de stakler, som lider hunger, tilsidesættelse og overlast.

I „en af de mange" tegner han lyslevende for os en skikkelse, som ofte desværre er at se:

„Han stod der paa kjøkkentrappen
barfodet, bleg og tynd, —
en fattiggut fostret paa gaden
i usseldom, savn og synd."

Gjennem døren skimtede han en deilig steg paa ovnen og „stod som lænket ved synet, kunde ei stirre sig mæt". Men han fik ikke et stykke af den, stakkar, til at mætte den sultne mave med, og

„skuffet han løb fra trappen
barfodet bleg og tynd, —
en fattiggut fostret paa gaden,
frugten af samfundets synd."

Det er dog ikke i, hvad folk kalder barmhjertighed, digteren øiner de botemidler, som skal afskaffe samfundets elendighed og læge dets mangler og brøst. Han er radikal i sin moralanskuelse og kristentro og sir sin mening om barmhjertigheden, slig den i almindelighed praktiseres, i et digt, hvori han kalder barmhjertighed en hyklerkaabe.

„Kaaben er et skalkeskjul
for den sorte egoisme,
hænges paa til fest og jul
under sang, der klinger hul,
fyldt med lysræd pietisme."

Forfatteren er fredsven, fordi det universale broderskab hos ham ikke bare er en frase, men en overbevisning og et ideal, som alle vore bestræbelser burde gaa ud paa at virkeliggjøre. Han sir:

„Hvilken haan, hvilken spot
mod naturens helligste lov
at slagte ned brødre raat
kun for at fremme rov!
— og saa bede den kjærlige skaber
om hjælp, saa fienden taber."

I den stigende oplysning blandt menneskene, i arbeidernes sammenslutning med hverandre for at fremme sine interesser og i individuelle anstrængelser for at udvikle sig intellektuelt og moralsk øiner han en bedre tid end den nuværende. Thi Østerholt er ingen pessimist, som fortviler over verdens ufuldkommenhed. Han er freidig og forhaabningsfuld, alt det onde, som han ser, tiltrods, og er viss paa, at engang vil nok verden bli bedre, og menneskene leve som brødre i fred og harmoni. I de fleste af hans digte, omhandlende sociale spørsmaal, gløder en harme, som tyr til stærke udtryk, naar uretfærdige forholde angribes, men ved siden af hans fordømmelsesdom over det, der røber tyranni, overtro og humbug, staar næsten altid hans muse med begeistrende tanker og maal. Af den grund efterlader hans poesi noble forsætter hos læseren, og det er en digters mission.

H. H.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 8 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | November 1906

Ren luft.

(Af *Kristofer Janson.*)

Jeg er netop hjemkommen fra en tur i Østerdalen og Røros, og derfor er det et lugomt emne at snakke om frisk luft. Det var som at drikke vin at indaande luften der de klare høstdage saa høit til skogs og tilfjelds. Den rislede ligesom forfriskende og rensende gjennem alle porer, brystet udvidede sig, alle baciller og bakterier maatte fly, nerverne beroligedes under den blaa himmel der i skogfreden. Jeg tænkte med gru paa at maatte tilbage til Kristianiaskodden og røk og svovllugten.

Jeg tænker, de fleste af eder iallefald har været tilfjelds en varm sommerdag, om ikke høiere tilveirs saa paa Holmenkollen. Men allerede der kjender I forskjellen paa fjeldluft og dalluft. Og kommer man da endnu høiere, paa selve høifjeldet, da er det som al træthed er strøget af en. Man har kløvet mangen bakke, man har siddet paa mangen stabbesten og tørket svetten af panden, man har pustet og stønnet; thi opstigningen var haard. Men kommer man først op paa høiden, da glemmer man alt. Foten danser som af sig selv, man kan gaa næsten hvorlangt det skal være uden at føle træthed, luften ligesom løfter og bærer en, man blir munter og vel tilmode, man synger af fuldt bryst og længes slet ikke til dalen igjen. Man føler, man lever i frisk, ren luft, og det gir glæde og velbehag.

Men ligesom dette gjælder i det rent legemlige, saa gjælder det og i det aandelige. Vi maa se at skape ren luft omkring os, da først vil vi føle os vel. Og anstrengelsen for at komme paa livets høider vil lønne sig, selv om vi har taget mangt et tungt tag i bakken, og selv om vi har maattet ta' mangen hvil paa livets stabbestene. Og hvorledes skal vi skape ren luft omkring os?

Vi maa først begynde med os selv og vort hjem. Ligesom doktoren vil fordre renlighed i huset som den første betingelse for sundhed, frisk luft, gulve og møbler vaskede og tørrede, ingen os eller styg lugt i værelserne, børnene vaskede og ordentlig holdte, saaledes er det og den første betingelse for sjælens trivsel, at der er aandelig sundt i hjemmet. Men hvor lidet agter vi i grunden paa dette? Der kan være hjem, velstaaende hjem, hvor det slet ikke mangler paa den ydre renhed og puds, hvor børnene er fintklædte og

pene, hvor der tørres støv og vaskes baade sent og tidligt; men hvor der aandelig talt ikke er bedre luft end i et grisehus. Der bandes, der skjændes, der grines, der prygles i vrede og hidsighed, der falder raa skjeldsord og bitre spydigheder, mand og hustru og børn er uenige og trodser hverandre, luften er fuld af vild lidenskab, af styg skjemt, af raa tanker og ord.

Hvorledes skal en menneskeaand, som dog er sat hernede for at gaa i skole, for at udvikles og vokse, for at forsøke fjeldbestigningen mot bakken op til aandens høider, hvorledes kan den trives og skyde fart i en saadan luft? Den maa forkues og forkrøbles ligesom en plante, der er sat i stenet jord, hvor den mangler næring, ligesom et insekt, der er sat under en klokke, hvoraf luften pumpes. Ligesom hver skabning tar farve og præg efter den luft den indaander, efter den jordbund, hvori den vokser, saaledes tar hver menneskesjæl farve og præg efter den aandelige luft, som omgiver den. Men dette er vi altfor lidet opmærksomme paa, fordi vi i det hele er for lidet opmærksomme paa aanden og aandens krav. Og det hænder og hænder altfor ofte, at mennesker kan være strenge, ja yderst pertentlige med sin egen renslighed og med sit huses renslighed i det ydre, men ikke bryr sig en døit om, ikke spørger efter om der ogsaa er aandelig rent i hans hjem.

At mennesker, der dels af fattigdom og slit, dels af sløvet sans for renslighed, kan leve og trives i urenslighed, at de heller ikke har nogen sans for at holde aandelig ren luft i sine hjem, se det kan jeg forstaa. Men jeg forstaar mindre, at de, som har renlighedssans, hvad de ydre omgivelser angaar, skal saa rent glemme og forbise kravene paa ogsaa at holde aandelig ren luft i hjemmet. Det er igjen et bevis paa, hvorledes det *ydre* skin spiller mester, er hovedsagen for de fleste mennesker, det *indre* liv faar hjælpe sig som det kan.

„Ikke det, som indgaar i munden, gjør mennesket urent", sagde mesteren, „men det som udgaar af den. Thi det, som udgaar af munden, kommer ud af hjertet, og det gjør mennesket urent." Altsaa det er efter den indre renhed, et menneske skal bedømmes, ikke efter den ydre. Ethvert indre rent menneske vil naturligvis ogsaa skape omkring sig ydre renlighed og hygge, saavidt dette er muligt; men det er ikke det afgjørende. Saamange aandelig rene mennesker har været kastede i væmmelige fængsler med smuds og skarn, og dog er ikke deres aand bleven smittet af denne paatvungne ydre urenslighed. For deres hjerte har holdt sig skinnende blankt i al denne fornedrelse, og efter den indre renhed skal der dømmes. Salige er de rene *af hjertet;* thi de skal se Gud. Ikke de rene af krop. Ihvorvel det altsaa er attraaværdigt at være ren af krop og bo i rene ydre omgivelser, saa er det dog ikke dette, der spørges efter, naar der skal dømmes paa vægtskaalen. Da spørges, om du lever i aandelig ren luft. Om de tanker, som udgaa fra dit hjerte, om de ord, som tales af din mund, om de handlinger, du strør omkring dig, holder maal for Guds altseende øie.

Der er saa mange, der, lig de fordums farisæere, tror, de kan narre Gud, som de narrer menneskene. De begaar de værste hemmelige synder, de opæder enkers huse, de siler myggen og sluker kamelen — men offentlig gjelder de for pene agtværdige folk, fordi de holder vedlige det ydre ærbare skin, der skal kaste blaar i øinene paa deres omgivelser.

Hvormangen ægtemand er det ikke, som holder baade en og to elskerinder, mens han hjemme agerer den trofaste husbond og ømme familiefar? Hvormangen ægtehustru er det ikke, som lukker sin elsker ind bagdoren, naar manden vel er forsvunden gjennem fremdøren, og dog modtager manden med kys og klap, naar han kommer hjem. Hvor mangen forretningsmand er det ikke, som opgir falske opgjør for at vinde kredit og digter op forbindelser og lyver sine kunder fuld?

Hvor mange sætter ikke sin glæde i at udbrede sladder og skandalhistorier for at skade en konkurrent?

Aa alle disse livets bakveie der bak kulisserne, hvor man driver sit sande spil, viser sit sande jeg, og glæder sig over, at det gaar saa godt med hemmeligholdelsen, fordi mennesker endnu ikke har opdaget bedraget. Men Gud ser det. Og for hans strenge lov, at hvad du saar skal du høste, vil alle disse smedede planer, alle disse forgyldte løgne, bli ligesaa mange blylodder, der sænker din sjæl dybere og dybere ned og vanskeliggjør din egen reisning.

Men folk stoler saa paa det ydre skin. For dem gjælder det at blænde mennesker, Gud bryr de sig lidet om eller tænker lidet paa. Han er et fjerntstaaende begreb, som hører til kirkegangen søndagen, men som ikke forresten har noget med deres liv at gjøre. Han er saa deiligt langt borte.

Der blev nylig spillet paa nationalteatret et stykke, som hedte „Eidderkoppen". Det var et gjennem alvorligt og gribende stykke, og jeg kan ikke forstaa den dydige harme, som greb Kristianiaboerne ved at se det. Det fremstillede netop en saadan kvinde, som med et ydre ærbart og gudeligt skin dækker over hjertets ondskab. Hun har lokket en mand fra sin hustru; men det hedder, at han er den uskyldig forfulgte, som hun skal beskytte og redde og af menneskekjærlighed befri med samt hans børn fra fattigdommens byrde. Hun lever i usædeligt forhold til forskjellige mænd, men dækker over det ved at overdrysse den troskyldige præst med gudelig pent snak og godgjørenhed. Hun er saa magtsyk, at hun ikke hviler, før hun har alle traade i sin haand, men agerer den ydmyge, der er egnens hjelpende og værnende engel. Hun skaper om sig aandelig uren luft gjennem sit hjertes ondskab, men blænder paa samme tid sine omgivelser med gudfrygtigheds skin. Hun har dømt sig selv.

Men det er dette, at menneskene vil se saa lidet langt. Naar de kan klare pynten for øieblikket, saa faar det være nok. At hvad du saar idag, skal du selv høste i en uvis fremtid, det kvæler os ikke med sit ansvar. Vi vil ikke se længer end en haandsbred for

os. At vi bygger os selv op eller river os selv ned først gjennem et jordliv, saa gjennem en evighed, det bekymrer ikke mange. Vi er holdte til at være saa ansvarsløse, og kirken, som netop skulde predike ansvaret, den hjelper til at tage det bort ved at forkynde, at Jesus har gjort alting i vort sted. at vi selv intet kan gjøre fra eller til i vor egen saligheds sak. Dette ortodokse dogme har gjort megen skade, er en ulykke for verden, saalænge det ikke er tilintetgjort men endnu faar raade.

Hvis ansvaret kom mere op, at ingen anden kan bygge op din salighed uden du selv, og at det er til dette Jesus og alle hans engle og alle gode aander baade her og hisset vil hjelpe os — da, ja da vilde ogsaa menneskene lægge mere vægt paa at skape ren luft omkring sig, da vilde de anstrenge sig mere for at komme op paa højfjeldet med det store utsyn og den vide horisont og den lette, forfriskende luft. Ortodoksien har opdraget menneskene til sløvhed og likegyldighed.

Du maa altsaa forsøke at skaffe ren luft at leve i, og du maa til den ende begynde med dig selv.

Paulus taler i Korinterbrevet om, at vort legeme er den hellige aands tempel, den aand som er i os, som vi har af Gud, saa at vi ikke er vore egne. Derfor skulle vi ære Gud i vort legeme og i vor aand, som hører Gud til. (1. Kor. 6, 19. 20.)

Derfor har vi ansvar for vort legeme, at vi ikke besudler det med urenslighed og usædelighed; thi det er huset, hvori Guds aand bor. Vi maa ikke betragte vor aand som et produkt af far og mor, men som et selvstændigt væsen, der har faaet liv af Gud, hvori Guds aand er indplantet, og som derfor har mulighed og kraft til at vokse sig frem til gudelighed. Det er det store, herlige, men og alvorligt ansvarsfulde, at mennesket skylder Gud regnskab for sin aand og sin aands tilstand. Og saa gaar vi her og er ligesæle med alt, ligesæle med, hvordan baade vi og andre lever.

Selv om du af livets forhold er sat i omgivelser, hvor du maa vade i smuds baade aandeligt og legemligt, saa kan du dog, hvis du er dig dit ansvar bevidst, holde dig selv aandeligt ren, aande ren luft. Og det sker, naar du tænker gode tanker, taler gode ord, sprede gode gjerninger omkring dig. Tænk paa den gamle Luka i Gorkis „Natasylet": Han var en fattig vandringsmand, klædt i en fillet gammel sæk, nødt til at tage ind i de usleste herberger mellem samfundets ulykkelige. Men hvor mild og god var han ikke! altid et trøstens ord, altid en munter historie, altid en tilgivende vending, om han blev noksaa meget leet af og forfulgt, aldrig bitter paa grund af sin og livets nød, men haabefuld, tryg, hvilende med sig og alt sit i Guds skjærmende arme. En vandrende Kristustype paa jorden. Se han havde skabt ren luft om sig, fordi han var ren i hjertet. Han var derfor en af dem, som kunde se Gud.

Og aander du ren luft, fordi du er god i dig selv, saa vil du

ogsaa ønske at skape ren luft omkring dig, først i dit eget hjem, saa i det samfund, hvori du lever.

Du vil se til, at ingen bittre ord eller følelser skal komme op mellem dig og din hustru eller mellem dig og dine børn eller mellem dig og dine tjenestefolk. Selv om disse kan være urimelige dog aldrig svare dem haardt og stygt, men beherske din vrede og utaalmodighed og ikke øke misstemningen og ufreden ved haarde ord, som du siden angrer. Vrede gjør sjelden godt, naar det ikke er hellig vrede mod synd eller samfundsuretfærdighed, saaledes som da Jesus slyngede ud sin tordentale mod farisæerne ved den sidste paaskefest. Er vreden en opbrusning i hidsighed mod enkelte personer, et had, en hevnlyst, da tæm den i tide, og lad den ikke spille mester over dig. Hjemmets fred og renhed er det, som skal give dig styrke til dine tak ude i livet. . Værn derfor om den.

Hvo ei kan bygge sit eget hus,
hvad stort han bygger, det gaar i grus.

Og saa se til, saavidt du orker, at skape ren luft i samfundet. Der kræves ikke noget storartet af dig. Det er ikke det, jeg mener, at hver og en skal føle sig kaldet at være reformator, at fremtræde i aviser eller paa talerstol med forslag til reformer, at gjøre sig vigtig indenfor sine foreninger med at bruke store ord — lad os vogte os for fraserne — men jeg mener, at vi skal søge at tilegne os et sundt syn paa forholdene og fremsætte vor mening stille men bestemt og ikke lade os lokke til at tale eller stemme mod vor overbevisning. Vi skal ikke være ligeglade med hvorledes forholdene gaar herhjemme og altid tænke: det kommer ikke mig ved. Vi skal tvertimod harmes, hvis vi møter uærlighed eller tyranni eller hykleri og sige ifra, hvis vi kan det, enten det er i samtale paa verkstederne eller i hjemmene, eller hvor vi kan virke.

Om ikke alle har evne, geni og mod som en Tolstoy, der midt i uvidenhedens, barbariets og overtroens land taler frihedens, fredens, sandhedens sak som en gammel profet, saa har vi ogsaa en tanke og en tunge. Og mange bække smaa gjør en stor aa. Det gjælder om, som jeg synger i salmen:

„Aldrig smigre for magten, som lokker,
aldrig vige for det, som er slet.“

Vi maa lære at tænke selv, at dømme selv, at se selv og leve oprigtige for Gud og mennesker. Det er ikke det, som forlanges, at alle skal være enige, og at du skal foragte dem, som ikke er enige med dig. Nei, ligesom øinene er forskjellige, er ogsaa synsmaaderne forskjellige, en er republikaner og en royalist, en er ortodoks, en anden liberal, en er socialist og en anden konservativ, og alle kan de være ærlige og sande. Og netop gjennem de krydsende idéer og udtalelser skal tankerne klares, og udviklingen modnes og fremmes. Derfor skal ærlige modstandere respekteres, fordi de er ligesaa alvorlige i sit som jeg i mit. Men det, som vi alle bør rette vaabnene

imod, hvad enten vi er høire eller venstre, ortodokse eller liberale, socialister eller konservative, det er alle de onder, som gnager paa og tærer hvert samfund, nemlig skinhellighed, egoisme, magtsyke, broder- og rase- og religionshad.

Mod disse onder var det vor store mester svang sit vaaben. Dem er det vi ogsaa skal angribe, hvis vi vil skape ren luft i samfundene.

Gud vor himmelske fader, fremkald mange aandens arbeidere her i vort fædreland og over den hele jord, at den maa gaa fremad i sandheds erkjendelse og i sandhedsmod, at fredens og kjærlighedens guldalder maa dages over folkene.

Skabelse eller udvikling.

Foredrag af *Richard Eriksen.*

Naar et menneske laver en rose, danner det blade og støvdragere af voks, farver dem og fæster dem til en stilk, som ligeledes bringes istand ved en eller anden mekanisk proces. Naar en rose dannes af naturen, blir den til paa en ganske anden maade. En fugl eller et vindpust fører med sig et frø, som falder i gunstig jord. Fra frøet vokser op en stilk, fra stilken grene og fra grenene knopper, som udfolder sig til roser. Og de saaledes fremkomne roser besidder end yderligere evnen til reproduktion. De afgiver frø til nye rosenbuske, saaledes at der stadig frembringes nye roser istedetfor de gamle, som visner. Mennesket frembringer roser ved en mekanisk og naturen ved en organisk proces. Menneskets methode er *fabrikation*, naturens methode er *vekst*. Det er forskjellen. Og denne forskjel danner ligeledes det karakteristiske skjelnemerke mellem den gamle og den nyere opfatning af klodernes og livsformernes tilblivelse. Den gamle opfatning, saaledes som den formede sig i løbet af de første kristne aarhundreder, var, at gud har dannet jorden og alle dens livsformer ved en vilkaarlig skabelse, omtrent paa samme maade som mennesket laver en rose. Den nyere opfatning derimod, saaledes som den er fremvokset af de moderne naturvidenskaber, gaar ud paa, at alle kloder og deres livsformer, deriblandt ogsaa vor, er blevet til gjennem evolution, d. v. s. gjennem vekst, gjennem udfoldelse indenfra udad paa samme maade som naturen danner en rose.

De, som har sat evolutionsopfatningen istedetfor den gamle skabelsesopfatning, har derfor ofte en følelse af at have mistet gud, fordi evolutionen paa ethvert punkt sker i overensstemmelse med iboende kræfter og love og saaledes synes at overflødiggjøre en ledende intelligens. Guds indgriben synes at være tydeligere, saalænge man i overensstemmelse med skabelsesopfatningen kan tænke

sig ham i lighed med et menneske, som former, laver og bygger tingene, end naar man i overensstemmelse med evolutionsopfatningen maa tænke sig ham som den usynlige, ledende intelligens i en proces, som paa ethvert punkt foregaar lovmæssig og naturlig. Og dog er sandheden den, at den atheistiske evolutionsopfatning, der udelukker enhver ledende intelligens, beror paa en helt igjennem overfladisk betragtning, og at evolutionsopfatningen aabenbarer en langt mere vidunderlig guddommelig ledelse end den gamle skabelsesopfatning. Vekst og naturlig udvikling er langt mere vidunderlig end mekanisk lavning eller fabrikation, og den intelligens, som muliggjør den naturlige roses udfoldelse fra det lille frø, som jorden optog i sig, staar uhyre meget høiere end den intelligens, som aabenbarer sig i den mekaniske sammensætning af den kunstige rose i voks. Det er langt lettere at forstaa den intelligens, som laver en kunstig gjøg, der springer frem fra et uhr og galer for hver time, som gaar, end at forstaa den intelligens, som aabenbarer sig i udviklingen af en levende fugl, der flyver ud af sit rede og synger sin sang i den sollyse morgen.

Sagen er, at evolution er en historisk beskrivelse af en proces; den er ikke en paavisning af en forklarende grundaarsag. Evolutionslæren er et forsøg fra videnskabens side paa at beskrive, *hvorledes* kloderne og livsformerne er blevet til, men den siger i virkeligheden intet om, *hvorfor* de overhovedet er blevet til; den siger intet om livets aarsag. Men et overblik over den proces, som evolutionslæren beskriver for os, viser os, at denne grundaarsag til klodernes og livsformernes udfoldelse maa være intelligent, og at denne intelligens maa være nærværende og ledende tilstede i processen paa ethvert punkt. At redegjøre for alle de beviser, som vilde kunne anføres for tilstedeværelsen af en ledende intelligens gjennem hele naturen og dens evolutionsproces, vilde kræve mange foredrag. Jeg skal nøie mig med nogle antydninger. Vi finder en ledende intelligens allerede i den uorganiske natur og dens evolution. I den nebula eller flammende gas, hvormed videnskaben starter, forefinder vi allerede materien i atomisk tilstand. Men fysikerne antager, at denne atomiske materie har udviklet sig af noget endnu mere fint og primitivt, nemlig en oprindelig æther, hvis egenskaber det er meget vanskeligt for menigmand at forstaa. Atomerne antages at være opstaaet i denne æther, og hvert enkelt atom antages at være en liden hvirvel, en hvirvelring i denne æther. Hvorledes disse hvirvler, disse atomer er opstaaet, er et spørgsmaal, som vi ikke skal indlade os paa. Sikkert er det, at paa det stadium, da videnskaben forefinder disse atomer, viser de bestemte spor af en til grund liggende intelligens. De aabenbarer lovmæssighed, regelbundethed, rythme og hensigtsmæssighed, altsammen egenskaber, som har sin rod i intelligensen. Atomerne opfører de første danse i naturen. Ligefra det øieblik, de kommer tilsyne i nebulaen, bevæger de sig i forhold til hinanden efter bestemte love og regler og i bestemte rythmer. Der synes at danne sig faste

grupper af de oprindelige atomer, grupper med forskjelligt antal, lige fra to op til flere hundrede. De enkelte medlemmer af disse grupper opfører en indbyrdes dans i forhold til hinanden, og forskjelligheden af de elementer eller stoffer, vi finder i naturen, synes at bero paa det forskjellige antal medlemmer i atomgrupperne og den forskjellige beskaffenhed af den dans, gruppernes enkelte medlemmer opfører i forhold til hinanden. Reglerne for vor française eller fandango er ikke mere indviklede end de regler og den rythme, hvorefter denne atomdans foregaar i de tilsyneladende faste stoffer, vi betræder med vore fødder. Jo mere naturvidenskaben trænger ind i det uendelig lilles verden — thi disse atomer er naturligvis for os ufattelig, uendelig smaa — desto klarere spor finder den ogsaa der af den samme intelligens, som aabenbarer sig i det store. Der er en stor afstand fra den oprindelige æther eller fra den glødende nebula til den kjølnede jord med dens forskjellige fysiske formationer — bjerge, floder, marker og have — en verden slukket for udviklingen af levende organismer, og dog var dette det maal, som atomernes dans førte til, et fysisk og klimatisk maal, som muliggjorde det organiske livs fremtræden, og som fra begyndelsen maa have været tilsigtet. Og det er betegnende, at just da den uorganiske udvikling havde naaet et vist punkt, som muliggjorde nye tiltag, saa starter den organiske udvikling. Ved hjælp af atomerne føres evolutionen fra den oprindelige æther frem til den fortættede kjølnede jord. Men saasnart det er skeet, paabegyndes en ny evolution, udviklingen af de organiske livsformer, og ligesom atomet var basis i den uorganiske, saaledes er den mikroskopiske celle basis i den organiske evolution. Denne organiske enhed, cellen, er allerede paa det tidligste standpunkt, hvortil videnskaben kan spore den tilbage, noget bestemt formet. Den har en for sin funktion afpasset og skikket struktur og aabenbarer saaledes en planlæggende intelligens. Den mangfoldiggjør sig paa en vidunderlig maade ved delning, og alt eftersom vi forfølger den organiske udviklingsproces opigjennem plante- og dyreriget, ser vi, hvorledes disse celler samler sig i kolonier eller grupper, der tilsammen udgjør en plante eller et dyr, og hvorledes disse grupper afpasser og indretter sig efter hinanden efter principerne for gjensidighed og for arbeidets deling, saaledes at vi efterhaanden staar overfor livsformer, hvis enkelte organer paa den vidunderligste maade gjensidig supplerer hinanden, samtidig som de ogsaa paa en ligesaa vidunderlig maade er afpasset for de ydre livsvilkaar, hvorunder livsformen lever. Man kan fremholde de mekaniske momenter i afpasningsprocessen, saa meget man vil, det blir dog derfor ikke mindre sikkert, at afpasning er en intelligent proces og forudsætter en intelligent reaktion i organismen ligeoverfor de ydre eller indre vilkaar, hvorefter afpasningen finder sted. Det er en bekjendt sag, at det menneskelige foster i mors liv gjennemgaar nøiagtig de samme stadier, som den organiske udvikling har gjennemgaaet i den ydre natur i løbet af aarmillioner. Fosterudviklingen er en kort, men tro repetition af stamme- eller slægts-

udviklingen, og vi kan derfor i fosterudviklingen i sammentrængt og derfor saa meget mere aabenbar form studere den samme ledende intelligens, som gjør sig gjældende gjennem hele evolutionen i den ydre natur. Det menneskelige foster er — som bekjendt — fra først af kun en enkelt celle. Men denne celle mangfoldiggjør sig ved deling, og inden de millioner af celler, som paa denne maade efterhaanden opstaar, virker der differentierende og integrerende kræfter paa en saadan maade, at det, som fremkommer, ikke bare blir en samling af ligeartede celler, men en organisme med forskjellige dele eller organer, hvoraf hvert enkelt har sin særskilte funktion. Tilslut fremkommer den vidunderlig komplicerede bolig for menneskesjælen, som vi kalder legemet. En gruppe celler afsættes til organer for madforsyningen, en anden gruppe vies udelukkende fordøielse eller assimilation. Atter andre celler udrustes for at besørge husets ventilation eller aandedrættet. Et centralt pumpeverk eller hjertet dannes, og rør, der tjener mange øiemed, lægges gjennem hele systemet. Telegrafledninger i form af nerver bygges som kommunikationsmiddel mellem alle organismens dele, medens der af andre celler dannes søiler — eller et skelet — til at holde huset opreist. Alle disse og flere indviklede dele dannes af celler, der modificerer og afpasser sig for de forskjellige formaal, de skal tjene. Og alt dette bygger sig op af sig selv i mors liv. Intet nyt træder udenfra ind i fosteret. Kun byggematerialet tilføres det fra moderens legeme, og dette byggemateriale blir straks beslaglagt og anvendt paa rette sted. Er ikke dette en byggeproces, som forudsætter baade arkitekt og bygmester, og naar vi betænker, at hele den organiske evolution, saaledes som den har foregaaet ude i naturen gjennem millioner af aar, har været en lignende byggeproces, skjønt uhyre meget langsommere, en byggeproces, hvorunder forbedring har været føiet til forbedring med det maal at bygge et fuldkomment menneskelegeme, da skjønner vi, at ogsaa denne store, langsomme evolutionsproces forudsætter en ledende intelligens. Lokomotivet f. eks. har undergaaet talrige forbedringer siden Watt konstruerede sin forholdsvis klodsene maskine; men hver enkelt af disse forbedringer repræsenterer et betydeligt intellektuelt arbeide.

Spørger vi nu efter kilden til denne intelligens, da svarer teosofien med at henvise først og fremst til vort systems logos, der gjennemtrænger alle dets kloder, livsformer, celler og atomer, bestemmer de grænser, indenfor hvilke de kan udfolde sig, og fra sit ophøiede plan udkaster de store ideer, som gjennem evolutionen efterhaanden realiseres i de lavere verdener. Dernæst henviser den til legioner af ophøiede væsener eller intelligenser, der i de høiere usynlige verdener under ledelse af logos's inspirerende ideer arbeider maalbevidst for deres virkeliggjørelse, intelligenser, som faktisk leder evolutionen. Disse intelligenser er frugten af en evolution, som har fundet sted paa tidligere klodesystemer; thi intet klodesystem er evigt. Det opløses, naar det har tjent sit øiemed, og forud for vort solsystem er

der gaaet andre klodesystemer, som nu forlængst er forsvundet. Men ethvert klodesystem bærer sin frugt i udviklingen af mere eller mindre høitstaaende væsener, og de, som i et system var gjenstand for den forberedende evolution, de vil i det næste system være skikket for at lede den lavere evolution og derigjennem udvikle sig endnu høiere. Endelig henviser ogsaa teosofien til den mere eller mindre blinde intelligens, som findes i de lavere former, der er under udvikling. Thi enhver form, hvor lavt den end staar, har sin bevidsthed eller intelligens, der mere eller mindre instinktmæssig eller blindt famlende vil søge at hidføre den afpasning efter ydre og indre vilkaar, hvori det intelligente evolutionsresultat bestaar. Alle disse tre faktorer — logos, de usynlige hærskarer, som dels kaldes guder, dels engle, og de lavere formers intelligens eller bevidsthed — maa tages i betragtning, naar man vil studere evolutionen fra okkult standpunkt.

I alle evolverende væsener eller monader er logos nærværende, og ligesom flammen holder alle gnister, der befinder sig indenfor dens omraade, glødende, saaledes vækker og vedligeholder logos ved sin nærværelse i monaderne en vilje til liv, et begjær efter erfaring, der er den dunkle, indre drivkraft i alle væseners udvikling. Vekselvirkning med udenverdenen specialiserer denne oprindelige vilje til liv til et dunkelt begjær efter erfaring af en bestemt beskaffenhed. Dette begjær afføder mere eller mindre blinde og famlende tilløb til at bygge et specielt organ for de erfaringer, som attraaes, og i disse famlende tilløb assisteres det evolverende væsen af usynlige intelligenser eller naturaander, der hjælper det til at konstruere et organ passende for øiemedet. Lad os t. eks. tage et organ som øiet. Spørger vi efter den indre sammenhæng med øiets udviklingshistorie, da vil det visselig svare nogenlunde til virkeligheden, naar vi svarer: Den lavere organisme, som endnu ikke har udviklet noget øie, kommer i berøring med lysstraalerne, som i lange tider hamrer løs paa organismen uden at vække synderligt svar i den. Men efterhaanden blir reaktionen eller svaret mere og mere bestemt, og der opstaar i organismen en blind trang efter at erfare lysstraalerne, efter at kunne se. Denne blinde trang afføder mere eller mindre famlende tilløb til at bygge et øie, og disse famlende tilløb indenfra mødes af en udenfra kommende hjælp fra de intelligenser, der leder evolutionen, og som assisterer med at konstruere og bygge det vidunderlig afpassede organ, som øiet er hos høiere organismer.

Men, vil man sige, hvorledes skal vi tænke os disse usynlige væseners indgriben? Mange alvorlige videnskabsmænd vil her sige, at en saadan indgriben eller intelligent ledelse fra høiere væseners side er utænkelig, fordi den vilde betyde et brud paa de fysiske og kemiske love. Jeg tror ikke denne indvending kan besvares bedre, end det er gjort af en af de største nulevende fysikere, den engelske professor *Oliver Lodge*, som i sin nylig udkomne bog „*Life and Matter*“ indgaaende behandler dette spørgsmaal. Han henviser til det faktum, at den menneskelige intelligens stadig griber ledende ind i det fysiske

legeme, idet den sætter dets forskjellige organer i bevægelse; men samtidig er det klart, at denne intelligens intet lægger til og intet trækker fra de fysiske og kemiske kræfter, som findes i legemet, og at dens indgriben ikke betyder noget brud paa den fysiske lov om kraftens vedligeholdelse. De fysiske love gjælder helt og uden afkortelse indenfor det fysiske plan, og dog er det altsaa et faktum, at fysisk kraft og fysisk materie kan ledes og kontrolleres af intelligensen, som tilhører et andet og høiere plan. Hvorledes gaar dette til? Sagen er, at intelligensen frembringer ikke nogen ny fysisk kraft, ei heller er den selv en fysisk kraft blandt andre fysiske kræfter. Den udnytter og leder kun forhaandenværende fysiske kræfter, som ogsaa uden dens indgriben vilde gjøre sig gjældende, men i saa fald paa en anden maade og i en anden retning, end naar intelligensen griber ind. Intelligensen tager det fysiske plans materie og kræfter i sin tjeneste omtrent paa samme maade som en kapitalist engagerer sine arbeidere. Kapitalisten udfører ikke arbeidet selv, ei heller indgyder han i arbeiderne de fysiske kræfter, ved hjælp af hvilke de udfører arbeidet. Arbeidernes fysiske styrke er den samme saavel før som efter dens engagement i kapitalistens tjeneste, og kapitalisten faar dem blot til at anvende sin fysiske styrke paa en bestemt maade i overensstemmelse med hans plan. Paa samme maade kan en usynlig intelligens uden at en toddel lægges til eller trækkes fra den fysiske materie og kraft, som findes i atomerne, molekylerne og cellerne, dog engagere denne materie og kraft i sin tjeneste, saa de anvendes paa en bestemt af flere mulige maader, hvorpaa de kan ytre sig. Vi ophæver ikke loven om kraftens vedligeholdelse, naar vi affyrer en pistol og derved foranlediger en eksplosion, som driver kuglen ud af løbet, hvor den i modsat fald vilde forblevet liggende.

Til disse betragtninger af professor Lodge skal vi blot føie, at vi naturligvis ikke har nogensomhelst ret til at antage, at hjerne og nervesystem er den eneste vei, ad hvilken intelligens kan indvirke paa fysisk materie. *Vi* kjender endnu ikke nogen anden vei til at gribe ledende ind i fysiske tilstande og omgivelser, *vi* har endnu ikke lært ved hjælp af vor intelligens og vilje direkte at paavirke den fysiske materie omkring os uden legemets mellemkomst. Naar vi erindrer, at atomet, molekylet, cellen, ja enhver tænkelig livsform ikke blot har sit ydre materielle hylster, men ogsaa en indre besjælende bevidsthed, da vil det maaske falde os lettere at forstaa, hvorledes usynlige intelligenser uafhængig af ethvert nervesystem kan gribe ledende ind i den fysiske evolution. Denne omstændighed viser nemlig, at paavirkning kan ske ad to veie, idet den enten kan være en paavirkning udenfra paa det materielle hylster eller ogsaa en paavirkning indenfra direkte paa den besjælende bevidsthed. Vi kjender praktisk talt kun den ene af disse paavirkninger, nemlig paavirkningen udenfra paa det materielle hylster; vi kan ikke saaledes som de høiere usynlige intelligenser indenfra paavirke den besjælende bevidsthed hos alle former lige ned til de allerlaveste. Forskjellen mellem disse to paavirknings-

maader kan anskueliggjøres paa følgende maade: Naar jeg vil sætte en hest i bevægelse, kan jeg enten af al min magt trykke til den, og hvis den da ikke selv sætter sig i bevægelse, vil den kun flyttes saa langt, som min fysiske kraft er istand til at bevæge den. Men jeg kan ogsaa paavirke dens bevidsthed gjennem opmuntrende tilraab, og den vil da bevæge sig selv, — udøve sine fysiske kræfter, saaledes som den opfatter mit ønske. Det første er en ydre, det sidste en indre paavirkning; men en saadan indre paavirkning kan vi kun udøve paa væsener, som har udviklet sanseorganer, hvorigjennem de kan opfatte os, og endda blir denne paavirkning yderst mangelfuld, medens de usynlige intelligenser, for ikke at tale om logos, kan paavirke den besjælende bevidsthed paa en endnu mere indre maade end sansningen og derigjennem kontrollere de fysiske kræfter endog hos de laveste livsenheder som atomer og molekyler.

Vi holder saaledes fast ved evolutionsopfatningen, men finder, at evolutionen er en indenfra ledet og kontrolleret evolution. Og sandhedsmomentet i skabelsesopfatningen ligger i denne ledelse og kontrol. Kun maa vi erindre, at den *væsentligste* drivkraft i evolutionen er den i livsenhederne iboende vilje til liv, der bevirker udfoldelsen indenfra udad, og at denne udfoldelse blot understøttes og ledes af de usynlige intelligenser, — akkurat som barnet vokser og udvikler sig ved sin egen iboende kraft, hvad der dog ikke forhindrer, at forældre og lærere leder denne vækst og udvikling ved at tilføre det passende føde, klæder og undervisning. Hvad vi klart maa forstaa er imidlertid, at al skabelse altid er en skabelse gjennem evolution, og at denne skabelse ikke er indskrænket til tidernes morgen, men paagaar stadig uden stans. Verden er langtfra færdig endnu. De samme kræfter, som virkede i nebulaen og i vor klodes tidligste aldre, virker den dag idag i os og om os. Guds hviledag indtræder først, naar verden ophører; thi alle former trænger hans iboende virksomhed. Saalænge kloderne gaar i sine baner, saalænge fjeldene troner mod himlen og havet ruller sine bølger, saalænge planterne spirer og dyrene springer omkring, saalænge mennesket tænker og arbeider, — saalænge skaber gud. Hver dag er en skabelsens dag, og hver vaar viser os skabelsens under paany. Gud skaber altid, men han skaber gjennem evolution.

Personlighed.

(Af *Herman Haugerud.*)

Den laveste form af kraft, som vi har kjendskab til, er den fysiske kraft, vi ser ytre sig i den materielle verden. Over denne staar dernæst den kemiske kraft, som optræder i hver eneste forbrændingsproces, forbindelse og opløsning af atomer og molekyler.

Over den kemiske kraft kommer saa livskraften i planter og dyr, og denne livskraft organiserer sig til den ranke gran og yndige bjerk, i den smidige krop til tiger og hest og det nervefine legeme af kvinde og mand. Denne livskraft ytrer sig ogsaa som følelse og instinkt, tanke og lidenskab, men viser sig i allerhøieste form hos mennesket i dets selvbevidsthed, i en aabenbaring af personlighed.

Ifølge evolutionslæren er mennesket selv et produkt af tilværelsens store udviklingsproces og bærer i sig mærker, mere eller mindre iøinefaldende, af alle de stadier, som maatte tilbagelægges, forinden det rak frem til at bli en person. Men ved personlighedens opnaaelse blev ogsaa mennesket alle andre skabninger paa vor jord overlegen; thi det er i sin personlighed, at mennesket er sig bevidst sin guddommelige herkomst, sin udødelighed og aandelige mission i det fagre univers. En person er et væsen, som tænker og véd, at det tænker, lærer filosofien os. I menneskets personlighed er altsaa tilstede baade bevidsthed og selvbevidsthed. Hos dyrene er der bevidsthed, men neppe selvbevidsthed. Vi har ingen grund til at mene, en hund eller kat ræsonnerer paa dette vis: „Jeg er en hund, jeg er en kat, og jeg har et vigtigt aandeligt kald at fylde i verden." Saavidt vor iagttagelse af dyrenes liv kan tjene os til veiledning, finder vi ikke hos nogen af dem det element, som hos mennesket ytrer sig i selvbevidsthed og trang til selvrealisation i harmoni med guddommens vilje og plan. Skjønt mennesket selv er et evolutionsprodukt og i sin legemsbygning, sine sanser og begjær staar dyrene meget nær, er der i menneskets sjæl, i dets hunger og tørst efter kundskab, retfærdighed og det evige liv ogsaa klare vidnesbyrd om, at det er udgaaet fra gud. Menneskets personlighed er en manifestation af guds personlighed, en afglans af hans herlighed, visdom og kraft. Menneskets personlighed forudsætter guds personlighed og overtyder os om, at vi kan ha samfund med ham som et barn med sin mor og far.

La mig ved en illustration, laant af en berømt naturforsker, professor Le Conte, søge at vise, hvor fornuftig det er at tro, at den uendelige, evige aand, hvorfra al ting har sit udspring, er en personlig gud. Sæt, at jeg ved at fjerne den øverste del af et menneskes hjerneskal en stund kunde blotte en hjerne, som er i fuld aktivitet. Sæt endvidere, at mine tanker og iagttagelsesevner var absolut fuldkomne, saa jeg kunde se alt, som foregaar i denne hjerne. Hvad vilde der vise sig for mig? Kun forbindelser og dekompositioner, kun bevægelser og vibrationer i hjernens materielle partikler. For mig, den udenforstaaende iagttager, vilde der intet andet være at se. Men hvad vilde samtidig det menneske, som eksperimentet foregaar med, være vidne til? Det vilde ingen ting se af det, jeg ser. Det vilde være vidne til høist forskjellige fænomener, nemlig bevidsthedens, i tanker og følelser; det vilde være vidne til psykiske fænomener og fornemme sig selv som en levende, intelligent person. Udenfra betragtet opdager vi altsaa bare *fysiske* fænomener, men indenfra betragtet røber sig samtidig bare *psykiske* fænomener.

For vor iagttagelse af naturen, af universet med sine skinnende kloder, viser sig fra ydersiden af ligeledes bare fysiske foreteelser; men er der ikke stor sandsynlighed for, maa vi ikke forudsætte, at i universet ogsaa, ligesom i mennesket, der samtidig i det indre opererer aandelige kræfter, at der er bevidsthed og selvbevidsthed tilstede, at der er en almægtig og alvis personlighed? Der er kun én plads i den hele verden, hvor vi mennesker kan trænge indenfor de fysiske fænomener og flytte materiens forhæng tilside, nemlig i vor egen hjerne, og der opdager vi et jeg, en person. Er det ikke fornuftig at tænke, at dersom vi kunde skyve naturens portierer tilside og skue ind i det store kosmos, blive medvidende i dets hemmeligheder og delagtig i dets liv, da skulde vi ogsaa dèr finde en person? Men isaafald maatte vi dèr finde en uendelig person og derfor den eneste fuldkomne personlighed, som er til, en personlighed ikke bare bevidst og selvbevidst, men ogsaa selveksisterende. Vor personlighed er selvbevidst, men ikke selveksisterende. Den er kun en mat reflektion, kun et fragment af den uendelige, fuldkomne personlighed, vi kalder gud.

Alligevel er mennesket, fordi det er skabt i den himmelske alfaders billed, et væsen af uhyre betydning og værdi. Udbrød den hebraiske sanger, idet han gjorde sammenligning mellem et menneske og det store univers:

„Naar jeg ser din himmel, dine hænders gjerning, maanen og stjernerne, som du har beredt, hvad er da et menneske, at du kommer ham i hu og et menneskebarn, at du besøger ham. Du gjorde ham lidet ringere end gud, og med ære og herlighed kronede du ham. Du gjorde ham til hersker over dine hænders gjerninger, alt lagde du under hans fødder."

I sammenligning med himmelrummets skinnende kloder blir naturligvis mennesket, fysisk og materielt betragtet, saa forsvindende lidet; men i aandelig henseende er dog mennesket større end stjerne og sol —, thi mennesket har evne til, som Kepler sa, at tænke guds tanker efter ham og opdage de evige love, hvorefter universets kloder ruller afsted i det endeløse himmelrum.

Den største og aller vigtigste tanke for os at tænke er vel guds tanke angaaende os selv, hans bestemmelse og maal med vort individuelle liv. „For enhver af os er en speciel tanke fra gud," sir en dybsindig filosof, „og vi skulde sky alt, som har en tendens til at udslette vor personligheds eiendommelige træk." Hos hvert eneste menneske er der en viss originalitet, visse anlæg og evner, som adskiller det fra alle andre mennesker, og det er vorherres mening, at enhver person skal være sig selv og ikke bare et duplikat af andre. Sig selv kan man gjerne definere, som Peer Gynt gjør i de følgende ord:

Det er den hær af ønsker, lyster og begjær,
det hav af indfald, fordringer og krav,
som gjør, at jeg er ingen anden
end mig, saalidt som gud er fanden,
kort alt, som netop mit bryst hæver
og gjør, at jeg som saadan lever."

Henrik Ibsen hadde jo selv erfaret, hvor trist det er at være bundet til et arbeide, èn ingen interesse har for, intet kald føler til; han var flere aar i apothekerlære i en liden by; men det var ikke farmaceut, han af naturen var bestemt til. det var digter, og han fik ikke fred og ro i sit sind, før han fuldtud fulgte sit poetiske kald.

Naturen lar aldrig en mand i ro, før han har fundet sin rette plads, aldrig før der, som Brand sir:

„frem af disse sjælestumper,
af disse aandens torsoklumper,
af disse hoder, disse hænder,
et helt skal gaa, saa herren kjender
sin mand igjen, sit største værk,
sin ætling, Adam, ung og stærk."

Galileo skulde, ifølge sine forældres ønske, bli læge; men ifølge guds ønske skulde han bli astronom, og tiltrods for den tvungne undervisning, han modtog i anatomi og fysiologi, gjorde han kun ringe fremskridt i disse fag, medens han med allerstørste lethed blev mester i matematik og geometri, de fag, han hadde lyst til og brug for i sin store videnskab.

Doktor Händel vilde, at hans søn, Georg Fredrik, skulde bli jurist og forbød ham at spilde sin tid med musik; men hvad hjalp det vel at lægge hindringer iveien for guttens geni, det brød sig dog frem en vei til triumf, og i sine kompositioner gav den aandrige toneskald til verden en rigdom af fager musik. Hans Nilsen Hauge var bonde og arbeidede paa ager og eng til den dag, han blev klar paa sit høiere kald og gik ud blandt den norske almue for at vække den op af sin sløvhed og synd og lede de vakte til Kristus og Gud. Robert Burns var ogsaa bonde og styrte som andre bønder sin plog, men sang til sit virke i guds frie natur, sang som en lærke synger, fordi den er født dertil, og Skotlands høitelskede digter var sig selv i sin poesi. Turner var i lære hos en barberer i London og skulde selv, det var tanken, drive samme geschäft, men gud havde bestemt ham til at bruge malerkosten i stedet for barberkosten og førte ham op ad udviklingens vei, gjennem modgang og kamp for et høit idéal, til den øverste tinde i bildende kunst. Jeg stod en dag paa et kunstgalleri i London og betragtede nogle af Turners mesterverker, malerier med en farvepragt saa skjøn, at man har ondt for at rive blikket løs fra deres beskuelse. Hensunken foran dem i beundring og fryd kom jeg ihu en allegori, kaldet „Kunstnerens hemmelighed", fortalt af forfatterinden Olive Schreiner, og jeg vil gjengi den her, i en fri oversættelse, til belysning af en tanke, jeg ønsker at faa frem.

Det var engang en kunstner, som malte et billede, hvis mage ikke fandtes. Andre kunstnere hadde rigere og sjeldnere farver end han og malte mere pragtfulde billeder. Han brugte kun en eneste farve; men denne gav hans billede en glød, saa fager og rød, at folk foretrak det frem for alle de andre billeder og sa:

„Vi synes bedst om maleriet med den sterke farveglød!"

De andre kunstnere kom da derhen og sa: „Hvor mon han faar sin farve fra?“ De spurte ham selv; han smilte og gav dem til svar: „Jeg kan ei fortælle eder det,“ og saa fortsatte han, ivrigt som før, sit arbeide. En mand drog da afsted til det fjerne Østerland og kjøbte der kostelige farvestoffer og lavede en ny kolør; men den falmede dog efter nogen tids forløb. En anden mand studerte de gamle bøger og lærte at blande nye, skjønne farver; men paa maleriet blev de alligevel snart matte og døde. Den kunstner, der kun brugte en enkelt farve, malte imidlertid utrættelig paa sit billede, og dette blev stadig mere glødende rødt, medens han selv blev mere bleg og hvid. Tilsidst fandt de ham en dag død foran sit maleri og tog ham hen for at begrave ham. Da søgte de andre kunstnere omhyggeligt efter blandt hans efterladte sager, men fandt ingenting dèr, som de ikke selv hadde før. Men da folk hadde afklædt den døde kunstner, for at iføre hans afsjælede legeme det hvide ligsvøb, fandt de over hans venstre bryst et merke af et saar, et gammelt saar, som han vistnok hadde baaret paa størsteparten af sit liv; thi dets kanter var gamle og haarde; men døden, som forsegler alle ting, hadde trukket de haarde kanter sammen og lukket saaret igjen.

Saa begrov de ham; men fremdeles gik dog folk som før omkring med dette spørsmaal paa sine læber:

„Hvorfra montro fik han sin farve med den sterke, røde glød?“

Efter nogen tids forløb blev kunstneren selv forglemt, men ikke hans maleri, skabt ud af hans eget liv.

Hovedtanken i denne allegori, saavidt jeg forstaar den, er den samme, jeg ønsker at faa frem i min artikel om personlighedens realisation af sig selv i arbeide, udvikling og liv. Mester i sin kunst blir kun den, som er tro mod sit eget eiendommelige jeg; et herligt karakterbillede, fuldt af varme og glød, maler kun den, som til farve benytter sir hjerteblod og opofrer sig helt for sit livsideal. Vi har talrige eksempler paa, at den kvinde eller mand, som vil frem i sit liv til de høiere maal, maa vie sig selv med hele sin sjæl, med hele sin styrke og tro for at naa dem og staa der med seier tilslut. Fornemmelig gjælder dette dem, der i kunst, litteratur og videnskab vil følge sit hjertes trang og sin aands uafviselige krav. Men det gjælder ikke bare dem; det gjælder alle og enhver, som i gjerning og kald vil fylde en hædersplads. Det gjælder lærer og haandverker, kjøbmand og journalist lige fuldt som kunstner og poet; det gjælder hver eneste kvinde og mand, der elsker sin mission og ønsker at udføre sit arbeide saa fuldkomment, som evner formaar. Alle maa lægge sig selv, sine interesser, sine tanker, sin kjærlighed i sin livsgjerning paa skole og kontor, i fabrik og butik, i kirke og hjem, hvis der skal høstes store velsignelser deraf for èn selv, for samfund og fædreland. Derigjennem udvikles der stærke personlighoder, selvstændige kvinder og mænd, der fylder den plads, de har anlæg for, til vorherres behag og sin egen tilfredshed, lykke og fred.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 9 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | December 1906

Guddommens inkarnation.

Af *Herman Haugerud.*

Det latinske ord caro betyr kjød, og ordet inkarnation oversættes til norsk med kjødspaatagelse eller legemliggjørelse. I teologien mener man med ordet inkarnation en aabenbarelse i materiel skikkelse og form af den evige verdensaand. Under forudsætning af, at det uendelige univers skylder en almægtig guddom sin oprindelse, falder det af sig selv, at vi tror, han vil vise sig for jordens beboere og lære dem sit væsen og sin vilje at kjende. Ved at granske de gamle religioner opdager vi, at jøder og romere, grækere og normænd, hinduer og egyptere nærte den opfatning, at guderne besøgte dem og opholdt sig en tid iblandt dem i menneskeform. I vore dage, som i fordums, holder folk fast ved denne lære om guddommens inkarnation; men der er blandt nutidens mennesker, i kristne lande, to radikalt forskjellige meninger derom. Majoriteten er af den anskuelse, at alfaderen engang for alle aabenbarte sig i kjødet, da han for 1900 aar siden inkarnerte sig i Jesus Christus, sin enbaarne, høitelskede søn. Den intelligente og oplyste minoritet benegter ikke, at den store verdensaand lod sit væsen tilkjende i profeten af Nazaret, men indrømmer dog ikke, at i ham alene lod vorherre sig selv tilsyne. Den liberale minoritet hævder den opfatning, at den evige, allestedsnærværende gud ikke en enkelt gang bare, men utallige gange har røbet sin nærværelse i verden og opholdt sig blandt menneskene for at undervise og opdrage dem i det rette og sande liv. I sit brev til Efesierne sir apostelen Paulus: „Der er en gud og alles fader, som er over alle, gjennem alle og i alle." Der er dybe og deilige sandheder indesluttet i disse ord.

Den aand, som universet skylder sin tilblivelse, troner i almagtens majestæt over alle himmelrummets riger. Den guddommelige arkitekt, som gjorde udkast til verdensbygningen, er i sin visdom og intelligens saa stor, at, i sammenligning med ham, blir alle andre bygmestere forsvindende ringe og smaa. Vorherre, den skabende fantasi og fornuft i universet, det uforgjængelige forsyn, hvem alle skabninger

skylder sit livsophold, den gode alfader, som i sin kjærlighed indeslutter alle kloder, alle samfund, individer og nationer — den selveksisterende verdenssjæl er over alle aander, mennesker og ting. Men gud er ogsaa med sin usynlige tankekraft og følelse tilstede i hver en udødelig menneskesjæl og virker gjennem os alle med sin aand for at drive os fremad paa livets bane og udvikle og adle vor karakter. Vi taler om den allestedsnærværende gud; men faa mennesker gjør sig en forestilling om rækkevidden af denne tanke og tro.

De fleste er endnu hildet i den vildfarelse, at universets suveræn er bosat paa en bestemt plads i sit verdensrige, at han lever i et gjildt palads i himmelen og er omringet af et staseligt hof. Men gud er en uendelig og ubegrænset aand, overalt tilstede med sin kraft, sin kjærlighed og sit liv. Der findes ikke i hele det ubegrænsede himmelrum en eneste plads, hvor den guddommelige verdensaand ikke er.

„Hvor skal jeg fly fra dit ansigt
du evige, levende gud?
hver livsgnist i verdensaltet
den bærer jo om dig bud.
Du aander i luften om mig,
du perler i havets skum;
jeg hører dit vingeslag suse
i det endeløst sitrende rum."

I ham, den selveksisterende verdenssjæl, har ikke alene vi mennesker, men alle andre skabninger og alle kræfter og ting sin tilværelse, I den uorganiske verden røber guddommen sin nærværelse som fysisk kraft og energi. I den høiere, organiske verden er han tilstede som energi og liv. Hos mennesket aabenbarer han sig, ikke alene som kraft og liv, men endvidere som selvbevidst aand, samvittighed, moralfølelse og pligt. Gud gir solen sit straalende lys — han gir ogsaa sjælen, hos dig og mig, det lys, som den skinner med og bruger til veiledning fremad i udviklingens pilgrimsgang.

I den yndige blomst, som fryder os med sin farvepragt og duft, i den glitrende snekrystal, der reflekterer solskin og maaneskin lig en funklende diamant, i luften med sine rødmende skyer ved daggry, i havet med sine skummende bølger, i skogen med de eviggrønne naaletrær, overalt i naturens skjønhedsriger er en manifestation af den kjærlige, algode gud. Overalt, ja, omkring os og udenfor os røber den evige aand sin nærværelse.

Og blind maa den person være, blind i forstand og fornuft, som ei mærker, at gud er ham nær i det indre, usynlige liv. Det er fra ham, vor alfader, vi i sjælen faar mod og kraft til den evige strid, vi maa føre for en høiere tilværelses skyld; det er fra ham, i fortvilelsens stund, nyt haab springer frem i vor barm og gjør os istand til at bære vor modgang og sorg; det er fra ham, vor skaber, beskytter og ven, vi hver eneste dag faar utallige gaver, skjønt mange, desværre, ei er sig guds godhed bevidst og undlader at takke ham for den.

„Hvert et lys i livets nat,
hver en trøst i livets smerte,
hver en glæde i mit hjerte,
hver en sjæls og legems skat,
alt, hvad skjønt vort øie skuer,
alt, hvad herligt aanden ved,
alt, hvad mildt i hjertet luer,
skabte, gud, din kjærlighed!“

Skjønt nutidens oplyste teologer maa indrømme, at universets bygmester er en almægtig, uendelig, allestedsnærværende aand, og at det er ham, vi skylder tak for vor personlige tilværelse og vor andel i livets utallige velsignelser, forkynder de alligevel, at profeten af Nazaret var guds enbaarne søn, den anden person i den guddommelige treenighed. De lærer, at Jesus alene var en aabenbarelse, i et legeme af kjød og blod, af alfaderen. De lærer, at Marias barn, tømmermanden fra Galilæa, var baade sand gud og sandt menneske. De fortæller os, at for 1906 aar siden lod himmelens og jordens skaber sig føde, som et andet barn, af en jødisk kvinde og kom til verden i menneskeform for at frelse den faldne og fortabte slægt. Til understøttelse af denne besynderlige lære benytter de ortodokse teologer nogle skriftsteder og historier i bibelen. De kalder bibelen guds ord og sir, at det gamle og nye testamentes skrifter allesammen er ufeilbare. I vore dage skal der rigtignok stor dristighed til for at erklære bibelbøgerne ufeilbare. Vi kan nemlig med fakta bevise, at de indeholder en mængde vildfarelser. Bibelens lære om verdensskabelsen, om menneskeslægtens oprindelse og urhistorie, om naturkræfterne og naturlovene viser sig i videnskabens lys at være en uholdbar lære. Og dersom bibelen virkelig fortæller os, at den evige verdenshersker i al sin herlighed og majestæt lod sig inkarnere i en israelit og var tilhuse i hans fysiske legeme i over tredive aar, da maa man ikke bebreide os nutidens sandhedssøgere, at vi drar saa utrolig en beretning i tvil.

Af de fire evangelier, som gir os biografiske oplysninger om Jesus af Nazaret, indeholder bare Mattæus og Lukas historier om Jesu undfangelse og fødsel. Men disse to historier stemmer ikke overens, hvad I alle kan forvisse eder om ved at sammenligne de to evangelier. Vi læser, at Jesus blev undfanget af den hellig-aand. Men hvorfor er der saa i disse to evangelier opført slægtregistre, som har med Josef, Marias forlovede, at gjøre, og ikke har ringeste hentydning til den saakaldte hellig-aand?

Slægtregistret i Mattæus begynder med Abraham og slutter med Josef. Slægtregistret hos Lukas begynder med Jesus og gaar gjennem Josef bagover helt til Adam og gud. Disse slægtregistre skal bevise, at Jesus var af Davids æt; men dersom Josef ikke var Jesu far, gaar det umulig an at bevise, at Jesus nedstammer fra kong David ved brug af Josefs slægtstavle. Disse to slægtstavler stemmer heller ikke indbyrdes overens. I en sag af saa stor vigtighed som denne, der gjælder sjælens evige velfærd, ifølge ortodoksiens lære,

burde alle dokumenter være klare og utvetydige, synes jeg, og hvis de ved en kritisk eksamination viser sig at være upaalidelige, falder det af sig selv, at fornuftige mennesker, der vil lære sandheden at kjende, ikke anerkjender disse dokumenter som guds ufeilbare ord.

Saa vil jeg rette eders opmærksomhed hen paa en anden ting, som den sandhedssøgende gransker neppe kan undlade at lægge mærke til i sit studium af legenderne om Jesu fødsel. Lukas fortæller, at Josef og Maria kom til staden Betlehem i Judæa fra den lille landsby Nazaret i Galilæa. Her blev da, ifølge denne beretning, Jesusbarnet født i en stald. Og da Marias renselsesdage efter Moseloven var fuldkommet — det vil si tre og tredive dage efter barnets fødsel — førte forældrene den lille op til Jerusalem for at fremstille ham i templet og bringe det offer, som var forskrevet i loven, nemlig et par turtelduer og et aarsgammelt lam. Fra Jesulalem drog saa Josef, Maria og vesle Jesus hjem igjen til Nazaret, fortæller Lukas os, og i denne landsby i Galilæa „voksede barnet og blev sterkt og fuldt af visdom, og guds velbehag var over ham". Men i Mattæus evangelium finder vi en beretning, som i flere henseender er forskjellig fra den historie, Lukasevangeliet indeholder. Lukas nævner ikke et ord om de vise fra Østerland og deres samtale med kong Herodes i Jerusalem, nævner ikke et ord om denne mands forfærdelse ved at høre, der var født en jødernes konge, hvis stjerne havde vist sig paa himmelhvælvingen. Men Mattæus har et halvt kapitel om disse vismænd fra Østen. Han fortæller, at de kom til Betlehem, hvor Jesusbarnet var, og de gik ind i huset (der nævnes ingenting om en krybbe eller stald) og faldt ned for den lille og tilbad ham og bragte ham gaver af guld og røgelse og myrra. Er det ikke besynderligt, at Lukas ikke omtaler denne begivenhed med et eneste ord? De østerlandske vismænd hadde lovet Herodes at underrette ham om barnets opholdssted, naar de selv hadde fundet det, forat han ogsaa kunde komme didhen og tilbede det. Men „varslede af gud i en drom, at de ikke skulde vende tilbage til Herodes, drog de en anden vei bort til sit land", lyder beretningen. Thi Herodes stræbte den lille gut efter livet, er det underforstaaet. Josef fik derfor i en drøm befaling til at føre barnet og dets mor til Ægypten, og han flygtede med dem om natten didhen. Da nu Herodes forstod, at vismændene hadde narret ham, befalte han, at alle guttebørn, paa to aar og derunder, i byen Betlehem og omegn skulde dræbes, og denne grusomme ordre, lar fortællingen tilkjende, blev adlydt.

Naar man byr nutidens sandhedssøgende mænd og kvinder at tro slig en historie som denne, maa de ortodokse prester og skriftkloge finde sig i at høre, hvad fornuften har at indvende derimod.

Her tales om en stjerne, som var vismændenes veileder fra Østerland til Jødeland og førte dem hen til det sted, hvor barnet var. Kjender astronomien noget til en slig vidunderlig vandrestjerne som denne? Ikke det ringeste. Den lærer os, at alle stjerner befinder sig i en uhyre afstand fra jorden og umulig kunde hjælpe os mennesker

til at finde et bestemt hus i et fremmed, for os ukjendt land. Stjernerne har nok andet at bestille end at være veivisere for østerlandske astrologer, som søger efter et barn i Palæstina. Og dersom kong Herodes virkelig blev saa forfærdet, da han fik høre, der var født en arving til Israels trone, montro han ikke da vilde ha sendt spioner efter de vise, da de drog bort fra Jerusalem, og ved deres hjælp ha lært barnets virkelige opholdssted at kjende? Betlehem laa jo bare nogle kilometer fra Jerusalem, og det maatte ha været en let sag for den listige Herodes at skaffe sig besked om, i hvilken retning og til hvilken plads de vise tog veien.

At faa os forskende og kritiske mennesker i dette aarhundre til at tro, at kong Herodes i sin skuffelse over at være narret af de vise og i sin frygt for en rival til tronen, lod en mængde smaagutter ihjelslaa, det er vel meget at forlange, synes jeg, og jeg har virkelig medynk med de prester, som i embeds medfør anser sig forpligtet til at kalde slig en historie guds sande, aabenbarede ord.

Efter at ha opholdt sig i Ægypten, til Herodes var død, drømte Josef at han skulde ta Maria og Jesus og vende tilbage til Palæstina. Men da han hørte, at Arkelaus, en søn af Herodes, regjerte i Judæa, turde han ikke komme ind i denne provins. Han vovede sig altsaa ikke med barnet og dets mor til Jerusalem, som laa i Judæa, og Jesus blev saaledes ikke, skal man holde sig til Mattæus, fremstillet i templet der. Lukas, husker I, beretter, at han blev fremstillet i templet, da han var vel en maaned gammel. Naar to historier modsiger hinanden, kan ikke begge være sande; men de kan gjerne være usande begge, og man faar mistanke om, at saa er tilfælde her.

Josef hadde atter igjen en drøm, sir Mattæus, og i denne drøm fik han ordre til at begi sig til provinsen Galilæa, i den nordlige del af Palæstina, og han drog didhen og bosatte sig med barnet og dets mor i en stad, som kaldes Nazaret, „at det skulde fuldkommes, som er sagt ved profeterne, at han (Jesus altsaa) skal kaldes en Nazaræer". Naar man læser det andet kapitel i Mattæus evangelium med eftertanke, med fornuftens øine lysvaagne, da skjønner man klart, at man har med legender og sagn at gjøre og ikke med nøgtern historie. Josef drømmer ikke mindre end fire gange om, hvad han bør gjøre, for Jesu skyld, og de vise fra Østerland drømmer ogsaa, hvad de skal gjøre for at beskytte den lile gut mod en grusom monark — ja, jeg tør ikke benægte, at gud kan gi os mennesker besked om sin vilje igjennem drømme, naar vi sover; men viser erfaringen os, at han i vigtige anliggender gjør det? Her gjælder det en sag af saa uhyre stor betydning, at vi af vorherre med rette kræver bedre beviser end dem, som de to evangelier indeholder, til understøttelse af Jesu overnaturlige undfangelse, fødsel og guddom fra begyndelsen af. Jesus kaldte sig ikke selv en gud, viste sig ikke i besiddelse af de kræfter, den almægtige gud eier, af de kundskaber, den alvidende har, af den fuldkommenhed, som den himmelske alfader har. Jesus blev ikke af sine landsmænd hyldet som en gud, hvem himmel og jord

skyldte sin tilblivelse. Hvis de hadde forstaaet, at han var universets skaber, inkarneret i en menneskeskikkelse for at redde menneskeheden fra aandelig undergang, da vilde ingen af dem ha vovet at lægge haand paa ham, bespotte og mishandle ham, som de gjorde — da vilde de ikke ha korsfæstet ham, men kronet ham til konge over Israels folk. Og dersom Jesus virkelig hadde været en *sand* gud, da maatte han ogsaa paa en maade, som ingen tvil efterlod, ha røbet sin guddomskraft storhed og majestæt. Profeten af Nazaret var et menneske, høitbegavet og udrustet med store aandsevner, men i sammenligning med den suveræne verdensdrot, en svag og ubetydelig person. Thi gud er, efter mine begreber, saa ufattelig og saa uudsigelig stor, mægtig og god, at vi aldrig maa sætte noget menneske, hvor fuldkomment det end er, paa hans plads og vise det saadan hyldest og ærefrygt, som alene han, den evige og uendelige aand, har ret til. Ophøier vi et menneske til guddom og tilbeder det slig, som alene vorherre bør tilbedes, da blir vi afgudsdyrkere og synder mod ham, som er vor alfader og skaber.

Jesus blev ikke ophøiet til guddom af sine egne disciple og blev ikke hyldet som den almægtige verdensstyrer af sine medborgere i Israel. Der gik tre hundre aar hen, inden det fornuftsstridige dogme om Jesu guddom blev erklæret for ortodoksi, eller den rette kristentro. I disse tre hundre aar var teologer og metafysikere sysselsat med sine spekulationer om ham, der kaldte sig menneskens søn, og resultatet af disse spekulationer blev treenighedslæren. I aar 325 sammenkaldte keiser Konstantin et kirkemøde i Nikæa i Bityniен. Der mødte et par tusen mænd, hvoraf en mængde var høitstaaende prælater. Keiserens hensigt med dette kirkemøde var at forene de stridende kristne med hverandre, at han kunde bruge dem i sin tjeneste, mod hedningerne. Det var et politisk formaal, han hadde sat sig. Men de fremmødte teologer skulde i Nikæa diskutere dybsindige dogmer — det var deres formaal. Det gik ofte hedt til i debatten mellem de stridslystne prælater. I to maaneder var de i ordveksling med hinanden. Anfører for det trinitariske parti var den fyrige, herskelystne Athanasius; anfører for det andet, nærmest unitariske parti var den lærde og logiske Arius. Keiseren stod paa trinitarernes side og befalte, at de delegerede allesammen skulde ha samme tro som Athanasius og erklære Jesus for gud. Og tilslut vedtog da, paa nogle faa stemmer nær, denne kirkekongres i Nikæa den følgende konfession:

„Vi tror paa en eneste sand gud, vor almægtige fader, ophavsmanden til alt synligt og usynligt. Vi tror paa en eneste herre, Jesus Kristus, guds søn, faderens enbaarne, gud af gud, lys af lys, sand gud og sandt menneske, født og ikke skabt, af samme væsen som faderen, gjennem hvem alting baade i himmelen og paa jorden er blet til, som har steget ned paa jorden for os mennesker og for vor velfærds skyld, har iklædt sig menneskeskikkelse og gjort sig til menneske, som led, som opstod tredie dag og opfor til himmels,

som skal gjenkomme at dømme levende og døde. Hvad dem angaar, som sir, der fandtes en tid, da Jesus Kristus ikke eksisterte, eller paastaar, at guds søn er af et andet væsen end gud, at han er skabt eller foranderlig eller underkastet omskiftelse, saa fordømmer den katolske, apostoliske kirke dem alle." Der var ogsaa i denne konfession nogle ord om den helligaand, skjønt treenighedsdogmet i sin fuldkommenhed først blev voteret over og vedtat som ortodoksi i aar 381 paa kirkemødet i Konstantinopel.

Vor statskirke godkjender den nikæanske konfession, og statskirkens prester prædiker Jesu guddom. Vi, der ikke tror, at profeten af Nazaret var baade gud og menneske, fordømmes som kjættere og reserveres en varm plads i det brændende helvede. Vi lar os ikke derved skræmme fra at forkynde de sandheder, vi tror os i besiddelse af, og ræddes ikke for at tjene ham, som er sandhedens og lysets aand.

Fortællingerne om, at Jesus blev undfanget af den hellig-aand, født af en jomfru, lagt i en krybbe i en stald, tilbedt af hyrder og vismænd der, hyldet og lovprist af en hærskare af engle fra himmelen, er legender og eventyr allesammen. Om hinduen Gautama Buddha berettes de samme sagn, som evangelierne fortæller om Jesus Kristus, og man finder lignende legender i alle store verdensreligioner om de mænd, der var religionsstiftere.

Der eksisterer ikke dokumenter, der tilfredsstillende beviser Jesu guddom; men der er en mængde fakta, som godtgjør, at han var et menneske. Han vokste, udviklede sig fra et barn til en mand, gik fremad i kundskab og forstand, var sulten og tørst, arbeidede og hvilte som andre mennesker.

Kan vi da kalde slig en person gud?

Han bad til vorherre, sin fader og vor; han erklærte, at ingen var god uden en, nemlig gud, at han af sig selv ikke var istand til at gjøre underværker, men trængte guddommens bistand dertil. Jesus af Nazaret var et menneske med en jødisk mand til far og en jødisk kvinde til mor. Han blev født, tror jeg, i et haandverkerhjem eller bondehjem i Galilæa og blev opfosret og opdraget paa samme maade som andre gutter i Jødeland. Men Jesus var udrustet med større aandsevner end andre. Han var, hvad vi kalder et geni. Teosoferne sir, at et geni er en re-inkarnation af en høitudviklet menneskeaand; de mener, i andre ord, at den person, som har geniets begavelse, har levet paa jorden i menneskeform en eller flere gange før. Ifølge denne anskuelse var det en af de store mestre, som lod sig inkarnere og føde til verden i Jesu legeme. Jeg ved ikke, om denne lære er sand. Jeg indrømmer, at den gir en noksaa tilfredsstillende forklaring af geniets forekomst i verden; men ifølge teosofiens lære er ikke genierne bare, men alle mennesker en re-inkarnation af forhenværende planetbeboere. Naar vi for alvor tar fat paa de studier, som angaar menneskets oprindelse, væsen og bestemmelse, da opdager vi snart, at vi har med dybe mysterier at gjøre, at vi ikke kan

trænge tilbunds i dem, men maa nøie os med visse teorier og formodninger.

Jeg har endnu aldrig talt med nogen person eller læst nogen bog, der var istand til at besvare alle mine spørgsmaal og klargjøre alle gaader for mig angaaende en menneskesjæl, hvorfra den kommer, og hvad den i virkeligheden er. Og med hensyn til Jesus af Nazaret, naar jeg ser ham i hans karakterstorhed, hans næstekjærlighed, hans selvopofrelse, den nobleste mand, der har levet paa jorden, da magter jeg ikke at forklare og tyde ham; jeg nøier mig med at beundre og elske ham, og har trang til at være hans discipel. vie mine evner i menneskehedens tjeneste, og lig ham, samarbeide med gud for hans riges oprettelse paa jord.

La os komme ihu, at gud er hele menneskehedens alfader, og i hver eneste person paa jorden er der saaledes en liden aabenbarelse af ham, en inkarnation af hans væsen og aand. I menneskene individualiserer vorherre sig, og i de forskjellige individer træder han frem for verden i forskjellige skikkelser, som profet, digter, filosof, kunstner, naturforsker.

I Jesus af Nazaret viste guddommen sig som religionslærer, profet og menneskeven. Og det er af den grund, at Jesus var saa fuldkommen i sit kald, at han af efterslægten blev betragtet ikke alene som guds søn, men som et væsen selve alfaderen lig. Men den tid er nu kommen, da vi maa lære at se en svag manifestation af gud, ikke alene i den navnkundige israelit, profeten af Nazaret, men ogsaa i en digter som Wergeland og Shakespere, i en tænker som Spinoza og Kant, i en billedhugger som Fidias og Thorvaldsen, i en maler som Rafael og Rubens, i en videnskabsmand som Darwin og Pasteur. Vi maa lære at se en afglans af guddommens intelligens i alle de mænd og kvinder, som bragte os jordens beboere mere lys over livet; vi maa lære at se hans nærværelse i alle dem, der var vidner om sandhed og pligt og ret. Vi maa lære at se en aabenbarelse af den evige, levende gud i alle noble aander, som boede iblandt os, i alle genier, alle martyrer for frihed og fremskridt, i alle de mænd og kvinder, som var banebrydere i verden for en høiere kultur og civilisation.

Ved solstraalernes indflydelse paa jordklöden frembringer den en mængde forskjellige planter:

Den vene linæa, den vakre syrén, den smidige birk og den kraftige ek. I et strøg vokser pære- og plommetræer, i et andet strøg figen- og appelsintræer. Men alle jordklodens urter og blomster, alle buske, planter og træer, kan vi si, er en inkarnation, i materiel form, af solen. Ved verdensaandens indflydelse paa menneskeslægten producerer den ogsaa en mængde forskjellige individer. Nogle blir tænkere, andre blir handlingens mænd. Nogle faar den mission at skrive bøger eller prædike; andre faar den mission at tyde naturlovene og fremme videnskaberne.

Alle mennesker har sit beskikkede kald, og alle er i sin person-

lighed, i større eller mindre grad en afspeiling af gud. Og vor himmelske fader ønsker, kjære venner, at vi skal gi hans aand fri adgang til sjælen, at enhver af os, lig Jesus, kan bli en manifestation af uegennyttig kjærlighed, paa samme tid som vi, ved guds aands hjælp, søger at være heltud os selv i vor individuelle originalitet.

„O, fader, al livets kilde.
al kjærligheds evige væld,
fyld med din aand os mere,
berige, forædle vor sjæl!
Saa daglig vi vokser mod lyset,
mod dig, som os Jesus bød,
og vandrer som levende vidner,
at ordet er blevet kjød."

Kan presteherredømme være gavnligt?

(Af *Kristofer Janson*).

Den første kristne kirke havde intet presteskab. Jesu disciple drog om og fortalte om sin mesters liv, og hvad han havde sagt til dem. Da saa menigheder blev oprettede, og apostlerne ikke kunde blive der længer, men maatte drage videre for at udbrede evangeliet, valgte menigheden den af dem, som de mente var bedst skikket til det, til at tale til dem og lede deres anliggender. Men dette var i førstningen et tillidshverv, intet betalt embede. Presten ernærede sig, som apostlerne havde gjort det, med sine hænders arbeide, var teltmaker eller snedker eller murer, hvad han nu havde lært; thi jøderne lærte altid sine børn et haandverk ved siden af lærdommen de fik paa skolen. Da menighederne imidlertid blev flere og flere og større og større, da en forstander ofte maatte overtage opsynet med flere menigheder, der kunde ligge temmelig langt fra hinanden, saa blev arbeidet saa vidtstrakt og besværligt, at en mand helt maatte ofre sig til det og følgelig ogsaa faa sit underhold af dette sit arbeide. Saa opstod en prestestand med sine forskjellige medhjælpere. Den øverste top af denne blev da biskopen.

Og da saa kristendommen blev forkvaklet og fra Jesu enkle lære om, at vi alle var Guds børn og skulde vise det ved et liv i indbyrdes kjærlighed og saaledes vokse opimod vort ophav, blev forvandlet til spidsfindige spekulationer om Guds væsen og natur, og da de smukke skikke, indvielsen til Jesu broderskab, daaben, og erindringsmaaltidet om ham, nadveren, blev forvandlede til hemmelighedsfulde ceremonier, hvoraf ens salighed afhang, da fik dette presteskab en hidtil ukjendt magt. Thi de var bestyrere og forvaltere af disse Guds frelsesanstalter, og kun gjennem dem som midlere gik veien til frelsen. Fra at være menighedens tjenere blev de menighedens herrer.

Magt er altid er farlig ting. I ærgjerrige menneskers haand kan

den misbruges forfærdeligt. Og denne prestemagt, som nu reiste sig for at lægge sit ord med i verdensudviklingen, den havde noget ganske andet end landseknegte og soldater al falde tilbage paa. Thi den havde Gud selv og hans legioner engle. Den tilrev sig eneretten til at forkynde Guds vilje til menneskene; den havde Petri nøgler til at lukke op eller stænge himmeldøren for menneskene. For den, som ikke vilde lystre ubetinget dens bud, havde den det evige helvede i baghaand, og af frygt for det faldt ofte selv de sterkeste viljer. Paa folkets uvidenhed og overtro reiste presteherredømmet sin trone. Og det toppede sig i paven som sin øverste spidse.

Nu blev der to magter ved siden af hverandre, hvor der kun før havde været en. Ved siden af den verdslige den geistlige magt, ved siden af kongens og keiserens paven. Og disse to magter stred nu en rasende kamp om overherredømmet, en kamp, som rystede hele verden gjennem middelalderen og langt ind i den nyere tid. Ja en kamp, som fortsættes den dag idag, hvad vi kan se i Frankrige nu, dog ikke længer med baal og sværd og tortur, men med diplomatiske noter og statsbeslutninger mod kirkebeslutuinger. At kristendommens aand og kjerne, Jesu ydmyge, fredelige lære, gaar fløiten under saadan strid, siger sig selv.

Der er ingen vildfarelse, der faar lov at vokse sig til en fast institution, uden at den har havt sin nødvendige rolle at spille i verdenshistorien. Ellers maatte vi opgive troen paa en Guds ledelse af verdensløbets store linjer.

Presteherredømmet, kirken, som den enevældige hersker over folkene, har havt sin uhyre betydning. I den tid, da de forskjellige vilde stammer væltede om hverandre i folkevandringens haarde tider, da folkene blev jagede og søgte sig nye bopæle ved at jage andre, da kom det godt med, at der dog var én magt, de stansede op for, én magt, for hvem de frivillig bøiede hovedet i frygt og lydighed, og som kunde lede og tøile de skummende folkebølger. Kirken havde en stor civilisatorisk opgave at udføre, og den udførte den med stor opofrelse og personlig hengivenhed hos de enkelte. Og den kunde udføre den, netop fordi den optraadte som en samlet magt med Guds egen autoritet og med helvedes gloende svøber for de gjenstridige.

Men ulykken er næsten bestandig, at naar en magt har udspilt den rolle, som var betroet den, saa vil den holde paa den fremdeles, uagtet den nu er bleven overflødig.

Reformationsaarhundret kom med protesten mod dette kirkens formynderskab over samvittighederne; men kirken vilde ikke høre paa det øre. Og resultatet blev en vild krig med blodige vaaben, der spaltede kirken i dens to store afdelinger: den katolske og den protestantiske i alle sine mange sekter.

Protestantismen havde sat paa sit program at løse samvittighederne ud af kirkens aag, og den gjorde det og, hvad forholdet til paven og den romerske kirke angaar. Men saa begik den den svik af sit eget program at smedde en ny autoritetslænke om de kristnes

halse i form af dogmet om bibelens inspiration, og dens fortolkning efter en vis regel, fastslaaet i de forskjellige troesbekjendelser. Derved skabtes atter et nyt presteherredømme i en anden form. Og dette presteherredømme sukker vi under den dag idag.

Presteherredømmets opkomst og historie er ikke noget eget for kristendommen. Det findes i alle religioner.

„Presteherredømmet eller hierarkiet", siger den tydske lærde Koeppen, „pleier altid af skride langsomt frem. Det opererer overalt med de samme midler og under de samme forudsætninger. Disse er: 1) Menneskets skjæbne er afhængig af høiere magter. 2) At man kan indvirke paa disses vilje ved bøn, ved offer, ved ceremonier og ved gudstjeneste." Og her kommer da presternes nødvendighed og betydning frem. Thi hvem kjender Guds eller gudernes vilje bedst? Naturligvis presterne, som daglig sysler med de tanker og de ting, som hører Gud til. Og hvem har midlerne til at forandre Guds vilje med bønner, offere og ceremonier? Presterne, til hvem disse ting er betroede. Og eftersom prestemagten vider sig ud, udbryder kappestriden mellem den og den verdslige magt.

Gjennem Brahmaismen har den hersket og hersker endnu over det indiske folk. Faa folk har været og er saa presteredne som det. Der kom protesten gjennem Buddhismen. I Jødeland kjender vi jo alle til Farisæernes og de skriftkloges aandløse herredømme over folkets samvittighed og Jesu kraftige og livslange protest mod den. Jesus opstillede jo som rettesnor for sin læres forkyndere: „Den, som vil være størst iblandt eder, være alles tjener." Hvor sørgelig kirken glemte det, er noksom bekjendt. Det var jo ogsaa et af virkemidlerne, som baade Johan Huss og folkeoptogene paa reformationens tid anvendte, at fremstille paa den ene side den ydmyge Jesus af Nazaret, ridende paa sit æsel i sin tarvelige dragt, og paa den anden side paven og hans kardinaler, lavende af guld og ædelstene, ridende paa vælige gangere i pragtoptog.

Saalænge folkene virkelig kan tro paa dette, at Gud har indsat et menneske som sin repræsentant, og at dette embede kan overtages af hvilkensomhelst som presterne vælger, uanseet mandens karakter eller moralske renhed, og saalænge ens salighed gjøres afhængig, ikke af et rent liv, men at du kan tro visse sætninger, som presterne opstiller, og at du deltager i visse ceremonier, som kirken paabyder som nødvendige for din frelse — saalænge vil presteherredømmet florere, og du blive et offer for det. Den dag, du ikke tror dette længer, er dets magt brudt, hvad dig angaar.

Saalænge kirken var besjælet og gjennemsyret af Jesu aand, af kjærlighedens og selvopofrelsens aand, saalænge var ikke presteherredømmet farligt. Da kunde det, netop paa grund af sin magtstilling, udføre meget godt i verden. Men da aanden forlod det, da spørgsmaalet kun blev om den ydre magt, hvem der kunde herske over samvittighederne, da blev det en uting, og da kom og protesten fra den vaagnende menneskehed.

Og hvor har ikke kirken misbrugt sin magtstilling og smedet folkene i lænker og hersket med et jernscepter. Læs inkvisitionens aarbøger. Under inkvisitoren Torkvemadas attenaarige funktionstid blev 10,220 personer levende brændte og 97,321 straffede med ærestab, formueskonfiskation eller livsvarigt fængsel, saa at antallet af de familier, der blev ødelagte af denne ene munk, beløb sig til 114,401. De, som sagde sig at være Jesu disciple og gaa i mesterens fodspor, indrettede et spionsystem, sneg sig ind i hvert hus, ikke for at gjøre godt, nei for at udspeide familiehemmeligheder og snuse op kjættere, som de kunde faa brænde. De arresterte paa mistanke og pinte til at bekjende, hvadsomhelst de foreslog, ved fængsel, sult, tortur. Sønner skræmtes til at angive sine forældre, og forældre overgav sine børn, mændene sine hustruer og omvendt.

Torturen fandt sted ved midnatstid i et skummelt fængsel, sparsomt oplyst af fakler. Offeret blev klædt nøgen og strakt paa en træbænk, vand, tunge lodder, ild, trinser og skruer — hele det apparat, hvorved senerne kunde strækkes uden at slides, benene knuses uden at afrives og lemmerne bli revne af led uden at lammes, blev sat i virksomhed. Det var munkenes maade at prædike Kristi evangelium paa. Bøddelen, som udførte denne kirkens missionsmaade, var indhyllet i en sort eller rød kappe med øinene stirrende paa sit offer gjennem hullerne. Man kan bli syg bare ved at tænke paa dette. Autodafeerne, hvor man brændte alle disse uskyldige mennesker, der havde vovet at tænke paa egen haand, blev regnet som hellige kirkefester eller som rene folkeforlystelser. Hvorledes maa ikke et folk opdrages i ufølsomhed, grusomhed og raa brutalitet, som skal se paa denne elendighed og tro, at den er velbehagelig for Gud og en kristen pligt. Det var en domstol denne inkvisition uden appel og uden ansvar for nogen magt i himmel eller paa jord. Ingen stilling var beskyttet mod den. Den kunde vende sig mod kongen saavelsom mod den fattige. Ikke engang døden ydede beskyttelse. Thi kjætteres kroppe blev opgravne, lemlæstede og brændte. Og det var denne domstol, som Filip den andens biograf var fræk nok til at kalde: „et himmelsk remedie, en paradisisk skytsengel, løvekulen, hvor Daniel og andre retfærdige mænd ikke kunde lide nogen overlast, men hvor forstokkede syndere blev revne istykker.“ Filip den anden maatte selv sværge inkvisitionen lydighed. „Deres majestæt sværger ved sværdets kors, hvorpaa Deres kongelige haand hviler, at De vil yde den hellige inkvisition al fornøden hjælp mod kjættere, frafaldne og deres hjælpesmænd, og at De vil angi og anklage alle, som med Deres kongelige vidende i handling eller tale synder mod troen.“ „Jeg sværger,“ sagde kongen høit og tydeligt. Saa blev da 13 fornemme offere levende brændte for hs. majestæts øine. En af offrene, en ung, ædel adelsmand Carlos de Sessa sagde til kongen, idet han blev ført forbi tronen til baalet: „Hvorledes kan du saaledes se paa og tillade, at jeg blir brændt.“ Og kongen svarede: „Jeg vilde bære ved til min egen søns baal, hvis han var saa fordærvet som du.“

Naar presteherredømmet optræder paa denne maade, parret med baade magt og den mest rasende fanatisme, da er det kanske jordens farligste svøbe.

Men vil I sige: „Disse tider er jo forbi, gudskelov. Nu ser vi da ikke saadanne udslag af presteherredømmet."

Ganske vist ikke; thi de borgerlige love forbyder det. Men det optræder paa en anden, næsten ligesaa farlig, om ikke saa lumpen maade, ved at beskytte og udbrede overtro og uvidenhed og søge at stanse folkenes vækst til selvtænkning og kundskab.

Jeg kan ikke sige andet end, at jeg blev forfærdet og ikke vilde tro mine egne øine, da jeg læste en artikel i „Dagbladet", oversat fra en tysk videnskabsmand, som jo ikke turde udsende saadanne paastande over verden, uden han var vis i sin sak. Han fortæller, at i den officielle katekismus, som er revideret af biskoppen af Madrid og udspredt i skolerne i 200,000 eksemplarer, staar der følgende: „Da de onde endnu ikke, som i vore dage, eiede friheden, var det tilstrækkeligt at kjende de fem kirkebud. Men nu maa I kjende de øvrige kirkebud. Disse er: 1) Du skal ikke trykke, læse, udbrede eller kjøbe slette aviser. 2) Du skal ikke tilhøre frimurerne. 3) Du skal ikke sende dine børn til konfessionsløse skoler. 4) Du skal ikke spørge en jødisk eller protestantisk læge tilraads eller tjene en jøde."

Paa side 74 i samme katekismus staar der: „Sig mig barn, er frihed, lighed og broderlighed *imod* de kristelige dyder?

Svar: Ja visselig er de det, især deleshed i den omvendte betydning, som kirkens fiender gir disse begreber.

Sp.: Hvis eksempel følger de, som udstøder leveraab for friheden?

Svar: Lucifers eksempel, den første, som løftede frihedens fane. Gud ligner dem i den hellige skrift ved dyr.

Sp.: Hvorpaa grunder sig de gudløses broderlighed?

Svar: Paa menneskekjærlighed, hvorfor denne hedder filantropi.

Sp.: Hvem er filantropiens far?

Svar: Djævelen.

Sp.: Gives der en antagelig grad af liberalisme?

Svar: Nei, enhver liberalisme er en dødssynd og væsentlig antikristelig."

Denne kostelige og dog saa dybt sørgelige bekjendelse bruges ikke alene i skoler og kirker, men ogsaa i videnskabernes akademi i Madrid, hvor et af de mest fremragende medlemmer, eksminister Aleksandro Pidal anbefalte den i glødende ord. Den berømte spanske lærde, Menender Pelayo, lod sig ved en lignende anledning ovenikjøbet forlede til det begeistrede raab: „Leve inkvisitionen!"

Naar presteherredømmet optræder paa denne maade, naar det med kirkens autoritet vil besegle uvidenheden og stanse fremskridtet for at kunne holde masserne i tømme, og naar den i dette støttes af endog de dannede i folket, da maa vi raabe: „Vagt i gevær!" Da maa vi grue for det folks fanatisme. Stakkels Spanien — og ve folkene, hvis denne tankegang skulde faa magt udenfor landets grænser. Hvis

den hele katolske kirke vilde gjøre sig medansvarlig i dette program, da krig mod den paa liv og død som frihedens og fremskridtets farligste fiende.

Men her oppe hos os er vi da gudskelov fri for sligt et presteherredømme. Det er vi, men selv hos os kan presteherredømmet give sig udslag i mindre tækkelig form. Vi har seet det paa prestekonferenser her i byen, hvor prester har støttet lægfolks uvidenhed og fordom mod den moderne bibelkritik og mod anderledestænkende og troende. Det har jo været vanskeligt at faa ørenslyd for de mere moderne retninger, der vil fremskridt og undersøgelser i den teologiske leir som paa hvert andet felt. Ording-sagen har jo vist, hvorledes selve universitetet vil fastslaa stillestaaen paa den bekjendelse, som blev laget for 400 aar siden. Og endnu kan prester, især i afsidesliggende fjeldbygder optræde som myndige paver, hvis ord og meninger skal have absolut autoritet. Skjermede bag sine dogmer og sakramenter og sit evige helvede bruger de myndighedens svøbe over sine faar. Jo mere oplysningen og den selvstændige tænkemaade vokser, jo mere vil prestens myndighed i kraft af sit embede aftage. Han vil blive dømt som enhver anden kun efter sit personlige værd, og hans menighedslemmer vil tale ligesaa frit med ham som med sine naboer. Presten i den moderne kirke maa stige ned fra sin pavelige piedestal og atter gjøre Jesu ord til sine, at „den, som vil være størst iblandt eder, være alles tjener". Jeg kommer ihug et digt af en engelsk biskop, som er meget betegnende. Han fortæller om en landsbyprest, som kløv op i et høit kirketaarn for at være nærmere Gud og fra sit ophøiede stade sende hans ord ned til folket. Han skrev da sine prækener, som han mente var himmelsendte, og lod dem naadigt dale ned over sine tilhørere to gange hver søndag. Da han blev gammel sagde Gud til ham: „Kom nu ned for at dø." Men han raabte ud fra kirketaarnet: „Hvor er du da o herre!" Og herren svarede: „Jeg er hernede mellem mit folk."

Saaledes har der været mange prester selv i protestantiske lande, som har kløvet op i sit embedes kirketaarn for derfra nedladende at underhandle med sin menighed. Men eftersom oplysningen stiger, og tiderne forandres, saa vil de komme til at se, at Gud slet ikke bor hverken i kirketaarn eller paa pavestol eller i embedsmyndighed; men at han vil leve nede paa jorden iblandt de mylrende masser for at gjennemsyre deres daglige liv og tankegang og gjøre dem til modne, selvstændigt tænkende mennesker, der ikke længer behøver nogen prest til at tænke og tale for sig eller være deres aandelige formynder. Fremtidens prest vil komme til at herske, ikke ved noget embede, men alene ved sit eget aandelige værd. Og den tid vil komme, da man ikke længer behøver menigheder og prester og statskirker, fordi hvert hjem er blevet en kirke og hver husfader en prest. Som Wergeland udtrykker det:

„Hver sin tronhimmel i egen pande har,
hver i sit eget hjerte har tempel og offerkar,
hver er drot paa jorden, hver er prest for Gud."

Da har det almindelige prestedømme afløst det særlige presteskab. Og folkene vil flokkes for at høre Guds ord om den, der har aandens myndighed at tale til dem, ikke om hver sin bestaltede prest, som de skal være nødte at høre og aldrig kan bli kvit, fordi han er indsat som prest der i sognet af kongelig myndighed.

Presteherredømme kan spille sin rolle i historien til det gode, naar masserne endnu er raa og uvidende, og presterne kjender sit embedes ansvar og er besjælede af iver for at gjøre godt. Men naar folkene vaagner til selvbevidsthed og selvtænkning, da vil hvert presteherredømme være overflødigt og overleve sig selv. Da vil presten, om der findes nogen saadan, kun være en lige mellem kammerater, som han var det i den første kristne tid.

Katrine's engelside.

Af *Adelaide Badger.*

Julen nærmede sig, og i mange uger allerede hadde frøken Ford, lærerinde i en af storbyernes folkeskoler, med glæde imødeseet den høitid, som er indviet til næstekjærlighed og fred, fordi hun da vilde forsøge at vinde med sin sympati en af de slemmeste elever, hun nogensinde hadde havt at bestille med. Mellem hende og de andre smaapiger var et fortroligt forhold uden vanskelighed kommet istand. Katrine alene holdt sig paa afstand fra hende og var ikke at formaa til at aabne sit hjerte for den snille lærerinde. Hun var vilter og sky, uomgjængelig i leg og skjødesløs med sine lekser. „Der er dog en engelside ved Katrine, og jeg vil prøve at kalde den frem," sa frøken Ford en dag, som den lille pige hadde været usædvanlig uartig. Hun bad hende bringe far eller mor med sig paa skolen næste dag. „Jeg har ingen mor, frøken, og far ligger paa hospitalet," svarte den lille. „Jeg vil gjerne være en snil pige; men ingen bryr sig om mig." „Jo, Katrine, vi holder af dig allesammen og skal hjælpe dig at bli god," sa lærerinden. Nu forstod hun, hvad den stakkels pige manglede og besluttede at gi denne blomst, som var i hendes varetægt, alt det kjærlighedens solskin, den trængte. Juleaften skulde festligholdes paa skolen med en sammenkomst af hendes elever. Mange af smaapigerne assisterte hende med at pynte juletræet og pryde det med smukke gaver. Katrine deltog ogsaa i dette interessante arbeide, og det var en fornøielse at se, med hvilken iver hun flettede papirkurve, bandt rødmussede æbler fast til de grønne grene og stak lys af alle kolører i de smaa klyper, som dertil var bestemt. Det var en vakker flok børn, som fyldte skoleværelset, da festen skulde begynde.

Hvor dog træet tog sig nydeligt ud med sine mangefarvede papirbaand, poser med sukkertøi, glinsende sølvtraad og guldtraad samt dotter af vat, der forestilte sne! Og da lysene var tændt, skinnede ogsaa smaapigernes øine af jubel og fryd. De fik allesammen

poser og presenter og sang og lo, som bare glædestraalende børn kan gjøre det.

Paa den øverste gren af juletræet hang der en henrivende, stor dukke. Hvem, montro, skulde ha den? Smaapigerne var overmaade nysgjerrige efter at faa vide det og bad frøken Ford endelig at fortælle, hvem iblandt dem den nydelige store dukke var bestemt for. „Ja, kjære børn, jeg skal fortælle eder," sa lærerinden. „Vi har en moderløs liden jente iblandt os ikveld. Der er ingen til at stelle det hyggeligt for hende hjemme. Men vi vil gjøre hende glad her og haaber, at den glæde, hun faar her, vil følge hende hjem. Det er Katrine, som skal ha dukken fra os." At dette vandt alle smaapigernes bifald viste tydelig deres smilende ansigter og øine. Vesle Dora stod op og sa: „Katrine's dukke skal faa en seng af mig." Snart hadde allesammen lovet at bringe den moderløse lille pige en gave for at gjøre hende lykkelig.

Katrine var selv grædefærdig af taknemlighed. „Oh, frøken Ford, De er saa god — og naar papa blir frisk igjen og kan arbeide, skal jeg be ham kjøbe en vakker present til Dem," sa hun med dirrende stemme. „Jeg har allerede faaet den bedste gave, jeg kunde ønske — din hengivenhed, kjære Katrine," svarte lærerinden, som i den lille piges væsen hin kveld hadde seet hendes engelside straale frem.

Nordlysblink.

Af *H. Østerholt.*

Julen er som nordlysblink
mod en dunkel vinterhimmel,
som et muntert vennevink
i en fremmed folkevrimmel.
Julen dæmper bitre tvil,
tænder troens trygge smil
paa vor klodes lille strimmel.

Selv hvor sorg og fattigdom
hersker tændes haabets kjerter,
haab om sol og foraarsflom
i de isbelagte hjerter.
Urets vintermørke tæt
sprænges; krav paa livets ret
stiger gjennem sjælesmerter.

Ti en frelser er os født,
fattig men med fred i eie.
Frihedsstjernen flammer rødt
over staldens krybbeleie,
leder vismænd, vækker træl,
spreder sandhedslysets væld
over slægtens fremtidsveie.

Drønner havet tungt og svart,
uler vinterstormen ude,
julelys dog tindrer klart
inde bag den blanke rude;
brodertankens nordlysblink
leder trygt ved vennevink
aandens stormforfulgte skude.

Alle Unitarens abonnenter, venner og trosfæller fjernt og nær, sender jeg en hjertelig hilsen og ønsker en glædelig jul. *H. H.*

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 10	Redigeret af HERMAN HAUGERUD	Januar 1907

Videnskab og religion.

Foredrag af *Herman Haugerud.*

Ingen af det nittende aarhundres tænkere hadde en bedre hjerne, en større og skarpere intelligens, et rigere forraad af værdifulde kundskaber end englænderen Herbert Spencer, og de følgende udtalelser fra ham angaaende videnskabens velsignelser er en kyndig persons anerkjendelse og tribut:

„Sæt," sir han, „at vi befinder os i en pragtfuldt møbleret og ornamenteret sal, som ligger indhyllet i mørke. Ved hjælp af en blindlygte kaster vi, snart her, snart der, nogle lysstreif over dens gjenstande, men formaar alligevel ikke at oplyse den overalt og aabenbare den i hele sin skjønhed og glans. Ved hjælp af en elektrisk lysledning fylder vi den derpaa med en illumination, som tydelig viser os salens udseende og indhold, og da først faar vi et begreb om dens størrelse og pragt. Denne illustration peger paa de forskjellige aspekter, de forskjellige synsvinkler, hvorunder naturen betragtes af de vilde og de høit civilicerte folkeslag. Kontrasten mellem barbari og kultur er som en kontrast mellem nat og dag, og det er videnskaben vi har at takke for lyset, som skinner i aandens verden saa glimrende i vor tid". Ja, alle af os, som har lært videnskabens betydning for vor slægt at forstaa, er enig med den engelske filosof i hans lovprisning af videnskaben og føler os taknemlige for dens store velsignelser. Den har ført menneskeheden ud af den ægyptiske trællestand hen til forjættelsens frugtbare land; den har sønderbrudt overtroens lænker for millioner af kvinder og mænd, sat deres aandelige evner i frihed og gjort deres tilværelse interessant, attraaværdig og skjøn.

Mellem naturforskere og teologer har der til alle tider, som historien gir os besked om, været en konflikt og kamp om spørsmaal vedrørende universet, vor jord, de kræfter, som ytrer sig hernede baade udenfor os og indeni os, de love, der styrer begivenhedernes gang. Næsten bestandig har det vist sig, at videnskabsmanden hadde ret, og at presten tog feil, naar det gjaldt sager, som iagttagelse og

erfaring, undersøgelse og logik kan afgjøre. Jeg vil, til bekræftelse af denne paastand og belysning af dagens tema dvæle en stund først ved de nederlag, teologerne har lidt i sine træfninger med naturforskerne. En af deres første bataljer gjaldt jordklodens geografi. Vi har vanskelig for at begribe, at dette engang i tiden var et stort stridsspørsmaal mellem videnskabsmand og prest.

Saa forholder det sig ikkedestomindre. I middelalderen mente den katolske kirkes geistlighed, at jorden var flad som en pandekage, og enhver, som erklærte denne teori for feilagtig, blev forfulgt og fordømt for sit kjætteri. En af de mægtige, myndige prælater ytrede i en afhandling om jordens fason, at kirken bedre kunde taale, at de vantro naturforskere var gudsfornegtere, end at de drog læren om jordklodens fladhed i tvil. Reformationens skinnende lys, Luther og Melanchton, var i lige saa stærk en grad som de katolske prester modstandere af den nye opfatning, som begyndte at udbrede sig paa deres tid, at vor planet har en kugleform istedetfor en pandekageform.

Hvilke argumenter brugte teologerne til understøttelse af sin geografiske teori? Jo, bibelen talte overalt om „jordens ansigt," sa de, og ingenting om en anden side. Dersom der boede mennesker paa en anden kant af jorden i en retning midt imod den side, hvorpaa de selv befandt sig, hadde vorherre ingen foranstaltninger truffet for at frelse dem fra den evige fortabelse — og saa daarlig en mening burde man ikke ha om den store alfader, — selvfølgelig var jorden ikke rund som en kugle, men flad. Mesteren hadde desuden befalt sine apostle: „Gaar ud i al verden og forkynd evangeliet for alle skabninger." Disse mænd hadde ikke besøgt nationer, bosatte paa slige kanter af jorden, som enkelte naturforskere fortalte eksisterte, og derfor var det en vilfarelse, at tro de var til.

Saadanne argumenter benyttede middelalderens teologer sig af for at undervise de kristne i en korrekt geografi. De holdt sig til bibelen og hentede fra dens mytologiske skrifter sine tanker og teorier om den planet, som vi bor paa. De brød sig ikke om at undersøge jordens fason — det overlod de til de ugudelige naturforskere — og naar disse mænd med beviser og fakta bekjendtgjorde, at jorden var rund som en globus, haante, pinte og dræbte de dem til tak for deres videnskabelige arbeide.

Et andet spørsmaal, som der var strid om mellem fortidens prester og videnskabsmænd, var jordklodens stilling og rolle i solsystemet. Luther latterliggjorde den paastand, at jorden var en planet bevægende sig omkring solen; thi Josva hadde jo engang i et slag kommandert solen til at staa stille, derfor var det jo den rene galskab at fortælle folk, at jorden vandrede rundt den fagre skinnende sol. I 1633 udgik der fra pave Urbanus den 8de en ordre til astronomen Galileo at indfinde sig i Rom og afsværge sine mod bibelen stridende anskuelser om solsystemet. Et tribunal bestaaende af fremragende prælater, lod den gamle videnskabsmand føre frem for sig, ikke for at lytte til hans argumenter og ræsonement, men for at dømme ham

som vranglærer. Da han ikke var villig til at tilbagekalde sine overbevisninger, kastede de ham i en af inkvisitionens fængsler og holdt ham indespærret der i flere maaneder. Derefter førte de ham til et torturkammer og pinte ham saalænge, at han, halvdød af lidelse og smerte, erklærede sig rede til at fornegte de sandheder, han hadde opdaget. Det var i en skjøn katedral, med imponerende hvælvinger — i en bygning indviet til sandhedens gud — at den italienske astronom blev tvunget af kirkens funktionærer til at erklære: „Jeg, Galileo, i mit syttiende aar paaknæ foran kirkens velærværdige herrer, med mine øine fæstede paa det hellige evangelium, som jeg berører med hænderne, afsværger, foragter og forbander min vildfarende lære om jordens bevægelse rundt solen." Hans bøger blev brændt, og selv vilde han formodentlig ha fristet samme skjæbne, hvis ikke kirken hadde anseet det for unødvendigt at brænde paa kjætterbaalet en mand, som hadde svigtet sin tro. La ikke os med nogen ukjærlig tanke vanhellige Galileos minde! Han var en af menneskehedens store ander, en banebryder for den astronomiske videnskab. At han ikke hadde kraft nok til at vælge døden helre end livet, paa betingelse af at afsværge sandheden, bør vi ikke bebreide ham for; thi han var en gammel, mishandlet og afkræftet mand, da han blev stillet saa haardt paa prøve. Og, hvis ikke traditionen lyver, saa var han i sit hjerte sine overbevisninger tro, selv om han med læberne sveg dem; thi han mumlede fortælles der, idet han reiste sig op igjen fra sin knælende stilling, disse velkjendte ord til protest: „Den gaar dog alligevel." Ja, jorden fortsatte sin bevægelse omkring solen tiltrods for presternes forbud, og menneskeheden fortsatte sin udviklingsgang tiltrods for de mange forhindringer, som kirken opstillede i veien for fremskridtet her paa jorden.

Middelalderens munke og kardinaler var bange for, at religionen vilde ta skade, og kristendommen forgaa, dersom menneskene begyndte at tro paa, hvad naturforskerne sa, at jorden var en kugleformig planet, dreiende sig rundt paa sin egen akse og rullende omkring den glødende sol. De var bange for, at de nye anskuelser om vort solsystem og om universet med sine talløse stjerner vilde ødelægge folks agtelse for guddommen og berøve dem den aabenbarede ortodoksi. Deres frygt var i flere henseender vel begrundet. Overalt hvor menneskene har lært de nye ideer om universet at kjende og har forstaaet betydningen deraf, har de faaet andre verdensanskuelser, end forfædrene hadde, og har mistet troen paa de bibelske geografiske og astronomiske skrifters bogstavlige ufeilbarhed. Men derfor har de ingenlunde allesammen mistet troen paa en skabende, regjerende guddom; derfor er de dog ingenlunde blit antireligiøse og modstandere af den sande kristendom. Himmelrummet viser sig ved videnskabelig undersøgelse at være ubegrænset. Vor sol er en stjerne, som har en diameter over 100 gange større end jordens diameter. Dens kubikindhold er 1,280,000 gange større end jordens og udgjør 3,326 biljoner geografiske kubikmil. Man har sagt, at en eneste

kubikmil er saa stor, at den kan rumme over 600,000 ægyptiske pyramider, og at dette rum ikke vilde fyldes, om man puttede ned i det alle jordens dyr, planter, mennesker og alt, hvad menneskehænder har udført. Videre har man beregnet, at der vilde medgaa over 400,000 aar for at fylde et rum af en kubikmils størrelse. naar der i hvert sekund uafbrudt lagdes ned i det en kubikfod. En biljon er saa stort et tal, at man maatte tælle uafbrudt i 10,000 aar for at naa dette tal, naar man i hvert sekund kunde tælle tre. Da nu solen indeholder 3,326 biljoner kubikmil, aner I, selv om I ikke begriber det, at denne straalende stjerne er umaadelig stor. Ja, hvis vi tænker os jorden forflyttet til solens centrum og maanen kredsende omkring jorden i 50,000 geogr. miles afstand. saa vilde endda maanens bane ligge indenfor selve sollegemet og over 40,000 mil fra solens overflade. Solen er altsaa en stjerne, og alle stjerner som funkler paa himmelhvælvingen disse maaneklare nætter, er sole af en kolossal størrelse.

Stjernernes antal er legio. Om vi reiste uafbrudt i millioner af aar, vilde vi alligevel ikke naa verdensrummets endepunkter, thi universet er uendeligt. En kanonkugle, gaaende med en fart paa 324 meter i hvert sekund, vilde behøve 14 aar for at naa frem til solen fra vor klode. Men for at naa frem til nogle af de stjerner, vi ser tindre fjernthenne i verdensrummet, vilde en kanonkugle med samme fart behøve trillioner af aar. Naar man ved astronomiens hjælp begynder at begribe, hvor uhyre universet er, og naar man opdager, at der ikke hersker virvar og uorden blandt de talløse himmellegemer, men en vidunderlig harmoni, da fyldes man i sjælen med beundring og yder i sine følelser og tanker arkitekten en oprigtig lovprisning og hyldest. Der er dem, som erklærer og mener, at universet har frembragt sig selv uden nogen assistance af en almægtig gud. Montro ikke deres ateisme skriver sig fra den forudsætning, at gud maa være en udenfor universet staaende aand? Kommer ikke deres gudsfornegtelse deraf, at de indbilder sig, en skabende, opholdende verdensstyrer maa virke paa universet fra et sted, der befinder sig udenfor himmelrummet? Men det er en gjenganger, i teologi, af den gamle verdensanskuelse. Vi ved, at universet er ubegrænset, at der ingen ting eksisterer eller kan eksistere udenfor uendeligheden, som indbefatter alting, der er. Gud er selvfølgelig en indflydelse, opererende i hele himmelrummet, en kraft overalt tilstede, en aand, fyldende, gjennemtrængende hele universet paa en lignende maade, som livet fylder og gjennemtrænger alle atomer i vort fysiske legeme. Den nye, videnskabelige verdensanskuelse ødelægger ikke religionen, som er et forhold mellem det individuelle menneske og dets ophav; thi man dræber ikke den evige verdensaand med at studere hans skaberværker, man lærer ham tvertimod derigjennem at kjende som en guddom, der er værdig vor ærefrygt, tilbedelse og lovsang.

Efterat kampen om jordens form og dens rolle i vort solsystem var ført til ende mellem teologerne og astronomerne — med en absolut

seir for videnskabens stridsmænd — opstod en ny konflikt mellem troens tilhængere og undersøgelsens tilhængere. Dennegang gjaldt det jordklodens tilblivelseshistorie og alder. Var den skabt egenhændig af vorherre ved en befaling udgaaet fra hans aand, eller var den et produkt af en langsom udviklingsproces? Teologerne paastod, at jorden bare var 6000 aar gammel, og at alle skabninger paa den, alle planter, fugle og fiske var blit gjorte af gud selv i løbet af nogle faa dage. Men geologerne var af en anden anskuelse. De opdagede skjæl og forsteninger af fiske og andre af havets skabninger paa fjeldskrænter og høie bergtoppe og kom efter omhyggelige studier til den slutning, at disse fjelde engang før i tiden hadde staaet under vand, men efterhaanden var blit loftet i veiret ved naturkræfternes hjælp. Og da maatte jorden være uhyre gammel, mente geologerne, hvad videre undersøgelser af dens forskjellige lag ogsaa beviste den at være. I de diskussioner, som udspandt sig mellem prester og naturforskere angaaende jordklodens alder og formation, fremholdt flere af de lærde prælater, at fossilierne paa fjeldene enten var levninger af syndfloden eller produkter af djævelen, som hadde placert disse ting, hvor man fandt dem, for at vildlede menneskene og gi' dem feilagtige forestillinger om skabelsen.

I bibelen stod der, at gud var beskjæftiget med sit skaberværk i seks dage og hvilte paa den syvende dag. Hvilken frækhed var det saa ikke af disse geologer at erklære, at der var medgaaet millioner af aar, inden jordkloden var færdig og kunde tjene til opholdssted for de høirestaaende planter og dyr!

I denne konflikt, som i tidligere kampe mellem naturforskere og bibelforskere, seirede videnskaben, og ingen person, der ved, hvad geologien beviser med fakta, drister sig i vore dage til at benegte jorklodens ælde eller dens langsomme evolution.

I 1859 offentliggjorde Darwin sin bog „om arternes oprindelse" og fremkom i dette værk med radikale, nye ideer om dyrenes naturlige oprindelse. Hadde da ikke vorherre skabt dem heller, i den skikkelse dyrene nu har? Hadde han ikke lavet heste og kjør, elefanter og tigre, hunde og katte, duer og gjæs? Nei, mente Darwin; disse skabninger var produkter af en langvarig evolutionsproces. Og i 1871 offentliggjorde han en ny bog „om menneskets afstamning," hvori han fremsatte den teori, at mennesket ogsaa er et udviklingsprodukt. Da blev der en voldsom kamp mellem ortodokse prælater og Darwinisterne. Hvad er saa resultatet af denne konflikt?

En triumf atterigjen for videnskabens tilhængere, et nederlag atterigjen for dogmatiker og prest. Man har i vore dage en mængde beviser for, at de forskjellige dyrearter er fremkomne ved afledning og afstamning, overensstemmende med evolutionslovene, og man har ogsaa en mængde beviser for, at menneskene — ligesom dyrene — er produkter af en langvarig udviklingsproces. Derfor maa man ikke indbilde sig, at en skabende intelligens blir overflødig, og at man kan forklare sig menneskets oprindelse uden at forudsætte nogen gud.

Naar vi betragter os selv og ser, hvor mærkværdigt et menneske i aandelig henseende er udrustet, falder det os ikke let at indrømme, at vi er, hvad vi er, simpelthen som et resultat af atomers tilfældige forbindelse med hverandre. Vi er os en aandelig enhed bevist. Vi har, hvad vi kalder en jeg-følelse, en fornemmelse af en sjælelig, selvstændig individualitet. Mennesket røber en glimrende begavelse undertiden. Det fremtræder i verden som en stor digter, kunstner, folkehøvding eller lærer. Det gir sine medmennesker dybe tanker at tænke, fører dem til kamp for inspirerende idealer, efterlader sig værker af udødelig værdi. Mennesket blir en musiker som Bethoven, en matematiker som Abel, en lyriker som Shelley, en bygmester som Mikael Angelo, en billedhugger som Fidias, en maler som Rafael og Rubens, en taler som Savonarola, en statsmand som Gladstone og Lincoln, en logiker som John Stuart Mill, en dramatiker som Ibsen og Shakespere, en læge som Louis Pasteur.

Glemmer jeg da den vigtige rolle, mennesket spiller som kvinde? Nei ingenlunde. Jeg ser ogsaa dets begavelse og moralske storhed i forfatterinden Amalie Schram, i kunstnerinden Rosa Bonheur, i nattergalen Jenny Lind, i den veltalende Francis Willard, i den heltemodige jomfru af Orleans. Jeg ser menneskets aandelige adelskab og karakterskjønhed aabenbart i Jesus af Nazaret, i William Ellery Channing, i Augustinus' moder Monika og englænderinden Elizabet Frye. Og det forekommer mig, at dette menneske, udrustet med saa mange herlige egenskaber, intellektuelle, esthætiske og etiske, afspeiler i sit væsen og sit liv en natur, der er beslægtet med en levende gud. At mennesket, for at naa en høiere fuldkommenhed, som ikke alene var en naadegave, men en belønning for personlige anstrængelser, maatte gjennemgaa forskjellige udviklingsstadier, berøver ikke mig min religiøse tro, at en guddommelig aand er vort ophav, og at det er denne aand som er vor mor og far i en langt dybere og sandere betydning, end det kan siges om vore jordiske forældre. Var der grund til at tro paa en gud, da man mente, at Adam og Eva var de første mennesker, og at disse mennesker blev skabte paa en dag beggeto ved overnaturlige midler, da er der endda større grund, efter min opfatning, til at tro paa en gud nu, da vi af videnskaben lærer, at mennesket er blit dannet, ikke pludseligt, men langsomt, overensstemmende med en plan, som trænger millioner af aar for at realiseres. Thi vi ser da tydeligt nu, i lys af videnskabelige opdagelser og fakta, at der er en hensigt og mening i livsudviklingen paa vor klode. Vi ser, at maalet var frembringelsen af et væsen, som ved hjælp af medfødte evner og kræfter kunde samarbeide med den guddommelige verdensaand og bli delagtig i hans aandelige liv.

Ortodokse teologer forkynder endnu, videnskabelige kjendsgjerninger tiltrods, at vi tilhører en falden slægt. De holder fremdeles fast ved bibelens fortælling om menneskets skabelse og ulydighed mod vorherre i Paradisets have. Ortodoksien trænger syndefaldet til grundlag for sit teologiske system og forkynder derfor en teori, som

ingen videnskabsmand længer hylder, om menneskets oprindelse og levnetshistorie. Ifølge denne teori triumferer satan gang paa gang over universets almægtige gud. Satan, skabt af vorherre som en engel, forleder en mængde af himmelens indvaanere til oprør og krig mod gud. Dernæst forleder han Adam og Eva til ulydighed mod ham i Edens have. Og helt siden disse to stakkels menneskers fald har han ført paa syndens og fortabelsens stier en utallig mængde af jordens beboere. Helvede er, ifølge ortodoksiens lære, fyldt indtil trængsel af hedengangne menneskesjæle, medens mangfoldige af værelserne i det himmelske hus staar tomme. Denne lære er en ligesaa daarlig religion som videnskab.

Den gjør guddommen til en dumrian og mennesket til et legetøi for djævelen. Mod denne overtro protesterer nutidens naturvidenskab og derpaa grundlagte religion. Mennesket tilhører ingen falden og fordærvet slægt, men en race, som i titusener og hundredetusener af aar har udviklet sig og nu staar paa et høiere trin i kultur end nogensinde tidligere.

I lys af menneskehedens fortidshistorie kan vi med gode forhaabninger se fremtiden imøde. Udviklingen vil fortsættes, indtil menneskene baade i intellektuel, moralsk og religiøs henseende staar overmaade meget høiere end nu indtil de lærer naturlovene bedre at forstaa, kan tvinge, ligesom gud gjør det, naturkræfterne til at arbeide for sig og faar ørken og vilnis til at blomstre som en veldyrket have.

„Vi maa forudsætte, at universet er fornuftmæssigt," sa den tyske naturforsker Helmholtz; „uden det er ingen videnskab mulig. At det er fornuftmæssigt vil si, at der er hensigt, tanke og visdom i alt, at der er aand i universet overalt." „O, gud, jeg tænker dine tanker efter dig," udbrød astronomen Kepler, ved opdagelsen af visse love i det mægtige verdenssystem. „Al videnskab derfor er blot en menneskelig forstaaelse af guddommens tanker, en læsen af hans ideer, en staven os frem gjennem guds ord," sir den afdøde seer Tambs Lyche.

„Som i astronomien saaledes overalt. Geologen, der i jordlagene læser sig til vor jords udviklingshistorie, sætter sig blot ind i guds tanker. Botanikeren der undersøger blomster og planter, finder hans ideer der og fortæller dem sidenefter til os andre. Og hele den moderne videnskabelige tænkning, der paa grundlag af naturens kjendsgjerninger søger at finde de store grundprincipper eller grundlove for det hele — selve meningen og hensigten med alt — er blot menneskenes forsøg paa at læse og forstaa guds eget ord og trænge ind i hans evige tankegang. Derfor er ogsaa al videnskab i sit væsen religiøs. Den er en udforskning af den guddommelige intelligens, en sidden ved alfaderens fødder for at lytte og lære af ham."

Mellem videnskaben og religionen er der ikke og bør der ikke være nogen konflikt, hvis religionen er fornuftig og naturlig. Det er uvidenheden og overtroen, videnskaben angriber, ikke vore rationelle forestillinger om en guddommelig verdensstyrelse, ikke vore følelser af ærefrygt og andagt overfor en høirestaaende, tilbedelsesværdig aand,

ikke vore etiske idealer, ikke vore følelser af kjærlighed og hengivenhed overfor vor næste, ikke vore bestræbelser for at være menneskeheden til velsignelse og gavn. Videnskaben er en fiende af alle ting, som stiller sig hindrende iveien for vor aandelige udvikling, og bekjæmper de forsøg, som teologerne gjør, paa at holde menneskets fornuft fangen under troens lydighed. Det er en større frihed, større lykke, større kultur baade for samfund og individ, videnskaben har til formaal, og det samme formaal har den moderne liberale religion. Naturvidenskaberne rapporterer allesammen, at der paa alle af livets omraader, i alle riger og regioner opererer bestemte uforanderlige love. Der hænder ingen mirakler. At guddommen tilsidesætter sine egne naturlove for at føie et menneske, som indbilder sig, det trænger en mirakuløs assistance, er gammel overtro, og røber lave forestillinger om gud. Hvis man har pest i et land, fjerner man den ikke bare med bønner til vorherre. Saalænge de aarsager, som frembringer pesten, eksisterer, maa den fortsætte sit ødelæggelsesværk, og man blir ikke kvit den farlige sygdom, forinden man blir aarsagerne til sygdommen kvit.

At bede gud, at han ved overnaturlige midler skal udrydde en ondartet epidemi i et land, nytter ikke, men at bede ham om at gi intelligente mænd udholdenhed i sine undersøgelser for at opdage de naturlige aarsager til epidemien anser jeg for gavnligt. Vi ved, at gud ikke paa en overnaturlig maade griber ind i begivenhedernes gang og forandrer sine love paagrund af bøn; men en mængde af os har erfaring for, at han øver indflydelse paa vort tankeliv og sjæleliv, og en virkelig, fornuftig bøn er derfor hverken betleri eller anmodning om, at guddommen vil udføre mirakler for vor skyld, men en kommunion med den evige verdensaand, som vi er beslægtet med, i den hensigt at faa gode raad, inspiration, opmuntring og trøst fra ham. Vi bør derfor bede om, at lysets og visdommens gud vil hjælpe os til at forstaa hans naturlove bedre, at han vil skjærpe vor intelligens saaledes, at vi frivillig gaar *med* og ikke *imod* strømmen af universets bevægelser, at han maa bringe vore hjerter under bønnen i overensstemmelse med aabenbaringen af ham selv i naturen.

En saadan bøn kan ikke videnskaben fordømme. Nei, jeg er overbevist om, at hver eneste naturforsker arbeider med slik en bøn uophørlig i sit hjerte: thi hver en længsel efter at lære sandheden at kjende, hver en oprigtig trang efter at forstaa guds egne love, er i realiteten en bøn. „Ikke som jeg vil, men som du vil," bad Jesus i Getsemane have, og denne bøn, hvortil vi finder en parallel i de følgende petitioner i Fadervor: „Komme dit rige; ske din vilje her paa jorden, som den sker i himlen," er den rette rationelle bøn.

Den, som lærer naturlovene at forstaa, henvender sig i bøn til vorherre, ikke om specielle mirakuløse gunstbevisninger, men med de tanker og idealer, som digteren udtrykker i de følgende ord:

„Jeg beder om din hjælp til at være helt mig selv,
at være sand, selv naar jeg gaar i blinde;
jeg beder om din kraft til i fristelsens elv
staa opreist og gjennem strømmen vinde.

Der er ingen større moralprædikant end videnskaben. Den forkynder, at hvert eneste menneske høster frugterne af sin vandel; den lærer, at det er karakteren, som bestemmer et menneskes aandelige velfærd. Mod ortodoksiens forsoningslære retter den i sandhedens og naturlovenes navn en protest og erklærer, ar hvert eneste individ selv maa bære følgerne af sin daarskab og synd. Den finder intet brændende helvede, hvor udødelige væsener pines al evighed lang. I humanitetens navn opløfter videnskaben sin røst imod undertrykkelse i enhver skikkelse og form og plæderer retfærdighedens og frihedens sag.

Religionen gir mennesket store idealer og maal. Den sir til enhver af os i mesterens ord: „Vorder fuldkommen, ligesom eders himmelske fader er fuldkommen!" Den kræver af os, at vi skal leve i overensstemmelse med guddommens vilje, i harmoni med naturen og vore medmennesker, villigt opofrende os for udviklingens hellige sag. Videnskaben skaffer midlerne tilveie for en praktisk gjennemførelse af vore idealer og maal — mellem videnskaben og religionen bør der selvfølgelig aldrig være fienskab og strid, men altid enighed og fred. Og den nærmer sig den tid, da menneskene vil indse, at enhver sandhed, være den videnskabelig eller religiøs, er guddommelig, at ethvert arbeide, som har verdens forbedring til opgave, er et arbeide i alfaderens tjeneste, at enhver anstrengelse, som har slægtens civilisation til sit maal, er den almægtige aand til behag.

Det evige liv.

Af *Herman Haugerud.*

Trang til at fortsætte livet og tro paa, at døden ikke afslutter det, finder man hos folk i alle lande paa jorden. At udødelighedshaabet er et universalhaab, som alle mennesker nærer, vover vi ikke at paastaa. I endel religioner og filosofier gjør den betragtning sig gjældende, at naar menneskene blir tilstrækkelig oplyste, kræver de at ophøre som individer og forenes igjen med sit ophav. Der er mange personer, i aandelig henseende staaende høit, som ikke venter, eiheller ønsker at skulle fortsætte tilværelsen individuelt efter døden og legemets totale ruin. Men disse tilhører undtagelserne; som en regel har menneskene baade lyst til og haab om at vedbli at leve, at tænke og fatte og føle, efter at den bygning, de her bor i, er ødelagt.

I vore dage er flere rigtudviklede mænd og kvinder af den mening, at det er slægtens udødelighed, man bør sætte sin lid til, og ikke det enkelte menneskes. Thi vi ved jo, at selv om individerne

forgaar, fortsætter de alligevel at eksistere gjennem sine efterladte værker, i sine tanker og gjerninger og øver paa den maade en varig indflydelse i verden. Den amerikanske digter Lowell sir herom:

„Tanker, som engang folk opofrede sit liv for,
indaander vi fra den os omgivende atmosfær;
støvet, som vi betræder med vore fødder,
i helte og martyrer engang hørte hjemme.
Vi skylder de store afdøde vor egen tids civilisation."

Mange finder sine religiøse livsønsker tilfredsstillende udtrykt i et vakkert digt af den engelske forfatterinde George Eliot. Det lyder, i fri oversættelse, som følger:

„Maa jeg faa være med i det usynlige kor
af de udødelige afdøde, som lever igjen
i sjæle, blit bedre ved deres indflydelse!
Maa jeg min tilværelse fortsætte
i andres arbeide for slægten,
i noble og kjærlige følelser
i tanker sublime, der straaler som stjerner i natten!
Maa jeg med den lykke belønnes,
at bringe den svake en styrkedrik,
at tænde nyt haab, hvor fortvilelse raar!
Maa jeg, efter selv at være indslumret i den evige søvn,
være virksom fremdeles i det, som er godt,
blandt dem, der fortsætter at leve,
da skal jeg synge i det himmelske kor
hvis musik er alverdens glæde."

Vi maa alle indrømme, at denne sort udødelighedslængsel er ophøiet og skjøn. Den er baseret paa ideen om menneskeslægtens solidaritet. Ingen person er istand til fuldstændig at isolere sig fra sine medmennesker og være en aandelig eremit her i verden. Gjennem sine tanker og følelser øver menneskene indflydelse paa hverandre, selv om de ingen personlig omgang har med hverandre, og indvirker paa hinanden gjensidig i handling.

Og jo rigere begavet man er, jo mere aktiv man er i det godes tjeneste, jo større indflydelse øver man ogsaa paa menneskeslægten, efter sin død saavelsom under sit liv her paa jorden. Det ser vakkert og tiltalende ud dette haab om at fortsætte tilværelsen i det kontinuerende menneskeliv paa vor klode, i den voksende kultur og udvikling. Hernede vil engang oprettes — saa drømmer vi, ønsker og tror — et himmeriges rige, og i dette vil alle være lykkelige, velforsørgede, og dvæle i venskab og fred med hverandre. Burde vi ikke være fornøiet med at eksistere tiderne nedigjennem paa samme maade, som vore forfædre eksisterer idag i det aandelige liv paa vor klode? Jo, mener mange; men la dem dog hverken indbilde sig selv eller andre, at denne form af udødelighed er et substitut for sjælens personlige udødelighedshaab. Naturforskeren Thomas Huxley — en af det nittende aarhundres intellektuelle kjæmper — sir i en afhandling om dette spørsmaal:

„Jeg forstaar og respekterer betydningen af ordet „sjæl", saadan

som kristne og hedenske filosofer har tænkt sig denne sjæl, en uforgjængelig, udødelig selvbevidsthed, som hele evigheden igjennem eier evne til at leve og bære livets erfaringer og glæder og sorger med sig. Jeg maa bekjende, at min egen moralsans ikke er istand til at opdage noget lavt eller egenkjærligt element i denne længsel efter en tilværelse blandt himmelske aander. Endskjønt jeg ikke af de grunde, man tilbyr mig, føler mig overbevist om, at jeg har slik en udødelig sjæl og at saadant et liv, efter dette, eksisterer, er jeg alligevel tilfreds med at ta, hvad jeg kan faa, og jeg ønsker at udnytte paa bedste maade den tilværelse, som jeg i et kort tidsrum kan kalde min, uden derfor at haane og bespotte dem, som har en mere robust tro og et stærkere udødelighedshaab end mig. Men jeg vil som videnskabsmand faa lov til at si, at jeg ikke vover paastaa, jeg har en „sjæl", fordi jeg med dette ord mener, at min organisme er i besiddelse af visse aandelige funktioner, der ligesom alle andre funktioner er afhængige af atomforbindelser og ophører, naar jeg dør, og jeg tør heller ikke paastaa, at jeg venter mig et evigt liv, naar jeg simpelthen mener, at indflydelsen af mine handlinger og ord vil fornemmes af en del mennesker, efter at partiklerne i min organisme er spredte til alle kanter. Kast en sten i sjøen, og i en viss forstand er det sandt, at de vover, den udbreder omkring sig, er i virksomhed sidenefter i hele himmelrummet og til evig tid. Skal vi vel derfor si, at stenen selv har et evigt liv?"

Huxley trode ikke paa en personlig udødelighed, men indrømte, at det ikke var noget lavt eller usselt motiv at nære forhaabning om en saadan eksistens. Mange er dog af den anskuelse, at et slikt ønske er uædelt og røber en stærk egoisme.

Kanhænde det ofte er lutter egenkjærlighed, som skaber og vedligeholder dette ønske i et menneskebryst. Men jeg har ikke opdaget mange tilfælder, som jeg turde si det om. Som en regel er det kjærligheden, som staar bagom dette fagre, opmuntrende haab. Naar man mister et væsen, man elsker, længes man efter den bortvandrede og vilde saa gjerne træffe ham eller hende igjen. Fra et koseligt, lykkeligt hjem river en ondartet sygdom væk et lidet barn, for hvem forældrene hadde drømt sig en lovende fremtid. Der er slik tomhed i huset efter den vesle. Far savner ham, mor græder mangen en taare i skjul, naar hun betragter hans efterladte legetøi og husker hans stemme og smil. Er det egenkjærlighed af disse bedrøvede forældre at længte efter sit barn og trøste sig med den tanke og tro, at de skal møde ham igjen engang? Nei, jeg synes ikke, at det er egoisme at se en tindrende stjerne paa den himmelhvælving, som sorgen og smerten gjør sort.

Det er ikke for sig selv bare, hjertevarme mennesker ønsker en fortsættelse af livet efter døden. Det er for alle dem, som de i kjærlighed er sammenbundne med. Det er for enhver, som de savner og begræder adskillelsen ifra. Og de føler i sig selv en brændende trang efter at vise de bortgangne større sympati, større ømhed og offer-

villighed end nogensinde før, hvis de blot faar anledning til at være sammen med dem igjen.

Men bevirker ikke denne længsel efter et liv hinsides graven, at man forsømmer tildels sine pligter her og unyttigt bortspilder sin tid og sin kraft?

Vi finder, ikke saa sjelden, at folk mister sans og interesse for den jordiske tilværelse ved at stunde uafbrudt efter den himmelske. De bekymrer sig ingenting om de elendige tilstande, som hersker i samfund og hjem, fordi alle deres forhaabninger om lykke knytter sig til livet efter døden. Den næste verden overskygger for slike personers vedkommende ganske den verden, de nu er bosiddende i. Paa et prestemøde for nogle aar siden sa' en fremstaaende biskop: „Udødelighedshaabet løser alle samfundsspørsmaal." Det er ikke at undre sig over, at begeistrede menneskevenner blir vrede, naar de ser slike og lignende udtalelser fra dem, der er lærere i religion. Det er ikke at undre sig over, at de i sin indignation retter radikale angreb paa en livsanskuelse og tro, der gjør menneskene sløve og indifferente overfor samfundets brøst. I altfor lange tider har presterne forkyndt det lidende og underkuede folk: „Efter døden vil al standsforskjel, uretfærdighed og elendighed være forbi for alle dem, som har den saliggjørende tro. Jorden er en jammerdal, og her maa guds udvalgte lide, ikke fordi de har fortjent det, men fordi den almægtige gud har bestemt det, at glæden for de frelste kan bli saa meget større, naar trængslerne her er tilende." Altfor ofte den dag idag prædiker velnærede prælater, at de fattige, forsultne og forurettigede mennesker, hvis sjælesørgere de er, bør finde sig taalmodigt i sine lidelser i forventning om en forandring til det bedre, naar døden fører dem bort. Hvis dette ønske om at fortsætte livet under skjønnere og lysere forholde end her, i en høiere aandeverden, skulde ha det resultat tilfølge, at man blev uskikket for at løse de spørsmaal, som hører jorden og det jordiske liv til, da vilde jeg anse det for at være et umoralsk ønske, og jeg vilde føle det som en pligt at bekjæmpe dette ønske baade hos mig selv og andre. Men jeg har lært af personlig erfaring, at det store udødelighedshaab ikke behøver at udygtiggjøre et menneske for det nuværende liv eller svække dets interesse for jorden.

I den tro, at jeg — ikke *har* men *er* en udødelig sjæl, bestemt for en uendelig løbebane, fremover stadig i udvikling, opover stadig i kundskab, nærmere lidt efter lidt det fjerne fuldkommenhedens maal — i den tro finder jeg styrke og begeistring, opmuntring og mod til at stride for hver en sag, som har menneskehedens velfærd til maal.

Og hos mange personer, som jeg anser for helte i religionens og civilisationens armeer, hos mange personer, der har hjulpet verden fremover i frihed, i fred og kultur, har jeg ved at studere deres levnetsløb fundet en urokkelig tro paa den individuelle udødelighed, saa jeg af disse fakta slutter mig til, at en saadan tro ikke behøver at staa iveien for en næstekjærlighed fuld af iver for fremskridt og

glødende begeistring for praktisk reform. Den, som lærer at forstaa, at det evige liv allerede her maa begynde, allerede her under de jordiske forholde maa udvikles, faar ogsaa trang til at berige sin sjæl og karakter dermed. En person i Palæstina henvendte sig til Jesus engang med dette spørsmaal: „Hvad skal jeg gjøre, for at jeg kan arve det evige liv?“ Og mesteren svarte — ikke hvad ortodokse teologer forkynder, ikke: „Du maa tro, jeg er menneskehedens frelser,“ ikke: „Der er redning alene i den korsfæstedes blod.“ Han svarte: „Hvad læser du derom i jødedommens lov?“ „Du skal elske din gud af hele dit hjerte og din sjæl og din magt og din hu; du skal elske din næste som dig selv.“ „Du svarte ret,“ lød mesterens ord: „Gjør dette, saa skal du leve!“ Den, som vil arve det evige liv, den, som allerede her paa jorden, vil bli delagtig i den aandelige tilværelse, som ikke ophører, selv om legemets hjerte ophører at slaa, maa ha kjærlighed til gud og sine medmennesker, lærte profeten af Nazaret, og hvad han lærte, ikke hvad dogmatiske prester prædiker, er kristendom. Hvad betyr det saa at elske gud? Det betyr kjærlighed til de ting, som udvikler, forædler og forbedrer os. Det betyr sandhedskjærlighed og trang efter at berige hukommelsen med kundskab. Det betyr skjønhedskjærlighed og bestræbelser gaaende ud paa at gjøre tilværelsen harmonisk og smuk. Det betyr kjærlighed til det ideale, til det, som løfter og inspirerer os, til det, som skaber i os lyst efter en stærk karakter. Den, som elsker oprigtigt baade gud og sine medmennesker, skal leve, sir Jesus, og begynder i sandhed at leve, allerede her, det evige liv.

Evigheden er et stedsevarende nu. Vi befinder os i denne stund i den uophørlige tid. For ordenens skyld, af nødvendige, praktiske grunde inddeler vi evigheden i timer og dage, men hvert eneste sekund, vi lever, eksisterer vi i det uendelige, ubegrænsede nu. At kalde tilværelsen her, paa denne side graven, den timelige og tilværelsen paa den anden side graven den evige er hverken videnskabeligt eller religiøst korrekt. Det er beskaffenheden af vort liv og ikke det sted vi opholder os paa, som bestemmer, om livet er forgjængeligt eller evigt. Et liv i vildfarelse, usandhed og løgn kan ikke i længden bestaa; thi det er sandheden alene, som er evig. Et liv i diskord, uskjønhed og last kan heller ikke vare bestandig; thi alting, som savner den rette harmoni, er dømt til at forsvinde, omkomme og forgaa. Det evige liv er et liv overensstemmende med alfaderens vilje, udfoldende sig i kjærlighedens blomster og bærende godgjørenhedens frugt. Mange, som indbilder sig, at de skal bli lykkelige engle efter døden, vil beredes en skuffelse, er jeg bange for, naar de vaagner hinsides af dødens søvn. Thi de har ikke, i de aar de har opholdt sig paa jorden, udviklet sin aand og forædlet sin karakter, som de burde og skulde.

De har bortødslet tidens værdifulde stunder med taabelige adspredelser, med at mætte sin mave og øge sin rigdom og magt. De har ikke dyrket nogen høiere intellektuelle interesser, ikke vist sine

medmennesker en opofrende sympati, ikke kjæmpet heltemodigt for frihed og retfærdighed. Efter døden vil saadanne personer opdage, at de er livsfattige, om de aldrig har forstaaet det før. Det er ikke den dogmatiske tro, som skjænker menneskesjælen en salighed efter døden. Den, som ønsker at arve det evige liv, maa lære at leve som gud vil, og den, som vil bli lykkelig efter døden, maa bringe glæde over at ha gavnet og glædet sine medmennesker med sig didhen, hvor han drager paa sidste reis. Mange, som præker og prater i tide og utide om tilværelsen efter døden og mener, man i troen bør forberede sig dertil, vil sandsynligvis selv engang finde, at den himmel, de forestiller sig, er en illusion. Forgjæves vil de speide efter en stad omringet af mure, bestaaende af jaspis, safir, krysolit og topas med porte af kostbare perler; forgjæves vil de lede efter gader, brolagte med reneste guld. Til sin store overraskelse vil de finde, at konsekvenserne af deres egne synder og misgjerninger ikke er forsvundne, og at de selv ikke er blit rene i sjælen ved at tvættes i Jesu blod.

Paa et vækkelsesmøde forleden aften hørte jeg flere af de „omvendte" fortælle, at de var blit kvit sine synder og følgerne deraf ved at vaske sig rene i Jesu af Nazarets blod. Begriber disse mennesker, montro, hvad de selv erklærer at tro? Mig forekommer disse ytringer, at Jesu blod renser fra al synd og soner for alle overtrædelser, modbydelige. Jeg er realistisk nok til at forestille mig et virkeligt rødt, rindende menneskeblod, og naar jeg saa hører fortælle, at deri skyller millioner af mennesker sine smudsige liv og karakterer, og deri tvætter millioner af sjæle sine urene følelser, da synes jeg, dette blod forvandles fra rødt til sort, og i hjerte og fantasi vender jeg mig med væmmelse bort fra denne barbariske tro. Det strider imod alle mine ideer om retfærdighed, mod alle mine principer i moral at betragte den ortodokse forsoningslære som sand. Og naar der i Jesu navn forkyndes af kristne teologer, at de mennesker, som vrager denne forsoningslære, efter døden blir djævelens bytte og skal pines til evig tid, da byder samvittighed og forstand mig at høilydt protestere mod en slik umoralsk relgion. Det er ikke dogmerne og bekjendelsen, det er ikke indbildningen og troen, det kommer an paa, naar menneskets evige skjæbne skal afgjøres. Ikke ved at rende paa bønnemøde kveld efter kveld, ikke ved at ophidse sine nerver og følelser med overtro, ikke ved at fylde sig i sjælen med en berusende religiøs vin er det man nærer og udvikler det evige liv i sig selv. Hvis man efter døden skal vente at faa det godt og være lykkelig, maa man allerede her blandt sine medmennesker paa jorden leve gudhengivne, opadstræbende, næstekjærlige liv. Da gamle sorenskriver Thomesen, et medlem i Unitarisk samfund, laa paa sit dødsleie, sa en prest, der stod hos ham: „Nu, da det lakker mod enden, bereder De Dem vel til døden, kjære ven?" Da svarte den liberale hædersmand: „Det er livet, som bereder os til døden, pastor; det er ikke vor tro og bekjendelse paa sygeleiet."

Ja, hele vort liv fra vuggen til graven, alle vore tanker og

gjerninger, alle vore triumfer og nederlag, alle vore dyder og lyder, vort liv aar ud og aar ind, til den sidste strid er forbi, er en forberedelse til den eksistens, som begynder, naar døden os sætter fri. Den, som skal nære haab om at være salig efter døden, maa allerede her i det nuværende liv ha erhvervet sig salighedens betingelser, en god karakter, en skjøn og kjærlighedsfuld aand. „Et menneske kommer aldrig mere ind i himmelen, end det faar himmelen ind i sig selv," sir unitarpresten Savage, og han har ret, tror jeg, fordi ordet „himmel" vistnok nærmere betyr en tilstand end et sted.

Som regel vokser folks udødelighedstro sig stærkere, jo mere de vokser selv i visdom, i kundskab og dyd. En af de vægtigste grunde, jeg kjender, til understøttelse af denne trøstende tro er denne:

Endskjønt vi i fysisk henseende flere gange skifter bopæl, dersom vi opnaar en gjennemsnitsalder her paa jorden, vedblir vi alligevel at være de samme individer. Legemet forandrer sig stadig og ombytter de gamle atomer og molekyler med nye. Men sjælen fortsætter at være den samme. Den vokser og udvider sig; den samler sig erfaring, blir skjærpet i dømmekraft, udviklet i følelse og forstand. Men den bevarer sin identitet. Den er hos enhver af os det samme jeg. Og jeg anser det for sandsynligt, at denne sjæl er istand til at overleve katastrofen kaldet død, hvorved den fysiske organisme ruineres og hensmuldrer sidenefter til støv. Men er jeg da ikke opmærksom paa den kjendsgjerning, at menneskene, naar de blir gamle, som en regel blir svækket paa aanden? Jo, iagttagelse viser os, at der med legemets alderdom og svækkelse følger aandelig svækkelse og afkræftelse. Men alt det beviser er dette: At de fysiske organer, som sjælen benytter under sit jordiske liv, ikke længer, som før, er friske. Aandskraften er der endnu, tror jeg; men det er ligesaa umuligt for sjælen at udføre et godt arbeide med en skrøbelig og udslidt hjerne, som det er umuligt for dampkraft og elektricitet at udføre et godt arbeide gjennem skrøbelige og udslidte maskiner.

Hvis de gamle mænd og kvinder, som nu ikke mere kan snakke og skrive og skabe berømmelige værker som før, da de var i besiddelse af ungdommens sundhed og helse, fik nye, stærke legemer til afbenyttelse, skulde det vise sig, indbilder jeg mig, at de i aandelig henseende er lige kraftige og store som forhen.

Ved døden flytter slike personer ud af det forfaldne gamle hus og faar et nyt hus at opholde sig i. „Der er et naturligt legeme; der er ogsaa et aandeligt legeme," sir apostelen Paulus. Materien har mange former, usynlige for vort fysiske blik endel, men derfor ikke mindre virkelige. La os ikke kjøre tankerne fast i de teorier og begreber, at et menneske nødvendigvis maa være bosiddende i et for vore øine synligt, materielt legeme for at eksistere som en sjæl og person. Hvis vi finder troen paa sjælens udødelighed at være en fornuftig og rationel tro, saa kan vi ogsaa trygt slaa os tilro med den overbevisning, at der af den gud, som har skabt universet, er sørget paa forhaand for alt, ogsaa for passende legemer for de per-

soner, som bortvandrer herfra. Naar vi ankommer hid til verden, befinder vi os i en levende organisme, dannet overensstemmende med guds love i naturen. Behøver vi vel at bekymre os angaaende den organisme, vi skal benytte, naar vi fødes til den næste verden? Thi døden, i evolutionslærens lys, er simpelthen en fødsel, en overgang fra den jordiske sfære til den himmelske.

Dersom vi føler os forvissede om, at tilværelsen har en høiere hensigt og mening, maa vi ogsaa, efter min anskuelse, føle os forvissede om det personlige livs fortsættelse efter døden. Thi intet menneske udtømmer sine aandskræfter i den kortvarige tilværelse mellem vugge og grav. De høiest udviklede af vor slægt, digterne, naturforskerne, tænkerne og de mest helstøbte i personlighed og fintformede i karakter fornemmer i sig selv ubrugte evner og ser med sit indre syn idealer, de hverken har havt tid eller anledning til at virkeliggjøre. Skulde det væsen, som er ophav til menneskesjælen — den gud i hvis billede vi er dannet — sætte en stopper for vor individuelle tilværelse, naar vi dør, vilde han ikke være den kjærlighedens og retfærdighedens aand, vi anser ham for at være. Men dybt i vort eget hjerte nærer dog de fleste af os den tro, at universets suveræne hersker er en medfølende, retfærdig gud, og vi føler os overbeviste om, at hans verdensstyrelse er moralsk. I denne tro tør vi frygtløst gaa døden imøde. Og

„hvem der smile kan ad døden,
ham har himlen smilet til,
og som sol i aftenrøden
lukker han sit øie mild."

Fra det jordiske liv skal vi gaa ind til et liv, som begyndende, hvor det nuværende slutter, skal fortsætte sit udviklingsløb, indtil alle vore slumrende muligheder er blit til virkelighed, alle vore evner har udfoldet sig frit, alle vore ønsker er opfyldte, alle vore idealer er realiserte, og vi befinder os ved det fjerntliggende endemaal for sjælens pilgrimsgang.

Med en høiere tilværelse at se hen til efter døden maa vi allerede her af alle kræfter anstrenge os for at leve overensstemmende med den guddommelige plan, vort kald her i verden hengivne, aktive i guddommens tjeneste, utrættelige i vore bestræbelser for at bli bedre i vor vandel og karakter, villigt opofrende os selv for hverandre, at der kan bli mere lykke og hygge, mere fred og tilfredshed i den kreds, hvor vi vanker, at det kan bli lettere at leve for alle mennesker i den verden, vi dvæler i nu.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 11 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Februar 1907

Faderen, sønnen og aanden.

(Af *Kristofer Janson.*)

Faderen, sønnen og aanden er navne, som altid i den kristne kirke har været nævnte med ærbødighed. De navne indesluttede i sig ligesom grundpillerne til hele den kristne tro. Vi finder dem samlede i én formel første gang i Matheievangeliets 28. kapitel 19. og 20. vers, hvor der lægges Jesus i munden disse ord: „Gaar hen og gjør alle folk til mine disciple, døbende dem i faderens, sønnens og den hellige aands navn, lærende dem at holde alt det, som jeg har befalet eder." Af disse ord lavede da kirken sin døbeformel, saaledes som vi kjender den i de fleste kirker den dag idag. At Jesus har sagt disse ord, ansees af kritikerne for mer end tvilsomt. Thi havde han virkelig sagt dem, saa vilde naturligvis ogsaa apostlerne brugt dem i sin daabspraksis; men det har de, ifølge selve det nye testamente, ikke gjort. Hvor daab omtales, staar der altid, at vedkommende blev døbt alene i *Jesu* navn. Hvad tid disse ord saa har sneget sig ind i det nye testamentes tekster, og fra hvad tid de er benyttet som døbeformel, kan vi ikke nu længer bestemme. Formelen er i alle fald ikke apostolisk, om den end kan være meget gammel. Siden den blev indført ved daaben, har den trolig fulgt og følger endnu den kristne kirke, som udtalende dens tre store grundsandheder.

Over trehundrede aar efter Kristi fødsel blev det under megen kamp fastslaaet som rettroende lære, at Jesus var Gud, og efter omtrent fire hundrede aar, at den hellige aand var en person og det tredie led i guddommen. Gud var gjort fra enheden, som jøderne forkyndte, til en toenighed først (saaledes kalder kirkefaderen Lactantius † 338 ham) og derpaa til treenighed. De kristne lærere havde givet efter for trykket fra hedningespekulationen. Indtil kirkemødet i Nicæa 325 havde kirkefædrene vel brugt saa sterke og ophøiede ord som muligt om Jesus, men dog altid fastholdt, at han var et underordnet, et *lavere* væsen end faderen og *skabt* eller født af denne i tiden. Saa siger f. eks. kirkefaderen Tertullian: „Fordi om Gud altid har været Gud, har han dog ikke altid været fader og dommer. Der

fandtes en tid, da hverken sønnen eller synderne var til, sønnen, som alene gjør Gud til fader, synderne, som alene gjør Gud til dommer."

Og hvad den hellige aand angaar, saa var den fra en kraft (i det nye testamente bruges jo udtryk som, at den *udgydes*, man fyldes med den, udtryk som ikke kan bruges om nogen person) bleven til en engel og saa til en tredie person i guddommen. Kirkefaderen Basilius den store (i midten af det 4. aarh.) medgiver, at de gamle fædre er tause angaaende spørsmaalet om aanden, og de, som i hans dage erkjendte dens guddommelighed, blev fordømte, som indførende nye dogmer paa dette felt.

Imidlertid var jo nu treenighedslæren opfunden og fastslaaet som den ene ufeilbart rette lære, og i den athanasianske troesbekjendelse lystes endog evig fordømmelse over dem, som herefter ikke vilde tro saaledes.

Hvad var da mere naturligt, end at man ogsaa tog døbeformelen i Mathei evangelium i den nyopfundne treenigheds tjeneste og udtolkede den, som om den forkyndte treenigheden, uagtet den var bleven til, længe før man drømte om nogen treenighed. Ja den lutherske kirke har endog i sin iver for at værne om treenighedslæren vovet at forvanske døbeformelen, saa at man i det ritual, som bruges i Norge iallefald, tager faddrene til vidne paa, at børnene er døbte i den treenige Guds navn, er døbte i navnet Gud fader, Gud søns og Gud den helligaands, skjønt ordet Gud ikke staar nævnt med en stavelse i den nytestamentlige døbeformel. Ja de har opnaaet at faa denne formel saa uadskillelig forbunden med treenigheden i menighedernes bevidsthed, at det næsten ikke nytter at faa den ud, saa at flere unitariske menigheder f. eks. af den grund har været nødte at opgive denne gamle døbeformel, skjønt de elsker den, fordi de ikke kan bruge den uden at misforstaaes og forvirre begreberne. Jeg taler her af personlig erfaring.

Naar jeg derfor idag vil tale om faderen, sønnen og aanden, som jeg tror paa den ældste kirkes vis, som grundpillerne for den kristne tro, saa vil jeg paa forhaand ha slaaet fast, for at undgaa al misforstaaelse, at dette ikke har det mindste med nogen treenighed at gjøre.

Dette at opfatte guddommens forhold til menneskene, forbindelsen mellem Gud og menneskene og vekselvirkningen mellem dem som en *trehed*, som fader, søn og aand er ganske orientalsk. Vi finder den hos inderne, og vi finder den hos ægypterne. Under de sidstes paavirkning er den trængt ind i kristendommen. Vi ved, at skolen i Alexandria i Ægypten var den, som tog ledelsen i den unge kristenhed, og paatrykte dennes spekulationslyst et halvhedensk stempel. Allerede Filo, Jesu samtidige, søgte at blande platonisk filosofi ind i jødedommen der i Alexandria og lærte om Gud som faderen, visdommen som moderen og logos eller ordet som sønnen. Forgjæves søgte skolen i Antiokia at hævde det gammeldags ædrueligere syn paa guddommen. Den alexandrinske skole seirede, og treenigheds-

læren slog igjennem tilsidst som denne tankerækkes mest yderliggaaende punkt.

Man har grublet over det spørsmaal: Naar Gud er skaber af alt, maa da ikke alt være blevet til engang i tiden, maa der ikke da have været en tid, da altsaa intet var foruden Gud? Men kan man paa den anden side tænke sig Gud, som dog er kjærlighed, være nogensinde uden nogen kjærlighedens gjenstand, uden noget skabt? Og svarer man: „Nei, det kan man ikke", saa blir jo endel af skabningen iallefald evig som skaberen selv.

Nu vel, det nytter lidet for os med vort endelige begreb og vort fattige sprog at tumle med disse gaader om Gud og hans skabning. Saa meget véd vi af videnskaben, at jorden i den kugleform, vi nu har den, er bleven til engang i tiden, selv om urmaterien, hvoraf den er dannet, skulde været til fra evighed. Gud er alligevel den skabende kraft, som har sænket sin livsgnist ned i urmaterien og faaet den til at gjære, rulle og forme sig til myriader af stjerner og kloder og liv.

Det blir bare et forholdsløst tankeeksperiment at drømme os med vor fantasi ind i en gud, for noget er til, et tankeeksperiment, der gjør os formelig fælne og uhyggelige. Intet er til, tiden er ikke til, rummet er ikke til, øiet og øret er ikke til for at se og høre, og hvis de var til, vilde de intet se og intet høre; thi der er intet. Uendelig tomhed, uendelig stilhed, uendeligt øde; mørke oppe, nede, foran, bag, ingen dag, ingen nat. Et eneste dødens rige, og dog er livet til; thi Gud er.

Jeg kan ikke tænke mig ind i en saadan tilstand. Jeg maa altid tænke mig Gud fra evighed af skabende, virksom, med en eller anden kjærlighedens gjenstand, med urmaterien strømmende ud fra ham selv og med den belivende kraft til denne urmaterie strømmende ud fra ham selv, kloder skabte, gjennemløbende sin bane, sprængte, naar banen er løben ud, for at give næring og rum til andre kloder, der former sig ud af deres og af nye bestanddele. Den virksomhed har varet fra evighed og skal vare i al evighed. Gud holder aldrig op at skabe og virke. Han taler, og det sker; han byder, og det staar der. Skabningen i dens utallige fantastiske, skiftende former mylrer frem, sole, maaner, planeter, jord, hav, fiske fugle, dyr, mennesker, blomster, buske, trær, alt mylrer frem overalt i verdensrummet som en evig mylrende lovsang om den almægtige. Det er skaberens egen uendelige livskraft og energi, der udvikler og formerer sig i en aldrig endende livsproces med et intelligent maal for øie, det at naa til det yderste toppunkt af sin egen naturs mulighed og saaledes gjenspeile Guds herlighed i milliarder af former.

„Skabelsen", siger en forfatter*), „er Guds visdom, der gaar ud af sit hemmelighedsfulde kammer og tager synlig form, hans egen

*) Kesjub Chunder Sen, den hinduiske reformator, hvem jeg skylder meget i denne tale.

livskraft, der aabenbarer sig i en uendelighed af virksomheder. Bliv lys! det er skaberordet, som føder verdener den dag idag. Det ord ruller over menneskeslægterne i nord, syd, øst og vest og skaber og skaber, indtil man er blevet lys, indtil man har naaet fuldkommenheden."

Vi har idag kun med vor jord at gjøre, og forholdet af dens liv til Gud. Den er en af klodernes yngre søstre, og med hensyn til alt dens liv gjælder det: Der var en tid, da det ikke var, skjønt kimen, urmaterien til det, kan have været. Og om dette liv gjælder det: Det gaar trinvis opover fra det laveste til det høieste, fra cellen til mennesket, fra mennesket til lysengelen. Hinduerne har seet ret, naar de har sagt, at alt liv bevæger sig fra det laveste opover. De taler om fisken, skildpadden, svinet som mellemled, før mennesket naaes. Det være nu, som det være vil. Saameget er vist, at vi her har Darwins evolutionslære, tusinder af aar før Darwin, i en raa form — et evigt fremskridt af det skabte liv opover, med den hensigt at naa fuldkommenheden, naa Gud.

Det er ikke nok at være bleven et menneske, dette menneske og hele samfundet af mennesker maa stige og vokse fra det lille barn og fra den vilde barbar, vokse ved kultur og opdragelse, til barnet og barbaren er bleven bevidst mand og kvinde, og manden og kvinden er bleven Guds søn og Guds datter. Sønne- og datterforholdet til Gud er det sidst mulige led i al skabnings udvikling. „Den sidste aabenbaring af guddommen paa jorden er guddommelig menneskelighed."

Al sand religion kan ikke nøie sig med at drømme sig en Gud, skilt fra al skabning, ørkesløs, stiv, indesluttet i sig selv. Den kræver, at denne Gud skal blive fader. Han maa føde noget af sig. Og i navnet fader ligger jo indesluttet navnet søn eller barn. Vi kan ikke tro paa nogen fader uden at tro paa noget barn. Tro paa faderen og tro paa sønnen hører uadskilligt sammen.

Men hvor skal vi finde denne søn, som altsaa skal representere Gud for os, representere det sidste udviklingsled af skabningsrækken paa jorden, det som har naaet sin bestemmelse, gjenspeilingen af Gud?

Vi kristne tror at have fundet denne representant for den guddommelige menneskehed i Jesus af Nazaret; andre religioner tror, at have fundet ham i andre mænd, efter hvem de da kalder sine samfund. Buddhisterne har Buddha, muhamedanerne har Muhamed. Men dette vil i grunden kun sige, at der er længsel over hele den vakte menneskeverden efter sønneforholdet til Gud og efter at se dette sønneforhold udtrykt i en levende menneskeskikkelse.

Men det, at en enkelt menneskeskikkelse naar fuldkommenheden, det kan ikke blive nok. Hvad kan det nytte os, at der er et mønster, naar vi ikke følger mønstret? Naar millioner gaar under i ulydighed og synd, hvad kan da en enkelts sønneforhold nytte til? Alle, alle ønsker at blive frelste. Dersom der er barneforhold, saa er det nødvendigt, at dette ikke udvikler sig bare i et enkelt individ, men i hele menneskeslegten.

Almen frelse er skabningens bestemmelse. Gud sendte „menneskesønnen“ ned til os, for at han skulde gjøre alle menneskebørnene til sønner og arvinger af gud. Den magtstjaalne og nedværdigede menneskehed trængte ikke en ensom fyrste, prydet med alle himlens rigdomme og herligheder; men hvad den trængte var, at alle mennesker skulde være som fyrster med herlighedens kroner paa deres hoveder. Skabelsens opgave var ikke at frembringe én Kristus, men at gjøre hvert menneske til en Kristus. Det er dette maal, Paulus sigter til, naar han siger, at vi skal vorde ligedannede med ham. Jesus af Nazaret var blot midlet til, at vi andre skulde kunne blive ham lige, blive sande mennesker og derved sande Guds børn; at skabe ham alene var ikke *endemaalet*. Han var „veien“. Og veien er aldrig selve endemaalet. Endemaalet er Gud. Vi bedes ikke bare om at komme til Jesus, men om at gaa Jesusveien til Gud. Gjør Jesus til Gud, og han blir ikke længer veien. Gjør ham til veien, og han er ikke længer Gud. Men han, der representerer sønnetanken og fuldbyrder den, den spænder broen fra jorden til himlen. Himmelens og jordens herre afspeilede sig i sønnen, for at denne skulde gaa gjennem menneskehedens hele længde og bredde, oplysende og helligende alle menneskehedens slægter med guddommelighedens straaleglans. Kristus, Kristus, Kristus opstanden overalt i alle aldre, i alle nationer. „Menneskesønnen“, som tillige er „gudssønnen“, samlende de mange sønner og døtre ind til det rette barneforhold til Gud, og det guddommelige barneforhold som en elv af lys og liv, der bærer menneskeslægten med sig mod himlen. Som vor Digter Wergeland synger i sin herlige opstandelseshymne i „Mennesket“:

„Paa jord som i himmel evindelig fryd.
Den hele menneskehed
nedknæler paa jorden i lykke og fred.
I mennesket er du kommen igjen,
o Jesus Messias fra himmelen;
i menneskets sjæl et straalende skin
lever af din;
i menneskets hu dine himmelske tanker,
og som om der hang i hjerternes rod
et funklende dryp af frelserens blod,
i menneskets hjerte din kjærlighed banker.
Paa jord som i himlen evindelig fryd,
nu endt er Jesus dit verk;
thi hviler du nu i din seiersfryd sterk.
Du mennesket har til menneske gjort
og blæst af gudsbilledet støvet bort,
saa englenes sind og menneskets hu
eet ere nu.
Thi Jesus Messias, i skarernes hjerter
i levende daad opstanden du est;
hver slægt er en ny opstandelsesfest,
de nyfødte ere dens nytændte kjerter.“

Men hvorledes skal denne opstandelse af gudssønnen i menneskeheden ske? Der møder vor tanke: Den hellige aand.

Guds egen hellige aand, ikke nogen person, men Guds egen hellige beaandelse af vor aand bærer Kristuslivet ind i hjerterne og og sjælene til alle mennesker, brydende ned og tilintetgjørende menneskealdres synder og uretfærdigheder ved gudvakte menneskers egen hjelp, og skabende efterhaanden alle mennesker om til deltagere af guddommeligt liv. Det er duen, det er pintseflammen, der daler over os, kvælende slægters kjødelighed og muldbundethed og bringende himmelsk liv og kraft ned paa jorden. Og saaledes skal mand efter mand, kvinde efter kvinde bæres jessuslig ind til faderens hjem i himlen, og derved er skabelsens store maal naaet.

Dette er i korthed hele historien om faderen, sønnen og aanden: Gud, Brahma, Allah, Jahve, hvad navn han end kaldes med, sidder for vor tanke, før jorden endnu er bleven til, alene i sin majestætiske herlighed, med andre kloders lovsang hvirvlende om sig. Da kommer ogsaa vor tur. Skabelsens straaler rammer ogsaa det stof, hvoraf jorden er dannet, og det hvirvler, gløder, damper, og naar kuglen er tilstrækkelig afkjølet, sænkes den første celle ned, og det første grønne liv spirer frem. Og saa kommer lag paa lag af de geologiske perioder, hver med sine særegne former, for at berede vei for det fineste liv: Mennesket, med sin vidunderlige mulighed at vokse fra en vildmand til en engel. Og menneskeslægten udvikler sig, til den endelig skyder blomst i en skikkelse, der har naaet fuldkommenheden. Da er sønnen i fuldeste forstand bleven til, da er ordet blevet kjød. Og naar dette sønneforhold har tvunget sig vei gjennem verden og løftet alle mennesker op til Gud, da har aanden gjort sin gjerning.

Guddommelighed, som er kommet ned til menneskelighed og har gjennemsyret mennesket, det er sønnen. Guddommelighed, som har seiret i menneskene, saa den bærer menneskeheden op til himlen, er den hellige aand. Det er hele frelsens filosofi; det er den korte historie af menneskelig forløsning. Hvor skjøn, hvor tilfredsstillende for sjælen!

Faderen aabenbarer altid sin naade og visdom i skabningen, indtil den tager form af rent sønneforhold i Jesus, og ved hjelp af denne ene søn udvikler sig en hel fylking af sønner. Ud af den kristossæd, der er nedlagt i hvert menneske, der kommer til verden (Johs. 1, 9), udvikler sig en hel høst af Kristusser. Gud sendende guddommelig livskraft ned, og denne guddommelige livskraft atter gaaende op, naar den har fuldendt sin gjerning — det er skabelse, det er frelse. Faderen, sønnen, den hellige aand. Skaberen, menneskemønstret, helliggjøreren. Jeg er, jeg elsker, jeg frelser. Den tause Gud, den sig aabenbarende Gud, den helliggjørende Gud. Og dog er der ikke tre guder, men én Gud, skjønt denne ene Gud aabenbarer sig paa mange maader. Han er i sin himmelske herlighed, som intet menneskeligt øie kan se eller taale; men han aabenbarer sig ogsaa i den omvendte syndens herlighed. Lad ingen menneskelig fantasi trække mangguderi ud af dette. Lad ingen lyvende læber sige, at

Kristus kom for at lære os tre guder. Een var hans Gud, den samme igaar, idag og bestandig.

Man har kaldet Jesus af Nazaret et „gudmenneske". Ordet er af theologisk oprindelse; det findes ikke brugt af Jesus selv eller af nogen af det nye testamentes forfattere. Vel, ordet rettelig forstaaet, indeholder en sandhed; men ulykken er, at man har gjort dette „gudmenneske" til en „menneskegud". Der er stor forskjel paa de to ting. En menneskegud er uforstaaelig, han er usand og taabelig, han er et fantasiverk. Men et gudmenneske, naar man ved dette ord forstaar et menneske, som er blevet Gud ligt saa meget som menneske kan blive ligt Gud, det er ganske fatteligt, det er en mulighed, som ligger i selve tingenes natur, naar vi tror, at alle ting er udgaaede fra en personlig skaber og gjennemstrømmede af hans livskraft. Vi kan studse ved tanken og bøie os for den i ærbødighed; men der er ingensomhelst modsigelse i den, den er fuldkommen fornuftig. Menneske forbliver menneske; det guddommelige er bare flydt ind i og har gjennemsyret dets natur.

Hvis vor, de kristnes, formening er sand, saa var Jesus af Nazaret en saadan mønstermand, et saadant gudmenneske, om vi vil bruge det ord altsaa. Han var det, han er det, han vil blive det gjennem alle tidsaldre. Han bruger selv det udtryk om mennesket, at dets bestemmelse er at guddommeliggjøres, „blive fuldkomment som vor himmelske fader er fuldkommen". Men Jesus talte aldrig om sig selv eller om noget andet menneske som menneskeguder. Ved at forvandle gudmenneske til menneskegud, som ortodoksien vitterlig har gjort ved at erklære Jesus af Nazaret som andet led i guddommen, har man skabt en gruopvækkende meningsløshed.

Kan et menneske da nogensinde blive Gud? Nei, man kan blive *lig* Gud, man kan blive guddommelig, om I vil.

Kan en søn nogensinde blive sin fader? Aldrig. Faderen forbliver fader evindelig, og søn forbliver søn gjennem al evighed. Jesus var ikke, er ikke, vil ikke være Gud fader. Han er simpelthen representant for menneskeheden, hvori guddommen dvæler. I ham ser vi menneskenaturen gjort fuldkommen ved trofast tilegnelse af guddommelig natur og ved eget selvarbeide.

Og netop heri bestaar betydningen af Jesu liv og gjerning. Han viser os, hvorledes vi kan ophøie vor natur ved at gjøre den mer og mer guddommelig, hvorledes vi, uagtet vi beholder vor fulde menneskelige karakter, alligevel faar mer og mere del i den guddommelige karakter.

At sige, at Jesus af Nazaret var væsenset med Gud fader og var til fra evighed af, eller at han blev til faderen, er at forkynde et forræderi mod den oprindelige kristendom.

Alle kirkefædre før kirkemødet i Nicæa, Justin, Tertullian, Origenes o. fl., forkastede som sagt alle en saadan tanke.

Jesus ønskede ikke at være ét med faderen paa anden maade, end ogsaa vi skal være ét med ham. Han var faderens søn, en skab-

ning. Han taalte og modtog titelen „Guds søn“, skjønt han selv ydmygt foretrak at kalde sig „Menneskens søn“. Han begjærede ikke større ære.

De disciple af ham, som nu kalder sig ortodokse, paaberaaber sig for ham noget, som han aldrig paaberaabte sig for sig selv. Sig gladelig, at han var „Guds søn“, men ikke at han var Gud, og vi vil blive enige et langt stykke. I ham er det sande sønneforhold fuldbyrdet og herliggjort.

Gjennem sønneforhold opnaaes forsoning, forsoning af den faldne menneskeslægt til Gud.

Vi ønsker ikke to guder, heller ikke at det nye testamente skal være en gjentagelse af det gamle.

Jøderne har fortalt os om den mægtige, majestætiske naturens Gud efter deres syn paa ham og om hans førelse af historiens baner, saaledes som de saa den.

De gamle hinduiske hellige bøger lovsynger Gud som den, der har aabenbaret sig i ilden og vandet, i skabningen over og under.

Men det nye testamente vil fortælle os om sønnen, sønneforholdet, Gud som fader til menneskenes børn.

Jesus af Nasaret var forskjellig fra Moses; han saa ikke Jahve i den brændende tornebusk, men i det brændende menneskehjerte, som er antændt af andagt, af længsel mod sit evige ophav. Det nye testamente aabenbarer os Gud, ikke som han er i sig selv, men som han aabenbarer sig i sin søn. Moses var en stor Guds udsending. Han representerer samvittigheden, han er loven sat i kjød og blod. Han representerer ikke kjærligheden. Han var ikke sønneforholdet sat i kjød og blod; det var Jesus af Nasaret.

Gud vil gjennem Jesus gjøre kjendeligt mellem menneskene, at han er kjærlighed. Han ønsker verden forsonet til sig ved kjærlighed, sønlig kjærlighed. Frygtens gamle testamente er saaledes overstraalet af kjærlighedens og sønneforholdets evangelium, og sønnen har taget lovgiverens plads. Ikke længer vil verden sidde skjælvende ved Mose fødder og høre love og bud dag efter dag. Den ulydige menneskehed vil ikke længer bare sukke og sørge, undre og tilbede; men den vil vende tilbage til lydighed, troskab og kjærlighed.

Hvorfor da tale om, at Gud selv stiger ned og blir menneske i Jesus af Nasaret? hvorfor tale om Kristus som en anden guddom? hvorfor søge en Gud no. 2?

Der er ikke rum for to guder. Skabningen afskyr afgudsdyrkelse og staar fast ved den ene Gud. Men vi længes efter at se guddommelighed aabenbare sig, straale ud i et menneske, og derfor elsker vi det nye testamentes søn, som Gud har givet os, for at ogsaa vi kan blive sønner og døttre og arvinger. Vi har faderen over os og sønnen foran os. Men dersom vi siger, at Jesus er den samme som vor Gud og skaber, selve faderen i menneskelig skikkelse, da findes der ingen søn i vor theologi. Da maa vi endnu som jøderne lede efter sønnen; den lovede Messias maa endnu komme.

Derfor bort med denne mythologiske figur af en mandgud, en Gud no. 2. Det er ikke historiens Kristus. Historiens Kristus er kjød og blod af sønneforholdet, et eksempel og en velsignelse for hele verden.

Guds søn lærer os ikke opigjen, hvad Gud har lært os før, men han lærer os, hvad sønnen alene kan lære, og hvad Gud ikke kan lære os uden gjennem sønnen.

Faderen kan lære os, hvad han er. Han kan aabenbare sin magt og sin visdom, sin kjærlighed og sin hellighed i naturen og samvittigheden. Der ender denne naturaabenbarelse. Faderen kan ikke selv blive et eksempel paa sønneforhold. Alene sønnen kan vise, hvad en søn bør være. Vi vil gaa forgjæves til det gamle testamente eller Vedaerne eller andre folks bibler for at lære sønneforhold. Det lærer jeg ved Jesu fodder, min faders elskede søn. Jeg gaar til Gud for at lære alt om guddommen; men jeg gaar til Kristus for at lære, hvad en søn bør være. Gud lærer mig guddommelighed, Kristus lærer mig menneskelighed.

Hvad er vel kristendommen andet end menneskehedens religion? Vil man tilbede Jesus, saa tilbeder man sig selv; man tilbeder menneskehedens mulighed, det er brodertilbedelse, ikke fadertilbedelse. I sit forhold til os er Jesus en aabenbarelse af broderforhold, ikke af faderforhold. Dersom man hilser Jesus som Guds søn, saa er man tvungen til at føre denne læresætning ud til dens yderste konsekvens og stolt forkynde ham som vor broder. Det er kristendommens herlighed, at den ikke alene er guddommelighedens religion, men menneskelighedens. Den giver os baade en fader og en broder. Der er en evig forskjel paa dem. Sønnen er født, avlet, skabt, hvad udtryk man vil bruge. Faderen er derimod ufødt, uavlet, uskabt; han er selv alt levendes kilde, udgangspunktet.

Det er menneskeheden, som æres i sønnen; men menneskeheden bestaar baade af mænd og kvinder. Vil det at ære Kristus som representanten for den fuldkomne menneskehed sige det samme som at ære manden og forsømme kvinden? Er det manden alene, som har faaet sin representant i Jesus? Har kvinden ingen representant, som hun kan kalde sin?

Den katolske kirkeafdeling har følt sandest og dybest savnet af en representant for Guds moderlighed saavel som faderlighed, og den har tyet hen til Maria, Jesu moder, og, i lighed med, hvad den har gjort med hendes søn, ophøiet hende, i alle fald i praksis om ikke i theori, til gjenstand for guddommelig tilbedelse. Til hende opsendes der bønner, hun anraabes om helbredelse og forbøn; til hende ofres røgelse og gaver, og hendes billede med en brændende lampe foran findes paa gadehjørnerne i de fleste katolske lande, ja i næsten hvert hus, som har raad til det. I kirkerne finder man altid skarer af andægtige paa knæ foran Mariabillederne. Og paa museerne og kunstgallerierne er det Madonna og atter Madonna, paa hvem kunsten har ofret sin rigeste poesi. Hun staar paa skyen med sol og maane

under sin fod; hun farer til himmels som sin søn, løftet og ombølget af jublende engleskarer, og graven, hvor hun laa, er fyldt med blomster. Renæssancetidens ypperste, Rafael, Mikel Angelo, Fiesole, Andrea del Sarto, Sassoferrata, Correggio, Murillo, Rubens og alle de andre har skabt sig et udødeligt navn ved sine Madonnabilleder. Og den moderne kunst, selv den protestantiske, synes at gaa i disse gamle spor, naar den vil fremstille barnlig, ydmyg fromhed.

Menneskehjertet trænger til at se op til, læne sig til det ømme, det moderlige, det som har en kvindes forstaaelse og kjærlighed til det skrøbelige barn. Og skjønt vi gjenfinder denne fine kvindelige følelse udpræget i Jesusskikkelsen, da naar han velsigner børnene og reiser synderinden og græder over Jerusalem og beder for sine fiender, saa har verden ligesom ikke syntes dette var nok; den har trængt et kvindeligt ideal ved siden af det mandlige og saa udkaaret Jesu moder til dette.

Men hvorfor da vælge Jesu moder? Hvorfor ikke heller da Maria af Betanien? Ved at sees paa med historiske øine falder Maria, Jesu moder, langt under idealet. Hun har kanske været en dygtig, ærlig, praktisk kvinde af folket; men bigot og fanatisk konservativ jøde. Derfor havde hun ingen forstaaelse af sin store, fine søn, mens han levede. Hun stod ham tvertimod imod sammen med sine andre sønner, Jesu brødre, og det var først efter hans død, at hendes øine oplodes og hendes hjerte smeltede, og hun sluttede sig til disciplene. Jesus maa selv klage over, at ingen profet er agtet i sit fædreland og i sit hus.

En ganske anderledes fin og yndig skikkelse er derimod Maria af Betanien, hun som sad ved Jesu fødder og lyttede med hele sin sjæl. I hende vil kvinderne finde representeret den fulde sjæl, ømme selvhengivelse, og troskab i at ofre sig for og tjene alt, som er rent og ædelt i verden. Men Maria, Jesu moder, er foretrukket for Maria af Betanien, fordi hun var hans moder, og i modernavnet ligger menneskehedens skjønneste kvindeideal. I jordens mødre skulde Gud bedst kunne aabenbare sin moderlighed.

Som vor digter Wergeland siger:

„Og synet af Maria med Jesus i sin arm
i menneskenes barm
skal blidne deres hjerter som med en moders fred
og føde himmelsk liv, et liv af kjærlighed."

Og ligesom hver mand har hvilet under en kvindes hjerte, saa skal ogsaa hver mand sidde ved kvindens fødder og lære ømhed og guddommelig kjærlighed.

Ligesom den mandlige side af menneskeslægten maa naa det høieste punkt af moralsk udvikling, saa maa og den kvindelige side naa det; thi mennesket er mand og kvinde tilsammen.

Vi taler saa meget om civilisation i vore dage. Hvad er den uden en ærbødig anerkjendelse af Gud i mænd og Gud i kvinder? I den høieste civilisation vil kvindens kjærlighed fuldkommengjøre og

blødgjøre mandens karakter. Og trænger vi en fremstilling af den i et billede paa jorden, vil vi se den i billedet af Maria af Betanien ved Jesu fødder, drikkende ind hele hans rene sjæl, smeltende aandeligt sammen med ham i en harmoni.

Lad os kun ophøie sonnen; thi jo mere vi ophøier ham, desto mere ophøier vi faderen; men tilbede ham gjør vi ikke.

Den dybsindige lære om logos, Guds livsfunke, der er udtalt i første kapitel af det fjerde evangelium, hvor er ikke den sand, skjønt den er bleven saa jammerlig forkvaklet af theologerne, som paa den har bygget læren om personen Jesu guddom. Nei, der er ikke i evangeliets indledningsord tale om nogen Jesus. Men der er tale om Guds livsfunke, som hviler i Gud, for verden er bleven til. Saa springer den ud i skabningen, som bæres oppe af denne livsfunke. Denne funke bor ikke alene i mennesker, men ogsaa i planter og dyr. Hvor der er intelligens, ja, hvor der er det mindste spor af instinkt, der dvæler Guds livsfunke, Guds ord, Guds Kristos. Det er denne funke, denne Guds Kristos, som oplyser hvert menneske, der kommer til verden, siger forfatteren af det fjerde evangelium. Dette forstod ogsaa de ældste kirkefædre. De taler om dette Guds ord, denne Kristos, denne spire til sønneforholdet, boende hos Sokrates, ja, de saa den i den barbariske filosofi, i den græske hedenske litteratur. Her kan da sandelig ikke menes personen Jesus af Nasaret, men Guds livsfunke, som levede og luede i alt, der bar vidne om Gud, bar frem stykker af sandheden.

Dette er Kristos, som er i verden før Jesus. Han er i Grækenland og Rom som i Ægypten og Indien. Han bor i de gamle digteres og vismænds sagn og sange. Han dvælede i Lao Tse, i Zoroaster som i Gautama Buddha. Han lever i alle lande og til alle tider, i Afrika, Asien, Europa og Amerika. Han er ikke monopol for nogen nation eller sekt. Al litteratur, al videnskab, al filosofi, al lærdom, der er sand, hver handling, der er overensstemmende med sønneforholdet til Gud, er udslag af Guds Kristos, som er begraven i menneskeheden.

Vi kristne tror, ligesom Johannesevangeliet siger det, at denne Guds livsfunke, denne Guds Kristos fik sit ypperste udslag, blev kjød i Jesus af Nasaret. Det vil sige, vi tror, at mennesket Jesus af Nasaret, har udviklet høiest den Kristussæd, som er nedlagt hos alle mennesker, at han derfor klarest gjenspeiler Gud i menneskeverdenen. Men den samme Kristos, som boede i Jesus, er ogsaa spredt i alle skoler af religion, spredt i alle mænd og kvinder øst og vest, spredt som mangfoldige Kristus-principer, mangfoldige stykker af Kristus-liv, stykker af sønne- og datterforholdet til Gud, der higer efter den fuldkommenhed, som dette forhold naaede hos personen Jesus af Nasaret.

Thi Gudsfunken, Guds Kristos er ikke bunden alene til Jesus af Nasaret. Den har været i verden før ham, den skal blive i verden efter ham; thi „den oplyser hvert menneske, som kommer til verden.“ Den er indvævet som traade i hver mands og kvindes sjæl. De har evner med andre ord til at blive Guds sønner og døttre, blive Jesus

lig, der viste os, hvad sønneforhold til Gud vil sige. Hvadsomhelst i eder, som er godt og helligt, er en Guds søns egenskaber. Jesus representerer kun det fuldkomne sønneforhold. Derfor kaldes han og stundom „midleren“ mellem Gud og mand. Du kan nemlig ikke naa Gud uden ved at blive hans søn eller datter.

Jesus har været hans fuldkomne søn, tror vi kristne. Derfor rækker han ligesom Gud en haand og menneskene, sine brødre, den anden og vil drage dem op til ogsaa at blive saadanne sønner som han. Der er ingen anden vei end gjennem søuneforholdet; derfor kan Jesus kaldes „veien“ og „døren“ eller hvad andre udtryk vi finder brugt om ham i det nye testamente. Ikke saa, at han har betalt for dine synder eller kjøbt dig fri for straf; men han har vist dig, hvad en søn vil sige, hvad du maa blive for at naa Gud. Dersom du har vendt dig fra Gud i ulydighed, vend om igjen og bliv en lydig søn, og du er forsonet til din fader. . . .

For at lære at blive en ret søn skal du gaa igjennem og luttres i livets, i dødens, i det hinsidiges skole. Før du er bleven det, før du er bleven Jesus lig, kommer du ikke til Gud, det vil sige, i nært samfund med ham.

Hvad var det Jesus af Nazaret kom for at lære? Var det som Sokrates, en bedre moral? Nei, han kom for at lære os *guddommelig menneskelighed*. Hans ord var: „Ikke jeg, men faderen i mig.“ Hans eneste ærgjerrighed var at gjøre menneskeheden guddommelig. Han søgte gjennem sit korte levnetsløb paa jorden ved ord og eksempel at lede hele menneskeslægten til guddommelighed. Han var en lærer i guddommeligt sønneforhold. Hans eneste hensigt var at reise menneskeslægten op og lade den blive delagtig i himmelens lys og herlighed. Han fandt jorden jordisk, han vilde gjøre den himmelsk. Han fandt mennesket menneskeligt, han vilde gjøre det guddommeligt. Tro det du, som vil være Jesu efterfølger.

Men hvor er magten til at følge Jesus paa hans vei?

Guds søn, vor broder Jesus, kan længe nok staa som vort mønster, men hvor er magten til at blive som han? Her staar vi ansigt til ansigt med, hvad det nye testamente kalder den hellige aand, ikke en ny person føiet til guddommen, men en kraft fra Gud, modtaget af vor kraft, en aanden af Guds aand paa vor aand, saa den styrkes og dygtiggjøres til at naa sit maal.

Det var Jesu af Nazarets hemmelighed, hvorved han naaede sønneforholdet, at han lod sig gjennemsyre af Guds aand. Saaledes skal vi og lade os gjennemsyre af Guds aand.

Jesus kan lære os, Jesus kan være og vise os veien; men han kan ikke give os magt til at bryde syndens lænker, det kan alene Gud selv ved at aande paa os. Jesus er et historisk eksempel, et billede af trofast sønneforhold; men at omgjøre dette billede til en levende kraft i hver enkelt mand og kvinde, det hører Gud til ved hans hellige aand.

Bøger, lærere, rene mænd og kvinder kan være Guds redskaber; men sønneforholdet skabes kun, naar vi lader Guds aand selv lue i vort indre, naar vi giver efter for alle de gode tilskyndelser og lader disse blive en magt i os.

Det er Guds aand, som forvandler den udvortes sandhed til indvortes renhed i de hjerter, der lytter til sandheden. Det er Guds aand, som lader Jesus blive en helliggjørende kraft i os. Det er ikke nok at raabe: Herre! herre! — Vi maa blive som han. Blev ikke Jesus selv døbt og fyldt med Guds hellige aand? Er ikke det meningen af det vakkre poetiske sagn om duen, som steg ned over ham? Vi maa drage den samme due ned over vore hoveder. Vi maa drage vort gudsliv fra den samme kilde, hvorfra Jesus drog sit.

Guds aand er det, som lader Kristussæden, sønneforholdets sæd, spire i hjerterne. Kristus er ikke her, ikke der, men se han er inde i eder. Guds aand lever i verden, den viser sig i den gudbeaandede digters og talers ord, i en mors og fars opofrende kjærlighed, i menneskevennens grublen for sine brødres og søstres vel. Den skulde suse med sine vingeslag over presternes forkyndelse, over menighedens salmesang, over vort daglige livs færdsel. Den lyder som en manende røst til os om at reise os, følge ham — sønnen — for at blive sønner selv. Den lyder udover verden som Guds tilbud: „Hvo, som seirer, skal arve alle ting, og jeg vil være ham en Gud, og han skal være mig en søn."

Livsens bog.

(Efter *Charles Stowe.*)

I tyvende kapitel af Johannes aabenbaring, tolvte vers, læser vi de følgende ord: „Og jeg saa de døde, smaa og store, staa for gud, og bøger blev aabnede; og en anden bog blev aabnet, som er livsens bog; og de døde blev dømte efter det, som var skrevet i bøgerne, efter sine gjerninger." I gamle dage mente man, at vorherre lod nedskrive i visse bøger alle et menneskes handlinger, ja tilogmed dets tanker og følelser. Han benyttede hertil sine engle, og disse personer havde det travlt bestandig, baade ved nat og ved dag, aar ud og aar ind med at referere, hvad jordens beboere gjorde.

Moderne videnskaber bekræfter, at vore forfædres idéer om bevarelsen etsteds af menneskenes erfaringer, oplevelser og gjerninger var korrekte — ikke hvad midlerne angaar, men hvad selve sagen angaar.

Vi indbilder os ikke, at guddommen beskjæftiger en mængde sekretærer, som ved hjælp af en slags mysteriøs hurtigskrift kopierer i store bøger, hvad folk gaar og tænker paa, snakker om, ønsker og gjør. Vi indbilder os ikke, at der i himmelen findes en bog, kaldet „livsens bog", indeholdende alle menneskers biografier.

Alligevel ligger der en dyb sandhed til grund for denne gamle opfatning.

I et nylig udkommet psykologisk verk fortælles der, at en tjenestepige i en febersygdom citerte korte læsestykker paa hebraisk, skjønt hun aldrig hadde studert dette sprog. Undersøgelser bragte paa det rene, at hun nogle aar iforveien hadde arbeidet i et hus, hvis familiefar var professor i det hebraiske tungemaal. Hun hadde hyppig hørt denne mand læse hebraisk paa sit kontor, og de ord, hvortil hun lyttede, hadde, hende selv uafvidende, indlogeret sig i et af hendes sjæls mange rum. Hun ante ikke selv, at hun kunde det allermindste hebraisk. Men under feberens indflydelse, med legemet i en tilstand vidt forskjellig fra den normale, viste det sig, at de ord, hun hadde hørt paa et fremmed sprog var bevart etsteds i hendes indre og kom frem igjen fra sit skjulested paa hendes egne læber. Den moderne psykologi har beskjæftiget sig meget med de sjæleregioner, som gaar under navn af *underbevidstheden*. Dyberegaaende studier af menneskenaturen viser os, at der i alle personer eksisterer to slags bevidstheder — en, som vi benytter i vort almindelige dagligdagse liv og udfører vore regelmæssige gjøremaal med, en anden, som er opholdssted for den del af vor hukommelse, vort tankeliv, vor følelse og fantasi, vi ikke saadan i almindelighed benytter.

I denne sfære af vor personlighed, i underbevidstheden, ligger paa lager alle de kundskaber, vi engang car erhvervet os, men har mistet herredømmet over, alle vore erfaringer og oplevelser i tidens løb, alle vore dyder og lyder, alle vore længsler og haab. Paa underbevidstheden plader staar stereotypert hele vort levnetsløb fra begyndelsen af. Kunde vi se paa disse plader med vore øine og forstaa alle sætninger der, vilde det vække vor allerhøieste forbauselse. Begivenheder, forlængesiden glemte, vilde erindres; idéer, skjulte og gjemte, vilde dukke frem i vor hjerne paany. Fra denne hemmelighedsfulde region i vort væsen kommer der frem hos os ofte, i vor vaakne bevidsthed, følelser og tanker, som begeistrer os, idealer som maner os til heltemodig strid, løftende længsler og syner og haab. Fra underbevidstheden modtager vi de vidunderlige intuitioner, som alle af os undertiden faar, naar vi stræver med løsningen af et vanskeligt problem. Fra denne region af vort aandelige liv gjæstes vi ogsaa iblandt af stærke og ubændige lidenskaber, som frister til afvigelse fra pligtens vei. Her, i sin egen personlighed, har hverteneste menneske sin „livsens bog", beskrevet med uudslettelige optegnelser af tidens haand.

Her, i underbevidstheden, eier vi alle korrekte referater af vor karakterudvikling. Den moderne psykolog skjønner langt bedre, end seeren paa Patmos gjorde det, hvilke midler guddommen benytter sig af for at faa vide, hvad han ønsker, om sine skabningers levnetsløb. Han har i sin visdom truffet slike foranstaltninger, at hver eneste udødelig sjæl i sig selv indregistrerer sin saga og der bærer den tilskue for ham, som gransker alting tilbunds. I gamle dage, da man

brugte pergament til at skrive paa, var materialet undertiden saa kostbart, at de samme manuskripter ofte blev benyttet flere gange af skribenterne. Man har fundet gamle pergamentruller med mange beretninger ovenpaa hinanden, og ved hjælp af forskjellige midler har man fremkaldt igjen den ene efter den anden af disse haandskrevne beretninger. Antikvarer har i disse gamle manuskripter, som kaldes palimpsest-skrifter, fundet værdifuldé skatte af oldtidens litteratur og har af dem hyppig faaet oplysninger, som verden ellers vilde være gaaet glip af. Menneskets hukommelse er at ligne med sligt et gammelt palimpsest-skrift. Dette opdager vi snart ved at gi os i samtale med en ældre person. Han lever tildels i nutiden og modtar, som vi alle gjor, indtryk fra sine nuværende omgivelser. Men, hvis det er en meget gammel mand, lever han i virkeligheden langt mere i svundne dage end i vore. Sæt ham blot paa glid med at fortælle om sin ungdom og barndom, skal I finde, at han kommer hine tider overraskende vel ihu. Det er overmaade interessant at lytte til to gamle mennesker, som samtaler om begivenheder, der fandt sted, da de var børn. De gjenkalder vidunderligt klart, hvad der hændte for seksti og sytti aar siden, og beviser hermed, at de selv — lig bladene i en skrivebog — er beskrevne med tilværelsens uudslettelige bogstaver. Hvad disse mennesker maaske ikke har erindret i en lang aarrække, viser sig pludselig at være vel bevaret i deres underbevidsthed, hvorfra det paa forlangende kommer frem, enten til glæde og opmuntring for de gamle, eller til bedrøvelse og nag. Er der ikke en mulighed for, at *dommedag* vil bestaa i et tydeligt syn af os selv engang, i hele vor aandelige skikkelse, afklædt alle kaaber og kapper — et syn af os selv, som vi virkelig er, i alle vore erfaringer og erindringer?

Sæt at vi en dag, efter at være bortvandret fra jorden til det rige, hvor aanderne bor, skulde befinde os ansigt til ansigt med hele vort henrundne liv, dets glæder og sorger, dets nydelser og skuffelser, dets triumfer og nederlag, dets feiltrin og synder, dets gode og daarlige gjerninger, dets hemmeligholdte lyster og passioner, dets tendenser i moral, i attraa og begjær! Vilde ikke det være et syn, som mange mennesker helst vilde undgaa at betragte? Kan vi forestille os en alvorligere dommedag end denne? Vilde ikke mange kvie og krympe sig for at gjennemgaa paany sine erfaringer og oplevelser fra før af? Men mig forekommer det at være sandsynligt, at alle af os — hvis vi fortsætter vor personlige tilværelse efter døden — vil gjenfinde os selv der, ikke bare stykkevis, men fuldkomment og helt.

„Thi nu ser vi i et speil, i en gaade," sir apostelen Paulus, „men da skal vi se aasyn til aasyn; nu kjender jeg stykkevis; men da skal jeg kjende fuldt ud, ligesom jeg ogsaa fuldt ud er kjendt." Paa en eller anden maade, som vi med vore begrænsede kundskaber endnu ikke fatter og forstaar, rister livet sine runer i vor hukommelse og bevarer i vor egen bevidsthed de erfaringer, vi gjennemgaar. Og den tid vil engang oprinde for enhver af os, tror jeg, at vi skal

træffe vor egen karakter, akkurat som den er i sig selv, enten helstøbt, harmonisk og skjøn eller vaklende, daarlig og svak. Burde vi ikke med slike udsigter for øie anstrenge os at bli bedre hver dag, som gaar, være vore idealer hengivne til enhver tid, kjæmpe for det, som ret er, arbeide med iver, begeistring og lyst paa vor egen, uforgjengelige karakterbygnidg?

Betragtende en brilliant pianist, som lar fingrene danse med vidunderlig færdighed over tangenterne, udbryder vi stundom: Nei, hvordan kan han dog faa dette til! Hvordan er det muligt for ham at kontrollere sine fingre saadan! Hvorledes kan han tænke fort nok til at anslaa saa mange tangenter samtidig og faa tonerne til at kjede sig sammen i slik underskjøn symfoni? Pianisten tænker ikke specielt — i sin vaakne, almindelige bevidsthed — paa alle noder og akkorder. Han har for længe siden overladt de ni tiendeparte af sit arbeide til underbevidstheden. Fingerbevægelserne er ved mange aars øvelser blit delvis automatiske; de kontrolleres ikke længer af hjernen udelukkende, men af den indre, høitudviklede kunstneraand. Skulde pianisten være nødt til at dirigere med sin lysvaakne intelligens alle anslag paa instrumentet, blev det ham en umulighed at frembringe slik fortryllende musik. Det er kun ved assistance af hans dybereliggende sjæl i den gaadefulde underbevidsthed, at det lykkes ham at præstere de harmoniske toner i en vanskelig komposition. Det er ifra denne underbevidsthed, at geniet henter sin næring og kraft, mener flere fremragende psykologer.

Det er fra denne underbevidsthed, at der vælder op undertiden en aandrighed, en styrke, en visdom, en daadskraft hos et menneske, som ellers ikke synes at være i besiddelse af saa herlige egenskaber, og det udretter ting da, som er stemplet med geniets signet.

Buddisterne tror paa en gjengjældelsens lov, de kalder karma. Overensstemmende med denne lov bevares etsteds alle et menneskes handlinger og principer og belønner eller straffer det derefter med strengeste retfærdighed. Enhver, som har gjort noget galt, maa selv lide følgerne deraf, enten i det nuværende liv eller i et senere liv — her paa jorden. Thi buddisterne tror alle paa reinkarnationsloven, og det er fra buddisterne, teosoferne har hentet sine teorier om samme spørsmaal.

En ting maa vi alle indrømme — og det er grundtanken i karmaloven — at et menneske i karakterudvikling høster, hvad selv det saar. Saar det en appetit, høster det en vane; saar det en vane, høster det en karakter; saar det en karakter, høster det en skjæbne.

Herman Haugerud.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

UNITAREN

ORGAN FOR UNITARISK SAMFUND

1. aarg. Nr. 12 | Redigeret af HERMAN HAUGERUD | Mars 1907

Menneskehedens martyrgang.

Langfredagstale af pastor *Haugerud.*

Idag holdes der i alle kristne kirker og menigheder og samfund, hvor der er religiøse møder, taler om Jesu korsfæstelse og betydningen deraf for vor slægt.

Om aarsagerne til denne henrettelse og den egentlige hensigt dermed er der forskjellige meninger baade blandt lægfolk og lærde. De ortodokse kristne, tilhørende de mange sekter, som anser sine dogmer for ufeilbare, erklærer, at det var den anden person i guddommen, som led døden paa forsmædelsens træ paa bakken Golgata udenfor Jerusalems mure. Og de vil ha os til at tro, hvad de selv indbilder sig er rettroenhed, at denne tragedie var forudbestemt i himmelen af alfaderen, sønnen og den hellige aand. Menneskene, sir de, var blit saa onde; synden hadde faat slik magt over dem; forholdene her paa jorden var blit saa elendige, at en gud maatte komme til verden for at frelse den faldne og fordærvede slægt. I overensstemmelse med treenighedens vilje derfor og ønske var det, at den anden person i guddommen blev et barn under Marias barm, lod sig inkarnere i et menneskelegeme og føde paa samme maade som en anden liden gut. Under hele dette barns udvikling, i de aar, det var en livskraftig yngling — i de aar senerehen, da gutten var blit voksen, og tjente sit daglige brød som tømmermand — endvidere i den tid, da denne tømmermand var en prædikant, var maalet bestandig korset og martyrdøden der, for at menneskene kunde reddes ifra følgerne af sin synd og forsones igjen med sin herre og gud. Dette er ortodoksiens lære om Jesu lidelse og død. Annammer vi denne lære i enfoldighed og med tak, skal vi, efter at være henslumrede i den søvn, hvorfra ingen atter vaagner i sit fysiske legeme, slippe ind i det himmelske hjem og leve i salighed bestandig sidenefter. Annammer vi den ikke, fordi den byder baade vor samvittighed og vore tanker imod, da skal vi efter døden gaa til helvede for at pines for vor vantro hele evigheden igjennem.

Mange mennesker er bange for at vrage ortodoksien og forkaste slike dogmer, som oprører ens fornuft, af den grund, at de

nødig vil risikere at komme i satans rige efter døden. De foretrækker at komme i himmerige og holder sig til sin børnelærdom, i haab om, at den, om det kniber, skal saliggjøre dem. Daarligt fatter slike personer hensigten med vort liv. Det var visselig ikke guds bestemmelse med os mennesker, da han dannede os udaf sin egen aand og sendte os ud i universet for at arbeide og udvikle os, at vi skulde holde vore tanker i ave, ta fornuften fangen under troens lydighed, bøie knæ for paver og dogmatiske prælater og undertrykke i os alle tvil om ortodoksiens ufeilbarhed.

Det var guds bestemmelse med os ræsonnerende, sandhedssøgende sjæle, at vi skulde lære den høiere mening med tilværelsen at kjende, og i overensstemmelse med livets guddommelige love bli lykkelige. Vi bygger ikke denne høiere tilværelse paa vildfarelsens grundvold; alene paa sandheden og uomstødelige fakta kan den opbygges. Endskjønt rettroende teologer truer os med evig fordømmelse og pine, fordi vi drister os til at dra deres dogmer i tvil, maa vi i frihed og uden frygt søge efter den virkelige sandhed. Hvor kjække er ikke disse ord, som vi synger i en af vore salmer og paamindes om vor pligt i:

„Vi er skabte til at elske
sandhed, hvor den stolt gaar frem;
enten den skal tornekrones
eller bære purprets bræm.
Spørg ei først, om det vil gaa,
om de mange eller faa,
men gaa frem, hvor gud dig kalder,
staa, til du med ære falder."

En af de ting, som vi specielt lærer af Jesu eksempel, er at være vore overbevisninger tro og at vise sandheden vor hengivenhed og hyldest. Staaende som en fange foran den romerske guvernør Pontius Pilatus, anklaget af de skriftkloke og teologerne for at være en ugjerningsmand, erklærer han: „Jeg er dertil født og dertil kommen til verden, at jeg skal vidne for sandheden. Hver den, som er af sandheden, hører min røst." Da kom Pilatus, som I ved, med denne bemærkning: „Hvad er sandhed?" Dette spørsmaal trænger sig stadig ind paa tænkende mennesker og kræver stadig nye undersøgelser for at kunne tilfredsstillende besvares. „Hvad er sandheden angaaende Jesu korsfæstelse?"

Hvorfor blev han af myndighederne i Palæstina forfulgt, bagvasket og bespottet, hudflettet og dræbt? Var det for at redde verden fra djævelen? Var det for at gjøre nutidens europæere og amerikanere, de omvendte i Kina og Japan, de sorte luteranere paa Madagaskar og Skrefsruds tilhængere i Santhalistan til engle efter døden? Var det for at sone for vore overtrædelser og løskjøbe os fra ondskabens fyrste med sit dyrebare blod?

En fordomsfri, videnskabelig undersøgelse af de fakta, som knytter sig til Jesu levnetsløb og lære, viser os, at han hverken var en over-

naturlig guddom eller verdensfrelser. Han var et naturligt menneske. Men han rager ikkedestomindre op over sine omgivelser ligesaa høit, som Galdhøpiggen og Glitretind rager op over de andre tinder i Jotunheimen — ligesaa høit som Bunker Hill monumentet i Charlestown hæver sig op over alle huse baade der og i Boston. Jesus var større end Kaifas og Pilatus, større end alle sine landsmænd, større end alle sine fiender — i aand og karakter dem allesammen overlegen.

Han gjorde sig til talsmand for nye ideer og idealer, som gud aabenbarte ham i sjælen, og var banebryder her i verden for en høiere religion. Derfor blev han forhadt af dogmatisterne, og de mægtige i Israel sammensvor sig imod ham for at rydde ham afveien.

Jesus paa Golgatas kors, venner, er ikke en døende menneskegud, men en martyr for frihed og sandhed. Farisæerne og de skriftkloke taalte ikke se denne Nazaræer ilive, taalte ikke høre ham forkynde broderskabets evangelium, taalte ikke synet af hans interesse for samfundets lidende og smaa; derfor overtalte de med falske beskyldninger den romerske landshøvding til at henrette ham som forbryder.

„Men det lys, ei tiden taaler,
ud fra korsets arme straaler,
korset blir en stjerne ligt.
Gjennem fremtids taager blinker
blodstænkt martyrdom og vinker
tiden frem til vidnepligt."

Først naar vi sætter Jesus i klasse med andre mennesker, opofrende sig for sine overbevisninger, sandheden og idealerne tro indtil sidste aandedræt, først da begynder vi at forstaa ham og paaskjønne, hvad han har gjort. Sæt ham ved siden af Sokrates, den vise hellener, som foretrak at tømme bægeret med gift for at dyrke Grækenlands ortodokse guder. Sæt ham ved siden af Sanovarola, den heroiske italienske munk, som foretrak baalet for humbugen i samtidens katolicisme. Sæt ham ved siden af Giordano Bruno og Servetus, mænd trodsende mægtige prælater for sandhedens og fremskridtets skyld og frygtløst nedlæggende livet paa det hellige alter i frihedens kirke — som et brændoffer til vorherre for den higende menneskehed.

At betragte den korsfæstede som en guddom er overtro; at tilbede og lovprise ham som en overjordisk monark er bespottelse af den aand, som er universets majestæt. Himmelrummet er jo ubegrænset, klodernes antal uberegneligt. I det uendelige univers er en utallighed af stjerner og solsystemer, med beboede planter maa vi formode. Den gud, som hersker over hele himmelrummet, i alle verdner, over alle individer og sjæle, er for stor til at inkarnere sig i hele sin fylde og herlighed i et menneskelegeme. Han faar ikke plads paa et kors. Han kan ikke henrettes som en forbryder. Han behøver hellerikke at komme personlig ned paa jorden for at redde sine vildfarende børn. Han har ikke skabt menneskene saa skralle, at de er ude af stand til at hjælpe sig selv. Han har tvertimod udrustet dem med guddommelige evner til at arbeide og stride, at udvikle sig og

bli fuldkomne som ham selv. Men han forhaster sig ikke. Han gir os rummelig tid; ikke bare en fire à seks tusen aar som en slægt, ikke bare seksti à sytti aar som individer. Han gir os al den tid, vi trænger. Menneskeheden har bod paa jorden i flere hundre tusen aar og har antagelig hundre tusener af aar endnu at udvikle sig paa, før den forgaar. Der kommer ingen komet snart her for at ødelægge vor planet. Verdens ende staar ei endnu for døren.

I lys af vor slægts fortidshistorie, med opmærksomheden rettet paa de udviklingsstadier, som allerede er gjennemløbet, tør vi nære de bedste forhaabninger om, at menneskeheden har en glimrende karriere foran sig.

„Ja, haabet er udganget
til jordens slægter, at
en frelsens tid undfanget
er i den mørke nat."

„Før jorden dør, vil under dens lysende vingeslag
fremstraale friheds morgen og sandheds klare dag."

Alle de mænd og kvinder, som indviede sig selv og sine sjælekræfter til alfaderens tjeneste, for at gjøre verden bedre og skjønnere, var frelsere som profeten fra Nazaret var, og fortjener, hvis de led martyrdøden som ham, at stilles ved hans side, vor beundring og anerkjendelse værd.

Religionen har skaffet verden mange noble martyrer. Jesu efterfølgere i kristenkirkens første aarhundreder blev ofte baade korsfæstet og halshugget, dræbt ved sværdet og levende brændt. Jeg har nylig læst Frederic Farrar's kapitel om kristenforfølgerne i Rom paa keiser Neros tid, i hans bog „Om kristendommens første dage". Det er et gruopvækkende kapitel at læse. Farrar mener, at det ingen tvil kan være underkastet, at den demoraliserte keiser lod byen Rom antænde selv og bli et rov for de graadige flammer, for at han kunde nyde synet af dette ildhav. Af byens 14 distrikter lagdes de 11 i ruiner og aske. En mængde mennesker omkom i flammerne, og en mængde kunstskatte, manuskripter og bøger blev ødelagt. I hin ildebrand led menneskeheden et uopretteligt tab af intellektuelle og æstetiske mesterværker, hentet fra oldtidens kulturstater af romerske generaler og erobrere. Men værre, om muligt, end selve brandstiftelsen ved Nero var, var hans beskyldning sidenefter mod de kristne, at de hadde sat varme paa Rom. Til straf for en forbrydelse, som han selv hadde begaaet, lod den grusomme keiser en mængde uskyldige kristne lide døden under omstændigheder, som var saa fæle, at det skjærer os i hjertet at læse beretninger derom. Tacitus fortæller i sin historie, at de kristne blev indhyllet i dyreskind og sønderrevet af sultne hunde; de blev naglet paa kors og overladt til en langsom og kvalfuld død der; de blev indsmurt med beg og olje og brugt til fakler ved fester, som holdtes om natten i keiserens haver; de blev, i overvær af titusener tilskuere, sønderflænget af løver og tigre i de uhyre amfiteatre. Og de blev ogsaa tvunget til at delta i mytologiske skuespil, hvori de

optrædende dræbte hverandre, hvori kvinder blev skjændet og alle mulige vederstyggeligheder fandt sted. Det er intet at undre sig over, at Nero af de kristne blev betragtet som inkarnationen af selve satan. Det er intet at undre sig over, at de kaldte ham „Antikristus" og betragtede ham som en djævel i menneskeform. Selv kaldte Nero sig „verdens frelser" og befalte folk at tilbede ham som en gud. Men denne blodtørstige tyran fik dog tilslut sin velfortjente løn.

Romerne lærte at hade ham; han blev forladt af sine fordums venner og efterstræbt i sit eget palads af sine fiender. For at redde livet søgte han tilslut et gjemmested hos en af sine frigivne slaver, og i hans hus lod han sig dræbe med en dolk, som han var for feig til at gi sig dødsstødet med selv og fik en svirebror til at drive ind i sin strube. I fortvilelse og i frygt døde denne grusomme despot, som var besudlet med en mængde uskyldige personers blod og hadde bragt ulykke og elendighed over talrige familier. Men de kristne, som led martyrdøden for evangeliets skyld, viste sig som en regel, endog under den frygteligste tortur, heltemodige og freidige. De hadde en god samvittighed. De hadde en inspirerende tro at støtte sig til under sine prøvelser og hadde Jesu forbillede at betragte. Ligesom han, hængende paa korset, bad for sine fiender og anraabte alfaderen om tilgivelse for deres mishandling og bespottelse af ham, saa bad ogsaa hans disciple, idet de saa martyrdøden i øinene, for baade den onde keiser Nero og hans bødler. Kommer ikke ved saadanne leiligheder det guddommelige og gode, det bedste og det største i menneskenaturen frem? Lærer vi ikke af religionens martyrer, at der i den gudhengivne og næstekjærlige menneskesjæl er elementer af saa stor en værdi, at vi vanskelig kan tænke os muligheden af deres ødelæggelse samtidig med legemets ødelæggelse og død? Lærer vi ikke af dem, at aanden er udødelig og har ivente, naar de jordiske trængsler er forbi, et høiere, lykkeligere liv?

Vær tro indtil døden, og du skal faa livsens krone, sa en af kristendommens stridsmænd i forfølgelsens dage. Disse ord, indbilder jeg mig, trøstede mange religiøse martyrer sig med. Her maatte de lide, her bære tornekronen paa hodet; men, gud være priset og lovet, de skulde engang prydes med lyksalighedens krone istedet og i selskab med kjærlighedsfulde engle faa rigelig erstatning for sine lidelser og gjenvordigheder paa jorden. Er det bare drøm og indbildning dette haab, montro, at de mennesker, som under sit jordiske liv følger samvittighedens forskrifter og er alfaderens vilje, slik den aabenbarer sig i sjælen, underdanig, skal høste glæde og velsignelse i et tilkommende liv af sine modgange og lidelser i dette? Nei, da blev jo tilværelsen ganske meningsløs, synes jeg. Da hadde man ingen høiere bevæggrund til at opofre sig for idealerne, for sine medmennesker, for fremskridt og frihed og fred. Det var en livskrone, mesteren saa med forhaabningens og troens blik, da han bar tornekronen paa sit hode; det var en usynlig aandeverden, han skimtede hinsides denne materielle verden; det var en himmel, han ventede at komme ind i

efter at være færdig med sin mission paa denne jord. Og i forvisningen om, at ens matyrdom baade er de gjenlevende paa jorden og ens egen udødelige aand til velsignelse, faar de prøvede kraft til at holde ud, indtil forløsningen fra legemet kommer.

Et maleri af Millais forestiller en kvinde fastbundet til en stolpe paa en flad strandbred. Tidevandsbølgerne ruller indover fra havet og skummer ved hendes fødder. Disse bølger vil komme høiere og høiere, indtil de overskyller tilslut hele den stakkels kvindes legeme, saa hun omkommer ved drukning. Udenfor hende paa oceanet passerer et skib for fulde seil, og aadselsfugle kredser omkring hende, ventende paa bytte. Hvorfor staar hun der dødsdømt, lænket til en pæl? Maleren hentede sit motiv til dette billede fra indskriften paa en gravsten paa en gammel kirkegaard i Skotland. Denne indskrift fortalte, at hun, hvis jordiske levninger hvilte i graven derunder, var blit straffet paa slik en maade, fordi hun ansaa Jesus og ikke paven for kristenkirkens overhode. Maleriet viser hende standhaftig i stilling og ansigtstræk. Hun har opløftet sine øine og stirrer, ser det ud til, ind i en verden, som ikke andre kan opdage. Ligesom Stefanus, den første martyr efter mesteren, synes hun at se himlene aabne og menneskesønnen staaende ved guds haand. Mangen en person her paa jorden staar ligesom skotlænderinden paa Millais' maleri lænket til en pæl med brusende vande rundt omkring sig. Lænket til skjæbnens og pligtens pæl, med modgang og undergang for sine øine, ombrust af bekymringens bølger, omkredset af fattigdommens ravne — alligevel bærer de sine prøvelser med taalmodighed og lider uden jammer og klage, fordi de har en vision af noget bedre, en urokkelig tillid til gud. Mennesket er martyr paa mange forskjellige maader og lider, ikke alene for religionens skyld, men for mange andre ting, for videnskaben og for kunsten, fædrelandet og staten, samfundet og hjemmet; men uden en uovervindelig tro paa en retfærdig gud, paa sandheden, paa kjærligheden og friheden, paa udvikling og fremskridt bærer ingen person sin matyrdom som en helt og lar sig ikke pine og plage og dræbe tilslut for sine ideer og idealer slik som Jesus af Nazaret, selvbehersket, rolig, mild. Det er karakteren, som gjør udslaget, naar selve livet staar paa spil. Det er bevidstheden om at være ærlig mod sig selv og at handle overensstemmende med sine bedste principer, der skaber de største martyrer.

„Imod dig selv vær tro og sand,
du kan ei da mod andre være falsk",

sir Shakespere. Den, som er sine egne høieste idealer og dybeste overbevisninger loyal, er derigjennem tro imod gud, som har bopæl i sjælen. Og ligesom det er opmuntrende for os at læse om religionens noble martyrer og derigjennem faar et glimt af mange store karakterer, er det ogsaa til opmuntring for os at læse om videnskabens martyrer, og derigjennem lære banebryderne for de store opdagelser i naturen at kjende. Der er skrevet en bog om dette emne

af Gaston Tissandier, en bog, som heder „Videnskabens martyrer“. Den er meget interessant og anbefales eder at studere.

Den lærer os, at pionererne for den høiere aandsudvikling paa vor klode, at de mænd, som bante veien for de kundskaber vi idag har om verdensbygningen, om stjernerne, om materiens molekyler og atomer, om bibelliteraturen, om naturlovene, om hundre forskjellige spørsmaal, de var mænd, som led forfølgelse ganske ofte for sine anskuelser og ideer. Flere af dem blev indespærret i fængsler, lagdes paa pinebænken og dømtes til døden for kjætteri. Blandt disse kan nævnes Roger Bacon, den engelske naturforsker og filosof, en banebryder for den europæiske aandskultur, der blev idømt en livsvarig fængselsstraf for troldom af sin tids uvidende magthavere, og han sad indespærret i nitten aar, inden han slap ud igjen, — helsesløs da og rede til at dø. Endvidere italieneren Campanella, en gransker af guds skrifter i naturen og en talsmand for hver en sandhed, han fandt. Han tog gamle Galileo i forsvar, da denne berømte astronom befandt sig i inkvisitorernes hænder, fordømt for sin lære om vort solsystem, og han mente, at de kopernikanske teorier om verdensbygningen var korrekte, paa en tid, da det var livsfarligt at si saa. Han nærte en glødende kjærlighed til friheden og reiste hele fædrelandet rundt for at mane italienerne til at afryste det spanske overherredømme. Tilslut blev han fakket og dømt som folkeopvigler, kjætter og politisk forbryder til slaveri i 27 aar. Han sad indespærret, til han var en gammel mand. Da blev han benaadet og fik sin frihed igjen. Hans samtidige Giordano Bruno slap ikke bare med nogle aars fængselsstraf. Han blev levende brændt paa en torvplads i Rom. Hvorfor? Fordi han betragtede universet som uendeligt og umaaleligt; fordi han trodde paa en flerhed af verdner og forsvarede ligesom Campanella Kopernikus' system. „Gud var for ham den store enhed, som udfolder sig i universet og menneskeheden,“ sir den franske filosof Victor Cousin. Bruno var i religiøs henseende en unitar, og det var for sine teologiske anskuelser saavelsom videnskabelige, at han led martyrdøden aar 1600, den 17de februar. Hadde teologerne været i besiddelse af den samme magt i 1859, som de hadde en to—tre hundre aar tidligere, kan vi være viss paa, de vilde ha brugt den til at pine og dræbe Charles Darwin, da han offentliggjorde sin bog „Om arternes oprindelse“.

Thi i hine dage, da kirken og presteskabet hadde en næsten uindskrænket magt over et lands indvaanere og ikke tillod dem ustraffet at offentliggjøre sine tanker — hvis disse tanker stod i strid med den autoriserte ortodoksi — da kostede kjætteriet ofte en mand friheden og livet. Nu er det endelig bedre. Nu faar vi da lov til at forkynde vore overbevisninger og forfegte vore ideer i tale og i skrift uden at bli ført til et torturkammer for at pines eller at bli bundet til en pæl for at brændes. I en ubetalelig taknemlighedsgjæld staar vi til de heltemodige personer, som af kjærlighed til sandheden brød os veien til den ytringsfrihed, vi har idag. Ja, her i Norge er vi i besiddelse

af den med martyrblod erhvervede ret til paa talerstolen og gjennem pressen at forkynde vore private tanker og drøfte teologiske, videnskabelige og politiske spørsmaal uforbeholdent og frit. Men i et land ikke saa langt vække fra vort eget, i det russiske keiserdømme, hvad har det ikke kostet indtil nylig og koster den dag idag at ha humane anskuelser i samfundslære, at ha liberale meninger i religion, at ha demokratiske ideer i politik og vise mod nok til at offentliggjøre, hvad en tror paa og tænker! Der sidder tusinder fanger i russiske fængsler, indespærrede fordi de vovede at udtale sine meninger. Der henrettes hver uge mange kvinder og mænd, hvis forbrydelse bare er den, at de kræver sine menneskerettigheder respekterte.

Ah, hvor heroiske er ikke disse russiske martyrer mangengang! Med hvilken begeistring kjæmper de ikke for sine idealer! Med hvilken glæde ofrer de ikke livet for sine medmenneskers skyld! Og den nærmer sig vel hurtig nu den tid, da tyranniet i det store russiske rige vil faa sit banesaar, og folket vil faa den frihed, som det fortjener og attraar. Thi intet kan stanse menneskeheden i dens fremadskriden paa sandhedens, retfærdighedens og frihedens veie. Intet kan hindre dens udvikling i de ting, som gjør tilværelsen mere lykkelig og skjøn og lys.

„Martyrernes blod er kirkens sæd", har en stridsmand i kristendommens armé sagt. At evangeliet er blit udbredt i stedse videre kredse under forfølgelse, opposition og haan, lærer historien os. De, som i gjerning, saavelsom i ord, i praksis saavelsom i teori har fulgt mesterens fodspor, har fundet sine livsstier bestrøet med torne og har spildt sit blod ofte der, hvor de vandrede frem. Og ikke alene Jesu tilhængere og disciple, men utallige andre personer, helligende sig selv til noble formaal og idealer i religion, videnskab og etik har fundet tilværelsen at være en martyrgang. Det synes at være en naturlov, at de store menneskerettigheder og velsignelser for vor slægt maa komme til verden gjennem lidelse, paa samme maade som en kvinde maa føde barnet sit under smerte. Fordi hun er nødt til at lide saa dybt for den lille gut eller jente, som hun har ernæret med sit eget blod, inden barnet fødes til verden, elsker hun det ogsaa saa inderligt og varmt. Og først da, naar vi fatter og føler, hvilke kampe og opofrelser det har kostet at vinde de goder, vi eier idag i vor høieste civilisation, først da blir de os fuldt dyrebare, og vi ser deres store værdi. Med denne forstaaelse af, hvad martyrerne har gjort for os, kommer ogsaa ansvar ifølge, vort ansvar som individer at fortsætte deres arbeide og strid for menneskehedens hellige sag.

„Det er saa let at lægge kors paa andre;
det er saa tungt med korset selv at vandre;
men vil du Jesus naa i aftenfreden,
da maa du følge ham i middagsheden."

Paa denne dag, venner, viet til ihukommelse af Golgatas martyr, la os atter indvie os selv til et liv i pagt med den levende gud, et liv i sandhed og frihed, et liv i kjærlighed og skjønhed, et liv i fremskridt og vækst.

Dersom vi, ligesom Jesus, vor store høvding i kristendom, maa lide for vore overbevisningers skyld, la os saa gjøre det uden frygt og uden klage. La os begeistrede kjæmpe for hver en sag, som vi elsker og hjælpe verden fremover i kultur og moral.

„Og engang nok seirens dag skal gry,
naar martyrtallet er fuldt,
naar verden blir træt af at slagte ned
med øks og med reb og med sult.
Kjæmp for retfærdighed, lid og taal,
bed og arbeid og tilgiv!
Gjør hvad du kan for det ædle maal,
at gi slægten et lysere liv."

Livshaab.

Paaskeprædiken.

Om grækeren Alexander, hædret i verdenshistorien med adjektivet den store, fortælles, at han, i begreb med at bestige sin afdøde fars, Filip af Macedoniens trone, bortskjænkede til sine venner sine dyreste klenodier og skatte. Læreren Perdicas henvendte da følgende spørgsmaal til sin kongelige elev: „Vil du da ingenting beholde for dig selv, Alexander, af dine værdifulde eiendele?" „Jo, jeg vil beholde den største gave, som et menneske besidder, mit stærke, skjønne ungdomshaab." Denne af naturen med saa glimrende evner udstyrte yngling følte, at en verden laa ham aaben til erobring, at et liv fuldt af rigdom og glæde kunde vindes ved ihærdig strid. Han var ikke tilfreds med at hvile paa de laurbær, hans far hadde vundet paa jorden. Selv maatte han prøve en dyst med de magter, som udfordrer til kamp. I hans barm var den længsel, forhaabning, som digteren udtrykker slik:

„La kun den gamle udhvile paa minder,
minder af storhed og glimrende baand;
la ham kun tælle hver perle, han finder,
træde dem sammen med skjælvende haand.
Ungdommen haaber, og haabet er bedre,
flyver afsted paa sin vingede hest;
ser du hans hat med de vaiende fjedre,
følg dem, o følg dem da, som du kan bedst."

I det vakre barn, som kjærligheden skjænker et elskende par, ser forældrene en stor slumrende mulighed. Det lille væsen, som er kommet til verden, er jo en aand, med guddommelige anlæg. Barnet bærer spirerne i sig til en fager personlighed og nobel karakter. Derfor knytter ogsaa forældrene slike gjæve forhaabninger til den lille. Dersom deres datter eller søn under opvæksten, i sin aandelige udvikling her paa jord, fyldte sin bestemmelse, vilde forældrenes forhaabninger ogsaa sikkert gaa i opfyldelse. Thi bestemmelsen er den, at

hver en sjæl, som er skabt i guds billede, skal afspeile i sin vandel og gjerning alfaderens væsen og liv. Men hvis det skal lykkes for barna at vokse opad mod lyset, at udfolde i frihed og skjønhed de evner, som de bærer forgjemt hos sig selv, da maa ogsaa forældrene omhyggelig røgte og pleie de planter, vorherre dem gav. Det gir ansvar, kjære forældre, at ha barn at opdrage baade for dette liv og det tilkommende, som vi drømmer om og tror paa er ivente, naar tilværelsen her i verden er slut. Det gir det største ansvar, som eksisterer, at ha udødelige sjæle at veilede i pligt, i kultur og moral. Og idag, da her i det unitariske samfund fire barn skal konfirmeres, maa jeg faa lov til at lægge deres forældre nogle alvorsord paa hjerte. Gjør, hvad I kan, for at skaffe dem en uddannelse, som vil være dem til gavn hele livet igjennem. Gi de unge en anledning til at udvikle harmonisk alle de aandsevner, de har. Sørg for deres moralske saavelsom deres fysiske sundhed. Pas samvittighedsfuldt paa, at de har gode venner og kammerater at være sammen med. Gi dem lærerige og gode bøger at læse, og la ikke eders elskede børn fordærves i smagen, i sin literære appetit, ved at sluge saadanne romaner og fortællinger, som demoraliserer sindet og virker svækkende paa viljen samtidig med at ophidse fantasien og pirre de sanselige begjær. Vær snille mod dem bestandig. Det hænder jo i enhver familie, at barna er uskikkelige undertiden og haardt sætter forældrenes taalmodighed paa prøve. Og det blir en gang iblandt fars og mors tunge pligt at irettesætte og afstraffe det ulydige barn. Men la det da ske, som det bør, i beherskelse og i kjærlighed. Derved opnaar man altid de bedste resultater i behandlingen af uskikkelige barn. Jeg bør vel i denne forbindelse bemærke, at jeg selv ikke hylder den gamle bibelske læresætning: „Hvo som sparer sit ris, hader sin søn; men den, som elsker ham, tugter ham tidlig.“ Jeg tror ikke, at det er med en korporlig tugt, man skal korrigere de unges forseelser og feil. Jeg tror ikke, at man kan banke en god karakter ind i en gut eller jente. Forældrene maa prøve at forbedre sine børn, om det trænges, ved hjælp af alvorlige og fornuftige ord, ved hjælp af andre og høiere midler end spanskrør og ris. Og som en rød traad igjennem al barneopdragelse maa gaa forældrenes eget følgeværdige eksempel. Vis eders sønner og døtre, I forældre, som her hører min røst, i eders eget liv, hvilke veie de bør vandre henad i den daglige gang.

Da James Garfield i nærværelse af de forenede staters høiere embedsmænd, i tusinder tilskueres paasyn, hadde aflagt ed til konstitutionen som republikens præsident, skyndte han sig hen til sin hvidhaarede gamle mor, som han kyssede og derpaa priste med disse mindeværdige ord: „Dig mor skylder jeg det altsammen, at jeg nu er, det jeg er.“ Ah, en vidunderlig indflydelse har vel en mor til at hjælpe sit elskede barn fremad i livet og opad til høie maal! Hun, kanhænde mere end manden, gir barnet dets grundvold i karakter. Brug da den magt, du besidder, du som er kvinde og mor, til at fremme i din datter eller søn de elementer, som skaber en skjøn

karakter, hjerterenhed og dyd. Men en far, ikke mindre end en mor, maa yde barnet veiledning, for at det med tiden kan bli en helstøbt person. Manden, ikke mindre end kvinden, maa være en barneopdrager og benytte den indflydelse, han har, til at fremme de elementer, som særlig karakteriserer ham, i den bedste udgave af manden, foretagsomhed, skabertrang, viljestyrke, selvstændighed i tankegang og tro, tapperhed i strid og i liv. Specielt derfor vil jeg idag anmode konfirmanternes forældre om at gjøre den løbebane, som eders børn skal gjennemvandre her paa jorden, saa lykkelig og lys, som det ligger i eders magt at bestemme, og maa herren eder velsigne i eders arbeide for de unge og gi eder helse og gi eder styrke, gi eder visdom og forstand i opdragelsen af eders børn! For eder, som er unge — og jeg taler ikke nu specielt til konfirmanterne; thi det vil jeg gjøre siden — for eder alle, som er unge, ligger tilværelsen saa lokkende og saa skjøn, indbydende eder til at studere en mængde interessante spørsmaal, at nyde livets og naturens goder, at arbeide baade paa eders egen og paa samfundets udvikling, at gi eder ikast med vanskelige opgaver og vokse stærke i døgnets strid. I har alle, ligesom grækeren Alexander, den værdifulde skat haabet i eders følelse og bryst. I sætter store forventninger til fremtiden. I drømmer om lykke og om held. I har, ligesom emigranten, der forlader fædrelandet for at søge lykken i et fremmed land, den forvisning i eders hjerte, at det skal gaa eder godt, og I frygter ikke for de gjenvordigheder, I gaar imøde. Jeg ved selv af personlig erfaring, hvilken magt dette ungdomshaab har over hele ens sjæl og sind. Det er noget af det deiligste, livet skjænker os i vuggegave, denne evne til at se lyst paa fremtiden, denne evne til at hige med glæde henimod fjerne, høitliggende maal, denne evne til at elske, hvad der kommer — kanhænde senere end vi tror — med en brændende kjærlighed. Man kalder den person, som har et freidigt temperament, en sangviniker. Lykkelig prise sig den ungdom, som i livsanskuelse er en sangviniker. Antagelig, fordi jeg selv var slik en ungdom — og jeg er det, gud være lovet, endnu, midt i mandommens bedste aar — var det, at jeg elskede da, af alle digte jeg kjendte, allerhøiest dette Bjørnsons om haab:

Løft dit hode, du raske gut,
om et haab eller to blev brudt,
glimter et nyt i dit øie,
straks det faar glans af det høie.

Løft dit hode og se dig om,
noget er der, som roper kom!
Noget med tusinde tunger,
som om freidighed sjunger.

Løft dit hode, thi i dig selv
blaaner der ogsaa et udstrakt hvælv,
hvor der med harper klinger,
jubler, toner og svinger.

Løft dit hode og syng det ud,
aldrig kvæler du vaarens skud;
hvor der er gjærende kræfter,
spirer det aaret efter.

Dette digt, som jeg lærte udenad som smaagut, har jeg nynnet indeni sjælen utallige gange og hentet styrke og opmuntring deraf. Tungsind har det ofte drevet paa dør fra mit hjerte. Det er min yndlingssang, og jeg elsker den dybere hvert aar, som gaar. Det er

optimismens evangelium, som deri forkyndes. Og vi trænger at være optimister — hvad der jo er det samme som at være sangvinsk, at være freidige og forhaabningsfulde — for at leve et attraaværdigt liv. Tilværelsen er ingen forbandelse, som enkelte sygelige filosofer og degenererte forfattere vil indbilde os, den er. Jorden er ingen jammerdal og mennesket en orm, krybende i støvet omkring, som teologer af den kalvinske type og mange pietister paastaar. Tilværelsen er en gudegave, som bringer alle, der benytter den ret, velsignelse. Jorden er vistnok endnu intet Eden, men den er paa mange steder baade vakker og behagelig at bo paa og er udmærket skikket, synes jeg, til opholdssted for os mennesker, med de problemer, vi har at løse, og det maal, vi har at naa.

Erfaringen har lært utallige personer, at et liv her paa jorden i overensstemmelse med sundhedens love, i arbeide med haand og med aand, i kjærlighed, sandhed og pligt, er en fornøielse. Den, som derfor indretter sig i harmoni med sine omgivelser — ordet omgivelser her benyttet i en langt videre betydning end den populære — den, som bringer sig selv og sine sjælekræfter i samklang med guds vilje — erfarer, at tilværelsen er god. Undertryk ikke troen paa selve livet i eders betragtning deraf; thi det er i sin livstro, man har sin *gudstro*, og henter fornyelsens kraft til den daglige strid. Kvæl aldrig haabet, som ønsker at straale i eders indre for at være eder en ledestjerne til mere liv; thi mister vi haabet, da mister vi modet og orker ei, ønsker ei livets dyst. Om skuffelserne kommer i vor vei og skygger for solen en tid; om sorgerne tynger os ned med sin vægt paa vort bryst; om drømme, vi nærte, blir knuste, og syner, vi elskede, viser sig at være blot regnbuefarvede sæbebobler, la os dog aldrig ophøre at haabe og forvente, at lyset atter igjen vil skinne, og vore ædleste længsler gaa i opfyldelse. La os løfte vort hode paany,

„løfte vort hode og tage vor daab
af det straalende, fagre haab,
som over verden hvælver
og i hver livsgnist skjælver."

Forsamlede her idag for at høitideligholde paaskefesten, er det da det allerstørste og dristigste af vore haab, udødelighedshaabet, som vi bør dvæle ved i tankerne og gi ny næring i vore følelser. Paaskefesten er jo nu en fest hovedsagelig til ihukommelse af Jesu opstandelse fra det døde. Men paasken er meget ældre end kristendommen og kristenkirken. Den er saa gammel som selve udødelighedshaabet. I tusinder af aar før Jesu tid trøstede de mennesker, som hadde mistet sine kjære, sig med den tanke, at de afdøde fremdeles eksisterte. I tusinder af aar, før den korsfæstede viste sig igjen for sine venner i et aandeligt legeme, hadde folk, som var blit begravne, synt sig igjen for sine efterladte i lignende legemer som hans, fortæller gamle skrifter og traditioner os. At Jesus gjenopstod fra graven i sit kjødelige legeme, tror ikke vi unitarer; beretningerne derom i evangelierne er

modstridende, og en saadan begivenhed er, ifølge naturens love, umulig. Saa, dersom Jesus virkelig synte sig for sine venner efter det korsfæstede og afsjælede legemes begravelse, var det ikke i dette, men i et andet legeme, at aabenbarelsen fandt sted. Hvad vi ogsaa lærer af beretningerne derom; thi med det legeme, han var iført, kunde jo mesteren pludselig indfinde sig i en forsamling, holdende møde for lukkede døre, og ligesaa mysteriøst, som han var kommen, forsvinde igjen. At tro paa Jesu kjødelige opstandelse fra graven, anser vi derfor at være i strid med kjendsgjerninger og sund fornuft, og vi overlader det til de ortodokse at nære denne dogmatiske overtro. Men at han, vor store lærer, overvandt døden paa korset, tror jeg. Legemet ruinertes, men ikke hans noble aand. Hverken nagler eller spydstik, hverken baal eller bile, hverken gift eller reb kan tilintetgjøre en menneskesjæl. Han, som i sin lidelse paa korset, inden han udaandede, ytrede disse ord: „Fader, i dine hænder overgiver jeg min sjæl," vidste, at der er en gud, og at han har skjænket hver en sjæl, som er udgaaet fra ham, udødelighedens gave.

I den proces, vi kalder evolution, er livet og døden uadskillelig sammenknyttet og opererer i fællesskab. Frøet, vi saar i den sorte muld, dør, inden det opstaar til et rigere liv, i form af en busk eller træ. Blomsterne dør, men opstaar igjen i frugt og i bær. Mennesket dør, men det er bare i sit ydre, det ødelægges; det indre menneske, som er det evige og virkelige, fortsætter tilværelsen i en finere form. En af de smukkeste analogier, naturen aabenbarer os, naar vi søger efter fingerpeg der paa vor egen udødelighed, er at se i en puppes forvandling til sommerfugl.

En paaskemorgen for seks aar siden fik jeg af en liden engel med pragtfulde vinger et budskab, jeg satte overmaade stor pris paa at faa. Min datter hadde flere uger i forveien hængt en kvist, fundet i haven, ved et vindu i mit studerværelse. Paa denne kvist var en brun, liden pose, kaldet en puppe. Ud af denne pose fløi der paaskemorgen en underskjøn sommerfugl. Den svævede paa sine vinger frem og tilbage i værelset og fortalte mig om den gaade, vi kalder død, at den sætter os i frihed til at stige opad og ikke dræber vor udødelige sjæl. La mig fortælle eder lidt om en sommerfugls evolution. Fra et bitte lidet egg, placert paa et grønt blad, udvikler sig i sommervarmen først en larve, som har en glubende appetit, og som fortærer det ene blad efter det andet, indtil der af larven blir en trivelig tyk kaalorm. Denne kryber saa en dag hen til et uforstyrret sted, til et gjærde eller træ, hvor den surrer sig fast med fine traade, den udspinder af sin mund. Derpaa afklæder den sig larvedragten og omdanner sig til en puppe, der, som før sagt, ser ud som en graabrun liden pose, uden hverken hode eller ben. Saa hænger da puppen der hele høsten og vinteren igjennem. Imidlertid foregaar der en mærkværdig metamorfose i den vesle, rare pose. En vaardag, mens solen staar straalende lys og varm paa himmelhvælvet, mens blomsterne dufter og fuglene synger, revner puppelhylstret, og ud flyr en sommerfugl med nydelige vinger.

Det ser jo ud som et mirakel, og et stort under er det, skjønt det sker i harmoni og ikke i konflikt med naturlovene.

Med et saadant eksempel for øie, maa vi ikke tænke os, ikke alene muligheden af, men ogsaa sandsynligheden for, at et menneske gjennem dødens metamorfose forvandles til en engel.

„Alt hernede har det stundet,
speidet efter ham, sin gud;
alt hernede har det fundet
blomster fra ham sprungne ud.
Gjennem kjærlighed og bøn
har det vokset her i løn,
indtil da, i kuldegyset
sommerfuglen flyr mod lyset.“

Føler vi ikke allesammen, i vore bedste og helligste stunder, at der indeni os er en skabning, som — ligesom den lille sommerfugl i puppen — ligger indespærret med sammenfoldede vinger? Bærer vi ikke i vore fagreste længsler og haab, i vor hunger efter kundskab, i vor tørst efter retfærd og skjønhed, i vore dybeste anelser og drømme vidnesbyrd om at ha en høiere tilværelse ivente, naar tilværelsen her er forbi.

Ved hjælp af argumenter, hentet fra naturen og livet, at overbevise skeptikeren, at mennesket er en udødelig sjæl, er saare vanskeligt, og jeg vil ikke, om der muligens er tvilere herinde idag, forsøge at gjøre det. Men jeg vil si, at jeg i dette spørsmaal er fuldt ud enig med den dybe tænker John Fiske, der erklærer, at en benegtelse af menneskets personlige udødelighed berøver hele evolutionsprocessen dens dybere mening og bringer tankerne i forvirring. „Tror man paa verdensskabelsens fornuftighed,“ sir han, „maa man ogsaa tro paa sjælens udødelighed.“

Ja, jeg maa bekjende, at tilværelsen vilde forekomme mig blottet for en mening, dersom jeg ikke fik fortsætte at leve, efter at dette legeme, som jeg nu bor i, er ruinert. Vistnok er der mellem legeme og sjæl en intim forbindelse; men at mine ideer og følelser, mine længsler og haab er produkter bare af kroppens molekylforbindelser, er det mig en umulighed at tro. At materielle atomer ved kombination med hverandre kan frembringe et væsen, som kan elske og ville og vokse i visdom og dyd, det kan ikke jeg med min lille forstand begribe. Og ingen materialist kan begribe det eller levere beviser for, at saa er tilfælde. Vi trænger at mindes engang iblandt om, at legemet ikke er mig eller dig, men er mit legeme og dit. Vi er allesammen individer; vi er sjæle, som indeni os selv bærer forjættelsen om en evig løbebane i universet. Jo mere vi vokser i aandelig henseende, jo stærkere blir forvisningen om, at det nuværende liv er et præludium blot for en høiere eksistens. Udødelighedshaabet suger næring endvidere af sorgen over tabet af de kjære, som er vandret væk fra vore hjem her paa jorden. Naar man mister den, som man elsker, skjærpes ofte i taarerne derover det psykiske blik, og man ser mere klart end før, at der er en verden hinsides denne, hvor den

afdøde lever og er. Til eder derfor, som sørger over bortvandrede ven eller barn, til eder, som tabet begræder af far eller søskend og mor vil jeg si: Eders elskede lever endnu og venter paa eder derborte, til gjensyn i glæde og lys. Mellem dem, der oprigtig holder af hinanden, knytter kjærligheden varige baand, som hverken død eller adskillelse kan overskjære. Den aand, som har frembragt os ved sit skaberord, som har nedlagt i vore hjerter sympatiens sammenføiende magt, ønsker ikke for bestandig at separere fra hverandre de sjæle, som har hverandre inderlig kjær, men vil, overensstemmende med sit forsyns love, gjenforene dem efter døden.

Til eder, som er gamle og trætte af jordens arbeide og strid, vil jeg si, at det er min faste overbevisning, at I, efter at ha lagt eders lemmer til hvile og er indslumret i dødens søvn, skal opvaagne friske og stærke i himmelens morgenland, for der at høste belønningen for jordlivets kamp og slit. Alt, hvad I har gjort for at øge medmenneskers lykke og vel; alt, hvad I har ofret i kjærlighed for eders næste; alt, hvad I har tænkt og følt, som er godt; alt hvad I har lidt uden klage, for verdens forbedrings skyld, skal I opdage har opsamlet eder de skatte, som aldrig ødelægges eller forgaar, aandens uforkrænkelige himmelskatte, der beriger en udødelig sjæl. Samler endnu mine venner, saalænge I evner og kan, de skatte, som hverken møl eller rust kan fortære, og tyve ei stjæle kan. Thi disse karakterens og aandens skatte

„de er vingerne, som hæve
vil din sjæl til evigheden,
der du finder gjemt og husket
hvert et kjærligt ord herneden."

Og til eder unge herinde idag, til eder, som i besiddelse af fuld legemskraft elsker denne jord og dens strid, til eder, som her haaber at finde lykken og fuld anvendelse for eders energi, vil jeg rette dette raad:

Lev altid saaledes, at I udvikler eder i personlighed og blir stærkere hvert aar i karakter!

Lev saaledes, i kjærlighed til gud og eders næste, at I føler eder rigere, jo ældre I blir, paa de ting som hører en høiere tilværelse til. Da forbereder I eder, som I bør, for den videre uddannelse, som I har ivente, naar skolegangen her er forbi.

Det er bare forskolen for os allesammen, hvormeget vi end lærer, her paa jorden. Vi lærer ikke stort i sammenligning med, hvad der staar igjen for os at lære. Men en begyndelse er det jo. Og vi kan ikke tro, at den alvise overlærer, guddommen selv, er saa lidet hensynsfuld mod os, hans elever, at han vil afbryde vore studier og forhindre os fra at lære mere, straks vi begynder at faa trang efter kundskab og en alsidig kultur. Nei, vær viss paa, mine venner, at den undervisning, som her er paabegyndt, vil fortsættes for os alle, til fuldkommenheden er naaet.

„Nye syner, nye riger
venter, hvor de gamle faldt;
sjælen søger, stunder, higer
efter meningen i alt.
Taagen vælter — for dens syn
glimter lys af gud som lyn;
altid længes, finde, lede,
altid ny opdagerglæde."

La os da feire paaskefesten i det haab, kjære venner, at vi er alfaderens elskede børn allesammen, udrustede i sjælen med en guddomsgnist, som aldrig udslukkes, men som i aarenes løb fremover skal blusse altid stærkere og klarere, indtil vi blir ham, som er selve lyset, lig. La os feire den med taknemlighed i vore hjerter for mesterens lære og liv, og ihukommende ham, som i sin vandel var et skinnende lys, maa vi la hans ord og eksempel være os til veiledning i religion, og paa den maade la ham selv gjenopstaa her i verden i os. Det er den gjenopstandelse af Jesus, i nulevende kvinder og mænd, i gamle, i unge og børn, som saarlig vi trænger idag, at den tid maa snarligen komme, som Wergeland saa, da han sang:

„Sku med kristnavnet salvede millioner;
i menneskehjerterne opstanden frelseren troner!"

Haugerud.

Med dette numer afsluttes første aargang af *Unitaren*. Den er blit modtat med velvilje og sympati af mange liberale personer i vort land og har bragt, tør vi haabe, alle dem, som regelmæssig har læst den, slike tanker, som udvider synet, en smule lys over dunkle problemer, lidt veiledning i religion og moral. Til dem, som har hjulpet os i at udbrede det lille maanedsskrift, retter vi herigjennem en hjertelig tak for assistancen. Vi skulde ønske, at *Unitaren* kunde komme alle de tusinder af frisindede mennesker, som bor her i Norge, ihænde og anmoder igjen vore aandsfæller om at støtte os i vore bestræbelser for at naa dem med vore ideer og idealer. Vort organiserte arbeide i hovedstaden viser en glædelig fremgang paa det sidste, og ved forenede anstrengelser skal det sikkerlig lykkes os liberale kristne at bygge en dogmefri kirke herinde med annekser udover hele vort land. La da os, som foretrækker Jesu kjærlighedslære for teologernes dogmelære, slutte os nærmere sammen i sind og i mesterens aand samarbeide med hverandre for vor store og herlige sag!

Da mange udentvil ønsker at erholde indbundne udgaver af *Unitaren* oplyses herved, at vi kan forskaffe abonnenterne den første aargang i smukke bind for kr. 1.50. Bestillinger indsendes til redaktøren.

„Unitaren" udkommer hver maaned og kan bestilles hos Herman Haugerud, Teresegade 6, Kristiania. Subskription betales med 50 øre i forskud pr. kvartal. Enkelte numer 20 øre.

Arbeidernes Aktietrykkeri — Kr.a

GTU Library
3 2400 00311 4240